

BIBLIOTECA UNIVERSITÀRIA

Direcció general: Dr. Sebastià Janeras

SECCIÓ DE CIÈNCIES I TECNOLOGIA

Direcció científica: Dr. Josep Llosa
Professor titular de Física de la Universitat de Barcelona

SECCIÓ D'HUMANITATS

Direcció científica: Dr. Salvador Cardús
Professor titular de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona

**ECOLOGIA
DE LES LENGÜES**

Albert Bastardas i Boada

ECOLOGIA DE LES LLENGÜES

Medi, contactes i dinàmica sociolingüística

biblioteca universitària
EDICIONS PROA

BARCELONA, 1996

88

abndail i colfroy

Un jurat constituït per Joan Bastardas,
Joan Carreras i Martí, Jesús Giral,
Modest Prats i Joan Vernet
va concedir, el 1992,
el Premi a la Recerca Humanística
al projecte d'aquesta obra.

Primera edició: octubre del 1996

© 1996 Albert Bastardas i Boada

Disseny gràfic: CASS/JUANPERE

Drets exclusius d'edició
en llengua catalana:
Edicions Proa
Diputació, 250 - 08007 Barcelona

La reproducció total o parcial
d'aquesta obra per qualsevol
procediment, comprenent-hi
la reprografia i el tractament
informàtic, com també
la distribució d'exemplars
mitjançant lloguer i préstec, resten
rigorosament prohibides sense
l'autorització escrita de l'editor
i estaran sotmeses a les sancions
establertes per la llei.

Impressió: Índice, S.L.,
Fluvià, 81-83. Barcelona

ISBN: 84-8256-315-7
Dipòsit legal: B-33.755-1996

LOGIA
ES LLENCIBES

11/11/1996

A l'Alexis i l'Adriana, el futur.

THE HISTORY OF THE

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..

... ..
... ..

Sumari

Prefaci	17
Introducció	19
Primera part	
Per una ecologia sociocognitiva del contacte lingüístic	
1 La ciència, avui: la renovació dels paradigmes	27
2 Les ciències socioculturals	33
3 La diversitat i el contacte lingüístics	37
3.1 La diversitat	37
3.2 Els sistemes lingüístics com a fets sociopolítics	40
3.3 Un paisatge ecodinàmic per al contacte lingüístic	42
Segona part	
El medi multidimensional de les varietats lingüístiques	
4 El complex cervell/ment	47
4.1 Concepcions fonamentals	47
4.2 La representació significativa de la realitat	48
4.3 El control del comportament	50
4.4 La formació sociocultural de les ments	51
4.5 El desenvolupament de les competències	54
5 El pla interaccional	59
5.1 La sociointeracció de les ments	59
5.2 Parlar com a interacció social	62

6	Els agrupaments socials	65
6.1	El fenomen grupal	65
6.2	La relació intergrupal	67
6.3	Grups i ordre macrosocial	70
7	El poder polític	75
7.1	L'Estat contemporani	75
7.2	La intervenció social de l'Estat	77
7.3	L'organització política del multilingüisme	79
8	Interrelacions, permanència i canvi	83
8.1	L'equilibri ecosistèmic	83
8.2	Permanència i subconsciència	84
8.3	Canvi i successió generacional	87
8.4	Els sistemes lingüístics	89

Tercera part

Ecodinàmica dels contactes lingüístics

9	La regulació política de l'estandardització lingüística	93
9.1	Introducció	93
9.2	Dinàmica del procés	96
9.2.1	La selecció de la/es varietat/s-base	96
9.2.2	La codificació	98
9.2.3	L'extensió de la competència i de l'ús	100
9.2.4	L'elaboració funcional	104
9.2.5	L'acceptació i l'avaluació	106
10	Els efectes sociolingüístics del contacte per decisió política	107
10.1	Conseqüències generals	107
10.2	L'adaptació mútua	110
10.3	La distribució diglòssica	112
10.4	La substitució	115
10.4.1	Caracterització general	115
10.4.2	Dinàmica social i intergeneracional	117
11	Els processos migratoris	125
11.1	El contacte per migració	125
11.2	L'adaptació de la primera generació	130
11.3	La segona generació	134
11.4	La tercera generació	141
11.5	Les migracions de grups políticament dominants	142
12	Els processos de normalització lingüística	149

12.1 La reinversió de l'evolució	149
12.2 Casos i factors	153

Quarta part

Un ecosistema complex: el cas català

13 El cas català	165
13.1 Introducció	165
13.2 L'evolució lingüística contemporània	167
13.3 Política lingüística, funcions i població	172
13.4 El castellà a Catalunya	177
13.5 Els altres casos catalans	179
13.6 Cap al futur	181
13.7 El model d'organització lingüística	186
14 Els supracontextos de la normalització del català	193
14.1 Espanya, Estat unilingüe o multilingüe?	193
14.2 Normalització lingüística, Unió Europea i planetarització	200
Referències bibliogràfiques	203
Índex temàtic	227

La llengua viu com un gran arbre que té les arrels al subsòl de la vida social i de les vides cerebrals, i els fullatges del qual s'expandeixen en la noosfera.

Edgar Morin

Prefaci

No hi ha res tan provocador per a la teoria com els problemes i els esforços pràctics.

Joshua A. Fishman

La circumstància històrica que m'ha tocat de viure m'ha dut a interessar-me pels problemes lingüístics del meu país i, en especial, per la situació de contacte entre llengües que es viu quotidianament a Catalunya i a la resta de l'àrea lingüística catalana. L'ajut a la recerca que em va concedir la Fundació Enciclopèdia Catalana —que agraeixo vivament— em va oferir l'oportunitat de fer una pausa i d'aturar-me en el camí per tal de posar ordre en els pensaments i, sobretot, d'escriure'ls per poder comunicar-los a molta altra gent. El centre de les meves reflexions ha estat, des de fa uns quants anys, la situació sociolingüística a Catalunya i fonamentalment el procés de normalització de la llengua catalana. He orientat el meu treball, doncs, cap a la comprensió aprofundida d'aquest tipus de processos per mitjà dels quals una «llengua» arriba a una situació de normalitat i estabilitat després d'etapes de recessió i d'inseguretat.

Donades les implicacions emotives d'aquest tipus de fenòmens de recuperació lingüística, m'ha preocupat el fet de l'objectivitat o, si voleu, d'intentar aconseguir un cert control de la inevitable subjectivitat a partir de la qual formulem les nostres idees. Després d'haver treballat a fons en recerques de camp vaig decidir que potser aniria bé de conèixer millor les bases del pensament i del coneixement mateix. Em va semblar que no n'hi havia prou amb dades i dades sinó que havíem de fer també un esforç d'aprofundiment teòric si volíem avançar eficaçment en la comprensió dels fenòmens sociolingüístics. El lector té, doncs, a les mans un llibre eminentment teòric. Això no vol dir que sigui una obra allunyada de la realitat i de la pràctica, ans al contrari. La situació sociolingüística catalana hi és —com qualsevol lector atent podrà comprovar— constantment latent. De fet tot el llibre és una successió d'etapes que va preparant la comprensió del capítol final, dedicat explícitament al cas català. Tots els apartats que el precedeixen són plenament pensats per a il·luminar aspectes foscos o poc clars de la situació sociolingüística actual, tot aplicant una

estratègia de formulació teòrica global i des d'aproximacions no tradicionals i, si ha estat possible, innovadores. Més que no pas un simple recull, a l'estil d'un manual convencional, de les idees, conceptes i informacions que han estat fornits fins ara pels estudis sociolingüístics —tot i que també, en gran part, hi són— m'ha sortit una obra que voldria ser més un punt de partida cap a formulacions posteriors que no pas d'arribada a unes configuracions i conclusions ja establertes i fixades. L'esquema de pensament ecològic és engrescador i estimulant, però tenim encara foscos els models i les àrees concretes d'aplicació, i en tot cas, els estudis amb aquesta orientació encara són molt pocs. Donat, però, l'estat general de la teorització sociolingüística, encara precientífic en termes de Kuhn, si alguna de les aportacions del llibre ajuda a avançar cap al suggeriment de nous models i cap a l'aclariment d'alguns aspectes, i d'aquí en pot sortir un millor conjunt de postulats i d'hipòtesis, me'n donaré per ben satisfet.

El llibre té dos destinataris fonamentals. D'una banda, les persones més interessades des del punt de vista acadèmic o de la comprensió científica d'aquests fenòmens i tot el gran conjunt de persones que treballen directament en algun dels múltiples aspectes d'un procés de normalització lingüística —mestres, professors, planificadors i dinamitzadors lingüístics, etc.—, i de l'altra, la nombrosa població que no treballa directament en aquests camps però hi té un interès personal o col·lectiu. Per això l'obra està estructurada en dos nivells de lectura. Les persones més preocupades per l'aprofundiment i el detall dels temes tractats poden seguir tant el text general com les notes que el complementen amb cites, informacions, observacions, etc. Els lectors que no vulguin endinsar-se tant en les temàtiques poden seguir el text general, pensat per a contenir les idees fonamentals i per a facilitar-los una comprensió rigorosa dels temes desenvolupats, sense enfarfegar-los, però, de manera excessiva.

Com he dit, més que un estudi exhaustiu dels temes, el llibre ha pretès difondre i estimular l'aplicació d'una perspectiva ecològica i holística a la comprensió dels fenòmens sociolingüístics en general i a la dels contactes lingüístics en particular. Si aquest enfocament global ajudés, també, a fer que els diferents grups que componen l'actual població de l'àrea lingüística catalana —o d'altres zones amb similar problemàtica— poguessin aprofundir la seva comprensió mútua i que el procés de normalització lingüística avancés amb l'aquiescència i concòrdia de la gran majoria dels ciutadans, hauria aconseguit plenament el meu propòsit.

Introducció

La natura del llenguatge no pot ser explorada apropiadament per un tipus de psicologia que se centra en l'individu. Tampoc no s'adequa al corrent majoritari de la sociologia que fins ara ignora la informació paradigmàtica que requereix el complex «coneixement, llenguatge, memòria i pensament». Més tard o més d'hora esdevindrà necessari l'examen crític de l'actual divisió del treball entre les ciències humanes o socials.

Norbert Elias

L'obra que teniu a les mans té com a motivació fonamental la comprensió dels processos de contacte lingüístic¹ tal com s'han produït en el marc europeu —o, en tot cas, occidental— causats, en especial, per les decisions dels poders polítics i pels moviments migratoris entre les diferents àrees lingüístiques. Essent, com es pot veure fàcilment, les dues grans causes de la complexa situació sociolingüística contemporània a les zones històriques de llengua catalana, són, alhora, macrofactors igualment presents en multitud d'altres casos semblants. Com mai anteriorment, i ja sigui per separat o bé conjuntament com en els casos catalans, les decisions polítiques en matèria lingüística i les migracions han produït arreu, en especial els darrers 150 anys, situacions més o menys conflictives de contacte lingüístic amb efectes d'extraordinària importància per a la linguodiversitat del planeta.

Estudiar, però, el fet de la diversitat i el contacte lingüístics humans i de les seves conseqüències socioculturals és una empresa complexa i de dificultats no fàcilment resolubles. Només, per exemple, aclarir la terminologia i dotar-nos de termes

---

1. D'acord amb Aracil (1982:24) he preferit d'usar tothora el terme «contacte lingüístic» més que no pas el de «bilingüisme», que ha esdevingut un rètol excessivament polisèmic i confusionari, i a més, de caràcter estàtic. De «contacte lingüístic» se'n pot fer, així, un concepte ampli en el marc del qual podem posar en connexió fenòmens dinàmics tan interrelacionats com l'estandardització i la substitució lingüístiques, però habitualment tractats de manera separada.

unívocs i clarament definits per tal de començar a veure-hi clar en la intricada realitat sociolingüística no és ja una tasca fàcil. La polisèmia i els significats socials que es generen a l'entorn de termes com ara «llengua», «dialecte» o «vernacle», la confusió entorn de «bilingüisme» o «diglòssia», les discussions sobre determinades opcions de política lingüística educativa, la diversa significació segons els autors de conceptes com ara «normalització lingüística», els enfrontaments legals i ideològics respecte del *nom* de determinades formes de parlar (p. ex., «català» vs. «valencià»), etc. poden deixar perplex i astorat el ciutadà més despert i atent. El sociolingüista es veu abocat, per tant, a una imprescindible revisió crítica dels termes amb què descrivim la realitat i, si cal, a una tria o a una aportació de nous conceptes que puguin resultar més inequívocs i aclaridors respecte de la realitat que hom vol tractar de comprendre més rigorosament i objectivament.

Per tant, contacte entre què, exactament? Per poder avançar de manera menys confusa usem habitualment en sociolingüística el rètol de *varietat* lingüística, amb l'objectiu de superar les extraordinàriament connotades dicotomies tradicionals entre «llengües» i «dialectes». Donat que les definicions populars d'aquests termes no ajuden pas a l'aclariment de la categorització de la realitat —què és una «llengua»? En què es distingeix, de fet, d'un «dialecte»?— el terme neutre de «varietat» pot donar compte de qualsevol conjunt de formes lingüístiques organitzades al servei de la comunicació humana. L'adjectivació, aleshores, ens ajudarà a determinar si es tracta d'una varietat *vernacular* o *col·loquial* (o «geogràfica» o «social») o bé d'una varietat *estàndard* convenientment planificada, oficialitzada i socialment ja consagrada (o encara no) com a modalitat lingüística habitual de la comunicació pública i formal d'una determinada societat².

Alerto d'entrada el lector encara poc familiaritzat en aquests temes sobre el fet que molt sovint les varietats estàndards prescrites —allò que popularment s'entén com la «llengua francesa» o l'«idioma alemany», per exemple— són percebudes com si es tractessin dels codis originaris dels quals provenen els anomenats «dialectes», que foren formes mal parlades i, per tant, incorrectes, de les suposades «llengües». En realitat, el procés és ben bé a l'inrevés. No són els «dialectes» els que provenen de la «llengua» sinó que, si de cas, és l'«estàndard» normatiu el que ha pres la majoria de les seves formes d'alguna o algunes varietats vernaculars. Excepte probablement el cas de l'hebreu contemporani —en què es va vernacularitzar un cert «estàndard» escrit ja existent des de l'antiguitat— totes les varietats lingüístiques actuals, estandarditzades a través d'un procés més o menys formal i conscient de planificació (sòcio)lingüística, provenen de les varietats dialectals que les proveeixen de les seves formes bàsiques, i no pas al contrari. És, doncs, un equívoc, pensar que una persona que usa una varietat vernacular genuïna i sense formes atribuïbles a la influència de codis forasters, parli «malament» i «incorrectament» la «llengua x» en les seves converses quotidianes informals. No és que parli incorrectament; parla, simplement, en una varietat geodialectal o sociodialectal que pot presentar diferències respecte de les decisions normatives adoptades per a la configuració de la varietat declarada estàndard.

2. Per a un aprofundiment en la conceptualització dels conjunts de formes lingüístiques, vg. Gregory & Carroll (1986).

De fet, aquestes varietats —les dialectals o col·loquials, i les estàndards— poden coexistir —i, sovint, així ho fan més o menys inestablement segons els casos— en una distribució adequada de funcions, no exempta, però, d'interinfluències mútues. Així, els vernacles —més o menys modificats per l'estàndard— poden continuar usant-se en les funcions comunicatives informals interindividuais mentre que als estàndards —sovint amb certes adaptacions com a mínim fonètiques als vernacles nadius segons les regions— els correspondrien les funcions públiques formals i, de manera especial, com és obvi, les escrites i les d'abast supralocal. Així, el fenomen lingüístic humà és indissolublement *ahora* un fet individual, social i polític que ha de ser estudiat des de la consciència d'aquestes complexes interrelacions, produïdes en el marc de l'ecosistema sociocultural i històric de cada comunitat humana.

La comprensió d'aquest tipus de fenòmens no és pas, com he dit, una tasca fàcil ni planera. La gran quantitat d'elements que hi participen i les seves intricades interrelacions en fan un objecte no fàcilment aprehensible ni explicable. L'absència, a més, de paradigmes i concepcions aptes i clarament desenvolupats per poder ser aplicats a aquestes situacions, agreuja encara més el problema i fa que les teoritzacions que en puguin emergir puguin ser encara no perfectament formulades i, en alguns punts, encara poc nítides. És ben cert que els darrers 30 anys els estudis sociolingüístics han avançat de manera molt considerable de manera que disposem avui d'un conjunt de dades i de reflexions teòriques no gens menyspreable. Cal dir també, però, que, en tant que disciplina, la sociolingüística no ha arribat encara a disposar de models teòrics unificats i potents capaços de donar compte amb rigor i claredat dels fenòmens de què s'ocupa³. Com deu ser normal en un camp relativament encara jove, els estudis sociolingüístics constitueixen avui un conglomerat divers i polí crom d'aportacions que, tot i que comencen a seguir determinades línies i escoles teòriques més o menys ben implantades, resten encara massa comunicades i poc o gens integrades en els seus postulats conceptuals i teòrics.

En aquest marc, el present treball es planteja, doncs, no solament avançar en la comprensió global i integrada dels esmentats processos de contacte lingüístic sinó també estimular i fer camí cap a la fonamentació i integració teòrica des d'una aproximació interdisciplinària i multidimensional que pugui també ser una contribució en favor d'un paradigma sociolingüístic unificat i comú. L'estratègia per construir-lo no serà pas una pura fusió de les aportacions de les diferents línies sinó un plantejament més global que, incardinat amb la resta de les disciplines científiques més innovadores contemporàniament, permeti la integració harmònica de les diferents aproximacions sociolingüístiques en un enfocament unitari ampli i profund que dugui al màxim acostament amb la realitat. Els materials per a confeir aquesta aproximació unificada han estat trets de tot arreu on s'ha vist algun element interessant i pertinent. La física teòrica, l'ecologia, la filosofia de la ciència i de la ment, l'antropologia, la sociologia fenomenològica i processual, les ciències cognitives, la

---

3. En aquest aspecte s'assembla a la situació de l'ecologia tal com la descriu Ramon Margalef: «hi ha pocs principis generals i la ciència apareix descomposta en diverses àrees, i en cada una es formulen principis deslligats. Realment es va acumulant molta informació, però potser es fan menys progressos en relligar el conjunt. (...). Fa falta insistir en la recerca de principis generals». (*Comunicacions* (U.B.) 15, desembre 1992, p. 13).

ciència política, la pragmàtica, la història, la teoria de sistemes, les aproximacions a la complexitat i, òbviament, la mateixa sociolingüística dialoguen i s'interpenetren en aquest intent integrador.

Contra l'estudi tradicional del fenomen lingüístic des d'una òptica que separa les varietats lingüístiques dels seus contextos bio-psico-sòcio-políticoculturals i en fa objectes especialitzats existents en el buit, la perspectiva eco-sociolingüística parteix del fet que les estructures lingüístiques no viuen deslligades de les seves funcions socials —*l'existència de la matèria és indissoluble de la seva activitat*, ens diu Einstein— i que cal situar-les ecològicament en relació amb els subsistemes i suprasistemes que en determinen l'existència si hom vol entendre adequadament les seves vicissituds. Aquesta proposta vol posar les bases, per tant, d'un enfocament integratiu des de la complexitat —*distingir sense desunir* (Morin)— que, tot i recollint les aportacions de les aproximacions tradicionals a l'estudi dels sistemes lingüístics, en superi el marc i les faci avançar cap a una visió més interrelacionada amb la resta de factors socioculturals coexistents, per tal de poder comprendre molt més adequadament el fenomen lingüístic com a realitat global.

Una de les qüestions fonamentals que hi ha dessota de tot l'estudi és la interrelació existent entre les formes lingüístiques usades en les comunicacions orals col·loquials —*individualitzades*, en terminologia de J.C. Corbeil— i les utilitzades en les comunicacions formals i escrites —anomenades *institucionalitzades*. Com és que hi ha molts casos que evolucionen cap a l'abandonament de les formes usades històricament en les comunicacions individualitzades i el seu reemplaçament per les de les institucionalitzades, i, en canvi, situacions en què això no es dona —per tal com les varietats coexisteixen en distribució funcional— és encara avui una pregunta sense una resposta gaire clara. Conèixer, doncs, les (inter)influències dels diferents elements que hi intervenen i els diferents tipus d'evolucions i processos a què donen lloc, és un repte al qual intento contribuir en la mesura de les meves possibilitats.

L'existència de les varietats lingüístiques és concebuda des del punt de vista ecosistèmic⁴, tot postulant que són mantingudes, canviades o substituïdes segons les vicissituds dels factors socioculturals que participen en la seva producció. La seva estructura, doncs, serà determinada per les funcions socials que siguin necessàries per al grup humà que n'és usuari. Com assenyala Lieberson, «cada canvi en la societat pot ser vist com un factor que exerceix una nova influència en l'estat de les llengües en contacte, que pot portar a un nou equilibri lingüístic si no ocorren altres canvis» (1970:11). Parlar, per tant, serà vist com un subconjunt de l'acció humana, susceptible d'adaptar-se a les exigències canviants de l'ecosistema en què visquin els individus. Aquests, però, podran igualment intervenir en la modificació de l'evolució del seu medi, per tal d'intentar modificar-lo al seu favor.

El contacte dels grups lingüístics serà igualment enfocat no com un fenomen binari sinó ternari, d'acord amb la perspectiva ecològica que concep la relació entre,

4. Margalef (1991) anomena «ecosistema» «un nivell de referència format per individus vius discontinus, juntament amb els materials que resulten de la seva activitat (...) així com la matriu o entorn físic en què estan inclosos i on es desenvolupa la seva activitat».

per exemple, dues espècies, tenint sempre en compte el *medi* on es desenvolupa la relació. Aquesta perspectiva és enormement important per entendre, en especial, el contacte per migració, donat que ens fa veure la necessitat de no prendre en consideració només els dos grups en presència sinó l'estructura de l'entorn, que resultarà decisiva per a l'evolució de la situació.

Convençut de la importància que els nous paradigmes ecològics i holístics poden tenir per al desenvolupament de noves imatges i metàfores que ens facin comprendre més aprofundidament la realitat, haig de confessar que jo, com molts d'altres, hem estat socialitzats i educats en una altra paradigmàtica que no fa ara gaire fàcil la modificació dels hàbits de pensament. No estic segur, doncs, que després d'haver introduït algunes idees d'aquesta nova imatgeria, el lector trobi que les he aplicades encertadament a les diverses temàtiques que després tracto. (No fóra la primera vegada que, per exemple, algun alumne o participant en alguna conferència, em fes adonar d'alguna incongruència entre les idees enunciades com a bàsiques i algun paisatge construït per tal d'entendre alguna àrea concreta de la realitat)⁵. Encara que vagis alerta, no és mai fàcil el control dels models de base ja instaurats inicialment en el cervell.

El lector es troba amb una obra que pren com a punt de partida la màxima que l'observador és indèstria de l'allò observat. En el primer capítol, l'apartat que obre el llibre desenvolupa breument, doncs, un seguit d'idees i principis a l'entorn dels principis de provisionalitat del coneixement científic i d'aproximació ecosistèmica i contextual. L'afirmació bàsica fóra que per tal d'entendre el funcionament d'un fenomen determinat cal veure'n les connexions amb els seus entorns d'existència, donada la imbricació dels elements de la realitat. Dos són els contextos bàsics dels sistemes de comunicació lingüística dels humans, és a dir, de les varietats lingüístiques: el cervell/ment, d'una banda, i l'ordre sociocultural, de l'altra. L'intent de l'obra, serà, doncs, explorar algunes de les relacions de les varietats lingüístiques amb aquests dos contextos, tot intentant contribuir a la comprensió dels fenòmens macrodinàmics del contacte lingüístic.

Un altre principi assajat ha estat el de considerar que els distints ordres i fenòmens de la realitat configuren una totalitat interrelacionada, de manera que no existeixen només interinfluències circulars entre dues variables sinó un conjunt d'interaccions dinàmiques que formen interpenetradament la realitat. Els fenòmens, doncs, mentals, interaccionals, col·lectius, polítics, lingüístics, etc., es donen simultàniament i entrelaçadament de forma que l'un constitueix l'altre i viceversa. Per materialitzar la imatge he recorregut a la metàfora de la música per tal com ens permet de visualitzar diferents plans d'un mateix fenomen unitari i que alhora existeix en la seva seqüencialitat, és a dir, en el temps.

Dibuixat un mínim paisatge polinivellat i implicat dels contextos mental i sociocultural, l'atenció se centra després en els grans processos dinàmics en què tenen

---

5. Tampoc no sóc pas jo el primer a pensar que podria ser interessant d'aplicar una visió ecològica, global i multidimensional sobre els contactes lingüístics. Autors com ara Lluís V. Aracil, Stanley Lieberman, Einar Haugen, William F. Mackey o Rafael L. Ninyoles i d'altres ho han fet, dient-ho o no explícitament. També Carme Junyent ha pensat en una Eco-Lingüística, tot i que potser amb un sentit no exactament igual al propugnat des d'aquestes pàgines. De fet, la perspectiva ecològica pot donar lloc a molts diferents treballs sobre el camp lingüístic.

lloc els fenòmens més habituals de contacte lingüístic: la regulació política de l'estandardització de la comunicació lingüística i els moviments migratoris. En el primer cas, no solament he descrit les seves diverses etapes de configuració sinó també he intentat tractar els importantíssims efectes històrics que aquest procés ha produït, com ara l'anivellament dialectal, la diglòssia i la substitució lingüística. En el segon, els desplaçaments de població entre àrees lingüístiques són examinats de manera global, per tal d'entendre, en especial, les característiques pròpies d'aquest tipus de processos, diferenciades, en part —tot i que amb similituds— de les produïdes en els casos de minorització lingüística per subordinació política, freqüents en els fenòmens esmentats de regulació política de l'estandardització lingüística. Són examinades de manera separada les situacions en què la població migrant és, però, políticament dominant pel fet de procedir del grup ètnico-lingüístic que controla les institucions —si més no principals— de l'Estat en què té lloc el desplaçament, amb la consegüent evolució diferenciada dels altres casos.

Els processos de normalització lingüística són analitzats posteriorment des d'una òptica global, tot incloent aquells casos en què la població de la comunitat socio-política que emprèn el procés és homogènia —tot i que ja pot registrar alts índexs de substitució lingüística interna— com aquells altres en què han existit irrupcions migratòries que han trencat l'homogeneïtat cultural prèvia.

En el darrer capítol, el cas català és estudiat de manera general, tot distingint-hi, però, els diferents processos de contacte lingüístic que s'hi donen de manera interrelacionada i entrelaçada: l'estandardització i l'extensió de l'ús del codi autòcton, la bilingüïtzació —formal i informal— de la població de L1 catalana i de L1 castellana, cadascuna en la llengua de l'altra, i l'evolució de les relacions intergrupals, que pot dur a casos de substitució lingüística en un i altre conjunt. Com ja he assenyalat anteriorment, en la situació catalana, s'han donat històricament —i, en les últimes etapes històriques, de forma simultània— les dues grans causes del contacte lingüístic: la difusió dels estàndards estatals per àrees lingüístiques minoritzades i els moviments migratoris de grans proporcions, i, a més, des de l'àrea lingüística majoritària i políticament dominant. El procés de normalització lingüística actualment en marxa augmenta encara més, per si calgués, la complexitat de la situació.

Finalment, el cas català és situat contextualment en els nivells espanyol, europeu, i, de fet, mundial, per tal com estarà exposat —i, en gran part, determinat— pels esdeveniments que succeeixin en aquests nivells. En el marc, doncs, d'una prioritització del català en les funcions públiques internes, concloc, però, la necessitat de la políglotització de la població com a únic camí de compatibilitzar la continuïtat i l'èxit del procés de normalització lingüística català —i de totes les altres comunitats lingüístiques demolingüísticament mitjanes o petites— i la cada dia més gran interdependència amb l'exterior.

PRIMERA PART

**Per una ecologia sociocognitiva
del contacte lingüístic**

Capítol 1

La ciència, avui: la renovació dels paradigmes

*Pertot, el subjecte es reintrodueix en l'objecte (...),
pertot cada cosa, cada ésser demana
de ser reinsertit en el seu entorn. (...)
Pertot, hom és empès a considerar
no objectes closos i aïllats,
sinó sistemes organitzats en relació
coorganitzadora amb el seu medi envoltant.*

Edgar Morin

Atès que la sociolingüística —com gairebé tot allò que avui hom vulgui que sigui considerat prestigiós i digne d'atenció— es reclama «científica» no hi havia més remei que començar pels fonaments. Què vol dir avui, intentar fornir elements per a una teoria que haurà de ser considerada «científica»? Sobre quines bases és possible d'explicar «científicament» els contactes lingüístics i, en general, la resta de fenòmens sociolingüístics? Després de tantes sacsejades epistemològiques, com cal considerar avui la perspectiva científica? D'on hem de partir per fer, a les darreries del segle XX, una ciència sociocultural correcta i rigorosa?

Per a una persona com jo, de formació universitària bàsicament filològica —i encara que corregida després per la meva (auto)incursió en les ciències socioculturals— l'arribada a l'estació del metaconeixement científic contemporani va resultar enormement interessant. De la mà sobretot dels físics teòrics vaig anar descobrint determinats esdeveniments i conseqüències d'aquests que no entenia com un universitari de finals del segle XX podia ignorar. Una de les primeres sorpreses va ser la de la insuficiència de la contrastació empírica en l'establiment de la «veritat» científica. Des d'Einstein i la confirmació de la seva teoria de la relativitat general —en clar contrast amb la tradicional i repetidament comprovada de Newton— la ciència ja no podia afirmar que disposava de la certesa sobre la configuració de la realitat. Dues teories podien ser —totes dues— confirmades empíricament. Les

teories i els models dels científics passaven a ser només intents d'aproximacions a la realitat, però no pas la mateixa realitat. De fet, com assenyala el mateix Einstein, les lleis i els conceptes teòrics tenen caràcter *fictici* (1986:157). La provisionalitat i la porta oberta a noves teoritzacions —fins i tot en terrenys on existien explicacions llargament acceptades i comprovades— s'instal·laven, doncs, en el món científic. Hi havia clarament la possibilitat de re-pensar la realitat, de trobar noves imatges i nous conceptes que, sense negar els fets fins aleshores observats, ens la permetessin entendre d'altres maneres. La ciència esdevenia encara més interessant! Els estudiants i els investigadors, per exemple, saben ara que la creativitat és més oberta i necessària que mai⁶.

Tot aquest enrenou de la confrontació teòrica Newton-Einstein porta a una revalorització i a una represa de consciència del paper de l'individu en la ciència. Des de la mateixa física teòrica ens arriba també, per tant, la reflexió sobre el subjecte cognoscent. L'observador-participant —coincidint amb la nomenclatura de la recerca qualitativa tradicional— és imprescindible i és el punt de partida de qualsevol coneixement. Les ciències de la matèria incorporen ja l'observador en les seves teories: l'observador forma part del sistema observat, afirmaran de forma taxativa⁷. És a dir, no hi ha coneixement sense ésser humà, i, més concretament, sense el cervell/ment humà. Sembla una obvietat, oi? Havíem, però, arribat a reificar tant la «ciència» que gairebé oblidàvem la base fonamental que feia possible l'existència d'aquest tipus de coneixement: el subjecte. Només tendíem a veure la naturalesa exterior aprehesa i no ens fixàvem en la naturalesa que feia possible —i que, en gran part determinava— aquesta aprehensió. Així, mentre en bona part de les ciències socials que més s'havien apuntat a ser «científiques» a la manera tradicional de les ciències de la matèria s'ignorava habitualment la problemàtica de l'observador, la física quàntica afirmava el paper crucial del subjecte en el procés d'observació i invalidava, així, la idea d'una descripció objectiva de la naturalesa (vg. Capra, 1985). Aquí, doncs, la sorpresa també és majúscula. Si la física ha de prendre en consideració el cervell/ment, com en podem prescindir en les ciències del comportament social i cultural, on la ment intervé doblement —en l'individu que investiga i en els individus investigats?

Som, doncs, en l'època de la centralitat de la ment. Els físics saben que construeixen el seu coneixement en la seva ment —amb les propietats determinades per aquest sistema—, Chomsky encamina la lingüística també cap a la ment, i les ciències cognitives han conegut un desenvolupament impressionant, tot i que encara ens falten moltíssimes coses per entendre l'organització i el funcionament d'aquest complex que els neurolingüistes prefereixen anomenar amb aquest compost «cervell/ment», tot recordant —encertadament— la base biològica del fenomen. Però

6. «Una teoria —diu el físic David Bohm— és, en primer lloc, una manera de *fer-se una idea*, és a dir, una manera de mirar el món, i no una forma de *coneixement* del que és el món (...). Totes les teories són modes d'observar que no són veritables ni falsos, sinó més aviat clars en certs camps i no gens clars quan s'estenen més enllà d'aquests camps» (1987:22 i 24).

7. Heisenberg, en concret, afirma que «les lleis naturals que es formulen matemàticament en la teoria quàntica no es refereixen ja a les partícules elementals en si, sinó al nostre coneixement d'aquestes partícules. (...). La ciència natural pressuposa sempre l'home» (1986:14).

per a mi, l'altre gran aspecte que aporta aquesta recuperació de la ment és la consciència de l'arbitrarietat dels models i dels paisatges conceptuals que atribuïm a la realitat. Enllaçant amb el que abans he comentat sobre la provisionalitat de les teories, cal dir que ara sabem també que podem imaginar noves formes de veure el món, noves imatges de la realitat. Per exemple, podem pensar que pel fet de poder ser distingits i anomenats, determinats elements existeixen solitàriament i sense —o amb poca— relació amb altres elements, o bé, al contrari, imaginar que és força probable que això no ocorri així i que, el més habitual siguin les *interrelacions* entre les unitats de la realitat. Dic això perquè he trobat molt interessants els intents de recerca de noves formes de *percebre* el món també per part dels físics teòrics, que estan convençuts que l'actual mètode d'analitzar separatament les diferents parts que constitueixen el món no és pas el més adequat (vg. Bohm, 1987; Capra, 1985)⁸.

És en aquest terreny on se situa un dels grans debats científics actuals: la configuració més convenient per entendre les relacions entre els «tots» i les «parts» de la realitat. Molts autors estan veient clar la necessitat contemporània de superar l'aproximació científica tradicional basada en l'anàlisi —és a dir, en la descomposició i en la recerca dels *últims* elements constituents dels fenòmens — i d'avançar cap a imatges més holístiques i globals (p. ex. Capra, 1985). Es tractaria, per tant, de complementar un tipus d'aproximació basada en la creença que és en la reducció de la realitat als seus últims i fonamentals components on trobarem les explicacions centrals, amb l'altra que creu que molts dels factors bàsics es troben més aviat en les interrelacions organitzades que els elements de la realitat sostenen entre ells. En el pla lingüístic, per exemple, una mostra de la primera línia fóra la prioritització de l'estudi dels sons i de la seva descomposició en tant que nivell fonamental per a la comprensió del fenomen lingüístic humà. Un exemple de l'altra, en canvi, fóra l'aproximació que començaria a l'inrevés, és a dir, de dalt a baix, del tot cap a les parts, del fenomen cognitivo-comunicatiu general cap a les llengües i els seus nivells.

Pel que es veu, aquests dos modes de pensament tendeixen a ser característics de dues civilitzacions fins ara contraposades, l'occidental —més aviat sostenidora del mode analític i reduccionista— i l'oriental —més basada en el pensament global i integral (penseu, per exemple, en la medicina xinesa). No és estrany, doncs, que importants físics teòrics contemporanis hagin anat a cercar els seus models de la realitat en les filosofies orientals per tal de superar la visió reduccionista tradicional (vg. Capra, 1975). Creuen aquests, com el professor xinès Ji Xianlin, que el pensament occidental «només veu els arbres, però no el bosc» i que l'atenció atorgada a l'anàlisi dels detalls i a la divisió fins a les partícules més petites és excessiva posat que «la tesi de la divisió il·limitada no té fonament ni en la filosofia ni en la ciència»⁹.

8. No us sembli estrany que em refereixi tan sovint a la física teòrica. Ells també s'ocupen ara de qüestions lingüístiques o fins i tot socials (vg., per ex., d'aquests mateixos autors «El reomodo, un experimento con el lenguaje y el pensamiento», a Bohm (1987), pp. 53-79, o els capítols dedicats a la psicologia o a l'economia a Capra (1985).

9. Vg. *El País*, 15-8-91.

De totes aquestes dues posicions —l'occidental i l'oriental— crec que hem d'emprendre el camí del mig i fugir del pensament dicotòmic a què estem tan acostumats, tot reconeixent allò de bo i d'interessant que hi ha en les dues aproximacions. Probablement ni el mètode analític s'ha de deixar ja d'usar totalment ni la visió globalista ens pot donar totes les solucions¹⁰. L'actual comunicació a escala planetària portarà molt possiblement —i saludablement— a una integració més o menys harmònica de les dues grans posicions. Així, frases tan escoltades darrerament com «el tot és més que la suma de les parts» no haurien de ser interpretades en el sentit d'un obligatori èmfasi absolut en la perspectiva de la globalitat sinó precisament en la complementarietat mútua dels dos elements fonamentals de la idea —el tot i les parts. Potser l'autor que trobo més interessant en aquest sentit és Edgar Morin, amb les aportacions que sobre la complexitat de la realitat ha anat fent a través dels seus treballs sobre *La méthode*. Morin, doncs, va més enllà en la seva formulació: *el tot és en la part que és en el tot*. De fet, tot i part són simplement distincions creades per nosaltres en intentar explicar-nos el món, ja que «el món no se'n dona directament; hi ha entremig la descripció del món», com dirà Carlos Castaneda¹¹. La realitat és imbricada i interrelacionada. Morin supera la polarització entre els extrems analític i global i, en tot cas, ens proposa una perspectiva holística amb consciència activa de l'autonomia —relativa— de les unitats que comprèn, per tal de poder *distingir sense desunir i d'associar sense identificar o reduir* (1990:23).

Com Morin mateix afirma, però, se'ns planteja el problema de com pensar des d'aquest punt de vista de la complexitat i de la interrelació dinàmica de la realitat. A partir d'aquesta consciència del fet que el nostre propi cervell/ment és a la base de les imatges que creiem percebre, quins foren els paisatges més adequats de la realitat? Què hauríem de canviar de les nostres imatges habituals?

Un dels aspectes en què sembla haver-hi més consens en la nova ciència és en el d'acabar amb la concepció dels objectes de la realitat com a entitats aïllades i fonamentalment descrites cap endins, interiorment. La nova perspectiva emfasitza la importància de l'estudi dels *contextos* dels objectes i dels fenòmens, és a dir, de les seves relacions exteriors. Així, per exemple, en física, «l'àtom sorgeix com un objecte nou, l'objecte organitzat o sistema l'explicació del qual no pot ser ja més trobada únicament en la natura dels seus constituents elementals sinó també en la seva natura organitzacional i sistèmica, la qual transforma ella mateixa els caràcters dels components» (Morin, 1977:98). El pas és, per tant, cap a una concepció dels elements de la realitat —i, en especial, dels vivents— com a sistemes oberts amb continu intercanvi amb l'ecosistema de què formen part. *La unitat de supervivència és l'organisme més el seu entorn*, dirà Bateson (1972:483). L'antiga causalitat lineal

10. Bandura (1987), per exemple, en parlar del triangle de relacions «cervell/ment — conducta — entorn», afirma que «ja que els factors triàdics no actuen de forma simultània com si es tractés d'una entitat holística, podem arribar a conèixer la forma en què actuen els distints segments de causalitat bidireccional sense haver de fer l'esforç titànic d'estudiar alhora qualsevol possible element interactiu (...). Són els subsistemes i les seves distintes interrelacions el que cal analitzar, no la seva totalitat. La crítica de James (1884) dels conceptes holístics —o aquest Sistema Global, tal com està, o res de res— asenyala les limitacions d'aquests»(p. 46).

11. Citat a Talbot (1986), p. 16.

queda, així, reemplaçada ara per una causalitat circular i retroactiva. Igualment queda modificada la visió en nivells d'anàlisi no integrats i es passa als models d'interrelació sistèmica i polinivellada en què cada subsistema és una unitat relativament autònoma, encara que sigui un component d'un conjunt més gran. Assistim a una ecologització del pensament amb consciència del fet mental: «qualsevol objecte d'observació o d'estudi ha de ser concebut des d'ara en funció de la seva organització, del seu entorn, del seu observador» (Morin, 1977:379).

Igualment entra en crisi la imatge estàtica de la realitat. Contra l'aproximació tradicional, el temps és una variable imprescindible contínuament present. L'estabilitat aparent és sempre resultat d'un equilibri dinàmic que és el que fa possible la conservació de la identitat de les unitats encara que en canviïn els seus elements. Més que com a estructura, la realitat ha de ser vista com a conjunt d'esdeveniments, o com diu Bohm, «com un fluir universal d'esdeveniments i processos» (1987:31).

Des de la nova perspectiva la fragmentació disciplinar també és qüestionada. Donat que la realitat ha de ser vista des de la seva multidimensionalitat interrelacionada, l'avenç cap a la interdisciplinarietat és necessari i peremptori —i, de manera molt clara, en les ciències socioculturals. Els nous paisatges conceptuals han de permetre, doncs, la integració de les perspectives de les diferents aproximacions en una teorització global que contempli alhora totes les dimensions necessàries dels éssers humans de manera integrada i harmònicament coordinada.

El canvi en la imatgeria conceptual sembla demanar-nos encara modificacions més fonamentals dels pressupòsits habituals amb què pensem la realitat. A diferència del punt de partida habitual en què cada cosa està en la seva regió particular de l'espai i del temps i en què els elements estan a fora els uns dels altres, la nova física ens proposa de concebre la realitat des d'un ordre *implicat* a partir de la metàfora hologràfica «tot està plegat dins de tot». Així, com en l'holograma, podem concebre models en què cada una de les seves parts conté informació respecte de *tot l'objecte* (Bohm, 1987:247). Concepcions com aquesta ens poden fer avançar, per exemple, en la clarificació de la relació individu-societat o en la d'altres antinòmies que han dificultat la comprensió de moltes relacions del món sociocultural.

Tots aquests canvis produïts en la ciència contemporània no deixen, doncs, de tenir els seus efectes en els aspectes metodològics del procedir pràctic dels investigadors. Per exemple, l'actitud amb relació a les dades és forçosament diferent. Des d'Einstein la física s'ha caracteritzat per un fort antiinductivisme i per un fort estímul a la creació i a la innovació teòrica —«no hi ha mètode inductiu que ens pugui dur als conceptes fonamentals de la física» afirmava el creador de la relativitat. Una ciència sociocultural que posi encara, doncs, l'èmfasi només o bàsicament en les dades s'ha tornat obsoleta. Donar més importància, per exemple, a una petita idea prolixament verificada que a una gran idea encara no comprovable pels mètodes tradicionals pot ser un error de pes en el marc d'una determinada disciplina. Per això, probablement, no hem de témer afirmacions com la de Searle, el qual ens recomana de «perdre la por de deixar de ser «científics» en el sentit més tradicional del terme.

En el centre d'aquests canvis hi ha, com hem dit, la ment —la de l'investigador i la dels investigats. És en la ment del científic on s'han de produir, doncs, les imat-

ges imprescindibles per a la concepció de la realitat, així com els canvis en les suposicions inicials, en l'angle de les perspectives, etc., que facin possible la creativitat teòrica. La intuïció i la imaginació icòniques s'han mostrat decisives en els avenços científics contemporanis. La teoria, per tant, no ha de dependre cegament de les dades. Einstein ens proposava de ser audaços —i, si calia, fins i tot temeraris— en els salts de les dades a la teoria.

Capítol 2

Les ciències socioculturals

Els objectes de la ciència de la cultura depenen dels nostres conceptes; no existeixen independentment del que nosaltres (o algú) pensem que són.

Trevor Pateman

És clar que totes les innovacions de la ciència d'aquest segle poden i han de tenir repercussions importants en l'estudi del pla psico-sòcio-cultural. De fet, potser mai com ara les ciències de la matèria i les ciències humanes s'havien acostat tant. Superada l'etapa de la negació de la subjectivitat per part de la física o altres disciplines «dures», el coneixement científic pot avançar cap a una integració i col·laboració més àmplia entre totes les seves branques precisament a partir de l'acceptació de la centralitat del cervell/ment —d'altra banda, un fet objectiu de la biologia— en el coneixement i en l'acció humanes. L'acceptació del fet mental en la recerca científica presenta dificultats que fan veure precisament l'extrema complexitat de l'objecte d'estudi de les ciències socioculturals. A diferència de les ciències de la matèria, en el pla dels fenòmens humans no és només la ment de l'observador la que cal prendre en consideració sinó òbviament també la dels observats. I cal tenir-la en compte no només per ella mateixa sinó perquè és en ella on es determinen la gran majoria dels cursos d'acció dels humans, fet que diferencia el nostre objecte d'estudi dels que habitualment tracten les ciències de la matèria. Així, molt sovint els elements que intervenen en les relacions socials són immaterials: principis, creences, normes, valors, representacions, idees, etc., fet que dificulta l'aplicació mateixa dels paràmetres de comprovació científica habitual.

Acceptada, doncs, la ment per la física, ara, paradoxalment, la que ha de fer el pas definitiu és la sociologia, desmemoriada sovint, excepte en escoles minoritàries¹²,

---

12. Ha estat una llàstima que la sociologia oficial s'hagi anat decantant cap a una visió «objectivista» sense ment. Autors com ara Max Weber, Alfred Schutz o W. I. Thomas postulaven l'enfocament

respecte del fet mental i instal·lada de forma majoritària encara en marcs teòrics reduccionistes i analítics inspirats per la forma de pensar de la física del s. XIX¹³. Una sociologia sense ment és un absurd i s'allunya inevitablement de la realitat que intenta comprendre. Com diu Morin, «la sociologia no sabia ser concebuda com una concepció que exclou l'individu, o que en rigor el tolerava. És una concepció que l'ha d'implícit i explícit» (1991:75). La creença excessiva en els postulats objectivistes ha portat, doncs, a gran part de la sociologia i també de la lingüística a esdevenir majoritàriament disciplines exclusivament centrades en les «formes» oblidant allò que és innegable per a l'existència humana: el sentit i la significació que justifiquen i orienten en darrer terme les accions i organitzacions dels individus en societat.

És evident que la inclusió del complex cervell/ment en les ciències socioculturals desafia les tesis científiques tradicionals en la mesura en què elements «inobservables» —la consciència, la intencionalitat, la subjectivitat dels estats mentals, etc.— són inclosos en el camp de recerca. El que es planteja és, doncs, el problema de qui s'ha d'adaptar a qui: la realitat als nostres postulats i mètodes, o a l'inrevés? Sembla clar que l'esforç, l'hem de fer els investigadors i no pas la realitat. Fóra un error immens suposar que la definició de la realitat ha d'excloure la ment. Com diu Searle, «si el fet de la subjectivitat va en contra de certa definició de «ciència», llavors el que cal abandonar és la definició i no pas el fet» (1985:30). L'exclusió de la ment, però, tampoc no dóna als fets socioculturals la característica de fets extraordinàriament regulars i determinats a l'estil de l'antiga física. La multitud de variables que intervenen en la realitat social, els canvis socials ràpids i continus, l'estreta interdependència de les variables, l'originalitat de les respostes dels individus davant dels esdeveniments i les situacions, els límits borrosos entre els grups socials, el caràcter qualitatiu i no quantificable de molts aspectes presents, la dificultat d'aplicar tècniques experimentals, els problemes de reproducció i repetició de les recerques, etc., ja constitueixen per si sols un objecte d'investigació d'enorme complexitat i dificultat. No tenir-hi en compte els aspectes mentals no resol res i, en canvi, ens en fa tenir una imatge certament irreal i equivocada.

La incorporació dels factors mentals en les ciències socioculturals no esgota, però, l'impacte que les innovacions del pensament científic d'aquest segle han de

«comprensiu», conscients, com diu Natanson (1974) «que els seus objectes no només són objectes per a la seva observació sinó éssers que tenen el seu propi món preinterpretat, que duen a terme la seva pròpia observació; són semblants inserits en la realitat social (p. 23). En conseqüència, l'investigador social té per tasca la de reconstruir el mode en què els humans interpreten, en la vida diària, el seu propi món» (p. 32)

13. Són il·lustradores les paraules de Norbert Elias al respecte: «Necessitem models multidimensionals de les societats humanes per tal d'enfrontar-nos seriosament amb l'evidència empírica. La dificultat és que els científics socials i els sociòlegs en particular són captius encara d'una teoria filosòfica de la ciència que començà amb Descartes i seguí l'exemple de la física en el seu estadi primerenc de desenvolupament. En aquesta fase inicial n'hi havia prou amb models teòrics del tipus que anomenem de lleis o generalitzacions universals, els quals eren suficientment congruents amb la realitat per servir als requeriments dels físics d'aquella època. (...) Però d'aleshores ençà han estat complementats fins i tot en les pròpies ciències físiques amb models teòrics que, a diferència de les lleis, són multidimensionals i fan possible de tractar experimentalment dades sobre objectes com ara grans molècules, gens i cromosomes amb diferents nivells d'integració actuant retroactivament» (1991:142).

tenir sobre aquelles. Cauríem probablement en un altre mena d'error si creguéssim que l'ésser humà viu una existència susceptible d'ésser descrita i estudiada des d'una òptica d'aïllament i fragmentació, centrada només en el subjecte. Acceptant la ment com a element imprescindible per a la comprensió dels comportaments humans, hem de fer igualment èmfasi en els elements que fan que les ments siguin possibles. De manera indestriable, ment i context configuren la realitat. Els contextos de les ments, els ecosistemes socioculturals que aquelles constitueixen i dels quals alhora formen part, han de ser igualment incorporats a la recerca. Res, doncs, tampoc no comprendríem si oblidàvem les condicions d'existència social de les ments individuals. El comportament humà serà *alhora* determinat —de manera indestriable— per la interpretació de les circumstàncies que en puguin fer els individus i per les circumstàncies mateixes. Vivencialment, ment i context formaran una unitat indissoluble en la determinació de les accions socials i de les formes culturals. La incorporació de perspectives multidimensionals i interrelacionals com ara les adoptades per l'ecologia i desenvolupades per la teoria de sistemes o per les aproximacions a la complexitat semblen ser inexcusables en qualsevol paradigma teòric contemporani. L'atenció als contextos dels fenòmens de les ciències socioculturals des d'aproximacions globals i holístiques pot permetre d'avançar de manera profunda cap a una millor comprensió de les situacions i dels esdeveniments d'aquests camps de la realitat.

De fet, la inspiració d'aquestes línies no sembla provenir només de fora de les ciències socioculturals sinó també de dins mateix. Segons Bastide (1971:8) August Comte mateix semblava ja suggerir-ho en una època en què no hi havia encara els instruments conceptuals per dur a la pràctica les aproximacions que ara anomenem ecològiques o holístiques: «en les ciències de la natura —deia— els elements existeixen abans que el tot; en les ciències humanes, el tot és anterior a les parts» (cosa que els físics contemporanis també afirmen ara de la quàntica). També, com Norbert Elias, altres autors del nostre segle, com ara Lewin o Buckley, se'n declaren partidaris, el primer en la seva *field theory* i el segon en l'obra que va dedicar a les relacions entre la sociologia i la teoria de sistemes. Igualment, Edgar Morin des de l'antropologia interdisciplinària, afavoreix, com ja he dit, el que ell anomena la «perspectiva de la complexitat» i proposa la complementarietat integrada de les diverses aproximacions als fenòmens socioculturals: «Una noologia considera les coses de la ment com a entitats objectives. Però això no impedeix de considerar aquestes «coses» igualment des del punt de vista de les ments/cervells humans que les produeixen (...) i del de les condicions culturals de la seva producció (...). Tot restant irreductibles els uns als altres, i amb el perill d'esdevenir antagonistes si cadascun pretén ser el punt de vista central, són per nosaltres absolutament complementaris» (1991:110).

És des d'aquest punt de vista complementari i integrat ecològicament que crec que s'ha de formular un paradigma que pugui unificar potser no ja només les diferents línies de la sociolingüística sinó fins i tot les de la lingüística estricta i les de la psicolingüística. A partir de la concepció integral d'aquest complex trinitari proposada per Morin (1991:121) —la *psicosfera* relativa als cervells/ments individuals, la *sociosfera* que inclouria la cultura produïda per les interaccions dels cervells/ments, i la *noosfera* que abraçaria el llenguatge, el saber i les regles lògiques i paradigmà-

tiques— hauria de ser possible que, tot conservant el grau d'autonomia necessari, avancéssim resoltament cap a la unificació teòrica entre allò que tradicionalment hem designat com lingüística, psicolingüística i sociolingüística/pragmàtica (vg. Bastardas, 1995).

Molt probablement, podríem avançar així cap a la resolució d'aspectes pendents o mai no gaire aclarits com ara el *locus* del llenguatge, el de l'individu en la teoria lingüística, el fet de la significació de les formes, la relació dels elements verbals amb els elements no verbals, el fenomen de la intercomprensió, el comportament lingüístic, la interrelació llengua/individu/societat, els símbols socials, el seu procés de desenvolupament, etc.

Pel que fa als problemes més específicament sociolingüístics, els nous paradigmes científics ens són igualment d'una gran utilitat. L'enfocament holístic i ecològic ens permet estudiar les formes i els sistemes de comunicació lingüística en el seu context macro-micro-sòcio-cultural i comprendre'n les determinacions i la seva dinàmica. Podem concebre, així, el contacte lingüístic des de la relació organisme/ecosistema i veure el fenomen com un procés en el qual l'organisme pot fer canvis bé en ell mateix o bé en l'entorn. Pot, així, adaptar-se al context o adaptar el context a ell (Bateson, 1972:445). De fet, doncs, si el context és vist com a extremament desfavorable i impossible de canviar, l'adaptació, en el cas lingüístic, pot portar a la substitució i a l'extinció lingüístiques. En canvi, si els éssers humans decideixen transformar el context en favor seu, trobem llavors els macroprocessos de normalització lingüística, que reeixiran o no segons el grau de canvi que hom pugui aconseguir en l'entorn. La intervenció planificada, com veurem, demanarà també ineluctablement una aproximació complexa, ja que, d'acord amb Lewin, «per tal de decidir què és el millor per causar un canvi real no n'hi ha prou de considerar una propietat. S'han d'examinar les circumstàncies totals. Per canviar un equilibri social també s'ha de considerar el camp social total: els grups i subgrups implicats, les seves relacions, els seus sistemes de valors, etc.» (1978:209). El paradigma eco-sòcio-fenomenològic que intentarem començar d'esbossar i d'aplicar als esdeveniments sociolingüístics ens hi pot anar ajudant.

Capítol 3

La diversitat i el contacte lingüístics

Les llengües no són diferents entre elles en el seu poder inherent, però els seus usuaris sí.

Stanley Lieberman

3.1 La diversitat

Les diferents maneres de parlar dels humans són el resultat dels esforços dels nostres predecessors i de nosaltres mateixos per tal de fer possible la intercomprensió i la cooperació humana. Són, de fet, però, un subconjunt —això, sí, molt important— del conjunt dels sistemes d'acció-significació que els humans hem anat consensuant per tal de fer possible que la nostra relació ens fos mútuament intel·ligible. Cada grup humà en convivència regular, habitual i continuada ha anat establint una sèrie de codis —és a dir, de comportaments regulars lligats a un sentit determinat— que fessin possible indicar-se els uns als altres els seus pensaments, informacions, idees, etc., respecte dels elements i dels processos d'acció pertinents per a la seva existència conjunta. Tot aquest pilot de convencions —que és justament allò que constitueix les cultures humanes— regulen significativament, per exemple, els moviments gestuals que produïm acompanyant —o no— el parlar, les preferències per un o altre vestit segons les ocasions, la forma de les interaccions que sostenim entre nosaltres —la conversa, les cerimònies, els rituals, ...— o bé les reaccions que podem o no mostrar després de determinades accions dels altres, etc. Els humans vivim socioculturalment organitzats en un món de sentit.

A fi de poder comunicar-nos amb la parla, els humans —organitzats habitualment en grups com a unitats de supervivència— hem anat creant un complex sistema sociosimbòlic capaç de representar a través de l'organització fonicosígnica o graficosígnica el nostre contingut mental sobre multitud d'objectes, esdeveniments, funcions, sensacions, i moltes altres dades, el qual ha esdevingut, així, susceptible de ser percebut i interpretat més o menys similarment per qualsevol altre individu

que compartís el codi¹⁴. Ampliats i modificats progressivament d'acord amb les necessitats històriques de les poblacions, aquests sistemes sociocognitius de comunicació constitueixen avui un element fonamental de l'actual configuració de la nostra espècie arreu del planeta i tenen un paper importantíssim en la transmissió cultural, en la mateixa possibilitat d'existència del pensament i en les relacions quotidianes de totes les societats humanes conegudes fins a l'actualitat¹⁵.

Atès, però, que, a diferència d'altres espècies animals, les nostres formes de comunicació no són genèticament establertes directament sinó creades, sostingudes o canviades i eliminades en el marc de l'experiència sociocultural, els sistemes de comunicació lingüística creats pels diferents grups humans són enormement nombrosos i diversos en la seva configuració estructural. Així, tot i compartir un mateix equipament biopsicològic d'espècie, la comunicació lingüística humana s'ha servit de multitud de formes i configuracions diferents, usades —si més no originàriament— en àrees de comunicació local o regional i amb diferències més o menys importants d'una localitat a l'altra en forma de *continuum*. La diversitat dels sistemes lingüístics és, doncs, un fet social consubstancial —si més no fins avui— a l'existència de la pròpia facultat humana de llenguatge.

Aquesta diversitat en els sistemes de comunicació lingüística que hem anant creant els humans varia en grau segons els termes de la comparació. Va des de diferències mínimes —per exemple, en el pla fonètic o simplement lèxic— entre parlars molt propers fins a sistemes absolutament diferents en tots els nivells de la seva estructura —entre codis usats en una punta o altra del planeta. En el pla escrit, la diversitat de solucions també s'ha produït i ha donat lloc, doncs, a més de les diferències estructurals dels sistemes orals, a l'ús de diferents codis de representació gràfica, igualment molt distints segons la distància en l'espai i en el temps.

Aquests sistemes de comunicació lingüística, com a respostes dels diversos grups humans a les seves necessitats de comunicació i de supervivència, segueixen la divisió de la humanitat en diferents conjunts més o menys grans, i amb més o menys intensitat d'intracomunicació. Així, el *continuum* de formes de parlar exis-

14. Els sistemes lingüístics, així, pertanyerien al «món 3» de Popper o la «noosfera» de Teilhard de Chardin, al costat de les idees, els productes culturals, altres llenguatges, nocions, teories, etc., els quals, tot i ser elements produïts i dependents, adquireixen una realitat i una autonomia objectives (vg. Morin, 1991:107-8). Com avisa Bourdieu (1987), doncs, «la llengua no és un codi pròpiament dit: només hi esdevé per la gramàtica, que és una codificació quasi jurídica d'un sistema d'esquemes informatius. Parlar de codi a propòsit de la llengua és cometre la *fallacy* per excel·lència, aquella que consisteix a posar en la consciència de les persones que hom estudia allò que hom ha de tenir en la consciència per comprendre allò que fan». Especialment en el marc de la lingüística de tradició estructuralista, cal tenir en compte, com assenyalen Auer & di Luzio (1988:2), que «cal una revisió més radical de la noció de sistema (...). Gumperz indica que la pròpia noció de «sistema» no pot ser un element inicial fonamental (*theoretical «prime»*) en lingüística. Al contrari, els sistemes lingüístics («varietats», «codis», «llengües», «dialectes», o el que sigui) són el *resultat* del més o menys centrat (categòric) ús de les estructures i dels processos lingüístics per part de la comunitat de parla». Per la meua part, al llarg del llibre, el terme «sistema» l'usaré en l'accepció clàssica de von Bertalanffy: «un conjunt d'elements interrelacionats entre si i amb el medi circumdant» (1981:263).

15. «Tot es troba contingut en el llenguatge, però ell mateix és una part continguda en el tot que ell conté. El llenguatge és en nosaltres i nosaltres som en el llenguatge. Fem el llenguatge que ens fa» (Morin, 1991:172).

tents sembla presentar major o menor grau de diferència segons les vicissituds històriques i segons el grau de relació entre els distints grups o comunitats humans. Molt probablement, com més grau de relació hi hagi hagut històricament, més s'haurà pogut anar produint el procés de coordinació i convergència lingüístiques per tal de facilitar l'eficàcia sòcio-comunicativa. No sempre, però, tots els grups pròxims a uns altres han arribat a crear exactament una idèntica forma de parlar. Establert, això sí, un important grau de mútua adaptació lingüística, l'organització històrica de cada unitat humana de supervivència —subètnies, ètnies, nacions, etc.— sembla deixar un marge més o menys important de diferències entre les varietats lingüístiques de cada grup o lloc, produïdes ja sigui per raó de factors anteriors o bé simplement per decisions diferents de cada comunitat concreta, segons l'atzar cultural. Cada subgrup d'éssers humans, però, situat en un espai geo-social concret tendirà sempre a mantenir la cohesió comunicativa i la màxima coordinació lingüística —llevat que es produeixin ruptures de la relació— amb els altres subgrups humans amb qui tingui contacte habitual i continuat. Amb el temps, cada unitat col·lectiva de supervivència haurà anat arribant de forma socialment espontània i, sovint, irreflexiva, al seguiment d'unes mateixes o semblants normes de comunicació, que, amb lleugeres diferències internes, poden diferenciar-se molt de les adoptades per altres conjunts socials allunyats, amb els quals no sostenen cap mena de relació habitual.

Aquesta separació de la humanitat en diferents col·lectius de màxima relació interna i mínima d'externa no ha produït, com era evident que així succeís, cap sistema lingüístic universal i comú sinó un munt de diferents sistemes alternatius, tots funcionalment vàlids i perfectament adaptats a les necessitats socioculturals globals dels seus grups de productors/usuaris. Les vicissituds històriques d'aquestes unitats de supervivència —guerres, annexions de les unes per les altres, dissorts econòmiques, desastres naturals, desplaçaments interterritorials, associacions polítiques, etc.— han influït en l'extensió, retroacció, fragmentació, associació, etc., de les unitats històriques en què els humans s'havien espontàniament organitzat. El resultat lingüístic és l'actual mosaic vernacular, sempre en moviment i susceptible de registrar canvi, adaptació o equilibri permanents, en el marc de les interrelacions dinàmiques de l'ordre sociocultural, segons el grau d'aïllament i de contacte dels col·lectius humans respectius.

Com més intens sigui el contacte entre poblacions que havien sostingut fins aleshores diferents sistemes de comunicació lingüística, més intensitat d'adaptació i de canvi tendirà a produir-se en tots o en algun dels grups, en favor sempre de la possibilitat d'intercomprensió. El grau d'adaptació de l'un o de l'altre dependrà de la correlació global de forces existent. La demografia, l'economia, la cultura, la política, etc., de cada un dels grups respecte de l'altre, aniran decidint gradualment i en diverses etapes el nou resultat lingüístic de cada interrelació històrica, en el marc d'un imbricat i complex sistema d'interinfluències dinàmiques globals.

La consciència per part dels éssers humans de l'existència de diversitat lingüística i de tot el que deriva d'aquest reconeixement ha depès precisament de la seva possibilitat d'exposició a aquesta diferència. Donat que sense distinció no hi ha percepció cal pensar que, molt probablement, una comunitat humana amb un parlar llargament consensuat i homogeni i sense contacte amb individus d'altres comuni-

tats, podria ser totalment inconscient del fet de la diversitat lingüística. És com el peix: deu ser el darrer a adonar-se de l'existència de l'aigua. Com que en molts casos, però, les comunitats humanes —si més no les més pròximes— poden haver tingut contactes ja siguin esporàdics o habituals, cal esperar que alguna forma de consciència de les diferències en el parlar pugui haver-se desenvolupat. Com interpreten, llavors, aquesta percepció? Què se'n deriva cognitivament parlant d'aquest descobriment? Com es conceptualitzen i categoritzen els parlars i els parlants diferents?

La primera conseqüència d'aquesta consciència de diversitat en el parlar pot ser la *identificació*: alguna gent parla diferent de com parla la meua gent. Ineluctablement, després d'haver-se fet conscient de l'existència d'altres formes de parlar, els individus que utilitzin la varietat no autòctona podran ser categoritzats, identificats i avaluats com a forasters i/o com a pertanyents a un determinat grup. La valoració que mereixi el grup serà probablement també transmesa a la valoració de la forma de parlar, la qual, així, es convertirà en element coadjuvador de la identificació grupal dels individus en relació.

Cal veure clar que, gairebé sempre, la producció de consciència de la diferència lingüística vol dir alhora consciència de la pròpia forma de parlar i, per tant, necessitat de referir-s'hi i, doncs, de disposar d'un terme per anomenar-la. En la representació popular tradicional, molt sovint la pròpia forma de parlar és anomenada amb un terme derivat del propi nom de lloc, com a categoria més a mà que pugui designar com es parla en aquell indret. Així hom pot pensar i declarar que parla «tortosí» o «cavero», o «lleidatà», per exemple. Aquestes denominacions poden ser bé substituïdes o bé alternades amb altres categoritzacions que, de forma inclusiva, relacionin el parlar local amb un conjunt supralocal de modalitats lingüístiques. El rètol supralocal, però, no és sempre un resultat espontani i consensuat dels diferents grups locals, sinó més aviat una influència en el pla cognitiu individual de les afirmacions vehiculades per institucions més o menys oficials que s'ocupen precisament de «definir» la llengua que parlen els individus d'una determinada àrea geo-sociopolítica.

El que es desprèn fonamentalment d'això, és, doncs, el fet que, molt sovint, el nom —i totes les altres categoritzacions de la realitat que en depenen— que els individus atorguen a les seves varietats lingüístiques, no procedeixen precisament d'una inspecció de les formes de comunicació per part del propi parlant sinó de les vicissituds dels contactes exteriors i de les influències que les institucions de prescripció lingüística puguin produir. És, per tant, perfectament possible parlar sense que un mateix hagi de saber *com* parla i *què* parla. La consciència sobre l'organització i característiques de les pròpies formes lingüístiques i el nom de la categoria «llengua» a què pertany o en què podria ser inclòs el parlar no es desprenen directament del fet de posseir i d'usar el codi; pertanyen en tot cas al nivell de la consciència i provenen d'activitats informatives i de vehiculacions socials exteriors al codi mateix i molt sovint a la mateixa comunitat local.

3.2 Els sistemes lingüístics com a fets sociopolítics

La generalització en moltes parts del món de l'alfabetització i instrucció obligatòries sobre la base d'un sistema habitualment centralitzat i quasi, o absolutament

dependent dels Estats, dipositaris de la legitimitat de la regulació de la vida pública— ha tingut conseqüències d'enorme importància sobre el pla lingüístic. Multitud de comunitats humanes han passat de ser parlants únicament de les seves varietats històriques locals o regionals —diguem-ne «vernaculars»— a ser instruits en un sistema lingüístic més o menys distant lingüísticament, categoritzat sempre, però, com la *llengua*¹⁶ correcta i legítima i dotada d'una denominació clarament establerta i fixada. Com a conseqüència d'aquest procés emmarcat en el macrofenomen que els sociòlegs qualifiquen de «modernització», molts individus que sempre havien anomenat el seu parlar amb un gentilici local i no se'ls havia ocorregut mai de valorar-lo com a correcte o incorrecte —o millor o pitjor— respecte d'algun altre, poden pensar ara que, en realitat, el seu sistema de comunicació lingüística no és res més que una forma corrupta i espúria de parlar l'idioma «x». Aquest idioma, usat pels encarregats de la seva difusió pràctica i ideològica en el sistema escolar i en la resta de la comunicació pública —oficial i no oficial—, suscita més que mai l'atenció dels individus i els obliga a prendre determinades decisions sobre el seu comportament lingüístic i sobre l'esquema de valoració de les formes de la comunicació verbal. Plenament i col·lectivament conscients ara de la diferència entre les varietats vernacular i «estàndard» —quan aquest sigui el cas— molts individus, parlants de modalitats diferents en més o menys grau de la vehiculada com a legítima, hauran de valorar si rectifiquen les seves formes o bé si les conserven, tot assumint, si és aquest el cas, les possibles avaluacions socials negatives del seu parlar a mesura que avanci la difusió de la nova varietat i de la nova ideologia. En aquest tipus de situacions, no és estrany que es pugui donar el cas que una comunitat amb parlars amb poques diferències i sense problemes d'intercomprensió i plenament adscribible a un mateix suprasistema lingüístic esdevingui amb el temps, per raó de fronteres polítiques que la puguin partir, dos col·lectius humans plenament convençuts que parlen dues *llengües* diferents i anomenades, òbviament, de manera diferent. No sembla anar desencaminada —encara que sigui metafòricament— la famosa frase que diu que «una llengua és un dialecte amb un exèrcit al darrera».

Des de l'òptica dels Estats i els poders polítics interessats a vehicular aquesta modalitat codificada i regularitzada, la «llengua» —tal com sempre l'anomenaran— assegurarà la intercomunicació general dels ciutadans de l'àmbit de sobirania corresponent i alhora en facilitarà la identificació «nacional», en tant que forma simbòlica gairebé materialitzadora de la «identitat» col·lectiva. Així, qualsevol nou Estat tendeix contemporàniament a dotar-se de bandera, d'himne i —si té els elements diferencials que ho possibilitin— de «llengua» nacionals. Sigui quina sigui la decisió que finalment adopti el poder polític constituent sobre la llengua o llengües oficials, la ideologia de la «llengua nacional» com a símbol alhora unificador internament i diferenciador externament de la comunitat política sembla ser molt pre-

16. El rètol *llengua* és sovint usat polisèmicament. Tant podem voler significar el conjunt més o menys divers de maneres de parlar típiques i pròpies d'un grup de població, segons una demarcació territorial determinada, com estrictament la varietat *estàndard* difosa i sancionada pel poder polític-acadèmic-mediàtic per a un determinat territori. Aquesta confusió té repercussions importants en especial en els grups de parlants de varietats no coincidents amb l'estàndard. Així, es pot sentir habitualment com es contraposa, per exemple, «català» a «eivissenc» o a «tortosí», quan és evident que aquests dos parlars són també «catalans».

sent, com a mínim, al llarg de tot aquest segle. Les «llengües» —en aquest sentit sociopolític— podran ser, doncs, objecte contemporani de disputa i conflicte entre les poblacions que puguin aspirar a dotar els seus codis del rang d'«oficials» i, per tant, a sentir-se col·lectivament dignificades o menystingudes per l'assoliment o no d'aquesta categoria per als sistemes lingüístics amb què s'identifiquen.

Com a objectes cognitius plenament conscients —i no només ja, doncs, com a *habitus* segons l'expressió de Bourdieu¹⁷— els sistemes lingüístics adquiriran la possibilitat de ser avaluats segons la seva significació social, ser associats amb identitats —personals i col·lectives—, emocions, sentiments, etc., i de generar, a partir de tota aquesta fenomenologia de cada individu i de cada grup, conductes a favor o en contra del seu ús social¹⁸. Tots els contactes entre la diversitat lingüística, així, tendiran a produir en la ment dels seus participants, consciència, avaluació i resposta conductual —canvi o continuïtat en les formes lingüístiques usades en totes o en determinades funcions sociosignificatives— amb les corresponents modificacions també en la competència comunicativa resultant. La conseqüència històrica de tota aquesta complexitat seran la continuïtat, els diferents tipus de canvis, o la desaparició dels centenars i centenars de sistemes lingüístics produïts i reproduïts des del passat per la humanitat.

3.3 Un paisatge ecodinàmic per al contacte lingüístic

Tenint en compte tot el que fins ara he anat exposant, quin fóra, doncs, el millor marc teòric des d'on entendre la sort de les varietats lingüístiques dels humans? És a dir, quin esquelet conceptual bàsic hauria de sostenir contemporàniament una sociologia de la cultura —en aquest cas, centrada en el fet lingüístic? Com ens podríem explicar més adequadament la vida, les vicissituds i la mort dels conjunts de formes lingüístiques usades pels humans en la seva intercomunicació, tenint en compte el fet intrínsec de la diversitat d'aquests conjunts?

Molt probablement, per poder respondre de manera apropiada a aquestes qüestions ens cal fer un nou salt de perspectiva, ara dins ja del camp lingüístic en concret. Les varietats lingüístiques no existeixen com a tals sinó en la ment i en l'acció dels individus en societat. Són abstraccions, per tant, de segon grau que construïm a partir de l'observació dels comportaments dels humans. La determinació de la seva existència, reproducció i canvi no depèn, precisament, d'elles mateixes sinó dels individus i dels comportaments i les idees que aquests vulguin practicar i sostenir. Per entendre, doncs, la vida de les varietats ens cal entendre globalment la vida sociocultural.

Quina és la millor manera de poder representar-nos el fenomen sociocultural, tot intentant seguir les recomanacions d'holisme i integració que abans he exposat?

17. Vg. Bourdieu, 1982:28, apartat 4.3.

18. «Els parlants tenen, com a individus, creences sobre la llengua (...). Aquestes creences poden motivar pràctiques lingüístiques, més o menys autoconscients, però en principi accessibles a la introspecció, que poden causar efectivament la modificació de la parla i que han de ser preses en consideració en intentar explicar aquest fenomen» (Pateman, 1987:99).

Una possible imatge, que podríem prendre com a hipòtesi de partida, que ens permetés entendre la globalitat tot reconeixent el paper i les propietats de cada part podria ser la del fet musical o coral. En la partitura orquestral o polifònica es fan observables les evolucions de cada un dels instruments o de les veus i alhora les del conjunt resultant de la superposició organitzada de cada un d'ells en la seqüència interpretativa de l'obra en conjunt, que és el que el compositor ha volgut que existís i que és el que el receptor sent. El comportament de cada instrument no té sentit ni s'explica per ell mateix sinó precisament com a participant en un acord —en tots els sentits— global, orquestral o polifònic. Si algun dels instruments o veus participants canvia o altera la seva contribució sonora de manera sistemàtica l'acord musical global desapareixerà però podrà ser reconstruït —encara que no sigui en la manera prevista pel compositor, com en les improvisacions— a partir d'adequacions dels altres instruments o veus a la nova interpretació de la discrepant, arribant a crear un nou consens harmònic global que l'oient agrairà. Cal no oblidar que la partitura no és la música fins que algú no l'executa i que l'acte global no és pas complet si no hi ha algú que l'escolta i que experimenta mentalment el conjunt dels sons o de les veus. Els esdeveniments de la realitat, doncs, poden descriure's en tant que melodies independents o en tant que acords harmònics entre diverses melodies diferents. Vistos linealment se'ns poden aparèixer com a melodies soles i aïllades que semblen respondre a aquesta linealitat¹⁹. Vistos, però, com a acords harmònics, cada fragment melòdic de cada instrument o veu, per exemple, és determinat per les seves relacions amb els altres sons que *simultàniament* coexisteixen. És clar, doncs, que cal anar en compte a no pensar únicament com a «melodia» allò que existeix de fet com a «harmonia».

Aquesta metàfora de treball —que, evidentment, no intenta ser una còpia exacta de la realitat social sinó una pura eina heurística, perfectible o rebutjable— pot permetre'ns d'intentar entendre i d'exposar organitzadament i de forma alhora separada i interrelacionada els elements que crec més pertinents respecte de la seva intervenció en la determinació del comportament lingüístic dels humans en situacions de diversitat i contacte. Anirem, doncs, construint un pentagrama per a cada una de les veus o instruments sense oblidar mai la seva interrelació amb els altres pentagrames entre els quals es creen relacions d'interdependència harmònica. Si voleu no és res més que aplicar la visió de sistemes, on cada nivell —malgrat la seva individualitat— forma part d'un conjunt interrelacionat de múltiples nivells la cooperació de tots els quals produeix un determinat comportament o producte global capaç de ser percebut per algun ésser humà i d'influir-lo. La nostra partitura contindrà bàsicament, de moment, la línia de les ments, la de la interacció social, la dels grups humans i la del poder polític, tot pressuposant contínuament que és percebuda i escoltada amb atenció per éssers humans que, finalment, són els únics que li poden atorgar existència i justificació i que orienten la seva acció —per exemple, ara ballant en una direcció o en una altra i segons el ritme— d'acord amb les evolucions —harmòniques o desharmòniques— resultants del conjunt.

19. Això és el que habitualment ocorre en l'estudi de les llengües humanes: «s'estudien sovint com a fets especialitzats divorciats dels éssers humans.» (Elias, 1991:41).

Dessota d'aquesta metàfora musical hi ha la idea fonamental que la diversitat i el contacte lingüístics i els seus efectes han de ser explicats en un marc de relacions ecosistèmiques entre el fenomen lingüístic i els altres factors de la realitat. Parlar, doncs, serà vist com un subconjunt de l'acció social global, amb característiques pròpies però també sotmès a les determinacions generals de qualsevol conducta social. L'ús lingüístic és conceptualitzat com una activitat ecodependent sociocognitivament regulada. Precisament per això s'explica el seu caràcter canviant d'acord amb els esdeveniments que, en general, puguin experimentar els grups humans²⁰. Els comportaments lingüístics poden viure establement i amb acord harmònic amb la resta de plans socioculturals però s'han d'adaptar de manera general als canvis que es puguin produir en el conjunt de les altres línies de la partitura²¹. Canvis, per exemple, en les representacions i en els valors socials, en les maneres de relacionar-se, en la composició grupal de la societat, en els aspectes econòmics i tecnològics, en els de l'organització política, etc., repercutiran generalment en el pla lingüístic i obligaran els humans a readaptar-se quant a les seves formes comunicatives o a passar etapes de tensió fins a aconseguir un nou equilibri que eviti una readaptació traumàtica o radical respecte de l'ordre abans existent. En els conflictes amb important repercussió lingüística, els codis no només seran mitjans de comunicació sinó que accentuaran el seu caràcter de, com diu Le Page (1964), *mitjans de comunió* i podran esdevenir, així, objectes simbòlics conscients d'alta sensibilitat i influència sobre el comportament.

20. Aquest fet es pot entendre també des de la metàfora hologramàtica que estableix que cada part conté, en certa manera, l'altra. La dimensió lingüística conté, doncs, les altres dimensions. De fet, cap realitat no es pot comprendre de manera unidimensional (vg. Morin, 1992:92).

21. Així, d'acord amb Lieberson, «el comportament lingüístic és vist com una forma d'adaptació a un conjunt de condicions institucionals i demogràfiques en la societat, en concret, la composició lingüística i ètnica de la població, el grau de segregació, la distribució laboral generada per l'estructura industrial de la societat, i l'edat» (1970:14). Lieberson no inclou en les forces bàsiques d'influència l'escola perquè considera aquest factor parcialment influït pels altres factors ja enumerats, opinió de la qual discreparia, tenint en compte els casos de subordinació política en què cap de les variables esmentades no pot explicar, per exemple, l'absència del codi propi en el sistema educatiu.

SEGONA PART

El medi multidimensional de les varietats lingüístiques

Capítol 4

El complex cervell/ment

El món mental —la ment (...)— no està limitat per la pell.
Gregory Bateson

Som com peixos nedant en el mar del sentit.
William James

4.1 Concepcions fonamentals

Poc podríem entendre dels comportaments dels humans si no comencéssim aquesta visió de la partitura metafòrica per l'anomenat «complex cervell/ment». I, això, per la raó fonamental que és en aquest nivell on rau el control últim de l'acció i de la comprensió humanes. Tot reconeixent la gran ignorància que encara tenim d'aquest element precisament tan central per a l'explicació dels fenòmens socio-culturals ens hem d'arriscar a començar a caminar a partir de les rudimentàries idees existents per poder fer possible l'explicació coherent dels altres nivells de l'experiència humana. Concebrem, doncs, l'ésser humà com un producte biosocial capaç de desenvolupar un cervell/ment que possibilitarà i regularà la relació de l'individu amb el món. Des d'aquesta perspectiva podem desfer-nos del «problema cosment» tot assumint la natura biològica dels fenòmens mentals, donat que, com encertadament assenyala Searle, aquests són alhora causats per les operacions del cervell i realitzats en l'estructura cerebral, fet que el fa afirmar amb tota claredat, que, per exemple, «la consciència i la intencionalitat són tan part de la biologia humana com la digestió o la circulació de la sang» (1983:ix).

A diferència, però, d'aquests sistemes fisiològics no culturals, el desenvolupament habitual del complex neurocognitiu es produeix —i necessita ineludiblement produir-s'hi— en estreta interrelació amb el context sociocultural, és a dir, en interacció amb els altres predecessors humans i amb els seus productes. Sense la necessària activació, i en la fase òptima, de la programació genètica per part dels estímuls de l'activitat social, qualsevol cervell restarà subdesenvolupat i amb poques

possibilitats de recuperació al llarg de la seva existència vital. Molt probablement, la interrelació entre el cervell/ment en formació i el fenomen sociocultural s'haurà de concebre més aviat a partir dels sistemes autoorganitzats que no pas de la metàfora de l'ordinador, amb un *input* i un *output* tradicionals (Varela et al., 1992:157). Fruit d'aquesta autonomia funcional, el cervell/ment s'autoconstruirà a partir, però, dels materials culturals percebuts provinents de les interaccions socials, de manera que, com proposa Morin, es tracta d'un fenomen complex format per elements inseparables —el cervell/ment, l'individu i la societat-cultura— cadascun dels quals, a la seva manera, conté els altres (1986:84). Aquesta aproximació, així, ajuda també a fer avançar la comprensió antropològica donat que el coneixement cultural es trobaria —com sembla ser en realitat— en la interfície d'aquests elements més que no pas en un de sol o en tots ells (Varela et al., 1992:178), i ja que, com afirmà Jean Piaget, «l'home és u i totes les seves funcions mentalitzades estan igualment socialitzades» (1983:22).

Des del punt de vista de la comprensió del comportament lingüístic dues grans funcions interrelacionades del complex cervell/ment semblen especialment rellevants: la representació significativa de la realitat i el control de la conducta. És en el complex cervell/ment on elaborem i on sostenim les idees sobre la realitat que vivim i des d'on activem els nostres òrgans motors per tal d'executar les accions específiques —decidides d'acord amb les representacions i interpretacions de la realitat que sostenim. I això ho podem fer, com veurem, bé des de la consciència o bé des de la subconsciència. Podem sostenir determinades definicions de la realitat sense ser-ne conscients i igualment podem realitzar cursos d'acció sense haver de ser-ne conscients ni prèviament ni simultàniament. La consciència, doncs, no és tota la ment. Molts dels nostres actes mentals no són accessibles directament des de la consciència²².

4.2 La representació significativa de la realitat

Pel que fa al primer d'aquests dos aspectes —el pla de la representació significativa de la realitat— l'ésser humà es caracteritza pel fet de percebre i, sobretot, de construir-se una realitat significativa i amb sentit. L'individu resta capacitat socio-cerebralment per poder aprehendre i interpretar les percepcions que —basades en la diferència— sensòriament pugui captar. Les formes dels elements de la realitat en les quals es fixa la nostra atenció són ineludiblement categoritzades i tipificades, i

---

22. De fet, com assenyalen Popper & Lorenz (1992:30), l'aprenentatge inclou l'esforç de relegar a la subconsciència allò que ja s'ha après. Gran part, doncs, de la nostra activitat comportamental i cognitiva és subconscient. L'activíssima consciència que tenim sobre cada acció quan aprenem a conduir un automòbil es torna perfectament rutinitzada i subconscient quan ja hi estem acostumats i quan volem tenir l'atenció centrada en la carretera. Cal pensar, per tant, que el fenomen afecta també el comportament lingüístic i la resta d'activitats humanes. De fet, Bateson considera que la consciència «deu sempre estar limitada més aviat a una petita fracció del procés mental. (...) La no-consciència associada a l'hàbit és una economia del pensament i de la consciència, igualment com en el cas de la inaccessibilitat dels processos de percepció. L'organisme conscient no necessita (per a propòsits pragmàtics) saber *com* percep —li cal només saber *què* percep» (1972:136).

interioritzades en el dipòsit de coneixement —segons la terminologia de Schutz (1974)— que la facultat de memòria permet de mantenir. És a partir d'aquest dipòsit cognitiu que nosaltres anem elaborant i reelaborant, segons les experiències, les nostres representacions sociomentalment de la realitat. Com explica Husserl, «allò que s'experimenta en la percepció real d'un objecte és transferit aperceptivament a qualsevol altre objecte similar, que és percebut simplement com del mateix tipus. L'experiència real confirmarà o no la meua anticipació de la conformitat típica amb altres objectes» (Schutz, 1974:39). L'individu, així, és concebut com a ésser intel·ligent que manté interiorment i de forma constant un nivell simbòlic de realitat en el marc del qual anirà definint el seu món —«veiem des del significat», ens diu Marina (1993)— i el seu propi paper en aquest món.

El fet central, però, d'aquesta concepció de l'ésser humà com a ésser cognitivo-interpretatiu és, com sosté la perspectiva de l'interaccionisme simbòlic, que «el significat no sorgeix de l'estructura intrínseca de la cosa que el posseeix sinó de i a través de les activitats definitòries dels individus a mesura que aquests interactuen» (Blumer, 1982:4). En contra, doncs, de creences llargament esteses, les coses no signifiquen per elles mateixes sinó que som els éssers humans els que atorguem significat a les coses, siguin objectes físics, paraules o accions, a través de processaments cognitius de la informació apreheua i dels procediments interpretatius interioritzats. De fet, i modificant una mica una coneguda frase de Gregory Bateson, podríem dir que *no podem deixar d'interpretar*. Davant de qualsevol percepció i, molt sovint, des de la subconsciència, el món és processat i *comprès* a partir del dipòsit cognitiu disponible. Qualsevol percepció que no pugui ser reconeguda i interpretada des del coneixement existent en un moment determinat ens farà activar la consciència per tal d'intentar produir alguna hipòtesi de sentit que pogués *explicar* què és el que estem percebent, com es relaciona amb la resta de les percepcions, fent quina funció, per part de qui, etc. Com diu Schutz, «no puc comprendre un objecte cultural sense referir-lo a l'activitat humana en la qual s'origina. Per exemple, no comprenc una eina si no conec el propòsit per al qual va ser ideada, un signe o un símbol si no sé què representa en la ment de la persona que l'usa, una institució sense comprendre què significa per als individus que orienten la seua conducta respecte a la seua existència» (1974:41). Així, qualsevol element pot adquirir per a un determinat grup humà o una persona una significació no compartida o fins i tot molt diferent i oposada a la que un altre grup o una altra persona li pugui atribuir. La ignorància, per tant, del fet de la significació com a fenomen mental sobre la globalitat de les coses —i no només com a fenomen lingüístic— duu molt sovint a problemes i conflictes de difícil resolució en no adonar-se els interlocutors dels diferents sentits atorgats a les mateixes o semblants percepcions. Tot i que hi hagi, llavors, intents de diàleg, aquest pot ser dificultat pels diferents esquemes interpretatius que cada participant té interioritzats —molt sovint, de manera subconscient. Arribar, per tant, a identificar conscientment les diferències en les interpretacions dels fenòmens i construir ponts de mútua comprensió significativa serà, per tant, essencial en la resolució de molts dels problemes personals i socials.

El fet, doncs, de la «significació» de la realitat apareix com a central en l'existència humana. Cap explicació de l'experiència dels individus i de les societats pot prescindir-ne. Com l'individu es representa el seu món, ell mateix en aquest món, els valors i propòsits de la seua pròpia existència i la dels altres éssers, els esdeve-

niments personals i socials, etc., influiran de manera essencial en les motivacions, sentiments i emocions de l'individu i, per tant, en el seu comportament.

Així com els éssers humans desenvolupen capacitats interpretatives referencials respecte de les estructures lingüístiques percebudes en les seves interaccions socials, igualment desenvolupen interpretacions avaluatives d'aquestes mateixes estructures lingüístiques, en especial en situacions de diversitat de maneres de parlar. Parlar en una o una altra varietat —com, també molt sovint, usar una o altra forma lingüística— pot ser, per tant, socialment significatiu, amb repercussions importants en la interacció que es realitza. Igual, com per exemple, podem assignar significacions relatives a l'estatus social de les peces de roba que ens posem per vestir-nos, també les varietats lingüístiques usades pels individus poden ser interpretades des d'aquest o de similars punts de vista. Així, com diu Giribone, «les maneres de dir pertanyen, també, a allò que és dit» (1988:58). Quan interpretem les percepcions ho fem, doncs, polifònicament, multidimensionalment. Mai —o gairebé mai— no considerem un dels nivells de significació aïlladament sinó integradament amb la resta de percepcions i/o informacions pertinents, i, a més, des d'una organització jeràrquica. Així, les significacions socials atribuïdes a determinades percepcions poden actuar com a «marc» contextual superior als altres elements percebuts i determinar la interpretació que, en bloc, puguem donar al conjunt aplegat. Com ens ensenya amb claredat Bateson, el «marc» d'un quadre, per exemple, és metacomunicatiu pel fet que actua com una instrucció que el perceptor sap interpretar en el sentit de no considerar el paper de la paret com una continuació de la pintura o de la fotografia que hi és penjada (1972:189). De manera anàloga, les varietats lingüístiques poden ser considerades com a marc de l'individu i de les emissions lingüístiques que percebem i influir en la valoració global del que aquest està dient. Igual com podem no prendre seriosament el que digui un individu que considerem que va mal vestit o mal «arreglat», podem també considerar negativament tot el que digui i faci un individu que usi per parlar una varietat atribuïda a un grup social estigmatitzat o desvaloritzat, o també pel simple fet d'usar, més o menys regularment, mots o expressions considerats «vulgars» o impropis d'una interacció formal i seriosa.

Els significats socials de les formes lingüístiques formen part, doncs, del dipòsit cognitivo-interpretatiu de l'individu i poden, per tant, afectar l'acció, tant del potencial usuari com de l'interlocutor. Aquest darrer pot, per exemple, no donar habitació a alguna persona que parli d'alguna manera considerada socialment com a negativa —molt probablement perquè el grup a què s'associa és considerat negativament. Així mateix, l'individu que es veu desconsiderat pels altres pot decidir, per exemple, d'abandonar —ell, si pot, o sinó respecte dels seus fills— la varietat lingüística tan desavantajosa i menysvalorada des del punt de vista de la societat en què viu. Com és obvi, els significats socials negatius de les formes lingüístiques són a la base de qualsevol procés de substitució lingüística, com més endavant veurem amb profunditat.

4.3 El control del comportament

Respecte del segon aspecte esmentat —el control del comportament— cal veure l'estreta connexió que sosté amb el primer. Així, l'acció humana ocorre sempre

en el marc d'un univers de sentit que la determina i la fa intel·ligible. «En actuar —assenyala Searle— el que estic fent depèn en gran part del que penso que estic fent» (1985:67). I l'acció que crec que estic executant és el fruit de les indicacions que jo mateix m'he donat d'acord amb els esquemes interpretatius que tinc interioritzats en el meu dipòsit de coneixement i que són fruit de les experiències anteriors (Blumer, 1982). Per entendre l'acció —com ja ens va recordar Max Weber fa temps— cal entendre, per tant, la interpretació significativa que el subjecte atorga a la seva pròpia acció.

En el marc, per tant, de la seva interpretació global de la realitat —en la qual, ell mateix s'inclou— l'individu arriba a la formulació d'intencions d'accions que constitueixen una anticipació mental del comportament futur, i respecte de les quals imaginarà conseqüències i efectes i decidirà d'executar-les o no en funció del que considera personalment i socialment significatiu i pertinent. No sempre, però, les accions són prèviament planejades com acabem d'indicar. Molt sovint, com assenyala Searle, no es reflexiona de manera conscient sobre el que hom farà o dirà sinó que simplement es fa o es diu —com en una conversa, per exemple. En aquests casos hi haurà certament una intenció, però no pas una intenció formada anteriorment a la realització de l'acció (Searle, 1985:75). Aquest tipus d'acció, doncs, no podrà ser inspeccionada pel propi individu mentre dura la seva execució sinó que ho haurà de fer posteriorment a través del record.

Moltes de les accions humanes quotidianes i repetitives són dirigides des de la subconsciència a partir de l'experiència que es va acumulant en el dipòsit cognitiu de l'individu: si les coses són de tal i tal manera, actuaré de tal i tal manera. Si les rutines d'actuació interioritzades van tenint èxit pràctic es converteixen en «receptes» habituals de comportament (Schutz & Luckmann, 1977:35). Aquesta rutinització subconscient de moltes de les accions —i representacions— sembla ser tan important en la vida dels subjectes i de les societats humans que ha dut el sociòleg francès Pierre Bourdieu a la creació del concepte d'*habitus* i a fer-ne una categoria central de l'explicació de la persistència social dels comportaments. D'acord amb les condicions contextuais existents, per tant, els individus desenvolupen «sistemes de disposicions durables (...) predisposades a funcionar com a principis generadors i organitzadors de pràctiques i de representacions que poden ésser objectivament adaptades al seu propòsit sense que això suposi la visió conscient dels fins i el domini exprés de les operacions necessàries per atènyer-los». Els *habitus*, per tant, forneixen accions «objectivament «regulades» i «regulars» sense que siguin per res el producte de l'obediència de regles» i, siguin, a més, «col·lectivament orquestrades sense ser el producte de l'acció organitzadora de cap director d'orquestra» (Bourdieu, 1980:88/9).

4.4 La formació sociocultural de les ments

Però, com té lloc la formació de les representacions, de les competències i de les normes de comportament, és a dir, de la ment? Contra el que el caràcter individual de la categoria cervell/ment pugui fer creure, la construcció de la ment és *alhora* biològica i sociocultural com a fruit d'un procés dinàmic i inseparable. La dicoto-

mització o polarització de no fa gaires anys entre els que emfasitzaven la importància del pla biopsicològic —els innatistes— en el desenvolupament de les capacitats mentals —en especial en el cas del llenguatge— i els que atribuïen el pes més rellevant a l'exposició social, pot quedar avui també superada per la visió global i integrada dels dos plans ineludibles del fenomen, el biològic i el sociocultural. És clar que sense l'un o l'altre no hi ha procés de formació de la ment que sigui possible. Un individu genèticament ben format que no tingui, però, la necessària exposició social en el moment adequat pot ja no arribar mai a poder disposar d'una ment com la de la resta dels humans. I a l'inrevés el mateix: tot i disposar d'un context social ben adequat, l'individu que lamentablement pateix una malformació cerebral molt difícilment podrà arribar mai a constituir una ment adequadament formada.

Aplicant, per tant, la visió ecològica i no dicotòmica a què ens hem referit en els apartats precedents, cal considerar la ment com un producte alhora individual i social. A través d'un procés d'exposició i d'assaig i error en l'execució, l'ésser humà va desenvolupant les seves competències, adoptant comportaments i construint-se dialògicament una representació pròpia del món *a partir dels materials apreheus en la realitat exterior que el circumda*²³. Així, per exemple, desenvoluparà la comprensió dels elements físics, gestuals, lingüístics, etc., del seu entorn, emprendreà diverses accions respecte d'aquests elements —els manipularà, hi jugarà, repetirà seqüències, intentarà parlar, etc.—, anirà inferint i interioritzant gradualment els sentits que socialment s'atorguen —per part dels seus predecessors— als diferents elements i accions de la realitat, tant material com social, i, juntament amb els seus iguals, anirà, així, constituint els significats i els comportaments que, en part, podran ser idiosincràtics i específics de la seva generació.

Aquesta característica, per tant, d'indissoluble existència social dels cervells/humans —«la cultura és en la ment que és en la cultura» dirà Morin (1986:234)— és el que deixa de fer misteriós i el que ens permet comprendre per què el fet de la individualitat del cervell no impedeix l'existència de visions comu-

23. Sembla aquest el punt de vista més acostat a la realitat dels fets. L'individu no és, simplement, un mirall del seu entorn sociocultural sinó un ésser actiu que s'autoconstrueix a partir de les percepcions del món «exterior» i en connexió amb elles. Diu Piaget: «entre una maduració orgànica que proporciona potencialitats mentals, però sense estructuració psicològica ja acabada, i una transmissió social que proporciona els elements i el model d'una possible construcció, però sense imposar aquesta última com un bloc acabat, existeix una construcció operatòria que tradueix en estructures mentals les potencialitats ofertes pel sistema nerviós; però només efectua aquesta traducció en funció d'interaccions entre els individus i per consegüent sota la influència acceleradora o inhibidora dels diferents modes reals d'aquestes interaccions socials» (1983:28). Igualment des del cognitivisme contemporani la ment es veu com una xarxa emergent i autònoma i es trenca, doncs, amb la idea d'*input/output* com si aquella es tractés d'un ordinador. Un important grau d'autonomia li és reconegut: «en general (...), el significat d'aquesta o aquella interacció per a un sistema vivent no és prescrit des de fora sinó que és el resultat de l'organització i la història del sistema mateix» (Varela *et alii*, 1992:157). Schutz, en canvi, emfasitza l'altre angle, igualment correcte, tot i que amb matisacions: «Només una part molt petita del meu coneixement del món s'origina dins de la meua experiència personal. És majoritàriament d'origen social ja que m'ha estat transmès pels meus amics, pares, mestres i pels mestres dels meus mestres» (1974:44). Elias (1991:12), com Morin, destaca la inseparabilitat del procés: «Llenguatges, pensaments, memòries i tots els altres aspectes dels complexos del coneixement no són (...) o bé individuals o bé socials. Són sempre (...) potencialment i realment una i altra cosa, socials i individuals alhora».

nes de la realitat i de significats socialment acordats i, per tant, compartits per molts individus. De fet, és això el que explica la paradoxa de la intercomprensió humana. És a dir, si postulem cervells/ments individualitzats i, per exemple, ni els mots signifiquen per ells mateixos, com és possible arribar a acords en la interpretació mútua de les nostres accions com a éssers humans? La resposta rau en el fet sociocultural de la formació de la ment, en el seu sorgiment del mar d'interaccions significatives sostingudes pels individus en societat. I amb la formació de la ment anirà emergint també el *self* de Mead (1934), l'autoimatge conscient de la pròpia persona, després i a conseqüència, però, d'haver concebut els altres. En paraules de Vigotski, «som conscients de nosaltres mateixos perquè som conscients dels altres, i igualment, som conscients dels altres perquè en la nostra relació amb nosaltres mateixos som iguals que els altres en llur relació amb nosaltres» (Vila, 1987:58).

Constituint l'individu en el marc de la seva relació relativament autònoma amb els altres semblants i llurs productes culturals —però sempre obert a canvis socio-cognitius si la seva experiència així ho demana— ell és un dipositari/actor de bona part dels continguts culturals de la societat on s'hagi desenvolupat. Socialitzat humanament, no solament, doncs, experimentarà la «natura» del seu voltant sinó també el món sociocultural en què es troba. Així, pertanyeran a aquest «tots els estrats de sentit que transformen les coses naturals en objectes culturals, els cossos humans en semblants i els moviments dels semblants en actes, gestos i comunicacions» (Schutz-Luckmann, 1977:27). Juntament amb els altres individus amb qui conviui ajudarà a mantenir —o a modificar— l'ecosistema sociocultural de què forma part. En una relació hologramàtica, un fenomen conté l'altre. Aquesta facultat interpretativa i intel·ligent de l'ésser humà és la que permet, per tant, l'existència social del que hem convingut a anomenar «cultura» —«el pla simbòlic-expressiu del comportament humà», o, citant Peter Berger, «la totalitat dels productes de l'home, no solament com a artefactes materials i formacions socioculturals no materials que guien el comportament humà (allò que anomenem societat és un segment de la cultura), sinó la reflexió d'aquest món en tant que contingut en la consciència humana» (Wuthnow *et al.*, 1984:3 i 35). Creences i actituds, ideologies, expressions verbals, gestos, religions, sistemes filosòfics, sentiments, valors, pensaments, emocions, significats, interaccions, dinàmiques de grups, relacions de desigualtat, etc, continguts habituals de l'estudi de les societats humanes, troben en el pla sòcio-neuro-mental —en les societats de ments— el seu hàbitat i la seva mateixa possibilitat d'existència.

Cal fer esment de nou de la importància que determinats factors de la programació biològica poden tenir en el procés de socialització i, per tant, de formació de les capacitats mentals i d'existència dels elements culturals. El factor *edat*, per exemple, sembla tenir un paper força rellevant respecte de les transformacions que el subjecte pot experimentar en la seva relació amb els elements del seu entorn sociocultural. Així, la disponibilitat de l'individu per desenvolupar capacitats formatives en determinades àrees sembla dependre de manera important de l'existència dels anomenats «períodes crítics», passats els quals sense haver-se exposat a les condicions necessàries per al seu desenvolupament, es fa molt més difícil o fins i tot impossible la constitució òptima i normal de determinades capacitats mentals (vg. Dulay *et al.* 1982; Pulvermüller-Schumann, 1994). I precisament la competència lingüísti-

ca sembla que pugui ser una d'aquestes capacitats. Així, igual com passa amb els gats en el cas de la visió —que si en els primers dies se'ls posa una bena als ulls ja mai més no podran desenvolupar la facultat visual— en el cas dels humans tampoc no podran desenvolupar de manera normal les seves capacitats lingüístiques i, en general, cognitivo-comunicatives, si els infants no sostenen relacions socials habituals els primers mesos i anys de la seva existència. Tot i que els investigadors no es posen d'acord en la frontera d'aquest període crític del desenvolupament lingüístic, en el cas dels humans sembla ser que com més s'allunyi un individu de la pubertat (entorn dels 12-13 anys) sense exposar-se socialment a un determinat parlar, més difícil li serà de tenir una competència lingüística normal i nativa en aquest codi. Així ho semblen corroborar les recerques, en especial les fetes sobre l'adquisició de llengües segones, i, sobretot, pel que fa al pla fonètic. Si un individu —en general— no parla en una determinada varietat lingüística abans o no gaire més enllà de la pubertat difícilment aconseguirà evitar posteriorment l'«accent» de foraster en aquella varietat, és a dir, els trets fonètics provinents del primer codi lingüístic en què va realitzar la seva socialització a l'edat biosocialment òptima. En canvi, si s'hi exposa i hi parla de manera freqüent abans d'acabar aquest «període crític», l'individu pot tenir un domini perfecte o quasi perfecte de la varietat lingüística a tots els nivells, de manera que, encara que sigui la seva segona o tercera llengua, en sigui considerat un parlant nadiu pels seus interlocutors. És diàfana, per tant, la potencial influència d'aquest factor damunt del comportament lingüístic dels individus i de les reaccions que puguin suscitar socialment les seves maneres de parlar.

Igual que en el cas de la competència lingüística, l'edat biològica de l'individu ha de ser tinguda en compte també com a factor pertinent en la formació dels diferents subconjunts d'elements agrupats en el bloc de les representacions mentals i que tendiran, per tant, a influir i determinar les accions dels individus. Així, per exemple, uns mateixos continguts socioculturals existents en l'entorn poden exercir un o altre grau d'influència segons l'edat dels individus. El context actual, doncs, exercirà una altíssima influència damunt dels individus que ara es trobin en etapes de socialització bàsica mentre que influirà molt menys en individus adults ja socialitzats, hereus en part important del seu context sociocultural de socialització. I això és el que explicaria la major homogeneïtat intrageneracional i, en canvi, els conflictes intergeneracionals respecte d'ideologies, valors, normes, etc., tensions que, tot i ser viscudes en un mateix context simultàniament pels seus protagonistes, provenen no tant de les diferències del present sinó de les diferències en els contextos de socialització dels individus coexistents en el període sociohistòric determinat.

4.5 El desenvolupament de les competències

He anat repetint que al costat dels elements biològics els continguts del context sociocultural tenen un paper enormement decisiu en l'auto-eco-construcció de les capacitats sociomentals. Pel que fa estrictament als aspectes cognitivo-lingüístics de l'individu, és clar que és a partir de les percepcions físico-sòcio-lingüístiques del seu entorn que es va configurant el procés de socialització personal. Estimulat per l'activitat sensorial, el cervell/ment anirà autodesenvolupant la percepció i la com-

prensió de la realitat. De forma gradual, i sembla que en cercles concèntrics, l'individu anirà construint la seva representació del món i anirà desenvolupant i organitzant les informacions i les significacions fonamentals respecte del que globalment percep. Veurà les formes i els colors dels objectes, els seus usos socials, els sentiments i les emocions que generen en els humans, les accions i moviments dels seus semblants, en captarà l'olor i/o en rebrà les informacions tàctils, etc., i percebrà alhora la seva denominació: un «soroll» que anirà associant de manera innata a la resta de les informacions que simultàniament ocupen les seves capacitats perceptives. De fet, en l'etapa més infantil de l'individu, aquest estarà exposat a un parlar dels adults especialment indicat per al desenvolupament de la seva comprensió: sovint tindrà una entonació especial i altres diferències paralingüístiques, una articulació més clara, amb moltes repeticions, amb modificacions gramaticals que el simplifiquen, i amb ús habitual de la tercera persona per referir-se a l'infant —com si volguéssim facilitar-li el desenvolupament del «self» de què he parlat abans (1. «el nen/la nena», 2. aquest nen/nena sóc «jo»). Sigui com sigui, el flux lingüístic l'acompanyarà al llarg de la seva existència perceptiva i el sabrà interpretar en connexió amb la resta d'informacions sensorials rebudes i amb l'experiència anterior acumulada en el dipòsit cognitiu que anirà construint i omplint mentre duri el seu període vital normal. Així, a través de l'experiència perceptiva, tant dels actes a ell adreçats com dels simplement observats²⁴, desenvoluparà la capacitat perceptora i interpretadora general de l'adult, un subconjunt important de la qual estarà, com hem vist, dedicat als elements lingüístics del seu context, siguin d'una o més llengües²⁵.

Arribarà, per tant, a ser competent en la comprensió d'un o més codis, sense que això vulgui dir, però, que transferirà directament i exactament aquestes capacitats al pla de l'expressió, aspecte que haurà de ser assajat i posat en pràctica de manera activa en la relació social si l'individu vol arribar a tenir-ne un domini còmode i automatitzat. Contra el que sovint es pensa, el desenvolupament de la comprensió d'una llengua és un procés anterior i parcialment independent del desenvolupament de la capacitat emissora i correspon a mecanismes diferents²⁶ (vg. Bastardas, 1986). Així, per «practicar» la comprensió n'hi ha prou d'observar interaccions lingüístiques com a espectador, tot intentant inferir les significacions de les emissions produïdes,

24. És important de remarcar la gran importància que l'activitat observadora de l'individu té per a la seva socialització. «La capacitat d'aprendre per mitjà de l'observació —diu Bandura— permet a l'individu d'adquirir les regles necessàries per a generar i regular patrons de conducta sense haver d'anar formant-les gradualment per mitjà d'assaig i error» (1987:40).

25. Com ja he indicat anteriorment, cal no deixar de tenir present que l'individu auto-co-construeix la seva realitat i els seus comportaments i competències. En no ser només un reflex dels materials percebuts, l'ésser humà pot ser un factor potencial de canvi lingüístic. Els infants, doncs, «no només infereixen o reinventen les regles existents en el procés del seu desenvolupament lingüístic; inventen clarament noves regles, el resultat de les quals esdevé una aportació a la parla de la comunitat a la qual pertanyen» (Pateman, 1987:67). Vegeu, per exemple, el cas dels criolls, on no es troba evidència en la generació precedent de les formes que aquests adopten.

26. Aquest fet ja va ser posat en relleu per Weinreich (1968:86). Oksaar es mostra crític amb la lingüística contemporània per no haver considerat aquesta important distinció. La consciència de la diferència entre el desenvolupament de la comprensió i la de l'expressió és fonamental per entendre realment els processos de socialització lingüística (1983:134).

mentre que per desenvolupar la competència en l'expressió cal que un mateix intervingui en les interaccions i usi realment el codi que està encara en vies de ser dominat. Aquesta situació d'haver d'usar en l'expressió un codi encara poc practicat i dominat és viscuda de manera molt diferent per un infant que per un adult. Mentre el primer sembla que no té cap problema per emetre qualsevol frase —construïda adequadament o no— el segon pot viure la situació molt tensament a causa de la pròpia consciència de poc domini de l'expressió i de les limitacions que això posa per a l'agilitat i precisió de la seva comunicació, i també per la por, fundada o només imaginada, del ridícul o altres conseqüències socials.

Fixem-nos, també, que el fet d'haver d'exercitar en la pràctica real la capacitat emissora d'una determinada llengua posa el problema de la disponibilitat d'espais i condicions socials que puguin permetre aquesta pràctica. Com ensenya amb claredat el cas català, sovint, i tot que hi pugui haver la voluntat —i, fins i tot la necessitat— de voler practicar el català en l'expressió, això no resulta pas fàcil per a un castellanoparlant, donat el comportament d'adaptació a aquesta llengua per part de la gran majoria de catalanoparlants de seguida que perceben que el seu interlocutor té problemes per parlar en català. Com ocorre, doncs, igualment amb els anglòfons a Suècia i en altres casos, les condicions del context sociocultural poden exercir gran influència en el grau de desenvolupament potencial de la competència lingüística emissora. La competència receptora, en canvi, pot ser molt més fàcilment desenvolupada: té moltes més oportunitats de ser practicada, no s'hi té «accent» una vegada ja força desenrotllada i, per tant, no comporta ni ridícul ni estigmatització social.

Les capacitats lingüístiques corresponents al pla escrit —llegir i escriure— tenen estretes relacions amb tot el que acabem de dir sobre el pla oral— però òbviament tenen també importants aspectes diferenciadors. Així com les competències orals pertanyen —en especial les de la socialització bàsica de la infantesa— a la categoria d'aprenentatges informals o naturals —sovint adquirits per observació, pràctica i/o inferència subconscients— l'adquisició de les capacitats de l'escrit són transmeses habitualment per via formal a través del sistema educatiu general i obligatori, i en una fase posterior al desenvolupament de les competències orals. Així, durant alguns milers d'anys la població mundial ha estat essencialment àgrafa i analfabeta però, en canvi, s'ha comunicat oralment, molt probablement amb tota comoditat i fluïdesa. Els coneixements sobre l'escrit depenen, com veurem més endavant, de la possibilitat d'exposició reflexiva a un sistema organitzat de vehiculació social d'aquest coneixement.

El desenvolupament de la lectura i l'escriptura presenta semblances amb el de la comprensió i de l'expressió orals. Primer arribarem a dominar la lectura i molt més tard l'escriptura. Fixem-nos que es repeteixen els condicionaments socials que abans ja hem indicat per a l'oralitat: serà molt més fàcil practicar socialment la lectura —individual i silenciosa— que no pas l'escriptura —sempre adreçada a algú, i, per tant, pública, i, doncs, molt més compromesa i molt menys freqüent per al gran nombre de persones que no l'han d'usar habitualment. I tampoc les capacitats lectores no podran ser transmeses directament i en bloc al domini de l'escrit, sinó només parcialment. Arribar al domini de l'escrit requerirà forçosament espais —habitualment l'escola— de pràctica regular i constant durant un bon nombre d'anys.

L'estructura dels contextos socioculturals serà, en l'etapa de socialització, un factor d'influència important en els resultats finals d'aquest procés. Així, variables

com les varietats lingüístiques a què tingui exposició l'infant, les característiques i els comportaments comunicatius dels seus parlants, la composició i l'estatus socioeconòmic de la família i de la zona de residència, etc., podran influir, en general, en el ritme i en la intensitat del desenvolupament lingüístic i cognitiu de l'infant. Això és especialment important en el cas de diversitat lingüística en l'entorn de l'individu. Si aquest troba en el conjunt dels seus contextos maneres diferents de parlar, el grau i la qualitat de desenvolupament en cada una d'aquestes varietats lingüístiques pot diferir segons el tipus i la intensitat d'exposició i/o d'ús. La varietat o varietats usades en el context familiar —en especial la de la mare o la de la persona o persones que més temps estiguin amb l'infant els primers anys de vida— forniran els elements inicials per al desenvolupament de la comprensió i de l'expressió i tendiran a convertir-se en el codi o codis que constituïran la base per a l'estructuració conceptual de la realitat, de la formació de la identitat col·lectiva de l'individu i —si el context social no ho impedeix— de la comunicació lingüística informal de la persona. La llengua —o llengües— primeres (L1) de l'individu tendiran a ser, per tant, un factor fonamental en la determinació del comportament lingüístic de la persona ja socialitzada.

Si la resta dels contextos socials —veïnat, xarxa d'amistats, alumnat de l'escola, mestres, mitjans de comunicació, etc.— confirma la manera de parlar que l'individu ja ha adquirit en la família —i/o en les escoles-bressol que contemporàniament la substitueixen en part— l'individu anirà expandint la seva competència en aquest codi, n'adquirirà els registres corresponents a les diferents funcions i situacions i l'usarà habitualment en els seus actes comunicatius quotidians sense més problema. Si, al contrari, l'individu troba a fora del context inicial de socialització altres varietats distintes, se li presentarà una problemàtica diferent amb causes i conseqüències complexes. Així, si, per exemple, passa que en *tots* els altres contextos no es parla ni s'entén la varietat desenvolupada en el si de l'àmbit familiar, l'individu es veurà obligat a adquirir ben aviat l'altra o altres maneres de parlar i es bilingüïtzarà —o es «bidialectalitzarà» si són varietats pertanyents a un mateix conjunt lingüístic²⁷. En aquest tipus de situació l'individu pot arribar a desenvolupar finalment més competències en la seva segona varietat que en la primera, en especial si l'exposició a aquella es fa durant el període biològic òptim i si, a més dels contextos informals, la nova varietat és també la dels contextos públics formals —llengua vehicular de l'escola, de la retolació general, dels mitjans de comunicació, etc.

Aquest cas extrem és, de fet, una situació força semblant a la que viuen els individus que es traslladen a un altre país de llengua diferent i, a més, troben allí poques possibilitats de contacte amb altres persones del seu mateix origen. En el cas dels individus que, tot i trobar-se en situacions de migració, formen xarxes estables de relació amb altres persones del seu mateix origen i, fins i tot, són prou nombrosos per

27. Els individus poden també trobar-se dos (o més) sistemes de comunicació lingüística a l'interior del context familiar. El cas més habitual és el produït pel fet que cada progenitor usa una llengua diferent quan s'adreça a l'infant. En aquest tipus de situacions, i si la norma persona-llengua és consistent, l'infant podrà desenvolupar més o menys equilibradament les bases de «dues llengües mames», com les anomena Weinreich (1979:77), i les usarà de manera apropiada segons la situació (Fantini, 1982:63).

a constituir la majoria de la població dels seus centres escolars, la bilingüització pot ser menys ràpida, efectiva i absoluta que en el primer supòsit, donat que en les seves relacions informals habituals podran continuar usant —amb més o menys grau d'interferències procedents de l'altra llengua— el seu codi d'origen. Tot i així, però, si existeix un suficient grau de contacte social amb població parlant de l'altra varietat i si aquesta és la predominant, com hem dit, en els altres contextos més formals, la bilingüització efectiva tendirà a produir-se en el marc d'una distribució de funcions per a cada una de les varietats o codis que els individus dominin: per parlar amb les persones del propi origen s'usarà X mentre que per parlar amb els altres individus i en els actes públics formals i en l'escrit s'usarà Y.

Fixem-nos que aquesta última descripció pot correspondre també a les situacions cognitives i conductuals de les poblacions que sense haver-se mogut del seu territori es veuen lingüísticament subordinades per decisions polítiques i, a més, sofreixen irrupcions importants de població procedent del conjunt humà subordinant. En aquest últim cas, com en l'anterior, la bilingüització acostuma a ser asimètrica i no pas igualitària entre les llengües, ja que mentre d'un dels codis es coneixerà també la varietat escrita i estandarditzada per via escolar, de l'altre només es disposarà de la varietat col·loquial oral, fora que a aquesta darrera se li doni també caràcter oficial i públic i sigui present en l'àmbit educatiu²⁸.

---

28. La competència de l'individu en cada codi reflectirà el seu context sociocultural, ja que el grau de desenvolupament d'aquella «depèn de la funció de la llengua, és a dir, dels usos que el bilingüe en fa i de les condicions sota de les quals utilitza la llengua» (Mackey, 1976:375). De fet, el problema de les relacions entre competència, comportament i context sembla millor entès tot postulant, com hem dit, un complex inseparable on cada component —cervell/ment, individu i cultura/societat— a la seva manera conté els altres (Morin, 1986:84). (Vg. també Bastardas, 1986).

Capítol 5

El pla interaccional

No pas, doncs, els homes i els seus moments. Més aviat els moments i els seus homes.

Erving Goffman

5.1 La sociointeracció de les ments

Esbossat el primer nivell bàsic del medi de les varietats lingüístiques —el pla del complex cervell/ment— anem ara cap a una altra línia de la partitura: la sociointeracció de les ments. Pressuposarem, com en la teoria de sistemes, que en aquest pla emergeixen noves propietats no directament derivables del primer nivell o subsistema d'anàlisi. Mantindrem tots els elements rellevants provinents del fet mental però emfasitzarem l'anàlisi de l'organització de la interacció humana, sense deixar tampoc de tenir en compte que aquesta es produeix en un marc social molt més ampli en el qual les relacions de poder i les desigualtats socials tenen un paper enormement destacat.

Ha de quedar clar que el nostre interès aquí no és pas l'acció privada del subjecte sinó, al contrari, l'acció pública. Parlar, que és el que, de fet, ens interessa entendre, no és habitualment un acte privat i individual sinó precisament públic i social *per se*. Ningú no parla si no parla amb algú altre. És per això que la comprensió de l'organització social de les relacions interpersonals esdevé crucial per a entendre aspectes enormement importants del comportament lingüístic. Veurem el parlar, doncs, com un subconjunt del més ampli fenomen de la interacció social.

Cal concebre la interacció social com una relació indissolublement sociomental, i, per tant, cognitivo-interpretativa. Si l'acció humana és —en circumstàncies normals— plena de sentit per al subjecte que l'executa i activadora de la interpretació en el cas dels individus que poguessin observar-la, la interacció és, necessàriament, una interrelació mútuament significativa. Les accions, els moviments, els gestos, les emissions verbals, els elements paraverbals, les situacions en què ocorren, els precedents biogràfics de la relació, les intencions pressuposades, etc., seran font cons-

tant de suscitacions interpretatives processades holísticament —de forma conscient o no— pels individus en relació.

Cal aquí recordar, doncs, que la facultat interpretativa és sempre present en l'activitat perceptual. Vol dir això que sempre que observem simplement l'acció d'algun ésser humà tendim a interpretar-la, és a dir, a intentar endevinar què és el que està fent, amb quin objectiu o motivació ho fa, per què, etc. En aquest marc, pot fàcilment ocórrer el fet que nosaltres puguem percebre i, per tant, atorgar sentit a accions d'un altre individu no precisament destinades a la comunicació amb cap altre. Dit d'una altra manera: nosaltres podem ser interpretats encara que no ens vulguem comunicar. Aquest tipus de situacions, per tant, no podrien ser considerades «interacció» donada l'absència de consciència i d'intenció comunicativa per part d'un dels participants —aquell que és, per exemple, observat i interpretat sense saber-ho. El fenomen interactiu començaria, doncs, quan l'individu se sent —o se sap— observat, i, per tant, susceptible de ser interpretat per un altre ésser humà —sigui o no cert que està essent observat. Fixem-nos com la simple possibilitat de *pensar* que podem ser percebuts per un altre ésser humà pot portar conseqüències importants per al nostre comportament. Aquest, per tant, en la nostra ment, deixa de ser categoritzat com una acció purament individual i privada i passa a ser considerat —i, per tant, regit— com a acció pública i social.

La consciència de ser observats —o de poder-ho ser en qualsevol moment imprevist— implica precisament la consciència que serem *interpretats* i, en conseqüència, socialment *avaluats*. I sabem també que l'avaluació social pot comportar efectes bé positius o bé negatius de gran importància per a l'experiència individual i/o social de la persona. Però interpretats i avaluats respecte de què? Doncs respecte de l'adequació de la nostra conducta als costums que creiem socialment acceptats com a canònics, com a apropiats per a cada situació i conjunt de circumstàncies que intervenen en els encontres interpersonals. Sabem, per tant, que, en les ments dels altres individus amb qui ens podem trobar, existeixen esquemes de conducta que són considerats socialment apropiats o inapropiats segons les circumstàncies i els moments i sabem que molt fàcilment podem ser jutjats negativament si no hi adequem el nostre comportament. De nosaltres depèn, llavors, que vulguem o no vulguem seguir el comportament socialment considerat més acceptable i adequat²⁹. Sovint pot ocórrer que puguem preferir un possible judici social negatiu i no efectuar una conducta que, tot i ser socialment la més esperada, hi estiguem personalment en desacord o bé ens resulti incòmoda o xoqui amb el sistema de valors que individualment hàgim decidit d'acceptar. Tot i, doncs, l'existència de la pressió social a favor del seguiment de les normes establertes, finalment, la decisió d'actuar d'una manera o una altra és irreductiblement personal.

Un cop adoptades i instaurades sociocognitivament, les maneres o normes d'actuació social més quotidianes, regulars i repetitives esdevenen, generalment, subconscients i són seguides en molts casos quasiautomatitzadament i de forma rutinà-

29. Prenc aquí el punt de vista de l'interaccionisme simbòlic, el qual, d'acord amb els postulats inicials del marc teòric exposat, concep l'individu com un ésser mentalment actiu respecte de les seves accions, tot i que, per rutinització —com veurem a continuació— pugui dur a terme també comportaments socials regulats subconscientment (vg. Blumer, 1982).

ria. Com saludar algú quan ens el trobem, què dir o què fer quan marxem d'un lloc, com estructurar una conversa, en quina llengua o varietat parlar a algú determinat, etc., poden ser accions molt habitualitzades i, per tant, subconscients, que facilitin, així, la disponibilitat de l'atenció cerebramental cap a altres elements de la conducta i de la realitat.

En siguem o no conscients, les interaccions dels humans no són en absolut caòtiques, desestructurades i sense sentit sinó, ben al contrari, organitzades, força sovint previsibles dins de determinats límits i amb significació. Els encontres quotidians es desenvolupen d'acord amb rituals socialment establerts que faciliten la coordinació de la vida en comú, de manera que cada vegada que entrem en contacte amb un altre ésser humà no hàgim d'anar improvisant les formes de conducta i puguem assegurar, així, una interpretació adequada de la interacció³⁰. Un encontre amb una altra persona en què els participants segueixen pautes de conducta considerades habitualment «correctes» o apropiades farà que els individus no estiguin temerosos l'un de l'altre i la relació pugui desenvolupar-se harmònicament i sense tensió. Una situació, en canvi, caracteritzada per un comportament considerat no apropiat per part d'un dels participants crearà incertesa i tensió en l'altre, el qual no sabrà com interpretar i com actuar davant la conducta «anormal» de l'altre. L'existència, per tant, d'aquestes pautes socials de comportament fa possible la convivència i la mútua interpretació comunicativa dels éssers humans³¹.

L'organització significativa de la interacció, tot i ser contínuament present en la vida quotidiana, no és, però, un fet simple ni fàcil de detallar. Els humans atorguem significació interaccional a molts diferents nivells perceptuals. Així, en una interacció, no només serà significativa la conducta estrictament verbal sinó que de manera simultània s'estarà atorgant sentit a la conducta corporal en sentit global —els moviments i desplaçaments del cos, la facialitat, les postures, etc.—, la manera de vestir, el pentinat, etc., i tot això, enquadrant-ho encara en el marc situacional corresponent —una aula d'una universitat, un taller d'una empresa, un bar, una discoteca, etc., i en el context general de la biografia de la relació entre els interactuants³². Tot aquest complex de comportaments serà interpretat holísticament pels interlocutors prenent com a referència les instruccions dels «guions» dels diversos escenaris

30. L'existència de normes i pautes d'actuació social sembla donada pel fet que, com a humà, «m'interessa (...) poder orientar-me en la meua acció de manera rutinària. Les explicitacions sedimentades en el meu dipòsit de coneixement tenen el caràcter de directives per a l'acció: si les coses són de tal i tal manera, actuaré de tal i tal forma (...). El seu continu èxit pràctic garanteix per a mi la seva confiabilitat i es converteixen en normes habituals, sota la forma de receptes» (Schutz & Luckmann, 1977:35). Socialment, determinades normes poden ser acompanyades d'un fort sentit d'obligatorietat que, si és transgredit en segons quines situacions, pot suscitar la sanció o fins i tot l'ostracisme per part del grup o la comunitat.

31. Schutz & Luckmann ho expliquen així: «La conducta dels meus semblants se'm fa intel·ligible per mitjà de la interpretació en el meu dipòsit de coneixement dels seus gestos corporals, els seus moviments expressius, etc., amb la qual cosa simplement accepto com a donada la possibilitat de la seva conducta amb sentit. A més, sé que la meua conducta pot ser explicitada per ell com a proveïda de sentit en els seus actes d'interpretació, i «sé que ell sap que jo sé» (1977:36).

32. Per ampliar l'estudi de la interacció lingüística i/o comunicativa en general, vg. Serrano (1980, 1984 i 1993), A. Tuson (1988 i 1995), Payrató (1988), Cots *et alii* (1990) i Laborda (1993).

socials, esquemes que determinaran aleshores el grau d'adequació de les conductes a les expectatives habitualitzades socialment. Si el «guió» d'una determinada cerimònia demana, per exemple, un determinat grau de formalitat en el vestir, podrà ser jutjat negativament el fet que determinada persona hi participi amb unes peces de roba categoritzades per la majoria social com a «informals». Aquesta avaluació negativa, però, podrà ser atenuada o fins i tot canviada si altres aspectes significatius de la mateixa persona són valorats positivament, com per exemple, la forma de parlar, la gestualitat, complements de vestir, etc., o bé dóna una justificació convincent de perquè va vestit de la manera que va.

5.2 Parlar com a interacció social

És en aquest context d'interacció social que la gent parla. És en aquest marc ritualitzat i organitzat que té lloc, doncs, l'activitat lingüística dels individus, amb tot el que això comporta. Parlar, per tant, no és un comportament aïllat i independent de cap entorn sinó, al contrari, un subconjunt plenament integrat de la vida social que registra les mateixes influències i constriccions socioculturals que les normes de vestir o de menjar, per exemple. L'ús d'unes formes o varietats lingüístiques o d'altres rep també determinacions importants des d'aquest nivell interaccional. Així, tal com els altres elements de la interacció social estan organitzats i estructurats, el parlar és també igualment organitzat i estructurat. La selecció de les formes lingüístiques que emeten els humans dependrà precisament de la relació d'aquelles amb els elements del context interaccional. Així com no és igual parlar a algú de «tu» o de «vostè»³³ tampoc pot no ser neutre l'ús d'una llengua o d'una altra. La variació lingüística, doncs, és també regulada.

Una relació interindividual tendeix habitualment a establir pautes de conducta fixades entre els dos participants. Així, per exemple, si instaurem al començament —o a partir d'un cert moment— el costum de fer-nos un petó cada vegada que ens trobem i aquest comportament es repeteix uns quants dies és molt possible que aquest es converteixi en norma i, per tant, en expectativa que cal que sigui acomplerta cada vegada que ens trobem en el futur. De forma semblant, establim —de fet negociadament— allò que farem regularment en altres aspectes —si ens farem o no regals per l'aniversari, si anirem a sopar a fora els dimarts, si ens farem confidències o no, etc.— i, també, per tant, en quina llengua o varietat ens parlarem de manera habitual. Un vegada adoptat mútuament un comportament lingüístic determinat i confirmat aquest de forma més o menys periòdica, la tria de la varietat o llengua es farà ja de manera subconscient i rutinitzada i tendirà a esdevenir perpètua fins al punt que en pot ser molt difícil el seu canvi.

La selecció de la varietat o llengua que serà usada en una interacció no és tampoc un fet simple ni senzill, en especial, és clar, en les situacions socials de diversitat lingüística. Un primer factor que hi pot influir és la competència lingüística dels individus que entren en relació. Si tots dos només entenen i parlen una varietat usa-

33. Per a l'estudi dels tractaments, vg. el text de Brown & Gilman a Viana (1995), pp. 351-363.

ran aquesta amb tota probabilitat però si tots dos també n'entenen i parlen una altra la tria pot ser més complicada: tots dos poden preferir l'altra o bé un en pot preferir una mentre que l'altra persona pot decantar-se per l'altra. En aquest darrer cas tindrà lloc probablement un procés de negociació per tal de decidir la varietat usada per tots dos interlocutors en la interacció, ja que és habitual que en les relacions comunicatives els dos participants tendeixin a preferir l'ús d'una sola i mateixa varietat per part de tots dos —és clar, si la dominen en grau suficient perquè això sigui possible. Presumiblement la negociació, en cas de discrepància, la guanyarà l'interlocutor que més convençut estigui de la seva posició i que es mantingui més estable, per tant, en l'ús d'una de les varietats lingüístiques potencialment escollibles. Si cadascú es manté ferm en la seva posició discrepant, les interaccions que hagin d'anar sostenint o bé tindran lloc parlant cadascú en la llengua diferent preferida —el que s'ha anomenat la «conversa bilingüe» o també «bilingüisme passiu»— o bé les interaccions tendiran a evitar-se a fi de no actualitzar el conflicte cada vegada que hagin d'establir comunicació.

Si les competències lingüístiques dels dos participants no són iguals el resultat lingüístic de la interacció pot anar cap a altres solucions. Si, per exemple, un interlocutor té més competència en un determinat codi que no pas l'altre participant, el més habitual serà que sigui el primer el que s'adapti a les necessitats del segon, per tal d'estalviar-li a aquest la dificultat d'expressió que li suposaria haver de parlar en un codi que domina poc (mentre que el primer, en canvi, també domina suficientment el codi més habitual del segon). El que tingui més competència, per tant, sempre estarà en disposició d'adaptar-se més a l'interlocutor que no pas el que en tingui menys. El grau de coneixement pràctic dels codis és, doncs, una variable de màxima importància en la selecció de les varietats lingüístiques de les interaccions socials. De fet, el problema es pot resumir dient que la varietat lingüística comuna de la interacció tendirà a ser la que, d'entre les possibles candidates a l'ús, més competència obtingui sumant els coneixements de tots *dos* interlocutors.

La competència lingüística, però, no és pas l'únic factor que pot intervenir en la selecció de la varietat lingüística en què es desenvoluparà una interacció humana. La varietat més coneguda per tots dos interlocutors, per exemple, pot no ser usada en la comunicació en benefici de la menys compartida, per raons ideològiques, per assumptió de la norma habitual existent prèviament, o per altres factors pertanyents a l'esfera de la representació de la realitat. En el cas, per exemple, de grups humans que volen sortir o han pogut sortir d'un estat de subordinació política —i, per això mateix havien estat bilingüitzats— la norma de la suma de competències en els interlocutors pot no ser aplicada en determinats casos a causa de la seva consideració com a efecte històric il·legítim i, per tant, no volgut. En aquest tipus de situacions, els interlocutors bilingües poden *no voler* parlar la llengua dels —generalment— unilingües pertanyents al grup etnicolingüístic dominant. També en situacions de subordinació o de sortida recent de subordinació, i malgrat l'equilibració de competències de partida en els individus, pot donar-se el cas que els individus continuïn col·lectivament preferint amb claredat l'ús d'una de les llengües en presència —la dominant fins aleshores— a causa del costum generalitzat ja existent en la societat, fruit de l'ecosistema sociopolític anteriorment vigent.

De fet, doncs, i tot i que el comportament lingüístic tendeix a la subconsciència i a la rutinització, sempre és present la possibilitat de tornar-lo a portar al pla cons-

cient i de controlar-lo directament i reflexivament per part de l'individu, passant, si així ho vol, per damunt de les constriccions de la competència i del comportament habitual, i assumint, és clar, les conseqüències socials —negatives o segons com positives— que es puguin derivar de la seva decisió. Així, per exemple, un individu pot decidir que, amb determinades persones —o també en general— li convé més canviar de forma de parlar —ja sigui de mots i construccions particulars, de varietat d'una mateixa llengua o de llengua— que no pas continuar parlant com sempre ho ha fet. Presa aquesta decisió pot ser perfectament el cas que, tot i tenir poca competència o habilitat en la nova manera de parlar, l'individu s'esforci a aconseguir-la precisament a través de la seva pràctica social. En aquest cas, per tant, la tria de la manera de parlar, es fa fins i tot precisament malgrat la manca de competència suficient. No és sempre primer la competència i en funció d'això la tria sinó que pot ser també a l'inrevés, primer la tria i després la competència —o, si més no, el desenvolupament més aprofundit d'aquesta³⁴.

---

34. Per aprofundir sobre la tria dels codis lingüístics, vg. Tuson, A. (1990 i 1995), Boix (1993) i Heller (1990).

Capítol 6

Els agrupaments socials

Els intercanvis lingüístics són també relacions de poder simbòlic on s'actualitzen les relacions de força entre els locutors o els seus grups respectius.

Pierre Bourdieu

6.1 El fenomen grupal

Les formes, els guions i els rituals que els individus usen i segueixen en les seves interaccions no són, com és evident, universals sinó que es diferencien segons la diversitat cultural pròpia de l'espècie humana. Aquell comportament gestual que és una salutació en una cultura pot ser vist com un intent d'agressió en una altra; aquell volum de veu que és corrent en un país és considerat inapropiat i escandalós en un altre; mots i altres elements lingüístics que en una societat determinada tenen connotacions negatives o són tabú, en canvi són ben normals i gens connotats en una altra. I és que la cultura és convenció, acord arbitrari socialment consagrat en les diverses comunitats humanes. Fem significar allò que volem que signifiqui.

I aquest acord sobre els elements i formes de la cultura tant pot ser compartit per només dos individus com —tot i que amb major grau de diferències— per conjunts de milions d'individus³⁵. Així, existeixen alhora, per exemple, mots i gestos interpretats semblantment a través de la complicitat establerta entre només dues persones i absolutament desconeguts per la resta i altres formes culturals i lingüístiques usades i enteses de forma comuna per un gran nombre de persones. El més habitual és trobar en els individus formes culturals que comparteixen amb un nombre més reduït de semblants —els seus grups o xarxes socials de relació més habitual— i d'al-

---

35. Nisbet (1982) remarca que qualsevol agregat social, petit o gran, té la seva pròpia cultura en el sentit sociològic de la paraula, ja que és impossible que els ésser humans es mantinguin en una associació i interacció continuada durant llarg temps sense que aquella sorgeixi (p. 219).

tres formes compartides també per la majoria o la totalitat de la societat en que s'inscriuen aquests grups o xarxes, ja sigui per un *continuum* de comunicació històrica entre aquests diferents grups o bé per l'acció del poder polític i/o les influències mediàtiques en èpoques més modernes.

Sigui com sigui, la realitat grupal és innegable. Des dels col·lectius més petits de 2, 3, 4 o més persones fins a grans conjunts humans socioeconòmicament o etno-lingüísticament caracteritzats, els éssers humans es troben organitzats habitualment en grups o xarxes de relació sociocultural delimitats, de l'activitat de les quals podrà emergir, amb més o menys força —segons les circumstàncies— consciència de pertinença i identificació afectiva amb els seus trets culturals específics. Una caracterització essencial d'aquests grups —i en especial dels més petits— és l'alt grau d'interacció interna que sostenen i les normes que, amb el temps, sorgeixen i s'estableixen com a pròpies del col·lectiu i, per tant, com a expectatives de seguiment obligatori per part dels seus membres³⁶, sobre els quals poden recaure els mecanismes sancionadors de la majoria en cas d'apartar-se dels costums i les idees establerts (Fraser, 1984).

Els grups actuen, així, com a mecanismes de coordinació i organització dels individus en societat, molt sovint afavoridors de la continuïtat de les formes culturals que adoptin fins i tot, segons els casos, davant de la pressió de formes concurrents procedents de les institucions públiques³⁷. El grup o la xarxa social subvenen a les necessitats d'afecte i de solidaritat intrínseques dels éssers humans, raó per la qual disposaran d'un grau d'influència no menyspreable damunt dels individus. En el seu si, i a través dels seus intercanvis sociocognitius, els individus elaboraran la interpretació de la realitat i les formes de conducta que, de retruc, tendiran a ser encara més sostingudes i confirmades i a rebre adhesions fins i tot emotives com més col·lectivament siguin confirmades i compartides. Aquesta forta adhesió simbòlica dels individus als seus grups pot ser, però, igualment mecanisme de canvi (Lewin, 1978), si el col·lectiu —per influència, per exemple, dels seus líders més escoltats o pel canvi d'opinió d'un subgrup significatiu— decideix d'adoptar alguna nova interpretació de la realitat o pauta de conducta. En canviar les formes assumides pel col·lectiu l'individu ha de plantejar-se també la seva decisió, per a prendre la qual haurà de valorar les conseqüències que li podria reportar ara el seu no-canvi. Així, molts individus inicialment reticents canviaran amb el grup i podran assegurar-se, d'aquesta manera, la continuïtat del suport dels seus companys i la pròpia estabilitat socioafectiva.

36. En línia amb el nostre criteri actiu sobre la ment, Bourdieu (1987), citant Weber, recorda, però, que «els agents socials obeeixen la regla quan l'interès d'obeir-la preval sobre l'interès de desobeir-la». Cal tenir en compte, per tant, que «la regla no és pas automàticament eficaç per ella mateixa i que obliga a preguntar-se sota quines condicions una regla pot obrar» (p. 94). També cal no oblidar l'ambigüïtat d'aquests termes —normes, regles, pautes, etc.— sovint usats per designar tant les *regularitats observades* en els comportaments d'un grup com les *expectatives compartides sobre els comportaments* (Fraser, 1984b:200). Cal, doncs, distingir sempre adequadament entre «com les persones pensen que han de comportar-se, com diuen que es comporten, i com hom observa que es comporten» (Le Page & Tabouret, 1985:207).

37. És per això, per exemple, que Baugh (1983) pot afirmar que «l'estàndard» per a la parla no estàndard pren forma a través de les converses quotidianes —i no a través dels mestres o gramàtics» (p. 12).

Els grups humans, en especial els de tipus primari —basats en lligams voluntaris i afectius— no són, però, estructuracions estàtiques i fixades sinó que, en tenir objectius funcionals i propòsits pràctics, poden variar —desfer-se, refer-se, ampliar-se, etc.— de manera que els individus poden pertànyer a diferents estructuracions d'aquest tipus al llarg de la seva vida i també simultàniament, en especial en les societats urbanes contemporànies. El canvi, doncs, de grups o xarxes de relació, és, en si mateix, un factor de canvi social, donada la possibilitat que ofereix als individus d'adaptar-se i integrar-se a col·lectius amb representacions i comportaments diferents d'altres a què havia pertangut anteriorment —o hi pertany ara simultàniament, com he dit. Molt sovint, molts individus, presoners abans d'uns determinats estàndards d'actuació dels grups de què formaven part, canvien, per exemple, el seu comportament lingüístic quan canvien de col·lectiu i se senten lliures, així, d'adoptar normes de comportament fins llavors no considerades o, fins i tot, prohibides o mal vistes en el seu antic entorn.

El comportament lingüístic, per tant, participa d'aquesta influència dels grups i de les xarxes socials³⁸. Depenent de la composició i evolució d'aquestes estructures de relació bàsica, l'individu tendirà a adoptar determinades normes d'ús lingüístic que contribuiran a produir un determinat resultat en la competència i que, segons l'etapa de desenvolupament en què es donin, poden tendir a perpetuar-se durant molt de temps. Els grups primaris al si dels quals es produxi la socialització de l'individu podran tenir, per tant, una gran influència posterior, donat el seu caràcter d'*imprinting* cerebramental bàsic (vg. 4.4 i 4.5). Grups posteriors de pertinença, però, com hem assenyalat, poden tenir també influència important i canviar posteriorment el comportament lingüístic de l'individu.

6.2 La relació intergrupals

L'existència del fet grupal —de xarxes limitades d'interacció intensa— comporta la possibilitat de la diversitat cultural. Cada una d'aquestes xarxes pot autònomament elaborar representacions i establir formes i normes de conducta més o menys diferents de les adoptades per altres col·lectius. Així, els grups poden caracteritzar-se per divergir en el grau d'importància que donen a determinades coses de la vida quotidiana, en les conductes que consideren apropiades segons les situacions, en les formes lingüístiques que usin i/o en les que prefereixin usar, etc. La diversitat cultural i lingüística és, doncs, un fet real ben establert. Els grups humans, però, —i, en especial, els de petita escala— poden veure's molt freqüentment en la situació de tenir contactes força regulars amb individus formats en altres grups socioculturals també autònoms i, per tant, amb la confrontació de l'experiència de la diversitat en la cognició i en l'acció.

Una de les conseqüències fonamentals que implica i provoca la percepció d'aquesta diferència és l'aparició o bé el reforçament de la consciència dels propis

---

38. «Si, com a hipòtesi, el comportament lingüístic de l'individu estigués lliure de qualsevol constricció, deixat totalment a ell mateix, les variacions personals se sumarien i es consolidarien en el transcurs dels anys i acabarien per trencar la comunicació amb els altres individus: la comunitat lingüística esclataria» (Corbeil, 1983:287).

trets socioculturals. Allò que prèviament no era significatiu per a l'individu ni era mai o gairebé mai examinat en la consciència personal esdevé, després del contacte amb la diversitat, matèria per a l'atenció i per a la consciència i signe de la diferenciació sociocultural. L'individu pot, aleshores, carregar de significació aquests trets diferencials i fins i tot fer-ne centre de la seva pròpia identificació grupal i, per contraposició, de la dels altres amb qui ha entrat en relació. Allò que passava desapercbut —tot i existir contínuament— és ara, en canvi, vívid i plenament actiu en la consciència individual. La diferència ha despertat l'atenció. I l'atenció crida la interpretació, que s'efectua a través de la categorització sociocognitiva.

Les diferències socioculturals donaran peu a la categorització grupal mútua. Cada grup en relació podrà esdevenir conscient de l'existència de l'altre i podrà examinar-se i definir-se globalment en relació a l'altre. En uns casos esdevindrà sobresortint la diferència en el vestir, en d'altres en el pentinat, en d'altres el color de la pell, en d'altres el volum de la veu, en d'altres la manera de parlar, etc. Qualsevol diferència pot ser dotada de significació i d'identificació i, per tant, ser usada per a la categorització sociocultural.

La categorització sociocultural, com a contingut cognitiu, pot intervenir de manera important en la determinació de l'acció conjunta dels individus. Donat, com ja sabem, que les coses —i les persones— no signifiquen per elles mateixes sinó que som els individus els que atorguem la significació a les coses, la configuració mental de la realitat grupal serà un element de primer ordre en les situacions de contacte. Així, —i més en les societats urbanes estratificades sòcio-econòmico-culturalment— gairebé sempre interpretem els altres com a membres d'algun grup o categoria social —com a iguals o diferents de nosaltres i amb les associacions normatives i valoratives corresponents, a partir de les quals decidim el curs de la nostra acció. Ens movem en un *continuum* amb un extrem purament interpersonal i un altre en què *tota* la conducta està determinada per la pertinença a diferents grups o categories socials. De fet, com ens indiquen des de la psicologia social Tajfel & Fraser, qualsevol encontre social es juga en la interrelació entre tres «teories» implícites que tots tenim sobre els altres: (i) la del comportament social general esperat de cadascú, (ii) la del comportament especial esperat d'aquells que ocupen certes categories socials —nacionals, racials, professional, religioses, sexuals o d'edat, ..., o d'una combinació d'aquestes—, i (iii), el comportament social que esperem d'una persona en funció del nostre coneixement específic d'ell com a individu (1984:30). Molt probablement, com més conflictiva sigui la relació entre els grups més augmentarà el pes de la categorització grupal i més disminuirà el dels altres. Allò que hom trobaria mal fet respecte d'un individu com a *persona* pot trobar-ho correcte i adequat respecte d'un individu del *grup x*, per exemple. Però també pot passar que, tot i pertànyer categorialment al grup *x*, una persona amb la qual hàgim tingut coneixença força aprofundida, sigui valorada com a individu específic i sigui objecte, si convé, del nostre ajut encara que el col·lectiu a què hom creu pertànyer estigui en conflicte agut amb el que s'identifica amb els trets socioculturals de la persona en qüestió.

De les categories diferencials que han esdevingut més actives i conflictives en el món contemporani cal destacar les relacionades amb la classe socioeconòmica —ara sembla que amb menys virulència, si més no com a factor únic—, amb la creença

religiosa —en alça en segons quins països—, amb el factor etnicolingüístic —força revitalitzat actualment en alguns llocs, i amb el factor estatal (o «nacional») —llargament present en el món contemporani a través de la formació i transformació del mapa polític del planeta. Tots quatre grans macrofactors —que originen o s'associen alhora amb altres aspectes diferencials secundaris però també pertinents— poden produir l'aparició en els individus d'un agut sentiment d'identitat col·lectiva, amb fortes connotacions emocionals i alta motivació, en molts casos, per al canvi de la situació conflictiva. La identificació amb el grup pot arribar a ser tan forta —cap a l'extrem grupal del *continuum* esmentat— fins al punt que tots els esdeveniments quotidians es vegin a través de l'òptica del conflicte grupal, fins a produir l'oblit total —o gairebé— de la identitat personal i també la justificació de la pròpia existència individual en funció del col·lectiu amb el qual hom s'identifica.

En els conflictes etnicolingüístics³⁹ caldria distingir els caracteritzats per la subordinació política dels produïts en coexistència territorial. En el primer cas, el conflicte té la base habitualment en l'expansionisme —per via política— d'un grup demogràficament o militarment fort cap als territoris veïns habitats històricament per altres col·lectius de cultura diferent. En el segon, els grups cohabiten o passen a cohabitar regularment en el mateix territori i pot sorgir el desacord per algun motiu determinat, interior o exterior als grups⁴⁰. Tots dos, però, poden generar alta consciència d'identitat ètnica en els col·lectius en conflicte, la qual podrà intervenir en tots els comportaments intergrupals que es puguin donar, ja que, com diu Barth, aquella «és similar al sexe i al rang en la mesura en què constreny el subjecte en totes les seves activitats i no només en algunes situacions socials definides» (1976:18).

En la relació intergrupala, el sistema de comunicació lingüística usat podrà tenir una rellevància important, per tal com podrà actuar d'identificador ètnic, amb les conseqüències corresponents, i, igualment, la configuració global de l'ètnicitat i de la relació intergrupala podrà afectar el pla lingüístic. Una consciència ètnica positiva pot ser per als grups subordinats la raó per al manteniment de la seva llengua, mentre que una de negativa és la causa més habitual del seu abandonament.

Al costat, però, de les identificacions unicol·lectives trobem també en el món contemporani el fet de la identificació multigrupal, amb diversos graus d'implicació individual. Així com en el pla dels grups primaris un individu pot ser membre alhora de diversos conjunts —ho és del grup familiar, del d'amics habituals, d'altres

39. D'acord amb Claudi Esteva consideraré «ètnia» «una comunitat cultural localitzada i conscient de la seva identitat per mitjà de la consciència de la seva singularitat i, per tant, de la seva diferenciació com a forma de cultura respecte d'una o d'altres comunitats» (1984:5). El terme «ètnic» no té, doncs, en aquesta obra cap sentit pejoratiu i és usat només com a concepte de l'antropologia cultural.

40. Barreto (1995) distingeix, en el cas concret de l'*americanization* de Puerto Rico, entre *contacte lingüístic vertical* —produït bàsicament a causa de decisions de política lingüística preses per autoritats forasteres en els camps públics, com ara l'educació, etc.— i *contacte lingüístic horitzontal* —aquell que es produeix en el mateix lloc geogràfic. Com veurem, aquesta diferenciació és àmpliament tractada més endavant en aquesta obra. En el cas català aquestes categories podrien correspondre a la doble causació —interrelacionada— que s'hi produeix: per una banda, contacte històric amb el castellà a través de les decisions polítiques «espanyoles» en les comunicacions públiques institucionalitzades, i, per l'altra, contacte amb el mateix codi per mitjà de les persones immigrades i, per tant, geosocialment i immediatament coetànies.

xarxes amb què pugui estar en contacte, etc.— igualment en el pla dels grups secundaris que corresponen a categories superiors d'inclusió —l'ètnia, la nació, l'Estat, etc.— l'individu pot tenir consciència i sentiment de pertinença múltiple, cosa cada vegada més freqüent donada la superposició d'àrees organitzatives i identificatives.

Això no vol dir que, segons els casos i les vicissituds històriques, l'individu no pugui viure malament aquesta adscripció identitària múltiple, en especial en els casos de conflicte —de tipus pràctic o bé simbòlic— entre les categories identitàries concurrents. Així, molts grups poden dividir-se internament respecte de la posició a adoptar en relació a altres identificacions susceptibles de ser incorporades al bagatge identitàri dels individus. Molt sovint, aquests conflictes grupals interns de causació exterior van lligats no només al canvi o a l'addició de pertinences simbòliques sinó que, precisament, l'adopció d'aquesta condició comporta repercussions pràctiques i comportamentals importants. Molts grups etnicolingüístics que han estat incorporats —sovint forçats pels esdeveniments històrics— a unitats polítiques d'abast superior, habitualment estructurades a l'entorn d'un altre grup etnicolingüístic que, per la seva força demogràfica o d'altre tipus, pot controlar —i, així, patrimonialitzar— l'Estat, es veuen abocats a acceptar o a refusar la seva implicació identitària respecte d'un ens del qual formen part i al qual sostenen econòmicament i políticament, però que perceben com a estrany i aliè a les seves característiques culturals autodefinitòries. Una part més o menys important de la població pot fer el pas cap a l'acceptació plena de la identitat supraordinada, que és acceptada com a bàsica mentre que l'ètnia originària passa a ser considerada de segon ordre. A l'altre extrem, una altra part pot veure-ho ben bé a l'inrevés: els trets culturals autòctons són els fonamentals i primaris i, donat que habitualment aquests es troben en recessió enfront dels associats amb l'Estat on el grup ètnic s'ha integrat, les formes culturals que representen l'estat i l'Estat mateix són rebutjats i il·legitimats. La tercera posició, la poden representar aquells individus que efectuen una combinació identitària en cercles concèntrics i, per tant, en graus de major compatibilitat entre les categories col·lectives en confrontació. Segons aquesta posició, per exemple, així com es pot ser californià i ciutadà dels Estats Units i així com no hi ha contraposició entre ser alemany i ser europeu tampoc no hi hauria contraposició entre el grup etnicolingüístic propi i una organització estatal supraordinada, sempre, és clar, que el grup autòcton pogués autogovernar-se àmpliament i les seves decisions no fossin interferides constantment pel poder superior. De fet, aquestes posicions poden no ser rígides i, fins i tot, els mateixos individus poden oscil·lar entre les unes i les altres —sobretot entre les més pròximes en el *continuum*— segons els esdeveniments històrics i les circumstàncies globals de la comunitat.

6.3 Grups i ordre macrosocial

Com acabem de veure, la problemàtica identitària —a què hem arribat a partir de la categorització grupal dels humans— té una estreta relació amb la problemàtica de les relacions de poder entre els col·lectius dels humans. De fet, la dimensió «poder» és, com la dimensió «categoria social», constantment present en la vida social. Ja si-

gui en posició simètrica o asimètrica la relació de poder i la correlació de força són elements absolutament centrals en les vicissituds grupals. Els conjunts que formen les societats humanes no són habitualment idèntics quant a la seva distribució de recursos econòmics, informacionals, demogràfics i/o polítics. La consciència de diferència va molt sovint, doncs, acompanyada de la comparació intergrupal. Els trets socioculturals —propis d'un determinat grup o categoria social— de l'individu que tinc al davant, els interpreto com a superiors, iguals o inferiors als meus? Molt probablement, la interpretació diferencial dels trets socioculturals anirà relacionada amb la representació que cada individu del poder global dels grups en relació tingui. Una forma de parlar, per exemple, habitual d'un grup de estatus socioeconòmic alt pot tendir a ser admirada o rebutjada segons la visió relacional que se n'hagin fet els altres grups coexistents. Certs parlars de les classes altes poden ser ridiculitzats pels membres d'altres conjunts socials i a l'inrevés també. En altres situacions, en canvi, els membres dels grups socials situats en la part baixa de l'escala social poden tenir representacions autonegatives que els motivin el desig d'adoptar els trets lingüístics dels grups socials econòmicament més beneficiats per tal d'augmentar el seu propi prestigi personal i millorar l'autoimatge. De fet, com molt bé assenyala Pierre Bourdieu en el conjunt de la seva obra, les *posicions* socials es relacionaran estretament amb les *predispicions* —els *habitus* representacionals i comportamentals— dels individus que les ocupen i tendiran a controlar les seves preses de posició davant dels conflictes i canvis socioculturals possibles.

Les societats humanes poden presentar importants asimetries de recursos entre els diferents grups components, fet que, com hem assenyalat, pot repercutir en la gairebé inevitable percepció i consciència d'aquesta diferència, i, consegüentment, en la valoració i l'ús de les formes lingüístiques concurrents. L'apropiació dels recursos econòmics i tecnològics és un dels factors més importants de diferenciació i d'actuació, en especial en les societats no adscriptives i urbanes contemporànies on existeix la possibilitat —més o menys real— de mobilitat social i, per tant, de canvi de grup socioeconòmic de pertinença⁴¹. Les societats de model capitalista —que, de fet, semblen tendir a imposar-se en bona part del planeta— comporten intrínsecament la diferenciació socioeconòmica de la població però obren alhora aquesta possibilitat de canvi i d'ascensió social, fet que, sovint, doncs, podrà ser la causa de canvis més o menys massius en el comportament lingüístic dels individus amb l'objectiu d'adoptar plenament —o acostar-s'hi— les formes lingüístiques que, en el conjunt de la societat, siguin més identificades amb els grups socialment dominants i benestants, a través del mecanisme de l'emulació (vg. Ninyoles, 1978).

En l'actual societat de la informació, la major o menor possessió de béns culturals o simbòlics —formació acadèmica, habilitats artístiques i/o d'alta tecnologia, coneixements especialitzats de tipus divers, etc.— és un factor, també, de diferenciació social de base no purament econòmica. Les elits intel·lectuals poden constituir, també, grups socials percebuts i avaluats prestigiosament per bona part de la resta de la població —en especial, de classes mitjanes o subalternes— i susceptibles, per tant, de produir influència important en la valoració i l'ús de formes lin-

41. Sobre la funció «discriminatòria» de les llengües en el procés laboralproductiu i de lluita pel poder, vg. les interessants reflexions de Murgades (1996) sobre el cas català.

güístiques determinades. De fet, com veurem, bona part del procés de difusió de les varietats consagrades com a «estàndards» és dut a terme per aquestes capes socials de capital fonamentalment informacional o cultural, que, ocupant els papers institucionalitzats que el poder polític o l'estructura social els proveeixen, projecten damunt de la població les formes que seran considerades legítimes i valuoses en la comunicació pública.

Una altra de les variables que més pot incidir en la vida social intergrup al —en interrelació, òbviament, amb els altres aspectes diferencials que s'hi puguin donar— és la geodemogràfica. Les proporcions numèriques entre els grups que puguin constituir una determinada societat podrà ser un element importantíssim per a entendre els processos i graus de mútua influència. La constitució i evolució de la relació entre dos grups diferents, per exemple, poden ser molt distintes si la *ratio* és 50/50 o bé 20%/80%, posem per cas. Si les magnituds de població en contacte són similars, el paper dels altres factors intervinents serà decisiu —econòmics, ideològics, polítics, etc. En canvi si la relació és desproporcionada, el factor demogràfic tendirà a pesar de forma important, llevat que les diferències en els altres factors puguin contrarestar-ne o minorar-ne la seva influència en alt grau. Fent abstracció d'aquests altres factors, és clar que en el cas de magnituds molt desiguals el grup majoritari, per exemple, tendirà a mostrar, quantitativament i qualitativament, molt menor grau de desenvolupament i ús de la varietat lingüística del conjunt minoritari que no pas a l'inrevés. La simple probabilitat estadística que el grup minoritari pugui tenir molta més interacció —suposant que la distribució georesidencial sigui idèntica i, doncs, sense segregació— amb individus de la majoria que no pas amb els del propi grup, pot fer créixer molta més bilingüització en el si del conjunt menys nombrós que no pas en el majoritari, que tindrà moltes menys possibilitats d'establir contactes amb el primer. Evolutivament, com més individus del grup minoritari vagin coneixent la varietat lingüística del majoritari, més aquesta estarà en disposició de ser usada en les interaccions i, per tant, menys necessitat —i oportunitat— tindran els del segon d'adquirir-la i d'usar-la.

Totes aquestes consideracions sobre les diferències demogràfiques poden quedar, però, anul·lades si la distribució residencial i, al capdavall, l'esquema de relació social dels individus presenta una estructura de segregació o separació entre els conjunts coetanis. Tot i coexistir en el perímetre d'un territori considerat com una unitat determinada, dos —o més— grups humans poden viure potser sense gaire necessitat i/o oportunitat de contacte social si tenen la residència en zones separades i, a més, la vida socioeconòmica es desenvolupa també —encara que sigui de forma parcial— grupalment diferenciada. Així, per exemple, l'estructura i la dinàmica de la situació pot ser molt diferent si el grup que representa una proporció del 20% d'una societat enfront del 80% de l'altre viu absolutament a l'interior o a l'exterior d'aquest darrer. Si es dona aquesta última possibilitat i el conjunt demogràficament minoritari és força autosuficient en l'organització social, econòmica i en la informacional-cultural, la influència demolingüística pot quedar molt reduïda. Si, en canvi, es donés el cas oposat, i la dispersió del 20% dins del 80% fos total, la bilingüització per osmosi social i, més endavant, fins i tot l'assimilació global al grup majoritari foren, molt probablement, imparables —sempre tenint en compte, només, els aspectes purament demogràfics. Com que en la pràctica real, conjunts hu-

mans en contacte on l'única variable actuant sigui la demogràfica deuen ser impossibles de trobar, el resultat de les situacions dependrà sempre de les interrelacions dels diferents factors dins de l'ecosistema social global on tingui lloc la relació.

Un aspecte important del pla demogràfic que no podem oblidar és que les proporcions de les poblacions no són fixades eternament sinó que, al contrari, són dinàmiques i poden, per tant, oscil·lar segons els índexs de natalitat de les respectives poblacions en contacte. Així, per exemple, tot i que les proporcions inicials de dos conjunts coetanis fossin 60%/40%, amb el pas del temps la situació pot anar-se decantant cap a una inversió del grup majoritari —és a dir, 40%/60%— si l'aportació de nova població per part del primer grup baixa i, en canvi, puja la del segon. És per això, doncs, que podem registrar contemporàniament casos en què una població immigrada no superi, en principi, l'autòctona, però en canvi, en una generació pugui donar-se un espectacular creixement dels al·lòctons i una baixa taxa de reproducció dels autòctons, i es passi així a modificar-se en grau important l'equilibri demolinguístic en un determinat territori. La demografia, —que a la vegada rep les influències del pla econòmic, ideològic, tecnològic, etc.— és, per tant, una dada de primera magnitud en l'evolució dels processos sociolingüístics.

L'ordre macrosocial ens fa veure la realitat habitual de la desigualtat i de la asimetria entre els grups humans. Ja siguin causes econòmiques, culturals o demogràfiques —o políticomilitars, com veurem a continuació—, la desproporció entre els recursos i les possibilitats de què disposa cada col·lectiu humà provoca ineluctablement l'existència de grups socialment dominants i d'altres de subordinats. A part, doncs, la categoria de «classe social» d'origen més estrictament socioeconòmic i menys directament referible a les propietats psicosocials del concepte «grup», sembla ser una realitat innegable i conceptualitzable l'existència dels col·lectius que sovint s'anomenen «grups minoritaris». Aquests conjunts semblen caracteritzar-se, segons Tajfel⁴², pel fet que: 1) són segments subordinats de societats estatals complexes; 2) tenen trets físics o culturals especials que són menyspreats pels segments dominants de la societat; 3) són unitats amb consciència de si mateixes lligades pels trets especials que comparteixen els seus membres i pels desavantatges especials que aquests trets comporten; 4) la pertinença a una minoria es transmet per descendència, la qual és capaç d'afiliar generacions successives fins i tot en absència de trets físics i culturals especials fàcilment identificables; i, 5) els membres de la minoria, per elecció o necessitat, tendeixen a casar-se dins del grup (1984:349). Segons les societats i les situacions, aquests grups —que comparteixen tots o alguns dels trets esmentats— poden emprendre una evolució històrica o una altra d'acord amb les seves condicions d'existència i la seva representació de la realitat. Aquests col·lectius hauran activat habitualment la seva pròpia consciència de minoria si s'han trobat que la seva categorització grupal els porta a ser tractats discriminatòriament per part dels altres col·lectius majoritaris i si aquests sostenen actituds negatives respecte dels seus trets culturals autòctons, fet que, en alguns casos, tendirà a provocar o a augmentar la cohesió interna del col·lectiu subordinat, en especial en les fases de rebuig de la subordinació. En les etapes de resistència a la pressió exo-

42. Ho cita de Wagley & Harris (1958).

grup, els individus pertanyents als grups minoritaris poden experimentar la impossibilitat o dificultat d'abandonar el propi grup, fonamentalment —i, a part de condicions exteriors— a causa de les sancions que podrien provenir del col·lectiu autòcton. Això no obstant, amb el temps les pressions per no abandonar el propi grup tendeixen a afliurar-se i la deserció cultural i l'adopció de formes i comportaments forasters poden augmentar ràpidament a partir d'un cert moment. En tot cas, la substitució generacional de la població serà un mecanisme de gran importància en el canvi sociocultural, donada la irrupció de nous individus que seran socialitzats en un context ja molt diferent del dels seus progenitors, amb les conseqüències corresponents quant a comportaments i representacions. Aquest canvi generacional, però, pot portar tant a l'avanç cap a l'assimilació amb el grup dominant com, al contrari, cap a una nova reivindicació dels trets i les formes culturals autòctons, fins llavors considerats negativament al si del propi col·lectiu subordinat.

La condició minoritària —és a dir, la desigualtat intergrup— és, doncs, un factor de canvi cultural enormement actiu en totes les èpoques històriques, en especial, com veiem, pel que fa als grups no dominants. Ja sigui pel desig d'acostament a les formes i els valors dels conjunts més poderosos o bé pel de modificació de la situació desigualtaria, la asimetria acostuma a acompanyar el canvi sociocultural. Si la percepció de la situació per part del grup minoritari és que el sistema de desigualtats és estable —no hi ha alternatives cognitives a la situació existent— o bé legítim, o totes dues coses simultàniament, la seva actuació tendirà a la conformitat i, com a mínim, a l'adaptació al col·lectiu subordinant. Si, en canvi, sorgeixen del grup elaboracions impugnadores de la realitat, la situació pot evolucionar de manera diferent. «Un sistema percebut com a il·legítim —ens dirà també Tajfel— conté les llavors de la inestabilitat» (1984:358). Molt sovint, i donat que depenem dels altres per tal de fer-nos una idea de com un mateix s'ha de veure i de valorar, els grups minoritaris no poden respondre autònomament a les imatges externes creades pels grups dominants. Això els pot portar cada vegada més a la interiorització —i fins i tot a la justificació i defensa— del discurs del dominant, fins al punt de provocar, per exemple, la creença dels negres en la seva pròpia inferioritat. «Els dominats estan dominats *també* en el seu cervell» (Bourdieu, 1987:55). En altres casos, els grups subordinats poden optar a mantenir un cert *status quo* si disposen d'una xarxa social autònoma suficientment protectora de l'autoestima dels seus membres, fet que portarà a la conservació dels seus trets culturals propis, malgrat la coexistència amb els exògens. En algunes altres situacions, els grups minoritaris suficientment conscienciats i organitzats, poden tractar de millorar la seva posició o, fins i tot, de reinvertir globalment la situació, per mitjà de mobilitzacions socials capaces de fer acceptar als conjunts dominants canvis estructurals d'importància que donin pas a una nova situació més igualitària en la relació intergrup.

Capítol 7

El poder polític

Encara que cínica, la màxima lapidària «Siempre la lengua fue compañera del imperio» té un valor heurístic que no sabríem negar.

Lluís V. Aracil

7.1 L'Estat contemporani

Sembla registrat immemorialment el fet que els éssers humans en societat s'organitzen implícitament o explícita en base a alguna forma d'autoritat que reguli certs aspectes de la vida pública o fins i tot privada, tot facilitant així la superació que per a la unitat grupal d'actuació representa l'existència de les ments individuals. Ja sigui per la força o de manera espontània, el cert és que l'existència d'algú que digui el que cal fer o que decideixi entre les possibles alternatives existents és un fet consubstancial de l'organització social humana. L'alta influència que damunt del col·lectiu pot arribar a exercir la persona o persones que detentin l'autoritat, juntament amb els honors i reconeixement social que habitualment s'associen amb la posició, poden explicar adequadament que l'obtenció de l'autoritat política sigui font de conflictes —sovint fins i tot extremament violents— entre les persones i els grups socials que malden per poder ocupar-la. Tot i que al llarg de la història les concepcions del poder polític han sofert canvis fonamentals i fins i tot s'han registrat ideologies explícitament en contra, el fet és que contemporàniament l'Estat —la forma en què majoritàriament es dona avui aquest fenomen— intervé més que mai en la vida de les comunitats humanes i hi exerceix una influència altament considerable. Com veurem, el pla lingüístic no només no se n'escapa sinó que, contra el que es pugui pensar, pot ser altament controlat i determinat pel poder polític.

Tot i que no en són exclusius, els fenòmens de *poder* —que Max Weber defineix com «l'oportunitat d'un individu de fer triomfar en el si d'una relació social la seva pròpia voluntat contra totes les resistències»— i de *dominació* —«l'oportunitat de trobar persones disposades a obeir l'ordre que se'ls ha donat» segons el mateix

autor— van intrínsecament lligats amb el fenomen polític (Freund, 1986:198). Per tal com «un Estat és una comunitat humana que s'atribueix (amb èxit) el monopoli de l'ús legítim de la força física dins d'un territori donat» i que «el dret a emprar la força física s'adscriu específicament a altres institucions o individus només en la mesura en què l'Estat ho permet» (Weber, 1985:10), aquesta institució social apareix dotada d'una capacitat d'influència extraordinària sobre la vida dels humans. Les seves regulacions seran, doncs, d'obligat compliment, i la seva desobediència comportarà un sistema de càstigs que pot arribar, com sabem, en molts llocs fins a la pèrdua de la vida per part de la persona que hagi actuat en contra de la llei establerta.

Les concepcions que puguin sostenir sobre l'Estat els diferents grups socials i, en especial, els ocupants explícits de les posicions de poder, poden tenir un impacte extraordinari sobre la vida de societats senceres. El poder polític —mecanisme neutre en principi— pot portar les societats cap a unes o unes altres vicissituds històriques segons les ideologies i mentalitats dels dirigents que l'ocupin en cada moment. Pot portar cap a l'harmonia o cap a l'enfrontament social —intragrupal i/o intergrupal—, cap a un sistema d'organització econòmica o cap a un altre, cap a una estructura de repartiment del poder o cap a una altra de diferent, cap a una organització coactiva o, en canvi, participativa en l'exercici del seu poder, etc. Històricament hem passat d'una concepció autoritària i de legitimitat divina a una de democràtica i basada en el dret i en la igualtat legal dels ciutadans, i alhora d'unes institucions polítiques de base més local a unes altres de configuració supralocal i amb autoritat sobre grups humans força allunyats geogràficament i diferenciats socioculturalment. La realitat d'una humanitat organitzada avui en estats de moltes diferents dimensions però amb autoritat exclusiva sobre els territoris i les poblacions que comprenen és avui un fet innegable i habitualment d'altíssima repercussió en les representacions cognitives i els comportaments dels individus sobre els quals governen. Les fronteres polítiques —tan arbitràries i fruit de l'atzar històric com es vulgui— poden esdevenir fàcilment fronteres mentals i ser la base de la diferenciació identitària per a milions de persones, les quals poden arribar a considerar-se diferents fins i tot d'altres individus amb el mateix origen cultural però políticament inscrits en un territori de sobirania distinta.

L'augment de les possibilitats d'influència de l'Estat en la vida social s'ha anat produint en paral·lel al procés de modernització. Des del punt de vista ideològic, el racionalisme portà a la idea de «ciudadà» i a la creació d'un sistema de dret uniforme en tot el territori. Impulsà la possibilitat de lleialtat a grups socials més amplis que els locals i la creació, en molts llocs, d'una única llengua d'intercomunicació, difosa arreu del seu espai de sobirania a través de sistemes d'educació homogenis. Igualment, es van crear burocràcies i exèrcits unificats. Aquest programa de construcció de l'anomenat «estat-nació» va ser ajudat cada vegada més per les innovacions tecnològiques que van anar apareixent. Els nous sistemes de transport facilitaven la comunicació entre zones abans no gens, o molt poc, relacionades i el control centralitzat de l'administració per part de l'Estat. L'aparició posterior de nous instruments de transmissió d'informació a distància encara va facilitar més la intervenció homogènia del poder estatal sobre les societats. Paral·lelament, el moviment de la població mundial del camp cap als nuclis urbans —amb els processos

correlatius de desagregació social— va reduir la influència de les convencions socials tradicionals i, de retruc, va augmentar la de l'Estat com a conformador, en molts casos, dels sistemes de valors i de representacions de la realitat.

7.2 La intervenció social de l'Estat

Amb la visió de l'estat com un ens al servei teòric de la comunitat que representa aquesta institució —ja sigui conformada democràticament o autoritàriament— ha augmentat el nombre de les seves funcions i de les seves intervencions socials. L'estat contemporani regula i intervé —en més o menys grau segons els casos— en l'economia, en l'educació, en la sanitat, en el transport, en la comunicació audiovisual, en el medi ambient, en l'art i la cultura, en la recerca científica, en l'habitatge, etc. Cap àmbit de la vida pública, de fet, queda exclòs teòricament de la possible intervenció i/o regulació estatal. Pel que fa concretament al pla lingüístic, l'impacte del poder polític constituït es realitza en un doble nivell, directament i indirectament. En tant que autoritat que exigeix el compliment obligatori de les seves disposicions, la declaració —explícita o implícita— de «llengua oficial» comportarà per a la varietat —o varietats— seleccionades la seva codificació —si no estava ja realitzada anteriorment— i l'extensió del seu coneixement i ús en les funcions públiques en tot el territori que els sigui assignat. El caràcter de «llengua oficial» implica generalment per a la varietat que fa aquesta funció el seu ús com a llengua habitual de les institucions polítiques, dels aparells administratius estatals, del sistema educatiu general i obligatori per al conjunt de la població i dels mitjans de comunicació de dependència directa de què pugui disposar cada Estat en particular. Habitualment, però, fins i tot sense regulació explícita, la varietat consagrada com a «llengua oficial» tendirà a ser adoptada per a la resta de la comunicació pública de dependència no-estatal. Molt sovint, aquesta serà l'única varietat apresada de manera conscient i reflexiva pels ciutadans i l'única que els serà facilitada per a l'ús escrit i oral formal, fet que decidirà *de facto* la varietat lingüística que podrà ser usada en les comunicacions institucionalitzades globals dins de l'àmbit de sobirania de cada Estat i, molt sovint, fins i tot en les escrites de caràcter privat. Amb el temps, com veurem més endavant, les característiques lingüístiques de la varietat «oficial» poden anar essent adoptades fins i tot en la comunicació oral informal, en especial en les ciutats, on el procés d'urbanització haurà comportat la destrucció dels ecosistemes socioculturals locals i la necessitat d'adopció de noves normes comunicatives ara en el complex àmbit urbà.

Aquest augment extraordinari de la influència lingüística —directa o indirecta— del poder polític pot explicar —si més no en gran part— molts dels conflictes etnolingüístics que han anat sorgint al llarg d'aquest segle arreu del planeta. Atès que la gran majoria dels Estats actuals contenen poblacions amb importants diferències lingüístiques, l'equació «un Estat = una llengua» s'ha convertit en una font potencial d'alt conflicte civil i de difícil resolució en segons quins casos. Aquestes situacions conflictives poden ser especialment violentes quan la composició ètnicolingüística és tal que un dels grups és demogràficament molt superior als altres, de manera que, fins i tot amb formes democràtiques, el grup majoritari pot, de fet,

patrimonialitzar l'Estat i utilitzar-lo encara —conscientment o inconscient— per augmentar el seu domini i, doncs, la sensació de subordinació sense sortida per part dels grups demolingüísticament menors⁴³. En aquesta configuració d'asimetria etnicolingüística, aquests Estats que contenen un clar grup majoritari que aportava el gruix principal de la població —un *Staatsvolk* com ara els anglesos, castellans o russos (Hobsbawm, 1995:10)— van poder passar de l'Antic Règim caracteritzat per la legitimació divina als sistemes polítics moderns mantenint la ficció oficial d'una *nation* culturalment i lingüísticament homogènia i avançant i aprofundint més que mai en la intervenció del poder polític respecte de la unificació de les poblacions, tant lingüística com «nacional», des del punt de vista de la categorització cognitiva col·lectiva.

Així, en especial a partir del segle XIX, molts Estats tendiran a adoptar ideologies d'unificació «nacional» —és a dir, lingüístiques i simbòliques— i promouran, a través de tots els mitjans, la uniformitat lingüística per damunt de la diversitat existent, i el «patriotisme d'Estat» per damunt de les lleialtats col·lectives tradicionals. Aquest patriotisme s'associarà, doncs, a determinades formes simbòliques —la bandera, l'himne, les institucions— de les quals formarà part també, a part el seu caràcter d'instrument de comunicació, la varietat lingüística oficial, és a dir, la *langue* o la *lengua*, en singular i amb exclusió, en la majoria dels casos, de cap altra varietat en el si d'un mateix Estat. La categoria «Estat», doncs —disfressada sovint sota rètols com «pàtria» o «nació»—, serà la base d'una nova i, en molts casos, efectiva categorització i identificació grupal. Els humans, vulguin o no vulguin, seran adscrits a una o l'altra de les institucions estatals en què s'ha anat repartint el planeta. Guerres, competicions esportives, conflictes territorials, etc., afavoriran, al costat de la difusió generalitzada de la definició oficial de la categorització de la realitat, la identificació amb l'Estat en l'àmbit de la sobirania del qual hom desenvolupa la seva existència, i podrà generar odís o simpaties envers altra gent segons la marxa de les relacions entre les respectives institucions estatals. «El simple fet d'existir durant poques dècades —dirà Hobsbawm—, menys de la durada del temps vital d'una persona, pot ser suficient per a establir si més no una identificació passiva amb un nou Estat-nació» (1991:86).

El fet que un Estat de composició multinacional s'identifiqui només amb una de les nacions etnicolingüístiques que el componen és, com he assenyalat anteriorment, una font de potencials conflictes precisament entre l'Estat i el grup etnicolingüístic majoritari que el controla, d'una banda, i els grups demogràficament menors, de l'altra. La voluntat política de l'Estat d'unificar lingüísticament i ètnicament els seus ciutadans —«Hem fet Itàlia, ara hem de fer italians» dirà Massimo d'Aze-glio— pot xocar frontalment amb les comunitats que, sovint usuàries de varietats lingüístiques pròpies estructuralment força diferents de la «llengua oficial» i amb

43. És fonamental preguntar-nos qui es beneficia i qui en surt perjudicat del monopoli per part de l'estat de la violència legítima. Cal estar atent a la dominació produïda a través de l'Estat (vg. Bourdieu & Wacquant, 1992:93). En aquest mateix sentit, Wallner (1980) cita Dahrendorf: «en realitat, «l'Estat» no és l'abstracció hipostatitzada del dret, sinó una institució dirigida per autèntics grups socials. Incumbència decisòria i inapel·lable de l'Estat vol dir que determinats grups s'atribueixen el dret d'assignar a tots els altres el seu lloc en la societat» (p. 232).

consciència històrica de diferenciació col·lectiva, puguin no acceptar fàcilment una política d'uniformització global. Com assenyala Hobsbawm, «la barreja del patriotisme d'Estat amb el nacionalisme no-estatal fou políticament arriscada, ja que els criteris del primer eren comprensius —és a dir, tots els ciutadans de la República Francesa— mentre que els del segon eren exclusius —només aquells ciutadans de la República Francesa que parlessin francès» (1991:93)⁴⁴. Si la història, a més, presenta aspectes d'annexió forçada al nou Estat, diferenciació també econòmica o religiosa, i a més, la política d'uniformització nacional es fa en clar detriment de les formes culturals i lingüístiques sentides com a pròpies del grup, el conflicte pot ser més llarg i agut. En aquestes circumstàncies, la politització del fet etnicolingüístic és inevitable, ja que l'Estat és l'instrument de què cal disposar si una «nacionalitat» vol esdevenir una «nació» o fins i tot si només vol protegir-se contra l'assimilació. De fet, com veurem en pròxims capítols, és en el fet d'aquesta subordinació política exercida per l'Estat sobre algunes de les poblacions que conté on trobem la causació fonamental de molts processos de substitució lingüística, que no són res més, en aquests casos, que el desplaçament cap al desús de les varietats lingüístiques tradicionals dels grups menors en favor dels estàndards oficials vehiculats per l'Estat⁴⁵. Si els intents d'oposició per part dels grups subordinats reixen en grau suficient, podem trobar llavors els processos de normalització lingüística, que cercaran la dignificació dels elements lingüístics autòctons duent a terme la corresponent estandarització de les pròpies varietats i l'adopció de la llengua autòctona com a oficial i de ple ús en la totalitat de les comunicacions de la comunitat.

7.3 L'organització política del multilingüisme

La normalització lingüística comportarà, per tant, la recuperació d'un grau important d'autogovern per part dels grups anteriorment subordinats, ja sigui pel seu accés a la completa independència política —amb la creació, doncs, d'un nou Estat— o bé per l'atorgament d'un estatut d'autonomia o reestructuració federal o confederal de l'antic Estat que pugui fer possible un nivell suficient d'autocontrol del propi ecosistema sociocultural. En aquest últim cas —normalització lingüística dins d'un Estat compartit amb altres grups— ens trobem amb la problemàtica de l'organització política del multilingüisme, fet complex i tampoc no fàcil de realitzar en

44. En contradicció amb els seus efectes interns a França mateix, la Revolució Francesa, amb els seus ideals de llibertat i fraternitat, va destruir antics privilegis i va provocar el sorgiment de noves nacions independents, amb les estandaritzacions lingüístiques corresponents: Noruega (1814), Grècia (1829), Bèlgica (1831), Romania (1861), Hongria (1867), Bulgària (1878), Albània (1913), Finlàndia (1917), Estònia (1918), Letònia (1918), Lituània (1918), Islàndia (1918), Irlanda (1921), Txeco-Eslovàquia (1918), i la Revolució Russa, amb la codificació de moltes de les llengües de la Unió Soviètica (vg. Haugen, 1966).

45. Per mitjà de l'Estat, les elits «influeixen en l'avaluació a través de la planificació de l'estatus i en la distribució a través de la planificació de l'adquisició. La planificació de l'estatus influeix en l'avaluació d'una varietat lingüística tot assignant-la a les funcions de les quals deriva la seva avaluació (...). La planificació de l'estatus és un intent de regular la *demanda* d'uns recursos verbals determinats mentre que la planificació de l'adquisició és un intent de regular la *distribució* d'aquests recursos» (Cooper, 1989:119).

molts casos però que permet una sortida més o menys digna i estable a la qüestió de la diferència numèrica entre Estats i comunitats etnicolingüístiques.

Els Estats que reconeixen un cert grau de multilingüisme oficial poden estudiar-se situant-los en un *continuum* que aniria d'un extrem de màxim reconeixement de la igualtat oficial de les diferents llengües parlades per les poblacions fins a la nul·la existència de disposicions oficials en favor de cap varietat lingüística que no fos l'única adoptada amb caràcter exclusiu per l'Estat. En el primer extrem, dins del multilingüisme igualitari trobaríem casos com els de Suïssa, Bèlgica o el Canadà, que reconeixen constitucionalment més d'una llengua oficial. Tot i trobar-se, però, en aquest extrem, l'organització del multilingüisme oficial en aquests països presenta diferències d'interès que cal destacar. Així, Suïssa i la Bèlgica actual exemplifiquen, en conjunt, una organització basada en l'anomenat principi de *territorialitat*, mentre que el Canadà, en canvi, exemplifica un sistema fonamentat en el principi de la *personalitat*.

Abans de posar-nos en l'examen de les diferències organitzatives emanades d'aquests dos principis distints de concebre el multilingüisme oficial, cal tenir present l'estructura organitzativa bàsica del poder polític en els Estats complexos. Així, mentre un model possible d'Estat és, per exemple, l'absolutament centralitzat que regia a Espanya durant el període 1939-1975 en què hi havia una font única de poder de la qual derivaven tots els altres, un model completament allunyat és el que regeix en els Estats federals en què cal diferenciar els diversos nivells de govern. Així, com a mínim, cal distingir l'espai local, amb la seva autoritat democràticament elegida i amb la seva clara jurisdicció política pròpia, de l'espai intermedi —les «províncies» canadenques o els «cantons» suïssos per exemple—, igualment amb els seus propis òrgans electius de govern i amb les seves competències dins del seu territori, i de l'espai federal, el qual és responsabilitat del govern comú, elegit per tots els ciutadans que en formen part sigui quina sigui la seva comunitat territorial i cultural. Aquesta distribució polinivellada del poder polític fa possible en molts casos, com ara veurem, l'aplicació de polítiques lingüístiques diferenciades en els diversos espais intermedis o locals, segons la distribució de les poblacions o les realitats sociolingüístiques de cada territori.

Els tres Estats esmentats com a exemple —Suïssa, Bèlgica i el Canadà— comparteixen en el nivell federal el fet de reconèixer en aquest àmbit politicoadministratiu general l'oficialitat igualitària de diverses llengües i no pas d'una de sola com en altres casos. Així, per exemple, l'alemany, el francès i l'italià són llengües oficials de la Confederació Helvètica en el nivell federal, la qual cosa implica el seu lliure ús en totes les institucions d'aquest àmbit, ja sigui per part d'un diputat al parlament o bé per part d'un ciutadà que s'adreça a un ministeri determinat. Igualment en el cas del Canadà, el francès i l'anglès són llengües amb el mateix estatus oficial en el nivell federal. La retolació, documentació i administració federal funcionen legalment tant en una llengua com en una altra. Les diferències respecte del principi de «territorialitat» o de «personalitat» semblen venir més, doncs, dels nivells intermedis. A Suïssa —o Bèlgica ara, excepte Brussel·les— cada territori té declarada, en general, una única llengua oficial que és el vehicle de la totalitat de les comunicacions oficials i, en la seva gran majoria, també de les no oficials, com a garantia de pau i d'estabilitat lingüística. Això implica, per exemple, que un ciutadà suís de llengua francesa no té el dret de ser atès en francès ni de demanar per als seus fills

ensenyament públic en francès si es troba vivint en un cantó on l'alemany és la llengua oficial territorial. Si es canvia de cantó no traspasa cap frontera estatal però sí que travessa una frontera lingüística. La igualtat rau en el fet que si el que canvia de territori és un germanòfon, per exemple, tampoc no pot esperar ser atès en alemany en un cantó de llengua oficial francesa. És, doncs, a la pràctica una juxtaposició d'unilingüismes oficials territorials amb unes institucions centrals multilingües. En el cas canadenc, en canvi, l'opció constitucional és la de garantir el lliure ús de les dues llengües en tot el territori canadenc, independentment de la província on es trobi el ciutadà. Així, en principi, els anglòfons de Quebec han de tenir, per exemple, dret a l'ensenyament en anglès mentre que també els francòfons d'Ontario han de poder tenir ensenyament en francès. A la pràctica, però, la situació al Canadà és força més complexa i les disposicions constitucionals federals xoquen de vegades amb les decisions polítiques de les províncies en els seus àmbits jurisdiccionals. De fet, el cas canadenc s'ha d'estudiar província per província, car les disparitats en la regulació lingüística poden ser realment importants entre, per exemple, la Colúmbia Britànica, Quebec o Nova Brunsvic.

Al costat dels Estats amb multilingüisme oficial igualitari suara esmentats en podem trobar d'altres que, tot i declarar-se oficialment unilingües com a tals Estats, reconeixen diferents graus d'oficialitat lingüística a diverses llengües, només però en l'àmbit territorial estricte d'aquestes. En aquest grup semblaria trobar-se, per exemple, l'Espanya actual i també Itàlia respecte de determinades zones frontereres. Espanya reconeix avui l'oficialitat del català, del gallec o del basc, però circumscrita al territori estricte de les comunitats autònomes respectives —fet que afecta, però, legalment (si més no en teoria), tant les seves administracions autonòmiques com l'anomenada «administració perifèrica» de l'Estat. En aquest model, a diferència dels basats en el multilingüisme igualitari, els ciutadans no castellanoparlants no poden adreçar-se en la seva llengua a les institucions estatals centrals i són ells, doncs, els que s'han d'adaptar a tals organismes. En el cas espanyol, on la llengua del grup demolingüísticament majoritari sí que és considerada oficial arreu sense distinció d'àrees territorials, no existeix com a tal cap principi de territorialitat exclusiva per a les llengües no castellanes, les quals, doncs, no disposen d'espais unilingües propis, amb la consegüent inseguretat i inestabilitat futures per a aquestes comunitats lingüístiques. Malgrat això, els governs autonòmics estan capacitats per a regular, encara que no totalment, determinades àrees de la seva competència, com ara l'educació i l'administració intermèdia, en les quals poden declarar com a llengua principal i prioritària —si bé no pas exclusiva— el codi autòcton.

Cap a l'altre extrem del *continuum* d'organització del multilingüisme trobaríem els Estats amb molt poc o gairebé nul reconeixement de cap altre idioma que no fos el declarat oficial. La França contemporània en pot ser un exemple. Aquests casos es caracteritzen a la pràctica per una política de simple tolerància de certs usos molt minoritaris —escoles privades, classes voluntàries en horaris extralectius, etc.— o locals —en activitats folklòriques, festes tradicionals, etc. El *continuum* es tancaria amb els Estats en què no només no es reconeixeria cap mena d'ús públic sinó que l'ús de les varietats no oficials fóra explícitament perseguit i castigat, com s'ha donat el cas, per exemple, en determinades etapes històriques en el cas francès i en el cas espanyol.

Capítol 8

Interrelacions, permanència i canvi

Si dades observables només com a canviants, com a existents en condició de flux, són presentades en la simbolització científica com a totalment inalterables, com a completament no processuals, hom s'enfronta amb problemes fantasmals que no admeten cap solució.

Norbert Elias

8.1 L'equilibri ecosistèmic

Construïdes les diferents línies bàsiques dels nostres pentagrames heurístics⁴⁶ —és a dir, els principals nivells o subsistemes que participen en l'ecosistema que estem concebut— no n'hem dit gaire, encara, de com aquells s'interrelacionen i s'interinflueixen per tal de donar lloc a l'existència d'una realitat «sonora» plenament acordada i equilibrada i en continu moviment —aspecte, fixem-nos, fonamental en la pròpia existència del fet musical. Com s'estableixen els acords fonamentals entre les diferents veus o els diferents instruments? Com es produeix la reequilibració de les diferents parts quan en una —o més— s'hi puguin produir desacords importants? Concretant-ho en els aspectes lingüístics, com influeix una damunt de l'altra —i a l'inrevés— per donar lloc al tot sociocultural també existent? Quines són, doncs, les interinfluències entre els diferents nivells del fenomen lingüístic? Cal dir que l'aspecte de les interrelacions ens és encara dels més desconeguts. Podem, doncs, només intentar-ne una aproximació.

Per començar a respondre potser cal partir del fet de l'existència simultània i imbricada dels nivells descrits. Així com l'obra musical no existeix sense els seus ins-

---

46. Els pentagrames proposats no exhaureixen pas la realitat. Probablement cal incorporar altres línies o distingir-ne d'altres més explícitament, com ara el nivell tecnomediàtic, l'econòmic, etc. La proposta de l'obra és, per tant, simplement inicial i com a model desenvolupable.

truments la realitat sociocultural tampoc no existeix sense la totalitat dels seus components. La ment no existeix independentment del marc social on viuen els individus ni aquest marc social és possible sense ments. Uns nivells i els altres es formen i existeixen interrelacionadament. Vol dir això que, de forma general, els comportaments lingüístics existents són el resultat d'aquestes interinfluències. Així, el seu manteniment i la seva continuïtat depenen de la persistència de l'estructura de contextos que en produeix l'existència. Canvis massa radicals en aquesta estructura podrien perfectament provocar la destrucció o la modificació del comportament, tot portant a una altra configuració a través d'etapes caracteritzades per equilibris inestables.

La ment, doncs, centre màxim de control del comportament, sembla registrar la influència de dos pols, més o menys ben harmonitzats segons els casos. Per una banda rep ja inicialment de manera directa els estímuls provinents dels nivells interaccionals i grupals i, en especial en les societats desenvolupades contemporànies, no més una mica més tard, també els situats sota el control directe o indirecte del poder polític. Per exemple, mentre un individu se socialitza en la seva família i en el seu grup en una determinada manera de parlar, a l'escola-bressol o a la resta del sistema educatiu oficial o bé als mitjans de comunicació o als anuncis publicitaris pot trobar-se'n una altra i, a més, també en modalitat escrita. En el fons de la qüestió hi ha el problema de la categorització significativa de la realitat. Sembla ser una constant, força o molt general, el fet de la clara distinció —si més no en les societats econòmicament avançades— d'aquestes dues dimensions de la representació de la vida social. Rètols com ara *estatus* contraposat a *solidaritat* o bé com *normatiu* contraposat a *normal* semblen expressar un distint sentit de l'acció i de la circumstància social en la definició de l'individu —que coincidiria també amb les distincions de Corbeil entre comunicacions «institucionalitzades» i «individualitzades». En les funcions compreses dins de l'àmbit de l'estatus o del normatiu, hi correspondria l'aplicació d'un «ideal definit per judicis de valor i per la presència d'un element de reflexió conscient per part de les persones afectades» (Aléong, 1983:257), mentre que les viscudes com a part del de la solidaritat i del normal hi correspondrien les *covert norms* —les regles habitualment implícites i subconscients de les situacions informals⁴⁷. L'existència social es produeix en el marc d'aquesta distinció bàsica i és en l'equilibri o desequilibri entre aquestes dues grans dimensions que sembla jugar-se la continuïtat o el canvi de les varietats lingüístiques humanes.

8.2 Permanència i subconsciència

Tots aquests fenòmens d'interrelació, equilibri i/o evolució tindran lloc ineluctablement en el marc d'una variable consubstancial amb l'existència humana: el

---

47. La distinció entre la categorització *formal* o *informal* de les accions i situacions socials sembla ser força consistent i estesa en moltes societats. Carl Voegelin ja el 1960 usava els rètols de *casual and noncasual utterances* (vg. Hudson, 1994). La distribució de funcions que trobem habitualment entre estàndard i dialectes, en les situacions de diglòssia típica o bé en les situacions de subordinació lingüística semblen tendir a correspondre a aquesta configuració bàsica.

temps. Així com la música és impensable sense la successió de les diferents notes —que reben la seva «significació» tant amb relació a l'eix sintagmàtic com al paradigmàtic, en termes saussurians— igualment la realitat no existeix sinó en el moviment i la seqüència i en la interinfluència dinàmica de tots els seus elements. En tant que ecosistèmica, la realitat —i, en especial, la lingüística— és, doncs, alhora dinàmica, equilibrada i canviant. La permanència i el canvi s'hi donen simultàniament i de manera imbricada i indissoluble, de manera que, encara que pugui semblar paradoxal, per entendre l'una cal comprendre l'altre i viceversa (vg. Watzlawick et al., 1975).

Permanència i canvi socioculturals són fenòmens estretament lligats a les propietats dels éssers humans. La durada i la penetració dels *imprinting* sociomental inicials en els plans de les representacions de la realitat, de les normes de comportament i de les competències contribueixen molt probablement a la continuïtat cultural, sempre que no s'esdevinguin fets importants que qüestionin la seva adequació al context. En el pla dels comportaments lingüístics, per exemple, enormes col·lectius d'éssers humans han mantingut durant segles normes i formes que, tot i la seva evolució gradual, són identificables com un sol sistema fonamental. Així, generació rera generació, socialitzats en un mateix marc sociocultural, els individus reproduïen bàsicament els trets d'una cultura perfectament adaptada a l'entorn vital de la seva existència. La possibilitat creativa de cada nou cervell/ment individual quedava empresonada, de forma general, per la rigidesa i uniformitat d'un context social amb poca mobilitat i poca evolució tecnològica i ideològica, i procliu, doncs, a la continuïtat de les formes i de les conductes de tota classe.

Malgrat, però, aquesta correspondència força acusada entre ment i context, la humanitat ha registrat col·lectivament canvis en molts aspectes bàsics. Així, esdeveniments militars, polítics, econòmics, tecnològics, demogràfics, mediambientals, ideològics, culturals, etc., han sacsejat l'estabilitat de les estructures sociomental existents i les han dutes, malgrat la important tendència conservadora dels conjunts humans, a noves configuracions mai no previstes ni imaginades. «El canvi social —dirà Nisbet— no pot entendre's si no és a través de les crisis creades pels esdeveniments sobre el comportament social» ja que «segons les dades històriques, no es produeix cap canvi substancial en un grup o organització social, o en l'estructura de qualsevol forma de comportament social, si no és sota l'impacte dels esdeveniments que causen crisis»⁴⁸ (1982:314 i 319).

Aquesta tendència important a la persistència dels comportaments humans pot ser deguda a diversos aspectes, tant d'origen individual com social. Al costat, com

---

48. Nisbet entén aquí «crisi» en el sentit que li va donar W.I. Thomas: «la crisi és una relació entre l'ésser humà i l'ambient precipitada per la incapacitat de l'ésser humà (o del grup o organització social) de seguir per més temps amb un determinat mode de comportament. La crisi és una forma d'atenció, conscient i avivada, que sorgeix de nosaltres en moments d'emergència quan es produeix una ruptura manifesta en els nostres modes de comportament » (Nisbet, 1982:307). En canvi, un «esdeveniment» és per a Nisbet, «alguna cosa externa que no sorgeix de l'estructura» (p. 314). Per exemple, assenyala com a esdeveniments fets com ara l'aparició i el desenvolupament del sistema industrial, el naixement de la tecnologia i la seva extensió a tots els camps, els efectes de l'educació de masses —factor fonamental, com veurem, per al contacte lingüístic—, les guerres, totes aquelles accions constitucionals, polítiques i administratives, l'aparició de la televisió, etc. (p. 319).

hem dit, del plus de persistència que sovint semblen tenir els elements adquirits o interioritzats en primer lloc —la llengua primera, l'estructura de valors inicial, etc.— sembla ser una força de persistència el fenomen de l'habitució subconscient dels comportaments. Els individus semblen disposar d'un mecanisme automàtic de rutinització de les conductes habituals, les quals, una vegada han provat la seva adequació a les ocasions i als objectius necessaris, són passades a la subconsciència fins a nova ordre⁴⁹. Només seran dutes a la reflexió conscient si algun fet important ho exigeix: la seva inadequació a una nova realitat, el coneixement d'algunes idees que en discuteixen la validesa, etc. De fet, fins i tot en el cas que l'individu accepti una reinspecció de les seves conductes, el programa cognitiu —*habitus* en termes de Bourdieu— que té ja format l'individu tendirà a jugar a favor del manteniment de la conducta ja practicada, tota vegada que aquest *habitus* «porta al mateix temps a excloure *sans violence, sans art, sans argument* totes les «follies» (...) és a dir, totes les conductes destinades a ser negativament sancionades com a incompatibles amb les condicions objectives» (Bourdieu, 1980:93).

Al costat de les causes pròpies del pla estrictament mental, altres factors com ara la preferència per la pràctica d'una conducta ja coneguda i provada per damunt d'una de nova de resultats desconeguts i incerts, semblen participar en aquesta tendència a la persistència. Donat el fet que un canvi favorable en certs aspectes pugui ser contraproduent en d'altres, els individus tendeixen, comprensiblement, a la cautela a l'hora d'efectuar aquests canvis (vg. Bandura, 1987). També la conformitat que imposa el grup a què hom pertany —amb el consegüent temor al càstig i a l'aïllament social si no seguim les conductes establertes— semblen influir en la lentitud dels canvis. En aquest cas, sovint «és com si l'opinió o voluntat del grup s'imposés sobre l'individu», fet provocat molt probablement perquè «els individus són particularment sensibles a les opinions dels altres i gran part de l'activitat d'un mateix es modela d'acord a la possible opinió dels altres» (Ogburn, 1979:69). En èpoques de canvi, però, aquesta mateixa pressió per a la conformitat social pot influir en la modificació del comportament a favor de l'adopció de la innovació, una vegada l'acceptació vagi estenent-se i arribi ja a un cert llinar.

Aquesta existència, en general, «subconscient» de les formes culturals que adopten els humans en la seva vida en societat explica per què determinats comportaments poden sobreviure fins i tot una vegada ja ha desaparegut l'estructura contextual que els va ocasionar. Instaurats en els *habitus* sociomental, normes i comportaments de tota mena poden reproduir-se de forma automatitzada sense que ningú no en vegi la incongruència ni en demani la seva modificació, cosa que ha fet afirmar metafòricament a algun sociòleg que les normes socials tenen «vida pròpia». El que és cert és que mentre siguin funcionals i el seu manteniment no presenti inconvenients, molts elements culturals tindran assegurada la seva persistència amb absolut desconeixement general del seu origen i de la situació en què van ser formats. Els comportaments intergrupals a Catalunya, per exemple, poden ser una bo-

49. «Les accions habitualitzades —com assenyalen Berger & Luckmann— retenir, evidentment, el seu caràcter significatiu per a l'individu, tot i que els significats que comporten arriben a incrustar-se com a rutines en el seu dipòsit general de coneixement que dona per establert i que té al seu abast per als seus projectes futurs» (1983:74).

na mostra de la continuïtat d'una norma —l'adaptació lingüística dels autòctons als al·lòctons— ara ja cada vegada més obsoleta contextualment però en ple rendiment funcional regular fins i tot en gran part de les noves generacions, les quals poden adoptar-la mimèticament⁵⁰ (vg. Bastardas, 1991). Assistim, així, a l'aparent paradoxa de la supervivència de les pautes conductuals mentre es va produint el canvi continu dels individus que les sostenen i també del context que les va provocar⁵¹.

8.3 Canvi i successió generacional

No tot l'univers cultural d'una generació, però, serà probablement adoptat per la seva successora, i, potser en molt menys grau, en les societats desenvolupades contemporànies. Amb el reemplaçament generacional de la població, les noves ments que ingressen en la societat poden ser sempre un factor potencial de canvi i renovació cultural, en especial en el mode de vida occidental actual, on la pressió extrafamiliar i extragrupal és molt forta i on precisament la innovació i la creativitat semblen ser molt més valorades que en les societats del passat. La circulació de noves idees, imatges i productes, la reducció en la valoració de la cultura familiar i de les opinions i creences de les persones de més edat, i el continu canvi tecnocultural, configuren cada vegada amb més rapidesa entorns de socialització força diferents per a cada una de les generacions coetànies, les quals poden practicar comportaments divergents i sostenir definicions de la realitat força allunyades. En la societat urbana, on ha passat a viure la gran majoria de la població, les relacions tendeixen a ser més impersonals i més «institucionals» —basades en funcions o en categories— i anònimes, i els comportaments més guiats pel fenomen de les modes que per les tradicions heretades de les generacions precedents, amb les repercussions corresponents, doncs, que aquest tipus de context pugui tenir sobre la cultura actual i, específicament, sobre els comportaments lingüístics. Amb el canvi generacional es fa possible en part que hi pugui haver canvi sociocultural sense cap canvi en el nivell individual, fet que redueix molt la força dels factors sociomental de persistència i continuïtat.

És sobre aquesta estructura de canvi generacional que cal bastir, doncs, la comprensió general dels fenòmens de canvi i de permanència sociocultural. Així, per exemple, una innovació determinada rebuda ja per una generació en edat adulta pot tenir en aquesta uns efectes mínims mentre que en la generació en curs de socialit-

---

50. Com assenyala encertadament Lieberson, «una vegada establert, el model d'ús lingüístic existent tendirà a perpetuar-se ell mateix en situacions que, si haguessin existit anteriorment, no haurien produït mai aquest mateix model lingüístic» (1981:351). En el cas de Catalunya, per tant, és probable que si la política lingüística actual, o una de semblant, hagués existit sense interrupció des del període republicà, les normes d'ús intergrupals no haguessin estat, en general, les encara prevalents actualment favorables a l'adaptació del grup autòcton a l'al·lòcton, en lloc de ser a l'inrevés.

51. Com indiquen Schutz & Luckmann, «la deficient concordança dels components del meu dipòsit de coneixement no compromet fonamentalment la seva evidència, en validesa «fins a nou avís». (...) [P]renc consciència del caràcter deficient del meu dipòsit de coneixement únicament si una experiència nova no s'adequa al que fins ara ha estat considerat com l'esquema de referència vàlid pressuposat» (1977:29).

zació —en el moment òptim de constitució del cervell/ment— l'impacte pot ser de gran importància. Els efectes globals, per exemple, de l'aparició de la televisió poden perfectament no ser pas els mateixos per a la generació ja adulta que adquireix per primera vegada l'aparell que per als seus fills que s'hi exposaran ja en la seva etapa d'*imprinting* inicial. Idees i formes, posem per cas, que puguin ser rebutjades per les generacions ja adultes poden ser adoptades i esteses entre els membres del nou contingent humà que s'està educant. És important de veure, per tant, que un mateix context, tot i ser viscut coetàniament i simultàniament, pot tenir efectes molts diferents en els individus segons la seva edat.

L'extensió dels canvis en la societat acostuma a seguir aquest camí intergeneracional, de manera que molt sovint el nou i el vell, l'antic i el modern, conviuen i existeixen simultàniament⁵². A mesura que s'acompleix el metabolisme social —la substitució interna de la població— els canvis s'aniran fent més vistents i allò que apareixia com un fet minoritari i localitzat pot esdevenir general i àmpliament adoptat. Evidentment, la velocitat dels canvis no serà la mateixa segons les propietats dels elements en modificació. Pel que fa, per exemple, als comportaments lingüístics, l'alteració d'aquests no solament haurà de vèncer totes les forces de persistència —i també possiblement de resistència— d'origen social sinó que trobarà en la dificultat del desenvolupament de la competència lingüística personal un factor de retard considerable. Així, doncs, com altres canvis comportamentals o ideològics poden ser més fàcils d'adoptar individualment una vegada se n'ha vist la conveniència i s'ha vençut tot allò que pogués contribuir a ajornar la decisió de dur-los a terme en la pràctica, els canvis en la conducta lingüística podran trobar-se molt sovint amb la dificultat de desenvolupar-ne la capacitat necessària per executar-los. Vist clar o convenient, posem per cas, el fet de parlar una determinada llengua, l'adopció real del comportament pot veure's molt retardada —o mai no realitzada— pel considerable esforç que representa ser competent en el gran conjunt de regles gramaticals i lèxiques que la configuren⁵³. És clar que si la necessitat és peremptòria l'individu farà mans i mànigues per comprendre i per fer-se entendre usant els recursos lingüístics mínims de què disposi, però molt sovint, una vegada assolida la comunicació vital mínima necessària, pot relaxar la seva motivació i quedar-se —i, en especial, en el cas dels adults ja grans— en un estadi molt incomplet de competència⁵⁴. La mateixa o semblant situació contextual viscuda per un infant —pels fills de l'adult descrit, per exemple— pot dur, en canvi, a una competència pràcticament nativa o quasinativa.

52. Com veurem més endavant, sovint el comportament tradicional i l'innovador no solament existeixen en grups socials diferenciats sinó en un mateix individu, que els alterna segons les diverses variables socials (els altres individus en relació, ocasions, àmbits, funcions, etc.).

53. «L'individu tendeix a evitar de sotmetre's al tediós procés que comporta el desenvolupament d'hàbits nous. Durant aquest, totes les inseguretats que té respecte de les seves competències es reactiven. L'adopció d'innovacions que comporten habilitats complexes que no poden ensenyar-se fàcilment resulta lenta» —conclou Bandura (1987:180).

54. El fenomen d'interrupció definitiva del procés de desenvolupament d'una segona llengua present en el context social quotidià, quan aquesta és ja suficient per a les necessitats comunicatives del subjecte, és anomenat *fossilització* (vg. Dittmar, 1983).

8.4 Els sistemes lingüístics

És en aquest marc de sistemes més o menys permanentment equilibrats i/o canvians on té lloc l'existència de les formes i dels comportaments lingüístics. Com a elements socioculturals dependran de les vicissituds dels individus però alhora podran sobreviure a aquests i perdurar —potser amb certes modificacions— a través de les generacions. La permanència dels codis lingüístics, però, no és pas un problema clar sinó obscur i encara mal entès, sobretot si tenim en compte la individualitat de les ments i la seva capacitat creativa. Com reconeix Ogburn, «no se sap ben bé perquè el llenguatge canvia tan lentament, però hom diria que cap explicació estrictament cultural no és enterament satisfactòria. En la utilitat psicològica de l'ordre —continua l'autor— podria radicar en gran part l'explicació de l'estabilitat del llenguatge» (1977:70). Així, les modificacions lingüístiques que en el transcurs del temps els parlants puguin anar introduint en les gramàtiques i en el lèxic mai no deuen poder allunyar-se gaire les unes de les altres per tal com es deixaria de produir, aleshores, la possibilitat d'intercomprensió. Això no vol dir que no hi hagi un ampli marge de variació i d'innovació que cada generació o grup sociocultural produirà en el seu aprenentatge i usos lingüístics segons les seves conveniències i els esdeveniments històrics. Els sistemes lingüístics, doncs, viuen probablement en un estat d'equilibri inestable, donada la seva condició de sistemes «oberts» —intercanviant informació i energia amb el medi circumdant⁵⁵— i no pas tancats o closos en ells mateixos. Perquè —com assenyala Pateman— «les gramàtiques i les llengües es reproduïxen i es transformen en, i a través de, la parla i l'escriptura dels seus usuaris, subjectes humans constituïts en tant que parlants, els quals no només són afectats pels mecanismes causals d'ordre natural i cultural sinó que ells mateixos són agents en el món real» (1987:21).

És per aquesta condició de sistemes oberts capaços de ser modificats segons les experiències dels parlants que els codis lingüístics experimenten sovint els impactes dels contactes intergrupals entre individus de llengües o varietats diferenciades. La irrupció, per exemple, d'un nombre considerable d'individus procedents d'altres àrees o grups lingüístics pot ser una font de canvi fonètic, com encertadament mostra Labov (1980), que pot anar-se estenent grupalment i intergeneracionalment —de manera subconscient⁵⁶— fins a arribar a ser o bé predominant o bé present en una part molt important de la societat. Que els éssers humans són, finalment, els que tenen a les seves mans la conservació o el canvi dels codis lingüístics, és un fet que es veu encara més clarament en els contactes entre llengües diferents i, en especial, en

55. Vg. von Bertalanffy (1981).

56. La qüestió de la consciència o subconsciència del canvi lingüístic no té encara una resposta clara. Tot i que Labov el descriu com un procés que té lloc sota el nivell de la consciència (vg. Milroy, 1987:187) no és ben segur que l'individu, si més no en determinats moments, no sigui conscient de la diferència lingüística existent i en faci una rapidíssima avaluació de les conseqüències socials de l'adopció de la innovació —o del manteniment d'aquesta, si és del grup que duu el canvi. De tota manera també és veritat que l'estreta i unitària relació ment-context sociocultural pot concebre's similarmet a un mecanisme d'inspiració-expiració, en què els elements presents en el context són adoptats —absorbits— subconscientment per la ment individual que, en l'acció, els torna al context i influeixen correlativament en altres ments.

els fenòmens d'alternança en l'ús dels codis i en els casos de substitució lingüística, de què més endavant parlarem en profunditat. En el marc del seu ecosistema socio-cultural, serà, doncs, la permanència o el canvi de les normes que els individus segueixin en el seu comportament lingüístic allò que farà que una situació sociolingüística específica sigui duradora i estable o, al contrari, canviï en grau important. El fenomen del contacte lingüístic, en ser precisament un element nou en una realitat dinàmicament funcional, activarà molt sovint l'atenció dels individus i els farà definir sobre la nova realitat que contemplen. Poc o molt, doncs, el contacte lingüístic serà un factor de canvi en les formes i/o en els comportaments comunicatius. Ja sigui en un grup o l'altre o en un codi o l'altre, la situació resultant no serà pas la mateixa d'abans, fet pel qual les estructures facilitadores de la permanència dels comportaments poden començar a esquerdar-se i començar, aquests, una evolució cap a estadis inicialment imprevisibles.

TERCERA PART

Ecodinàmica dels contactes lingüístics

Capítol 9

La regulació política de l'estandardització lingüística

Les llengües es multipliquen amb els Estats; no pas a l'inrevés.

Eric J. Hobsbawm

9.1 Introducció

El fet que les ments humanes puguin arribar a interpretar-se mútuament les intencions comunicatives de manera eficaç i amb el mínim d'error comporta necessàriament d'establir acords socials sobre les formes que utilitzarem per tal de materialitzar les distintes significacions. Immemorialment, els éssers humans en relació comunicativa habitual han hagut de coordinar les seves formes lingüístiques i han anat tendint, en especial en el cas d'aquells grups de més i continuada interacció social, a adoptar normes lingüístiques comunes que cada generació en part ha anat ratificant i en part ha anat modificant. De forma espontània i acèntrica o policèntrica, cada comunitat humana en relació quotidiana i estable ha anat configurant una manera determinada de parlar i d'entendre's⁵⁷. Segons els especialistes, doncs, el planeta presenta un *continuum* de vernacles orals amb un augment gradual de la diferència que fa que, molt sovint, a l'hora de voler classificar i categoritzar les formes de parlar en unitats discretes més àmplies, hom no sàpiga ben bé a quina banda de la ratlla —seguint criteris objectius però arbitraris al capdavant— s'han de situar les unes o les altres.

Sobre aquest mar de varietats vernaculars orals la lluita per dotar de permanència els actes comunicatius, és a dir, l'assoliment de l'escriptura, ha anat produint en

---

57. En tant que «solució convencional a un problema de coordinació» (Pateman, 1987:36), «una llengua és una xarxa de models sonors produïts i desenvolupats pels humans en un grup concret i esdevinguts estandarditzats» —de forma espontània en l'oralitat quotidiana— «principalment pel seu propi ús, pel fet de la necessitat d'evitar malentesos, com a símbols de temes específics de comunicació» (Elias, 1991:49).

diversos suports —pedra, coure, paper, paper, magnètic, etc.— l'existència de sistemes gràfics —de base ^{ides.}hagiogràfica o alfabètica, per exemple— capaços de reproduir —tot i que no totalment— allò que ja ocorria en el pla de l'oralitat⁵⁸. Comunicar-se per escrit, per tant, feia possible la transmissió significativa sense la presència física dels interlocutors— amb la qual cosa el radi de comunicació podia ampliar-se notablement— i alhora facilitava el pas cap a l'objectivació de les formes lingüístiques, que podien passar de tenir una existència social purament oral i efímera a una caracterització escrita, i, per tant, exterior a l'individu, i més permanent, tot provocant la possibilitat d'esdevenir objecte d'estudi i de reflexió. Una petita part de la població de les diferents cultures del nostre planeta va poder desenvolupar les capacitats escrites i va anar fent possible, així, l'existència de codis gràfics de comunicació lingüística, descrits —i, després, prescrits— pels gramàtics i usats per escriptors i funcionaris. Naixia, així, una nova forma de regulació lingüística⁵⁹. Amb el temps, pel que fa al pla escrit, les decisions sobre les formes de la comunicació lingüística no es prendran ja des de la subconsciència i acèntricament per cada individu o comunitat sinó des de la reflexió i el debat i amb l'existència d'autoritats —personalitats influents, cenobis, cancelleries reials, etc.— que aniran definint formes de comunicació d'ús més general i unificat.

L'aparició de la impremta (a l'entorn del 1450) significà la consolidació de tot aquest procés i l'extensió de l'accés als productes literaris a una major part de la població, sense arribar, però, a generalitzar-se realment fins a l'època contemporània. La facilitat de reproducció dels textos escrits i la possibilitat, doncs, dels editors de fer arribar els seus productes a àrees més i més allunyades van contribuir també a augmentar la necessitat d'avançar cap a formes escrites de comprensió supralocal. De forma gradual, els impressors van anar definint⁶⁰ —en el seu propi interès— models lingüístics més estables i més àmpliament acordats, que els individus que hi tenien accés adquirien sobreposadament als parlars orals diferenciats que usaven habitualment. S'anava dibuixant lentament la tendència cap a l'eixamplament dels repertoris lingüístics dels individus —si més no, amb la incorporació d'una varietat destinada al pla escrit— que aniria esdevenint general posteriorment en els països desenvolupats.

La unificació de la forma de les varietats escrites va fer un pas endavant important amb el sorgiment de les acadèmies o institucions encarregades específicament de dur a terme aquesta tasca (per exemple, l'Accademia della Crusca (Florència, 1582), l'Académie Française (París, 1635) o la Real Academia Española (1713). És a través d'aquestes institucions —com mostren en especial l'exemple de les dues últimes— com el poder polític participa modernament en la regulació de les formes

58. Per aprofundir sobre el fet de l'escriptura, vg. Tuson, J. (1996).

59. D'acord amb Corbeil, «entem per *regulació lingüística* el fenomen pel qual els comportaments lingüístics de cada membre d'un grup o d'un infragrup donat s'afaiçonen en base al respecte d'una certa manera de fer sota la influència de forces socials que emanen del grup o dels seus infragrup» (1983:283).

60. Per exemple, el primer dels impressors anglesos, William Caxton, ja es queixava el 1490 que la llengua era massa variable i que «la gent de diferents llocs gairebé no s'entenen els uns als altres» (Milroy & Milroy, 1985:32). En el cas de l'alemany, segons Raynaud, «als voltants de 1600 tots els impressors van acabar acceptant una llengua i una grafia aproximadament uniformes» (1982:92).

usades en la comunicació lingüística. Les acadèmies, doncs, o bé son creades directament des de les mateixes instàncies polítiques o bé reben el reconeixement i suport d'aquestes que són, en definitiva, les que detenen el poder de legitimació. Les acadèmies⁶¹ duren a terme una codificació unitària del sistema escrit de comunicació que —en el marc dels sistemes de valors i ideologies dels seus components— consagrarà unes formes com a correctes i acceptables mentre que estigmatitzarà les no seleccionades com a inacceptables i vulgars. L'extensió de la «ideologia de l'estàndard»⁶² —que creu bàsicament que només una varietat lingüística és legítima i que aquesta és precisament la varietat escrita codificada— provocarà en força casos l'avergonyiment dels parlants que més diferències ostensibles presentin respecte de les normes aprovades pels acadèmics i, gradualment, doncs, l'abandó per part dels primers —d'ells mateixos o dels seus fills— de les formes socialment desprestigiades.

L'extensió de les idees democràtiques i liberals i del concepte d'Estat-nació després de les revolucions nord-americana i francesa, juntament amb la modernització de les burocràcies estatals i la implantació de l'escolarització obligatòria, escamparan fins a l'últim racó el coneixement de la codificació escrita i de la ideologia legitimadora —ara a més justificada per la idea de «nació»⁶³— que l'acompanya. Per primera vegada, si més no en els estats on aquests programes generals d'alfabetització s'han dut a terme, la totalitat de les poblacions experimenten una forma centralitzada de regulació lingüística que se sobreposarà a les formes tradicionals d'acord lingüístic de les comunitats humanes⁶⁴. En un context d'industrialització i d'importants innovacions tecnològiques que faciliten enormement la comunicació i la mobilitat socials, amb conseqüències com ara els fenòmens cabdals d'urbanització i de comunicació de masses, l'existència d'unes formes «estàndard» de comunicació lingüística esdevenen encara més justificades i afavorides per les necessitats pràctiques de la nova situació. En les noves urbs on convergeixen parlants de diferents vernacles, l'existència del coneixement d'una varietat escrita unificada tendirà de forma natural a fer d'aquesta el model-base cap on tendiran els nous acords socials sobre les formes lingüístiques de la comunicació oral quotidiana i informal. De manera semblant, l'existència d'emissores de ràdio

61. En el cas anglès, malgrat les propostes que van sorgir en aquest sentit, no es va crear ni s'ha creat mai un organisme acadèmic que codifiqués les formes lingüístiques. La tasca, això no obstant, va ser duta a terme per persones privades, les quals, com ara el Dr. Samuel Johnson amb el seu diccionari de 1755, van esdevenir autoritats lingüístiques de fet, amb efectes similars als dels altres casos.

62. Més precisament, en paraules de Lodge, l'emergència de les varietats estàndards ha fet que «ha arribat a ser àmpliament acceptat (...) que l'estat ideal de la llengua és d'homogeneïtat i d'uniformitat (més que no pas de diversitat), que la seva forma ideal ha de ser cercada en l'escriptura (més que no pas en la parla), i que la distribució ideal de les llengües és la d'haver-n'hi una de diferent per cada «nació» independent (...). Aquest nexa d'idees no era present en l'Europa premoderna...» (1993:2).

63. «És, doncs, només quan apareixen els usos i les funcions inèdites que implica la constitució de la nació (...) que esdevé (...) indispensable (...) la llengua estàndard, impersonal i anònima com els usos oficials per als quals ha de servir...» (Bourdieu, 1982:31).

64. Com remarca Bourdieu, «en absència de l'objectivació en l'escriptura i sobretot de la *codificació* quasijurídica que és correlativa de la constitució d'una llengua oficial, les llengües només existeixen en l'estat pràctic, és a dir, sota la forma d'*habitus* lingüístics almenys parcialment orquestrats i de produccions orals d'aquests *habitus*».

i de televisió que abasten amplíssims territoris amb gran varietat de vernacles plantejaran el problema de la fixació unificada de la norma oral, la qual tendirà a formular-se a partir també de la codificació ja disponible per a l'escrit. De nou, la decisió sobre les formes estàndard de l'oral podrà legitimar unes formes i estigmatitzar-ne unes altres, en especial segons els discursos ideològics prevalents en el moment⁶⁵. Assistim, contemporàniament, doncs, a l'aparició d'estàndards d'ús lingüístic vehiculats centralitzadament i massivament seguits i acceptats per grans quantitats de població que homogeneïzen el seu comportament lingüístic —si més no en part— en un grau i en una extensió impensables tan sols al segle passat. Aquest gran procés d'estandardització⁶⁶ no es dona pas sense tensió ni sense una dinàmica inestable i complexa entre les dues grans fonts de producció i legitimació del consens social sobre el comportament lingüístic —la grupal/social i la politicoinstitucional—, en especial en el cas dels col·lectius humans als quals, per les circumstàncies històriques, se'ls ha sobreposat una varietat codificada estructuralment distant, que pot ser percebuda, aleshores, com a forastera i en conflicte amb les pròpies.

9.2 Dinàmica del procés

9.2.1 La selecció de la/es varietat/s-base

Fer possible el sistema de regulació centralitzada que, en termes generals, hem exposat en l'apartat anterior no ha estat un procés històric simple ni és encara avui un procés senzill i immediat. Aconseguir estendre i fer adoptar realment en la pràctica una modalitat estàndard de comunicació lingüística en un territori donat —habitualment delimitat pels perímetres politicoadministratius— implica la mobilització d'un alt nombre de persones i la realització de nombroses actuacions legislatives i acadèmiques amb l'intent d'influir conscientment damunt de la població general. L'esquema bàsic d'acció més divulgat —sorgit de l'estudi dels diferents casos històrics i contemporanis— és el construït pel noruego-nord-americà Einar Haugen, el qual distingeix quatre grans etapes —no forçosament sempre seqüencials— en els processos de planificació lingüística: 1. *selecció* (decisió sobre la varietat o varietats-base), 2. *codificació* (fixació de

65. «La gent ha arribat a creure que la llengua estàndard és l'única forma autèntica de la llengua i que totes les varietats no estàndards són merament intents fracassats d'expressar-se apropiadament un mateix» (Lodge, 1993:6).

66. D'acord amb Xavier Lamuela, hem distingit entre *llengua codificada* i *llengua estandarditzada*, aquesta darrera definida «en uns termes que impliquen la forma lingüística en la funcionalitat: es podrà dir que una llengua ha passat per un procés d'estandardització quan disposi d'una varietat reconeguda amb valor d'ús general i dotada de caràcter referencial, és a dir que resolgui a favor seu els problemes de concurrència de formes» (1987:67). Similarment, Charles Ferguson, defineix *estandardització lingüística* com «el procés pel qual una varietat d'una llengua esdevé generalment acceptada arreu de la comunitat lingüística com a norma supradialectal —la «millor» forma de la llengua— tinguda per damunt dels dialectes regionals i socials tot i que aquests puguin considerar-se apropiats en alguns àmbits» (1988:119).

la forma), 3. *extensió social* del coneixement i de l'ús⁶⁷, i 4. *elaboració* (desenvolupament funcional).

Tot i el seu menor o major grau d'artificialitat, les varietats estàndards de la comunicació lingüística no són pas idiomes creats del no-res sinó basats habitualment en formes de parlar ja existents en el marc del *continuum* vernacular de què hem parlat anteriorment. Quines formes de parlar constituïran la base del que després coneixem com a estàndards —o, simplement, com a «llengües»— depèn de les circumstàncies històriques de cada cas i, en especial, de les ideologies dels qui tinguin la possibilitat d'influir-hi i/o de decidir-ho. En el cas de les llengües o països amb un llarg i ja consolidat procés històric d'estandardització —com és ara el cas del francès, de l'anglès o del castellà— tenen una gran importància en els orígens de la seva codificació escrita les varietats lingüístiques associades al poder reial. Aquestes varietats —corresponents, doncs, al que avui anomenaríem sociolectes d'un determinat regiolecte (Mackey, 1991)— van poder servir de base posteriorment per a la constitució de les modalitats escrites que els escriptors difondran amb l'aparició de la impremta, i, a continuació, de les reglamentacions que adoptaran les acadèmies encarregades de fixar de manera unitària i general les normes de l'estàndard escrit —que acostumaran també a ser seguides en l'oralitat formal. Molt sovint, l'impuls cap a una varietat literària unificada i reglamentada ha vingut, en les etapes premodernes, d'escriptors i lletraferits de gran prestigi —Dant en el cas italià, Du Bellay en el francès, el mateix rei Alfons X el Savi en el castellà, etc.— que desitjosos de reemplaçar el llatí per una varietat escrita més acostada als vernacles reals van redactar la seva obra a partir dels seus parlars. Altament motivats per a la constitució d'un sistema de comunicació lingüística basat en les formes orals del moment, els escriptors i intel·lectuals que n'eren partidaris van sol·licitar —i, generalment van obtenir— en molts casos el suport reial o governamental per als seus projectes (Mackey, 1991). En aquests casos en què l'evolució històrica ha permès l'ús quasiininterromput de la varietat escrita en la comunicació pública, les normes d'aquesta han pogut anar evolucionant —en major o menor grau segons els casos— a través de successives reformes adaptatives. Així, Marcos Marín (1979), per exemple, assenyalava que, en el cas del castellà, la codificació ha estat reformada, intencionalment, en quatre grans moments o períodes: al s. XIII, quan Alfons X el Savi fixa el sistema ortogràfic, al s. XVI, amb el triomf de la idea de llengua vulgar imperial i universal, al s. XVIII, amb la creació de la Real Academia Española —amb reformes ortogràfiques el 1726, 1741, 1763 i 1815— i durant el s. XX amb l'adaptació dels nous tecnicismes⁶⁸. Aquesta evolució marca força clarament el fet que l'activi-

67. Adopto aquí aquesta terminologia més provinent de la tradició sociolingüística catalana per traure el rètol *implementation* usat per Haugen. Incloc, així —tot distingint-los— els dos aspectes bàsics de la possibilitat d'existència social de l'estàndard, la competència i l'ús, la separació analítica dels quals postula també R.L. Cooper (1989) amb el concepte de *acquisition planning* quan el confronta amb els tradicionals de *status planning* i *corpus planning* de Heinz Kloss.

68. Aquest mateix autor assenyalava que el poder polític és sempre part important en els processos sociohistòrics que han fet possible el fenomen de l'estandardització lingüística. Així, en el cas espanyol, la codificació del s. XIII és impulsada pel rei mateix, al s. XVI el *leitmotiv* és «la lengua como compañera del imperio» en les terres americanes, i al s. XVIII el rei borbó és el primer gran afavoridor de l'*Academia* (Marcos Marín, 1979).

tat normativa sobre l'estàndard escrit baixa de manera important a mesura que el codi és ja clarament reglamentat i prescrit i, en especial, acceptat i usat de manera habitual en les funcions sociocomunicatives corresponents. De fet, totes les societats amb estàndards ben implantats viuen la situació de manera immemorial, com si la comunicació social hagués estat sempre així de manera «natural» i sense cap canvi històric.

En els casos en què els processos d'estandardització han estat bàsicament duts a terme més contemporàniament —en especial als segles XIX i XX— el mecanisme de selecció de la varietat-base a partir de la qual fonamentar l'estàndard escrit ha pogut sofrir alguna variació. L'evolució cap a marcs més democràtics i igualitaris i un major coneixement sistemàtic dels diferents parlars ha permès fugir de la identificació automàtica *cuius regio, eius lingua* i registrar formes diferents de selecció. Així, al costat de la continuïtat de la fórmula de triar una sola varietat dialectal com a canemàs central i fonamental de l'estàndard —pel fet de ser la pròpia d'un gran escriptor, del grup amb més prestigi social o demogràficament més nombrós, per considerar-la històricament la més legítima, etc.— hem pogut assistir a la construcció de propostes normatives sincrètiques basades en aspectes diversos dels distints vernacles inclosos dins de l'àrea politicolingüística, com il·lustra clarament el cas basc (vg. Rotaetxe, 1987). En els processos contemporanis de planificació lingüística, la selecció de la o les varietats-base poden ser habitualment, doncs, més conscients i reflexives, cosa que, en contrapartida, pot augmentar el nivell de discussió i de conflicte en aquesta fase del procés.

9.2.2 La codificació

Posats d'acord sobre la base de la varietat estàndard es tracta d'avançar cap a la fase de decisions normatives sobre tres grans aspectes: la grafia, la gramàtica (morfosintaxi) i el lèxic. En el primer cas cal resoldre el problema de la representació escrita del que fins aleshores podien ser només formes lingüístiques orals. Si la decisió és de basar-nos en un sistema de representació alfabètica —i no pas ideogràfica o semiideogràfica com ara la del xinès tradicional— ens caldrà triar quin dels alfabetos possibles utilitzarem per a l'escriptura dels mots. La tria de l'alfabet pot no ser neutra simbòlicament. Així veiem com, molt sovint, els alfabetos seleccionats es corresponen amb àrees determinades de civilització i/o de religió. Un Estat islàmic acostumarà a triar els caràcters àrabs mentre que un de l'àrea eslava preferirà els ciríl·lics⁶⁹. Contemporàniament, però, l'alfabet de base llatina —convenientment

69. Compartir o no compartir un mateix alfabet pot tenir una influència identitària no menyspreable. Fixeu-vos, per exemple, en el cas serbocroat, en què a uns parlars considerats estructuralment com a pertanyents a un mateix sistema lingüístic corresponen dos estàndards escrits diferenciats alfabèticament: els serbis —ortodoxos— utilitzen l'alfabet ciríl·lic mentre que els croats —catòlics— escriuen en l'alfabet llatí. Segons les conjuntures històriques hi ha llengües que han estat escrites en alfabetos diferenciats: caràcters àrabs i l'adopció dels llatins en el marc del procés d'uropeïtzació i laïcització de l'estat. Semblantment, els nacionalistes romanesos del s. XIX van canviar l'alfabet ciríl·lic pel llatí guiats pel desig de recuperació dels orígens i de diferenciació dels eslaus i els magiars.

adaptat— sembla el més acceptat per a la representació dels nous estàndards, en especial en estats laics o de creences africanes o asiàtiques.

Decidits els signes gràfics del nou estàndard, la tasca que caldrà desenvolupar serà la fixació de les formes escrites de cada mot. De nou hi podrà haver diversitat d'opinions sobre els principis que es puguin adoptar. Donar prioritat a la forma fònica o a l'etimologia o simplement discrepar de decisions molt concretes —per exemple, històricament en català, la representació de la conjunció en *i* o en *y*— poden donar lloc a desacords intensament viscuts entre les persones preocupades per la codificació. De fet, tampoc aquesta no serà un producte simbòlicament neutre. Si les diferències fonètiques entre els vernacles inclosos en l'àrea territorial en què haurà de ser usada la varietat estandarditzada són importants, les decisions sobre la forma escrita —considerada com l'autèntica i la més legítima i prestigiosa pels parlants— poden repercutir, en especial en els casos en què la unitat identitària de les poblacions sigui feble, en el grau d'acceptació o d'impugnació de l'estàndard. En aquestes situacions, els planificadors no poden fer abstracció del context social en què haurà de ser usat l'estàndard i han de mirar d'adequar de la millor manera les seves decisions a la globalitat dels parlars i a la situació cognitiva dels individus. Igualment pot intervenir en la tria de les convencions ortogràfiques el desig de distinció de les solucions adoptades o d'aproximació respecte de les d'altres llengües veïnes, fet estretament relacionat molt sovint amb significats ideològico-simbòlics importants⁷⁰.

Arribats a una ortografia determinada que prescriurà la forma dels mots caldrà passar a resoldre la morfologia d'aquests mots —la seva flexió, derivació, composició, etc.— i les seves normes de combinació en la formació de les oracions —la sintaxi. El codificador haurà de decidir quina normativa haurà de regir en els diferents tipus d'oracions. Tot i que el criteri bàsic hagi pogut ser el de construir l'estàndard damunt d'una determinada varietat dialectal, no és descartable que en aquest nivell morfosintàctic puguin ser adoptades solucions provinents d'altres parlars, si aquestes presenten clars avantatges respecte de les de la varietat bàsica adoptada, o fins i tot suggerides per formes antigues ara ja no vigents o bé creades *ex-novo*. La gramàtica normativa —potser la part més complexa d'una codificació— fixarà, doncs, les fórmules lingüístiques que seran considerades adequades per a les comunicacions pròpies de l'estàndard, les quals fórmules hauran de ser objecte de la difusió i pràctica corresponents a través, en especial, del sistema escolar i d'obres didàctiques adequades.

Restarà, per completar la codificació, la prescripció del lèxic. Al costat, doncs, dels inventaris lexicogràfics que puguin recollir una gran quantitat de formes procedents dels distints vernacles, l'autoritat lingüística haurà de facilitar el diccionari

---

70. Vegeu, per exemple, les discrepàncies en aquest pla en el cas gallec, entre una orientació més lusista o més acostada a les solucions del castellà. Igualment, en els intents de crear una normativa «valenciana» pròpia s'emfasitzen les discrepàncies ortogràfiques amb la catalana generalment establerta i acceptada. En el cas del noruec, el problema de l'ortografia més o menys acostada al danès va ser també un factor important dins del conflicte global entre els seus dos estàndards (vg. Haugen, 1966). Finalment, també l'anglès nord-americà històricament ha fet bandera simbòlica de les seves —certament minúscules— discrepàncies ortogràfiques amb el britànic.

normatiu, que establirà els mots de l'estàndard i en fixarà el significat. En aquest nivell la polèmica sobre les decisions que es puguin adoptar poden ser també virulentes i d'ampli ressò social —a diferència del pla gramatical precedent, amb més complexitat tècnica per al gran públic. Prendre partit a favor o en contra de determinats mots serà un fenomen força habitual, en especial en els casos de processos d'estandardització en curs encara poc consolidats. El diccionari normatiu prendrà per a molts parlants un caràcter d'autoritat absoluta respecte de les formes lingüístiques que puguin ser utilitzades, fins i tot en els usos més col·loquials i informals. De fet, segons una concepció molt estesa i arrelada, es produirà, com assenyala agudament Lluís Payrató, «la metonímia del continent i el contingut: primer la llengua és *al diccionari*, al final la llengua és *el diccionari*» (1993:10).

Habitualment, en els processos històrics tradicionals les codificacions acabaven fonamentalment aquí, després de la redacció del diccionari normatiu. Contemporàniament, la importància que ha pres en les actuals societats la comunicació de massa de caràcter audiovisual —la ràdio i la televisió— ha dut també als codificadors a interessar-se per l'ortografia i per l'establiment, doncs, de certes normes d'elocució. Si la notable diversitat que presentaven els altres nivells de codificació anteriors —l'ortografia, la gramàtica i la lexicologia— en el conjunt dels vernacles als quals l'estàndard ha de servir de varietat interdialectal unificada ja pot fer complexa la tasca dels prescriptors, en el pla fonètic la dificultat no és pas menor⁷¹. Donada la diversitat existent en el pla dels sistemes de sons dels diferents parlars, l'objectiu d'arribar a definir un sol estàndard ortològic practicable per a la totalitat del territori lingüístic d'aplicació pot trobar-se, en especial en els casos contemporanis d'estandardització, amb problemes importants d'implantació i d'acceptació, si més no en un llarg període inicial. Si la diversitat fonètica és considerable, trobar al començament del procés d'estandardització persones que, com a mestres, locutors, etc., puguin adoptar en la pràctica un únic estàndard fonètic allunyat dels seus sistemes vernaculars pot ser realment impossible o molt difícil. La solució en aquests casos és, doncs, o bé no pronunciar-se sobre cap estàndard fonètic —amb la qual cosa es deixa en lliure evolució i decisió de cada emissor o organisme— o bé donar caràcter normatiu a més d'un sistema, tot reduint així a dos o tres grans fórmules practicables la diversitat ortològica vernacular.

9.2.3 *L'extensió de la competència i de l'ús*

Aquelles codificacions que antigament eren conegudes i practicades per un nombre petitíssim d'individus alfabetitzats, les podem trobar avui utilitzades socialment de forma massiva i habitual, fins i tot havent reemplaçat, en alguns casos, també els antics vernacles en l'oralitat informal. Així, en un país tan emblemàtic com França, s'ha passat de la situació de 1789 en què el 50% de la població no par-

71. Hi ha casos, però, en què es pot donar un consens sobre la pronunciació i, en canvi, sigui molt més difícil aconseguir-lo per a l'ortografia. Aquest sembla ser el cas del gal·lès, en què tot i haver-hi una forma fonètica estàndard generalment acceptada, l'acord sobre l'ortografia no va poder aconseguir-se fins el 1928 (Lewis, 1982:28).

lava absolutament gens el que després hem conegut com «francès» i només un 12%-13% el parlava «correctament» i només en la zona central del país (Hobsbawm, 1991) a la realitat actual caracteritzada per un ús massiu i quasiexclusiu —escrit i oral— del «francès» arreu d'aquest Estat i per avançats processos d'abandonament intergeneracional dels vernacles prèviament existents. Aquest procés ha estat possible fonamentalment per l'acció combinada de dos grans factors: la voluntat del poder polític i l'extraordinària modernització tecnològica i econòmica dels darrers 150 anys.

Els segles XIX i XX —i, en especial, aquest darrer— han vist transformacions sociocomunicatives fonamentals de gran impacte sobre el coneixement i l'ús lingüístics dels individus. L'extraordinari augment de les facilitats de comunicacions tant terrestres com aèries, el creixement de les activitats industrials i comercials, i les successives innovacions tecnològiques basades en les ones radioelèctriques, configuren el marc material on l'Estat participa amb la creació de l'escolarització generalitzada i obligatòria i amb la difusió de les idees nacionals i d'estandardització lingüística. L'eixamplament de les àrees tradicionals comunitàries de comunicació i les exigències lingüístiques de les noves activitats econòmiques afavoriran en molts casos el triomf de les polítiques d'extensió de la varietat estandarditzada que l'Estat durà a terme a través de les seves institucions i dels seus funcionaris.

El poder polític serà, així, el gran impulsor històric de l'extensió de l'ús social generalitzat de la varietat que els gramàtics hauran codificat⁷². Un determinat discurs ideològic, centrat en els conceptes de «nació» i en la identitat col·lectiva representada pel gentilici derivat del nom de l'Estat —«francès», «espanyol», «italià», etc.,— intentarà legitimar la difusió —generalment coercitiva— de l'estàndard lingüístic i la proscripció de les altres varietats, i galvanitzar la població a l'entorn d'un sol «patriotisme d'Estat».

L'Estat, amb el seu monopoli de la força física, anirà usant tots els seus instruments legals, jurídics i burocràtics per tal de fer possible el coneixement i l'ús de la nova varietat per part de tota la població⁷³. Els mestres del nou sistema públic d'educació seran els encarregats fonamentals de fer arribar a tots els ciutadans del territori les normes pràctiques que facilitin l'ús del codi estàndard. Per això, en molts casos, seran ells mateixos els primers a haver-se de formar en una normativa que abans ignoraven. Gramàtiques didàctiques, llibres d'exercicis i de lectura, materials de suport, etc., hauran també de ser elaborats per tal de fer possible l'enorme tasca d'extensió del coneixement de la codificació. Paral·lelament, l'estat haurà anat decretant la presència pública de l'estàndard en la retolació i la senyalització, i n'haurà fet, com en la majoria de casos, varietat lingüística única de tots els seus aparells ad-

72. Les institucions polítiques s'ocuparan explícitament de sancionar quina serà la codificació normativa que definirà la varietat estàndard. A Espanya, per exemple, Felip V declara obligatòria en la premta l'ortografia de la Real Academia Española, oficial el seu diccionari, i la seva gramàtica com a text normatiu i també obligatori (Marcos Marín, 1979:85).

73. El llarg conjunt de lleis i disposicions de tot tipus promulgades per tota mena d'autoritats polítiques tant en el cas francès com en l'espanyol mostren fins a quin punt pot arribar la implicació de l'Estat en l'extensió de l'ús de la varietat declarada «nacional» i oficial (vg. Balibar - Laporte, 1976; Ferrer, 1985; Aracil, 1983:221-263 i Viana, 1995:275-284).

ministratius. Tot el funcionariat, per tant, haurà de ser format en el nou codi, i serà prohibit en l'administració l'ús d'altres modalitats lingüístiques, com va ocórrer per exemple amb el llatí o els anomenats «patois» en el cas francès. L'afany de l'Estat d'implantar de manera ràpida i efectiva l'estàndard el pot portar fàcilment fins i tot a la proscripció de l'ús de les altres varietats lingüístiques per part dels ciutadans comuns en les seves relacions amb l'administració, la qual pot tenir la instrucció de no acceptar els documents que no vinguin redactats en la varietat declarada «oficial».

La història dels processos d'estandardització de la comunicació lingüística presenta, en molts casos, no solament mesures de difusió de la varietat codificada sinó polítiques explícites de «destrucció» de les altres varietats diferents, en especial les més usades habitualment entre la població. No solament, doncs, en serà prohibit l'ús en les funcions oficials sinó també en les activitats públiques d'organitzacions privades o d'individus particulars. L'escola vehicularà igualment una ideologia afavoridora de l'estàndard i denigratòria de les altres varietats, que rebran denominacions estigmatitzants explícites —«patois»— o seran valorades negativament tot exigint-ne el seu no-ús —en el cas de varietats estructuralment ja molt diferents— o la seva adaptació a la norma estàndard —en el cas de vernacles més pròxims a aquesta, que arribaran a ser considerats com a formes espúries i incorrectes del propi estàndard.

En els casos d'estandardització lingüística més contemporanis els mitjans de comunicació de massa poden tenir un paper tant o més important que el sistema escolar. Tot i que aquest deté la tasca fonamental de l'alfabetització escrita explícita, l'ecosistema lingüístic de la població s'ha omplert de missatges provinents de l'espai radioelèctric que arriben amb tota facilitat al conjunt de la població, fins i tot la que resideix a molts quilòmetres del lloc de producció i emissió. Paral·lelament, doncs, a l'exposició a les formes lingüístiques tradicionals del grup o comunitat en què viuen els individus, aquests entren en contacte habitual i continuat amb noves i diferents formes lingüístiques provinents no solament dels mestres i dels llibres escolars sinó de la premsa, de la ràdio i de la televisió, amb una alta valoració i atracció simbòlica. Els governs que duen a terme processos contemporanis d'estandardització es preocupen també, per tant, d'aquesta dimensió de la comunicació de massa i promouen l'existència de publicacions periòdiques i d'emissores de ràdio i de televisió que puguin contribuir decisivament a la difusió de l'estàndard tant en l'aspecte escrit com, de manera especial, en l'oral.

En aquest marc, l'extensió de la varietat estàndard serà un procés gradual i asimètric, segons les institucions, les funcions comunicatives i els individus. Donat el desconeixement generalitzat de les normes ortogràfiques, gramaticals i lèxiques de la varietat que es vol difondre, el procés haurà de començar per la formació dels formadors que, al seu torn, aniran estenent la competència entre els altres col·lectius fonamentals. Així, un primer quadre de formadors haurà d'encarregar-se de l'ensenyament de la codificació als individus que, dependents directament del poder polític impulsor, hauran de ser els primers a posar en ús efectiu la planificació del *corpus* lingüístic. D'importància essencial seran els mestres de l'ensenyament primari, encarregats contemporàniament d'alfabetitzar la totalitat de la població i, per tant, d'estendre de forma generalitzada a una nova generació la varietat estàndard. Els funcionaris més dedicats a tasques administratives seran també objecte de for-

mació en la varietat en extensió, ja que aquesta haurà estat consagrada oficialment com a vehicle de comunicació habitual dels aparells burocràtics del poder polític, tant entre ells com amb els ciutadans.

L'estàndard lingüístic s'anirà difonent, doncs, entre la pràctica totalitat de la població escolaritzada, la qual n'adquirirà el domini en les quatre grans habilitats: la comprensió i l'expressió escrites —que seran molt sovint considerades com les fonamentals— i la comprensió i l'expressió oral. Així com en el primer cas —el pla de l'escrit— l'estàndard podrà ser vehiculat com una varietat molt unificada, la normativa de la qual serà aplicada de manera quasiuniforme en les funcions corresponents per part d'individus procedents d'àrees dialectals diverses, no ocorrerà el mateix en el pla de l'oralitat, en què les constriccions articulatòries dels parlars prèviament adquirits pels individus poden influir notablement la varietat estàndard oral que aquests emetran. Tot i, doncs, els esforços per part dels mestres de corregir les possibles diferències fonètiques dels seus alumnes respecte de la pronunciació considerada com a més apropiada per a l'estàndard, aquests poden persistir-hi —a causa de les dificultats articulatòries amb què es puguin trobar— i donar lloc, així, a una forma d'estàndard —planejada o no— amb característiques fonètiques pròpies, que pot habitualment arribar a ser vista com a normal i usual en aquella part del territori.

Pel que fa als adults, l'estàndard podrà anar estenent-se entre els individus que, per la seves obligacions laborals, més es trobin en la necessitat d'elaborar missatges públics, que hauran de ser construïts, per decisió política, segons les normes de la codificació decretada com a oficial. Periodistes, escriptors, redactors de textos escrits, locutors, impressors, etc., hauran també de formar-se en la normativa corresponent per tal de poder produir adequadament els seus textos. Igualment, el personal administratiu de les empreses haurà també d'anar adquirint el coneixement de les normes a fi de poder redactar-hi, si més no, la documentació relacionada amb els organismes oficials i la que hagi de tenir efectes jurídics. Durant un bon temps, l'etapa de formació, doncs, serà vigent i, amb tota probabilitat, haurà d'existir també un grup de correctors i assessors lingüístics especialitzats, a fi d'ajudar en l'adequació dels textos produïts a les normes de la codificació vigent⁷⁴. Molt probablement, la resta d'adults la feina dels quals no els exigeixi una alfabetització activa i completa, aniran passant per un procés de desenvolupament de comprensió de l'estàndard oral —a mesura que les comunicacions públiques en què aquest s'usi els vagin arribant—, però tindran més dificultats en l'adquisició dels complexos coneixements de l'escrit. En el cas de grups que haguessin estat ja alfabetitzats prèviament en altres estàndards, la velocitat d'adquisició dependrà de les seves motivacions i necessitats i del grau de diferència estructural i normativa entre un codi i

---

74. Aquest fet d'haver de disposar arreu de personal especial lingüísticament capacitat en les primeres fases d'extensió de l'ús social d'una determinada varietat estàndard és ja registrat per F. Brunot en la seva *Histoire de la Langue Française*: «Les necessitats de les (...) administracions obligaven a tenir a totes les ciutats i pobles un important nombre de funcionaris, que havien de poder utilitzar el francès si més no en les escriptures (...). Era una espècie de guarnició de llengua francesa, en molts llocs reduïda a un estat major més o menys gran, però la presència del qual tenia les seves conseqüències» (Balibar & Laporte, 1976:34).

l'altre. En general, però, l'extensió masiva de les quatre competències —entendre i parlar i llegir i escriure— en la varietat estàndard no s'aconseguirà fins que les noves generacions ja escolaritzades des del principi en el codi que s'intenta difondre no arribin al món laboral i hi vagin substituïnt els individus que el desconeixien⁷⁵.

■ Pel que fa a les funcions comunicatives, l'estàndard serà la varietat generalment usada en les comunicacions *institucionalitzades*⁷⁶ —les escrites i orals de caràcter públic i formal, sovint impersonals o anònimes de les institucions oficials i no oficials— des d'on, amb el temps, podrà passar —o no— a les comunicacions *individualitzades* —les orals col·loquials i informals de caràcter més aviat privat, servides habitualment pels vernacles tradicionals. El model estàndard guiarà, doncs, el comportament lingüístic en tot el pla de la producció escrita formal, habitualment tant de procedència oficial —lleis, documents, correspondència administrativa, retolació, etc.— com no oficial —diaris i revistes, llibres, opuscles informatius, publicitat, etiquetatge, etc.— i en el de la producció oral formal —mitjans de comunicació, discursos prèviament escrits o de caràcter parlamentari o cerimonial, activitat lingüística de mestres, professors i funcionaris en tant que són membres d'organismes públics, empleats d'atenció al públic d'empreses i d'organitzacions importants, etc.

L'extensió de l'ús de l'estàndard en les comunicacions institucionalitzades tendirà també a ser asimètric i gradual. Dins, per exemple, de les comunicacions produïdes per l'estructura administrativa oficial, podran adaptar-s'hi més fàcilment les de caràcter «fixat» —com ara impresos, rètols, etc. que podran ser revisats pels correctors corresponents— que no pas les de text més personalitzat i variable, les quals demanaran una competència prèvia per part dels funcionaris corresponents i, lògicament, necessitaran més temps per poder arribar a ser realitzades. Amb la incorporació de les noves generacions alfabetitzades al mercat de treball, les organitzacions podran anar adoptant de forma general la varietat estàndard per a la totalitat de les seves comunicacions formals i consolidar, així, la regulació centralitzada del comportament lingüístic públic.

9.2.4 L'elaboració funcional

Els darrers 150 anys no s'han caracteritzat pas per l'estaticitat de les societats i per la quietud de la tecnologia i de les idees. El conjunt de coses per anomenar lingüísticament i les possibilitats de creació de conceptes i d'adquisició de coneixements han augmentat de forma exponencial i massiva per a gran part de la humanitat. Allò que era pensat en un determinat punt del planeta i en una determinada llengua i que abans podia trigar dècades a difondre's per altres llocs i entre gent de llengües diferents, avui és conegut fàcilment i ràpidament a escala planetària. Les

75. De fet, és una fal·làcia, en molts casos, la creença de l'extensió de l'estàndard escrit a la totalitat de la població escolar. Donades les diferències socioeconòmiques i d'altre tipus existents en la població, els efectes del sistema escolar no hi són pas homogenis. A part l'anomenat «fracàs escolar», en general, la preocupació per la qualitat de l'estàndard escrit adquirit va augmentant des de fa uns quants anys entre les autoritats acadèmiques i els analistes (vg. Maurais, 1985).

76. Vg. Corbeil (1980).

diferents societats humanes s'han de referir avui a una enorme quantitat de fenòmens nous i, molt sovint, de procedència exterior, i han de crear constantment formes lingüístiques noves capaces de designar les innovacions tecnològiques i ideològiques. El desig de moltes de les comunitats lingüístiques del món de poder viure la contemporaneïtat en els seus propis codis i de no haver-se de subjectar sempre als de les comunitats que històricament han estat dominants —i que han pogut, així, anar elaborant al llarg del temps unes determinades formes i maneres lingüístiques d'expressar la realitat— implica una importantíssima tasca d'imaginació terminològica i estilística que ho faci possible⁷⁷. Si societats dominants amb llengües tan esteses i consolidades com l'anglès, el castellà o el francès viuen, per efecte del gran ritme d'innovació tècnica i conceptual, un procés constant de producció de nous termes i denominacions, les societats que els últims anys han emprès processos propis d'estandardització lingüística han de fer encara més un notabilíssim esforç de creació terminològica i funcional. Aquests grups humans han de decidir no solament com anomenaran des de la seva tradició lingüística tot allò nou que va formant part de la realitat actual, sinó que han d'elaborar, per exemple, tot el llenguatge i l'estil lligats a l'àmbit politicoadministratiu d'una societat moderna —com serà una instància, una resolució, un decret, una sentència, etc.—, als mitjans de comunicació —els noticiaris, les retransmissions esportives, els anuncis publicitaris, el llenguatge periodístic, etc.—, als àmbits científics i tecnològics, etc.

Aquests diferents usos comunicatius necessitaran formes específiques d'expressió lingüística que, en molts casos, poden no haver estat previstes pels codificadors, centrats fins aleshores en la fixació dels elements estructurals bàsics. El subprocés d'*elaboració*, doncs, consistirà en aquest eixamplament de formes i d'estils especialitzats, al servei de les distintes activitats comunicatives d'una societat complexa com la contemporània⁷⁸. Diccionaris terminològics, principis de llenguatge científic, lèxics específics, normes estilístiques segons els diversos gèneres i registres, etc., caracteritzaran aquesta fase, sovint mai no acabada —en un context sociotecnològic com l'actual— i amb molta més participació dels usuaris que no pas en les etapes precedents.

Tota aquesta tasca d'elaboració funcional de formes i llenguatges d'especialitat dins de l'estàndard supera molt sovint, doncs, el marc estricte de les acadèmies o les autoritats lingüístiques encarregades de la regulació formal i són dutes a terme ben freqüentment pels propis usuaris. Aquests, de vegades sense criteris prou rigorosos, poden posar en ús formes i estructures determinades que no seran sempre vistes com a acceptables pels prescriptivistes. Aquests darrers, des de les institucions corresponents, poden intentar de canviar les formes i estructures que consideren inadequades, però poden fracassar en l'intent en segons quins casos, si l'ús d'aquestes és ja molt estès i habitual i la població refusa a la pràctica les modificacions proposades. En els casos d'estandarditzacions contemporànies, en què la velocitat global

---

77. Com molt encertadament ja va assenyalar Aracil «l'ús expansiu d'un idioma produirà (...) en principi, un desenvolupament de la seva estructura —i inversament: l'ús restrictiu produirà una mena de replegament, empobriment o atròfia» (1983:91).

78. És interessant de veure, com assenyala Haugen (1983), que mentre la *codificació* cerca l'estabilitat del codi, l'*elaboració* demana, en canvi, la seva flexibilitat.

del procés és considerablement superior al registrat per les llengües històricament dominants, el paper dels actuals usuaris especialitzats de l'estàndard —escriptors, científics, periodistes, professors, locutors, tècnics, responsables administratius, etc.— serà cabdal en els moments inicials, ja que hauran de procedir molt freqüentment a una creació estilística i terminològica *ex-novo* en no haver-hi tradició prèvia d'ús de l'estàndard en difusió en els temes i àmbits corresponents⁷⁹. L'estàndard, doncs, s'haurà d'anar dotant de registres lingüístics diferenciats usats en les múltiples activitats comunicatives dels diversos àmbits de l'acció humana, que ampliaran de manera considerable la diversitat funcional de la varietat referencial en procés de formació.

9.2.5 L'acceptació i l'avaluació

No tots els processos d'estandardització de les formes i dels comportaments lingüístics es desenvolupen com els seus impulsors voldrien. Des de casos en què el procés pot considerar-se plenament reeixit fins a situacions que esdeven complexes i socialment conflictives, el ventall d'evolucions és prou considerable. El refús pot centrar-se des de la varietat en difusió considerada en bloc fins, per exemple, a elements lèxics o ortogràfics molt precisos i concrets. Un govern pot perfectament trobar dificultats importants per fer adoptar una nova varietat com a pública —si hi ha divisió de la població respecte d'aquest afer⁸⁰— i una institució normativa pot també veure, per exemple, com les seves instruccions sobre determinades peces lèxiques són desoïdes de forma majoritària per la població. Entendre cada un d'aquests casos de «desobediència lingüística» pot ser realment complex i poden diferenciar-se radicalment l'un de l'altre. Aquesta consciència de les dificultats que poden registrar-se en l'adopció efectiva de les formes lingüístiques decretades normativament és el que fa que altres teòrics de la planificació lingüística incloguin com a aspecte també important del procés l'evolució de les representacions i dels comportaments dels usuaris potencials respecte de la varietat en curs d'extensió. L'acceptació o rebuig de la varietat planificada implica periòdicament la fase d'*avaluació* en els processos d'extensió de l'estàndard en curs, precisament per tal de comprovar els efectes de les actuacions empreses i de revisar-les o confirmar-les⁸¹.

79. Per a una ampliació teòrica d'aquest tema, el lector pot consultar Lamuela (1987) i Marí (1992). Un exemple il·lustrador dels recursos que cal posar en marxa per a la creació terminològica especialitzada, en aquest cas pel que fa al llenguatge científic, pot ser Riera (1992).

80. El cas noruec és dels més il·lustratius en aquest aspecte (vg. Haugen, 1966).

81. Per a una visió de conjunt de la complexitat dels processos d'intervenció lingüística planificada, vg. Bastardas (1995c).

Capítol 10

Els efectes sociolingüístics del contacte per decisió política⁸²

La pràctica lingüística comunica inevitablement, ultra la informació declarada, una informació sobre la manera (diferent) de comunicar (...) la qual, percebuda i apreciada per referència a l'univers dels estils teòricament o pràcticament concurrents, rep un valor social i una eficàcia simbòlica.

Pierre Bourdieu

10.1 Conseqüències generals

La progressiva difusió dels estàndards lingüístics impulsada fonamentalment des del poder polític i ajudada per la modernització general de la societat —canvis econòmics, tecnològics, ideològics, etc.— ha anat configurant en els països desenvolupats un paisatge lingüístic radicalment diferent del d'etapes històriques anteriors. El creixement exponencial del volum de les comunicacions que hem anomenat *institucionalitzades* —les de la burocràcia estatal, del sistema general d'escolarització, les empreses, les dels mitjans de comunicació audiovisuals, la retolació, la publicitat, l'etiquetatge, etc.— i l'ocupació quasiexclusiva d'aquests àmbits i funcions per part de la varietat estàndard han anat afaïçonant contemporàniament un nou tipus d'ecosistema lingüístic amb efectes importantíssims sobre els comportaments verbals dels individus.

Damunt del *continuum* vernacular tradicional prèviament existent, la gran majoria dels Estats sobirans han anat —o van encara— estenent una varietat lingüística

---

82. No entraré aquí sobre efectes específics del contacte damunt de les *formes* lingüístiques habituals, com ara el fenomen de la interferència o el préstec lingüístics. Altres autors se n'han ocupat molt encertadament (vg. Payrató, 1985; Nussbaum, 1992) o hi estan fent recerca actualment (vg. Turell, 1994).

estàndard que ha acabat —o acabarà molt probablement— essent coneguda per la totalitat de la població i usada —si més no en les comunicacions escrites i en les orals formals— de manera habitualment exclusiva per les institucions i organitzacions incloses en el territori damunt del qual aquells són la màxima autoritat. Decretada com a «llengua oficial» i com a codi vehicular del sistema educatiu, la varietat estàndard seleccionada i convenientment codificada esdevindrà amb el temps la llengua pública per excel·lència i ocuparà tots els espais comunicatius que tinguin aquest caràcter.

En aquest context de reforçament circular —com més gent sàpiga la nova varietat aquesta més s'usarà i com més aquesta s'usarà més gent s'hi exposarà i la dominarà— els individus aniran esdevenint *de facto* competents, com a mínim, en dues varietats: la vernacular que ja havien adquirit en la socialització bàsica i l'estàndard desenvolupada a través del sistema escolar i de la resta de comunicacions institucionalitzades. Per als parlants del dialecte base de l'estàndard —en el supòsit que aquest hagi estat el criteri fonamental triat— la incorporació, però, de la varietat referencial codificada a la seva competència constituirà bàsicament una addició de registres —l'escrit i l'oral formal— i d'estils —els propis de les comunicacions institucionalitzades. Per a tota la resta de persones —amb varietats vernaculars divergents en menor o major grau de la varietat referencial— aquesta incorporació de l'estàndard els representarà, en canvi, trobar-se en situació de tria potencial de varietat lingüística, si més no en l'oralitat. Podran escollir, així, entre parlar segons el seu vernacle o segons l'estàndard.

La situació típica de les primeres fases de l'extensió de l'ús de l'estàndard es caracteritza per una competència quasigeneralitzada en aquesta varietat però d'ús restringit en la majoria de les comunicacions de la vida quotidiana. Tot i que anirà ocupant la majoria de les comunicacions públiques escrites i orals formals —actes oficials, cerimònies, etc.— i generals —mitjans de comunicació— molta de la població que tingui com a llengua primera una modalitat vernacular diferenciada continuarà usant aquesta de forma habitual en les seves relacions interpersonals, si més no en les de caràcter informal. En molts casos, fins i tot en relacions de caracterització més aviat formal —amb funcionaris o empleats d'organitzacions, per exemple— serà normal l'ús de les varietats vernaculars, a no ser que hi hagi instruccions específiques en contra —com ara en els casos de subordinació política amb objectiu explícit d'extinció de llengües diferents a l'oficial de l'Estat.

La sensibilitat de la població respecte del grau d'ús i funcions de la varietat que faci d'estàndard pot variar segons l'estatus social i/o les professions que ocupin els individus. Molt sovint, les capes socioeconòmicament altes de la societat són més sensibles que no pas els altres estrats al seguiment d'allò que és considerat *normatiu* en la societat, i poden, en conseqüència, adoptar l'estàndard en un nombre més alt d'ocasions i fins i tot arribar a usar-lo com a varietat única fonamental. Igualment, les persones que ocupen càrrecs de caire institucionalitzat —i, per tant, d'ús habitual de l'estàndard en les seves activitats formals— poden també tendir a adoptar-lo en lloc del vernacle en moltes de les seves activitats quotidianes. Per contra, la resta de la població pot continuar guiant-se per allò que considera *normal* en els usos lingüístics informals, i seguir emprant les varietats vernaculars tradicionals en aquestes funcions, tot reservant l'estàndard —sovint adaptat a les seves peculiaritats vernaculars,

especialment les fonètiques— purament per a activitats estrictament formals. Es produirà, així, una situació caracteritzada per una *alternança de codis* (*code-switching*) en base a la consideració de comunicació individualitzada o institucionalitzada, és a dir, informal o formal. Mentre que per al primer tipus serà vist com a adequat l'ús dels vernacles, per al segon, en canvi, serà apropiat l'ús de l'estàndard.

La implantació d'aquest model no serà evidentment immediata sinó que requerirà com a mínim el pas d'una generació, en especial en aquells casos en què la distància estructural entre estàndard i vernacle sigui molt acusada. Com que la generació adulta que visqui l'extensió generalitzada de la varietat referencial a través del sistema escolar en resultarà poc afectada —donada la seva edat i la seva absència del sistema educatiu— l'adopció massiva efectiva de l'ús de l'estàndard en les funcions formals corresponents haurà de córrer a càrrec de la primera generació escolaritzada. Serà aquesta, doncs, la que començarà a aplicar, generalment, la distribució de funcions entre les varietats del seu nou repertori lingüístic i la que decidirà el grau de continuïtat o de canvi de les formes i comportaments lingüístics, segons les normes que adopti en la seva conducta sociocomunicativa.

Aquest establiment de les noves normes d'ús per part de les generacions escolaritzades en un estàndard determinat tindrà lloc en un marc cognitiu certament diferent al de les fases històriques prèvies a l'extensió de l'estandardització centralitzada. Així com fins al segle passat, el fet de les diferències lingüístiques, tot i que existents, era poc present i important en la vida quotidiana dels individus⁸³, amb el contacte que l'extensió generalitzada de l'escolarització i l'esmentat creixement de la comunicació pública produeixen, molts individus prenen consciència del fet de la diversitat lingüística i hi generen, en conseqüència, representacions i comportaments directament relacionats. Molt sovint, així, el sorgiment de la consciència de diferència lingüística es produirà a l'escola, on no només es difondrà el nou codi sinó, en molts casos, una determinada ideologia afavoridora de l'estàndard i simultàniament denigradora dels vernacles. Moltes persones no tindran només consciència de la diversitat lingüística, sinó consciència de parlar malament i de disposar, doncs, d'un instrument verbal inconvenient i estigmatitzant.

Les conseqüències futures d'aquests fets diferiran d'un lloc a l'altre. Mentre en alguns casos l'afegiment d'aquesta varietat estàndard produirà només una situació força estabilitzada de distribució jerarquitzada i complementària de funcions entre els dos codis de l'individu —l'un, el vernacle, per a les activitats col·loquials i informals tradicionals, i l'altre, l'estàndard, per a les comunicacions escrites i formals—, en d'altres la situació podrà evolucionar cap a un acostament dels vernacles a les característiques estructurals de l'estàndard —en els casos de poca distància interlingüística— o bé cap al que s'ha anomenat pròpiament *substitució lingüística*⁸⁴.

---

83. Com assenyala Walter B. Simon, «en les societats rurals preindustrials i predominantment analfabetes diversos grups lingüístics poden coexistir costat per costat pacíficament mentre els membres de les reduïdes elits educades s'encarreguen de les funcions governamentals en una *lingua franca* compartida. Conseqüentment, la llengua no era un problema o una font de tensions en una Europa multilingüe predominantment rural i majoritàriament il·litrada governada per una elit que es comunicava en llatí i després en francès» (citat a Dion, 1981:20).

84. Vg. Aracil, 1982.

Aquest rètol designaria, per exemple, el fenomen d'abandonament d'un vernacle adscrivible al sistema lingüístic X i l'adopció de l'estàndard corresponent al sistema lingüístic Y —amb petites modificacions fonètiques, lèxiques i/o gramaticals si és el cas— com a varietat també oral informal única i habitual. És en aquest últim cas, doncs, on es registra l'índex més alt de desaparició lingüística, ja que la continuïtat intergeneracional dels vernacles queda interrompuda per tal com els pares transmeten en lloc seu als fills l'estàndard —de fet, una varietat d'aquest més o menys acolorida localment— que esdevindrà ja codi nadiu de molts nous parlants. Intentar comprendre aquests distints efectes del nou ecosistema lingüístic serà el propòsit de les pròximes pàgines.

10.2 L'adaptació mútua

En la gran majoria de casos en què l'estàndard va ser construït prioritàriament sobre un dels dialectes ja prèviament existents —habitualment el que corresponia al grup demogràficament més nombrós o bé al que detenia el poder polític i/o econòmic— l'adquisició de l'escrit i de l'oralitat formal no representava per a aquest col·lectiu l'exposició a cap gran diferència, donada la similitud que es podia trobar entre el, o els, vernacles de què disposaven i la varietat que es difonia a través del sistema escolar. Al contrari, l'autoimatge d'aquest grup no podia fer res més que millorar, donada la ideologia d'autoprestigi que acompanyava l'estàndard⁸⁵. Per aquests individus el problema no existia: la varietat oficialitzada pel poder polític coincidia amb la seva; la que calia usar per guanyar-se la vida, també. No calia, per tant, introduir cap canvi grupal ni interaccional: podien continuar, bàsicament, parlant com sempre —si de cas, potser introduint-hi algunes petites modificacions— i, a més ara, amb una avaluació social positiva explícitament consagrada pel poder polític.

En el cas dels parlants de vernacles amb diferències respecte dels que van servir de base per a l'estàndard —però tampoc no pas tan distints com per ser adscrits a un altre sistema lingüístic general— i percebuts, així, pels seus parlants com una varietat relacionada estructuralment amb l'estàndard, el procés ha tingut unes altres conseqüències. Donat l'establiment del caràcter referencial de la varietat estàndard —«aquesta llengua d'Estat esdevé la norma teòrica respecte de la qual totes les pràctiques lingüístiques són objectivament mesurades» (Bourdieu, 1982:27)— els parlants d'aquests vernacles van anar iniciant en molts casos un procés gradual d'acostament cap a l'estàndard, molt més accentuat intergeneracionalment⁸⁶. Els

85. Un dels mecanismes de producció del prestigi és el de la *historicitat retrospectiva* per mitjà del qual hom atribueix als estàndards «un gloriós passat que contribueix a mantenir-los diferenciats de les varietats habituals menys prestigioses en la comunitat» (Lodge, 1993:8).

86. Així, per exemple, «en l'Alemanya del Nord, la llengua parlada es va acostar ben aviat i ben a prop a la llengua comuna. En les terres de l'Alemanya del Sud, menys extenses i ètnicament més homogènies (...) la llengua parlada va restar més dialectal» (Raynaud, 1982:118). Igualment en el cas francès, Lodge assenyala el fet de les «normes de parla local i regionals que van anar essent gradualment desplaçades per les normes provinents de París». De fet, com continua indicant Lodge, «amb la difusió de la creença en la identitat entre llengua i pertinença nacional en el segle dinou, la promoció de la uniformitat lingüística d'acord amb les normes parisenques esdevingué un deure fonamental de ciutadania» (1993:228).

infants eren fets conscients a l'escola de les formes vernaculars que no coincidien amb les considerades normatives per l'estàndard vigent i se'ls aconsellava de corregir-les d'acord amb el model oficial, cosa que de vegades s'aconseguia totalment i d'altres només parcialment. Si les diferències eren fonamentalment lèxiques i/o gramaticalment poc complexes, els individus de la nova generació no només podien saber dominar l'estàndard molt correctament i usar-lo en les funcions que calgués, sinó que fins i tot l'adoptaven com a model del seu oral informal, que prenia, aleshores, una forma força acostada —tot i que amb trets característics— a l'estàndard promulgat. Si existien també diferències de caràcter fonètic respecte del que es considerava la pronunciació estàndard, aquestes podien tendir a perdurar —si més no parcialment— donada la dificultat que pot representar l'adopció automatitzada de determinats canvis articulatoris⁸⁷. En aquest cas, l'adaptació era, en molts aspectes, mútua. D'una banda, la varietat estàndard era fonèticament articulada a base dels trets locals, i de l'altra, els vernacles podien aproximar-se a l'estàndard en tots els altres nivells gramaticals. Aquests tipus de processos poden trobar-se avui en molts llocs del planeta. El grau d'acostament i d'adaptació varien segons els casos, però l'esquema podria semblar aplicable a una gran quantitat de situacions. L'evolució fóra, doncs, cap a una fusió bàsica entre els trets dels vernacles i de l'estàndard corresponents, tot donant lloc al que de vegades s'ha anomenat com a estàndards «regionals» orals amb notable reducció de la diversitat dialectal en la seva àrea però amb diferenciació parcial respecte de la norma estàndard considerada com a bàsica⁸⁸. En aquests casos, les diferències entre les formes usades en les comunicacions institucionalitzades i en les individualitzades es redueixen en alt grau, tant, doncs, per l'aproximació de les varietats col·loquials tradicionals a l'estàndard⁸⁹ com per l'adaptació d'aquest a determinats trets característics dels parlars locals, trets que tendeixen a perdurar i que no són pas viscuts negativament. El procés provoca, doncs, la desaparició de fet de gran quantitat de sistemes lingüístics locals. Com diu Mioni, és una altra classe de mort lingüística, tot i que menys visible a causa del menor grau de distància estructural. El fenomen, doncs, produeix un *continuum* lingüístic sense trencaments abruptes, en el qual «les llengües menors són conquerides per les més grans i els seus parlants tendeixen a considerar de forma natural els seus vernacles com a part integrant d'aquestes més grans» (Mioni, 1988:317). En aquestes situacions, per tant, desapareix la primitiva distribució de funcions de les varie-

---

87. Això no obstant, poden haver-hi casos en què els parlants construeixen regles d'adaptació *ad hoc* per tal d'ajustar el seu sistema fonològic a la producció de formes fonètiques no estigmatitzades (Pateman, 1987:95).

88. Això, per exemple, sembla ser el que ha caracteritzat l'evolució històrica dels parlars aragonesos o lleonesos cap a la forma estàndard oral del castellà del centre de la península Ibèrica. Semblantment pot estar ocorrent amb els dialectes del nord d'Itàlia, els quals tendeixen a evolucionar cap a una convergència amb els models d'ús lingüístic més o menys basats en l'estàndard escrit. Així, «es fusionen o s'eliminen oposicions no presents en el model escrit, s'homologuen processos morfo-fonològics i estructures de mot, se substitueixen grans conjunts lèxics i es canvien regles i estratègies sintàctiques quan són massa divergents del model escrit seguit» (Trumper & Maddalon, 1988:222).

89. És en aquest procés d'adaptació entre estructures lingüístiques que els parlants poden incórrer en el fenomen de la hipercorrecció, quan atribueixen al model estàndard formes inexistents o regles que no són d'aplicació escaient en determinats casos (Pateman, 1987:78).

tats, donada la creació d'un codi únic fonamental usat —amb els registres corresponents— en la totalitat de les comunicacions, però conservant o creant marques de formalitat i informalitat, com tendeix a ser habitual.

10.3 La distribució diglòssica

Al costat de les evolucions caracteritzades per l'adaptació mútua o per l'acostament cap a l'estàndard de vernacles estructuralment poc llunyans, hom pot trobar també les situacions caracteritzades per l'estabilitat bàsica de les formes vernaculars, pel desenvolupament de la plena competència en la varietat estàndard —escrita i oral— i per una distribució jerarquitzada i complementària de les funcions comunicatives entre aquestes dues modalitats, els vernacles i l'estàndard. La caracterització bàsica d'aquesta tipologia es correspon força amb les propietats que Charles Ferguson va atribuir a les situacions de «diglòssia» en el seu important article de 1959. La distribució de funcions acostuma a seguir de manera habitualment idèntica la divisió entre comunicacions institucionalitzades —interpretades com a formals i d'alt estatus i prestigi— i individualitzades —viscudes com a informals i d'alta franquesa i solidaritat— que abans ja hem esmentat. La varietat estàndard és la usada habitualment en les funcions oficials, en l'ensenyament, en les cerimònies religioses, en la retolació pública, en els mitjans de comunicació i en tot el pla escrit, i com a tal cal adquirir-la a través dels aparells institucionals adequats —és a dir, al sistema escolar. Per contra, les varietats vernaculars orals formen part indisoluble de la socialització natural dels individus —a la família, als grups d'amics, etc.— i són usades en la gran majoria de les interaccions quotidianes per la generalitat de la població. Són aquestes, per tant, les continuadores de l'activitat lingüística oral tradicional dels éssers humans a la qual, en determinades zones del planeta, s'han sobreposat les activitats escrites i formals pròpies de les societats desenvolupades contemporànies.

La diferència fonamental respecte de la tipologia de l'adaptació mútua o de la convergència dels vernacles cap al model estàndard és que, en aquest cas, els dialectes, si bé poden registrar diversos tipus d'interferències i d'altres influències per part de l'estàndard, continuen conservant les seves característiques estructurals pròpies i no semblen pas evolucionar —si més no de manera ràpida i notable— cap a una futura fusió amb la varietat referencial. Sense poder arribar a afirmar la immutabilitat i perennitat d'aquestes situacions, sí que cal observar que molts d'aquests casos persisteixen durant períodes similars als que han necessitat altres situacions per canviar radicalment. Són exemples, doncs, d'això, les pròpies situacions enumerades per Ferguson (1959) —el cas suís-alemany, els casos àrabs, el cas grec i el cas haitià— i d'altres com ara els vernacles sud-alemanys o de moltes altres parts del món⁹⁰.

Aquest tipus de situacions contrasten d'una banda amb les d'evolució gradual dels vernacles cap a l'estàndard, i, per l'altra, amb les de substitució lingüística, en

90. Ferguson (1988) calcula que existeixen al món uns dos-cents casos que encaixarien en la noció clàssica de «diglòssia».

què el contacte es produeix també entre varietats estructuralment molt diferents però on no es registra pas estabilitat sinó, al contrari, evolució cap al reemplaçament dels vernacles per modalitats orals molt sovint basades directament en l'estàndard oficial. Pel que fa al primer cas, les situacions de diglòssia descrites per Ferguson es caracteritzen, en general, pel fet de no presentar una evolució adaptativa dels vernacles cap a la modalitat estàndard. Aquesta, per tant, és percebuda només com l'apropiada per a les comunicacions escrites i orals molt formals però no pas per a la conversa i la comunicació informal. De fet, tal com ha assenyalat el mateix Ferguson, la característica més fonamental de la seva tipologia de diglòssia és el fet de la distribució *radical* de les funcions, on mai la varietat estàndard no és usada per *cap* grup social per a la comunicació informal quotidiana. Amb la intervenció, doncs, d'aquesta categorització clarament separada de les varietats i de les seves funcions, les modalitats orals no són qüestionades ni pels grups de més alt estatus social i conserven tot el seu prestigi respecte de l'estàndard oficial.

Quant a l'altra característica —la continuïtat que per ara presenten aquestes situacions—, podem preguntar-nos què fa que situacions de distribució jerarquitzada de funcions entre varietats lingüístiques estructuralment no pas properes puguin aparèixer en alguns casos com a molt estables i en d'altres, en canvi, la tendència sigui a l'abandonament de les varietats que ocupen les comunicacions individualitzades i la seva substitució per les de les comunicacions institucionalitzades. Quins podrien ser els factors que determinarien aquests distints resultats —diglòssia (en el sentit de Ferguson) estable *versus* substitució? Més que no pas a les divergències estructurals, hem d'acudir probablement a les representacions cognitives dels parlants respecte de les varietats lingüístiques en presència. Què fa que uns parlants abandonin els seus vernacles i uns altres no? Fixem-nos que no es tracta aquí d'entendre per què *adopten* una varietat sinó per què *n'abandonen* una altra⁹¹.

Les situacions de distribució diglòssica de funcions acostumen a presentar la coexistència de varietats *percebudes* com a pertanyents a una mateixa «llengua». Això pot ser especialment clar en els casos àrab i grec. Usin el que usin la gent, les dues varietats són viscudes com a innegablement àrabs o gregues. No es planteja, doncs, cap problema identitari per raó de l'estàndard —especialment escrit— en difusió. Les varietats resten, com he dit, en distribució complementària —la varietat estàndard mai no és usada en les comunicacions individualitzades orals i les vernaculars mai no ho són en l'escrit i rarament en l'oralitat molt formal. L'estàndard de base escrita és una varietat conscientment adquirida en el sistema escolar corresponent generació rere generació mentre que els vernacles ocupen les funcions familiars i quotidianes i són les primeres varietats adquirides pels individus. No sembla haver-hi, per tant, en principi, lloc per a un conflicte de tipus etnicolingüístic, atès que les varietats no simbolitzen pas aquesta classe d'oposició⁹². Del

91. Adoptem aquí el punt de vista de Lieberson (1981) sobre el fet que les causes del bilingüisme i les de la substitució lingüística poden ser separades i distintes. Assumim, doncs, que «les pressions a favor i en contra de l'adquisició d'una segona llengua són, com a mínim, parcialment diferents de les pressions que intervenen sobre els pares pel que fa a la llengua que usaran per pujar els seus fills» (p. 130).

92. Això no vol dir que no pugui produir-se un conflicte de tipus social a l'entorn de la modalitat estàndard, entre els partidaris de l'allunyada modalitat existent i els d'un nou estàndard més acostat als col·loquials actuals. Alguna cosa d'això hi ha entre les modalitats «katharevousa» i «demotiké» en el cas grec.

contrast entre les varietats no sembla desprendre's per als parlants cap representació negativa que els porti a l'abandonament dels vernacles en favor de l'estàndard en la comunicació informal quotidiana. De fet, pot ser que passi a l'inrevés. Tant en els països àrabs com en el cas grec i, fins i tot, en el del suís-alemany sembla haver-hi mostres de la puixança dels vernacles que, en lloc de recular, augmenten el seus usos o fan evolucionar les varietats formals cap a característiques estructurals dels col·loquials⁹³. En el cas del suís-alemany, l'estàndard fonètic preferit no és el de l'alt alemany —el més corrent a Alemanya— sinó el d'una pronunciació basada en característiques clarament definitòries dels sistemes vernaculars suïssos.

És clar, doncs, que els grups esmentats no semblen atribuir avaluacions negatives a les seves varietats vernaculars que els portin a abandonar-les en la comunicació informal quotidiana —d'altra banda, la més corrent i general per a la gran majoria de la població. Si en els casos grec i àrab la varietat estàndard classicitzant és, així, vista com una varietat pròpia i no pas forastera i sense possibles models d'individus que l'usin en l'oralitat informal, en el cas suís la contrastació amb els possibles models d'usos orals o bé és atenuada per la diglòssia existent també en les zones dialectals sud-alemanyes o bé de la comparació resultant no en conclouen que siguin ells els que hagin de canviar de varietat vernacular habitual. D'una banda hi deu intervenir el fet d'una ideologia proestàndard molt més relaxada en el món germànic que no pas, per exemple, en els casos francès o anglès (vg. Lodge, 1993), i, de l'altra, l'existència d'una autoimatge grupal altament positiva —Suïssa no és pas un país pobre i poc desenvolupat econòmicament— i el fet que l'adopció de l'estàndard alemany general no és pas cap imposició forastera ni fruit d'una situació de minorització política sinó una decisió pròpia —i si ho volguessin, revocable lliurement. Si bé en el cas àrab un factor d'influència podria ser l'absència, encara en molts llocs, d'una alfabetització generalitzada de la població —que fa que encara no tothom pugui plantejar-se parlar en estàndard als fills— en el cas suís això no és pas així i no per això els pares deixen els vernacles per pujar les noves generacions. Aquest tipus de «bidialectalització» —i no pas «bilingüïtzació», si ens atenem a com deu ser viscut el procés per la població i no només a la distància estructural— no sembla portar necessàriament i directament a la substitució.

Aquesta tipologia, per tant, sembla presentar una evolució diferenciada tant de la que es caracteritza per l'evolució estructural cap a un estàndard localment modificat (*drift*) com de la que abandona intergeneracionalment els vernacles i adopta una varietat —també més o menys modificada de l'estàndard— per a les comunicacions individualitzades (*shift*). Paradoxalment, en trobar-se entremig —massa lluny per un simple acostament estructural i massa a prop (encara que sigui cognitivament) per ser definida com a llengua absolutament diferent i contraposada— la situació pot esdevenir força estable durant llargs períodes, si no és que ocorren nous canvis socials que la fan evolucionar cap a altres resultats. Fonamentalment, però, la raó de l'estabilitat d'aquests casos de distribució diglòssica ha de cercar-se en la dimensió política: cap dels casos habitualment analitzats no són situacions de subordinació política com els de les comunitats europees minoritzades. La percepció de de-

93. Vegeu Ferguson (1988).

pendència i, en conseqüència, d'autodenigració, no tenen, doncs, perquè produir-s'hi. Molt probablement no deu ser el simple fet de la bilingüïtzació allò que pot dur a la substitució, sinó el *context* en què té lloc aquesta bilingüïtzació i els significats que s'hi associen.

10.4 La substitució

10.4.1 *Caracterització general*

Al costat de les situacions que podrien ser incloses en la tipologia de la distribució diglòssica de funcions, caracteritzables per la seva relativa estabilitat, podem trobar, en canvi, situacions que, havent passat per etapes si més no superficialment similars a aquella, han tendit a evolucionar cap a la substitució de les varietats vernaculars per l'estàndard oficial fins i tot en les comunicacions orals familiars, cosa que dóna lloc al trencament natural de la transmissió lingüística i en molts casos, doncs, a la desaparició definitiva de nombrosos sistemes lingüístics. En aquests casos, el procés iniciat per la difusió política de la varietat estàndard —en especial a través de l'alfabetització generalitzada que hi ofería el sistema escolar i de l'explícita prohibició de l'ús públic d'altres llengües— ha produït —en interrelació amb altres factors no menys decisius— la continuació del procés de canvi sociolingüístic fins al foragitament de les varietats pròpies de les seves funcions històriques i l'ús de varietats funcionals basades en la modalitat referencial única en la totalitat de les funcions comunicatives. Ja sigui en el pla escrit —des d'on es van expulsar els estàndards previs que poguessin existir— com en el pla oral —formal i informal— els comportaments lingüístics es van anar unificant en un procés gradual entorn del model estàndard estatal vist com l'única manera de parlar correcta i apropiada en totes les situacions —amb les corresponents adaptacions funcionals, com hem dit. Com ho exemplifica clarament el cas francès, d'una «amalgama de nombroses comunitats diglòssiques organitzades a l'entorn d'una monoglota regió de París» (Lodge, 1993:152) hem passat avui a un país on la majoria dels altres sistemes lingüístics pràcticament han desaparegut i on el «francès» ha passat a ocupar totes les funcions d'aquells⁹⁴. Processos semblants podem trobar en el cas de les llengües cèltiques —els gaèlics irlandès i escocès i el gal·lès— a la Gran Bretanya, o a Espanya mateix, on els casos basc, gallec o valencià exemplifiquen processos de substitució en marxa, encara plenament actius i dinàmics. Per què en aquests casos no ha estat possible, com a mínim, una continuïtat estàndard/vernacles a semblança de les distribucions diglòssiques de funcions prèviament examinades⁹⁵?

94. Això no obstant, cal tenir present que en el cas del francès, com en molts d'altres, el procés ha estat lent i costós: «caldrà recordar que és només al segle XX, després d'una llarga evolució seguida d'una profunda revolució política, però sobretot després d'haver digerit els fruits de la Revolució industrial, que els parlars de la majoria dels francesos van esdevenir més o menys uniformes, o si més no intercomprensibles» (Mackey, 1994:62).

95. Kloss assenyala el fet que els vernacles tendeixen a durar molt més que els estàndards: «Molt sovint, hom trobarà que en el cas del bilingüisme substitutiu el dialecte local de la llengua vençuda anirà cedint terreny molt més lentament que la llengua estàndard» (1969:72).

El primer que cal dir, òbviament, és que —a diferència de les situacions descrites per Ferguson— els poders polítics corresponents no han volgut precisament l'existència d'aquest resultat. Ja, en molts casos, des del mateix inici del procés de difusió massiva de l'estàndard estatal —que coincidia per a la gran majoria de la població per primera vegada amb la seva alfabetització— l'objectiu explícit no era només el de difondre una interllingua de comunicació general sinó el d'acabar amb l'existència dels altres sistemes de comunicació lingüística que diferissin del model adoptat pel poder polític central i sobirà⁹⁶. La difusió escolar de l'estàndard estatal anirà, doncs, acompanyada d'un discurs clarament denigratori i estigmatitzant de les varietats vernaculars («soyez propre, parlez français», «habla en cristiano», «habla la lengua del imperio») alhora que es decretarà la prohibició de l'ús de les altres varietats diferents en la comunicació pública i fins i tot en les discussions orals de les institucions privades. En aquest marc de subordinació i dependència, a mesura que la població anirà essent competent en l'estàndard en implantació podrà optar per transmetre'l als seus fills com a varietat bàsica de socialització, és a dir, com a varietat nativa, tot interrompent la transmissió intergeneracional del vernacle propi del grup. Tractant-se d'un comportament la pertinença del qual serà òbviament avaluada per la comunitat, el canvi de les pautes habituals necessitarà una clara justificació i legitimació ideològiques i/o pràctiques. Això podrà venir donat pel discurs de la «llengua nacional» que afavorirà la idea de la llengua única i general per a tots els ciutadans. En mots de l'*abbé* Grégoire en el seu esmentat informe, «cal que la unitat de la llengua entre els fills de la mateixa família extingeixi les restes de les prevencions resultants de les antigues divisions provincials i estrenyi els llaços d'amistat que han d'unir els germans» (Balibar - Laporte, 1976:184). Així, en el cas de França, renunciar, doncs, a la continuïtat dels propis parlars serà interpretat oficialment com un acte de patriotisme al servei de la llibertat. Des del punt de vista pràctic, la imposició legal de l'estàndard conegut com «francès» com a únic codi d'ús oficial i públic paral·lelament als processos d'industrialització i urbanització que afavoriran la mobilitat social i geogràfica de les poblacions, augmentarà la percepció de la necessitat i imprescindible de l'estàndard oficial per a la supervivència i, en especial, per a l'ascens econòmic. Gradualment, doncs, i en un procés de difusió asimètric segons els grups socials i geogràfics, l'estàndard —en forma de «langue national»— serà adoptat primer com a varietat de les comunicacions institucionalitzades i després transferit a les individualitzades per una generació ja competent, que, a la vegada, el transmetrà ja com a natiu a la pròxima generació, la qual ja rarament coneixerà els vernacles antics i farà de l'estàndard —convenientment adaptat a les funcions col·loquials— la seva única llengua pròpia i habitual.

Fixem-nos que, en aquests casos, a diferència dels de la diglòssia fergusoniana, les varietats en concurrència sovint no són atribuïbles a un mateix sistema lingüístic —a una mateixa «llengua»— a causa de la seva evident distància estructural (que pot ser, però, segons els casos, perceptualment estirada o escurçada segons els pres-

96. El mateix informe que el gran impulsor de la política lingüística francesa després de la Revolució, l'*abbé* Grégoire, adreça a la Convenció s'intitula «Informe sobre la necessitat i els mitjans d'anihilar els «patois» i universalitzar l'ús de la llengua francesa» (vg. Balibar & Laporte, 1976:179-197 i Viana, 1995:275-284.).

supòsits ideològics dels interpretants de la situació)⁹⁷. Sovint, doncs, aquesta tipologia pot caracteritzar-se pel fet de vernacles en contacte amb un estàndard estructuralment força distant i, per tant, amb un grau —més o menys difús— de consciència etnicolingüística diferencial. Precisament aquest pot ser, com hem indicat anteriorment, un factor distintiu important respecte de les situacions típiques de diglòssia. En aquestes l'estàndard no és vist habitualment com a imposat i/o com una varietat pertanyent a un altre col·lectiu etnicolingüístic amb el qual hi ha subordinació o enfrontament. En canvi, en les situacions de substitució, la consciència diferencial —habitualment negativa— és clara i deu ser a la base del moviment que el col·lectiu subordinat fa cap a l'adopció de la varietat del dominant per pujar els fills. Això pressuposa la intervenció d'elements identitaris, febles i poc atractius per una banda i forts i prestigiosos per l'altra. Mentre que en les situacions de diglòssia no han de deixar els vernacles per tal de treure's cap estigma ni per assimilar-se a cap altre grup, en les de substitució l'abandonament és forçat pel desig d'adoptar un comportament lingüístic que fins i tot en les comunicacions informals no denoti la pertinença ètnica originària. Per això, pel fet que és socialment inconvenient la continuïtat com a parlant del vernacle autòcton, no pot donar-se una situació estable de distribució —encara que fos diglòssica— de funcions. Gradualment, segons l'escala social —de dalt a baix⁹⁸—, i més contemporàniament de forma fins i tot més generalitzada donada la influència dels aparells estatals actuals, els individus aniran abandonant els seus vernacles i adoptant un estàndard —localment modificat per trets vernaculars— com a model de comportament lingüístic tant formal com informal.

10.4.2 *Dinàmica social i intergeneracional*

Clarament, doncs, les situacions de substitució lingüística es donen en els casos de subordinació política de comunitats lingüístiques diferenciades que, una vegada integrades en Estats-nació centralitzats que no les reconeixen oficialment, són sotmeses —per la pura força en situacions autoritàries o fins i tot en règims democràtics per la força dels vots del grup etnicolingüístic majoritari— a la prohibició de l'ús públic de les seves llengües i a la seva denigració i estigmatització. Essent aquesta, però, la causa principal, no n'és pas l'única. Arribar a l'abandonament complet de les formes lingüístiques orals del propi grup social no és un fenomen fàcil ni senzill sinó complex i multidimensional i només comprensible en la seva dinamicitat.

---

97. Cal no oblidar que es pot donar el cas de fer creure als parlants que la seva varietat és un dialecte mal parlat de determinat estàndard, tot i que estructuralment pugui pertànyer a un altre grup de parlants. Donat que, en principi, els individus només saben què parlen o què no parlen a través de les informacions que els arriben socialment —en la seva comunitat, l'escola, la premsa, etc.— aquells poden ser influïts en el sentit de fer-los autopercebre's com a parlants d'una modalitat —òbviament poc prestigiosa— pertanyent a una llengua representada per l'estàndard en difusió —d'origen, però, realment exogen— i incitar-los a substituir els seus vernacles per l'estàndard dominant com a varietat col·loquial habitual.

98. Vg. Querol (1990).

Juntament amb el fenomen polític de l'Estat-nació i les conseqüències de política lingüística que se'n derivaren, els processos de substitució lingüística registrats els darrers cent cinquanta-anys tenen lloc en estreta interrelació amb altres factors igualment importants en el marc del procés general de *modernització*. Esdeveniments com ara la industrialització i la urbanització —que van provocar la mobilitat socioeconòmica i geogràfica de les poblacions— tenen també un paper fonamental en la creació de les condicions afavoridores de la substitució. Pel que fa al desig d'ascensió socioeconòmica, el procés de modernització va contribuir a estendre en l'escala social canvis lingüístics produïts fins aleshores només en determinades i circumscrites capes altes de les societats subordinades. En molts d'aquests casos, l'aristocràcia autòctona havia ja començat anteriorment el procés de substitució lingüística i havia ja abandonat en molts casos la llengua d'origen, tant en els usos formals com informals. En un procés descendent, l'alta burgesia urbana havia anat imitant també aquest comportament substitutiu i compartia amb l'aristocràcia el menyspreu per les formes lingüístiques autòctones, vistes com a inferiors i destinades a desaparèixer en favor de la llengua de la cort i/o del poder. La dinamització que la revolució industrial comporta per a l'estabilitat de l'estructura social de distribució del poder produirà, en molts casos, que la nova burgesia ascendent tendeixi també a imitar les classes altes ja existents i s'esforci per bilingüitzar-se en la llengua vista com a «superior» i, posteriorment, per abandonar la llengua d'origen com a idioma de transmissió familiar. Les ciutats, doncs, seran capdavanteres en els processos de substitució.

Al costat de la mobilitat social, un altra mobilitat, com hem dit, tenia també lloc: les migracions de la població rural a les ciutats. Aquest fenomen de desplaçament dels individus tenia una doble conseqüència sociolingüística: d'una banda desfeia en molts casos les comunitats que sostenien els parlars vernaculars escampats pel país —els ecosistemes socioculturals que les produïen— i, per l'altra, provocava la necessitat d'instaurar noves normes de comportament en les ciutats —la reharmonització en un altre hàbitat. Pel que fa a aquest segon aspecte, fou crucial la interrelació entre els comportaments lingüístics urbans ja existents i els dels nouvinguts. Si la població que es desplaçava ho feia a ciutats amb predomini clar d'una varietat o varietats corresponents al propi sistema lingüístic, l'adaptació fóra cap a aquella de forma gradual. Si la mescla de poblacions tenia lloc en ciutats on predominava —si més no en l'estratificació social— l'ús de la llengua del poder polític —forastera per a la majoria de la població d'origen rural— podien ocórrer dues coses. En uns casos, l'arribada precisament de grans contingents de població procedent del camp, amb varietats lingüístiques autòctones, podia reforçar la burgesia no substituïda encara lingüísticament i decantar la ciutat cap al codi propi. En d'altres, si el procés de substitució era ja força avançat en les capes altes i la població nouvinguda adoptava la representació cognitiva que associava ascensió social amb abandonament d'ús de les varietats de la llengua pròpia, aquestes anirien tendint cap a la desaparició de tots els àmbits, formals i informals, i a l'estroncament de la seva transmissió intergeneracional espontània. No cal dir que, si es donava el cas que en les migracions participaven també poblacions amb varietats lingüístiques adscribibles a la llengua del poder polític i econòmic, la situació esdevenia més complexa i, en molts casos, s'afavoria encara més la minorització de la població de llengua autòctona i la con-

seqüent renúncia a l'ús d'aquesta en la vida social i en la transmissió lingüística familiar. El procés d'urbanització, per tant, pot ser fatal per a la continuïtat i estabilitat de moltes de les comunitats lingüístiques políticament subordinades, en especial si aquestes també queden minoritzades interiorment i, per mitjà del procés indicat, les poblacions urbanes acaben adoptant de forma majoritària la llengua dominant⁹⁹.

A aquest objectiu, evidentment, pot contribuir-hi l'escolarització obligatòria només en la llengua dominant —en la seva varietat estandarditzada— i amb exclusió completa de la llengua de les comunitats subordinades. Difós en l'edat d'adquisició lingüística òptima i a través d'un aparell educatiu oficial de gran repercussió socio-simbòlica —per tal com controlarà la facilitació dels mitjans intel·lectuals cabdals per a la supervivència econòmica en les societats desenvolupades— l'estàndard lingüístic oficial podrà ser adquirit per cada un dels individus de la comunitat social i posat en pràctica en les funcions que hom decideixi. Si això és acompanyat per un discurs —com ja hem assenyalat— denigratori i estigmatitzador de les altres llengües —presentades com a sistemes lingüístics sense estàndard fixat i purament, doncs, orals, dialectals i secundàries— i es demana als mateixos pares que, a fi d'ajudar a l'èxit escolar dels fills, els parlin en la llengua de l'escola, les condicions que portaran al desús de les varietats de la llengua autòctona van adquirint més i més pes.

El procés d'abandonament del sistema lingüístic propi no serà pas, però, ràpid i fàcil. Els elements que grupalment, interaccionalment i individualment afavoreixen la persistència dels comportaments —comentats ja en la primera part del llibre— hi tindran la seva influència. Així, el fet de l'augment de la dificultat de desenvolupar competències lingüístiques productives a mesura que avança l'edat de l'individu pot fer que moltes de les persones adultes que es trobin en unà situació de contacte lingüístic no puguin dominar fluidament el nou codi i, per tant, evitin d'utilitzar-lo si no és estrictament necessari. Vol dir això que, si continuen en aquest estat de competència, tampoc no usaran la nova varietat estàndard oficial per parlar amb els fills i que aquests, doncs, no la tindran com a primera llengua de socialització. Aquest fet però, no significarà necessàriament que aquesta segona generació no pugui esdevenir plenament competent en l'estàndard que es vehicula institucionalment. Donada la política lingüística escolar existent en la majoria d'aquests casos, la llengua vehicular única i habitual en el sistema educatiu serà l'estàndard oficial, fins i tot molt sovint en l'ús lingüístic extraacadèmic estricte, a causa bé de la procedència forània dels mestres —explícitament cercada pel poder polític— o de la interiorització de la necessitat de substitució lingüística per part d'ensenyants de procedència autòctona.

En aquest context d'exposició continuada a l'estàndard oficial —que anirà essent també la llengua habitual de tota la resta de la comunicació pública, en especial, de la de dependència oficial o paraoficial i escrita— els individus de la segona generació podran esdevenir bilingües asimètrics en els seus codis. Per una part dispo-

99. Kloss (1969) ja assenyala la importància cabdal de les ciutats en els processos de substitució o manteniment lingüístics. Esmenta els casos de l'irlandès, del gal·lès i del bretó l'ús dels quals s'ha perdut de fa temps a ciutats com ara Dublin, Cardiff o Brest i els del romanx o el d'un dels estàndards del noruec —el Landsmaal— que no han estat mai usats per la població urbana. El procés d'urbanització és ara mateix, doncs, molt negatiu per a aquestes llengües o varietats.

saran de competència només oral informal en la varietat vernacular de la seva llengua primera i per l'altra de competència escrita i oral formal respecte de la llengua segona —l'oficial— en la seva versió estàndard, amb trets més o menys locals segons els casos. És, doncs, el «bilingüisme» característic de les situacions de subordinació política. La llengua pròpia queda reduïda al *continuum* vernacular oral mentre que la llengua declarada oficial pel grup que deté el poder polític es presenta en la seva modalitat estandarditzada escrita i oral formal. La competència és perfectament desigual: mentre que en el codi de la pròpia comunitat només hi sabrà parlar, i sobre temes dels àmbits de la quotidianitat privada, generalment en l'altre hi sabrà escriure i parlar segons les normes estàndards però li faltaran els registres més col·loquials. Això pot produir l'aparent paradoxa que les comunitats que parlin l'idioma oficial de forma més pròxima a la varietat normativa estricta —excepte, si voleu, en el pla fonètic— siguin precisament les que no el tenen com a llengua primera sinó com a segona llengua apresada fonamentalment a l'escola.

Fixem-nos que aquest marc polític —i no pas cap altra cosa— és el responsable de la típica distribució jeràrquica de funcions i de l'estat d'alta interferència en les llengües autòctones que tendeixen habitualment a presentar tots els processos de substitució lingüística abans d'avançar de manera efectiva cap a l'abandonament dels vernacles propis. En un ecosistema en què no és permesa la utilització del sistema lingüístic autòcton en les comunicacions oficials i institucionalitzades en general, per força aquest hi serà absent i per força no desenvoluparà —o adaptarà— cap varietat estàndard pròpia apta i necessària per a complir aquest tipus de funcions. En absència d'aquesta i dels organismes que podrien prendre les decisions lingüístiques corresponents, no és gens estrany que la tendència sigui a anar adoptant formes procedents de l'únic model estàndard lingüístic disponible per referir-se a multitud de coses de la vida social i, en especial, a les referents al coneixement i a la tecnologia. Amb el temps, fins i tot denominacions i construccions ja existents en el codi autòcton poden anar essent reemplaçades per d'altres procedents de l'estàndard oficial, amb la qual cosa el *continuum* vernacular autòcton tendeix a presentar una imatge de mescla i barreja amb la llengua dominant que, de manera perversa, pot ser aprofitada per les autoritats per corroborar la inferioritat del sistema lingüístic de la comunitat subordinada i/o per presentar-lo com un «simple dialecte» o «patois» mal parlat i espuri de la llengua declarada oficial.

Les generacions bilingüitzades —segons el model asimètric que acabem d'exposar— de les comunitats subordinades presentaran, doncs, un alternança de codis segons les situacions i les funcions. La més vistent és la distribució oral/escrit, donat que aquest últim pla mai no podrà ser ocupat per cap varietat de la llengua autòctona i únicament serà realitzat per la llengua oficial forastera, la que es facilita en exclusiva per a aquestes funcions. En l'oralitat, els individus oscil·laran entre un sistema i l'altre fonamentalment segons la categorització de la funció. D'acord amb les instruccions polítiques vigents, l'activitat oral formal dels àmbits oficials o assimilats hauran de ser en l'estàndard oficial. La comunitat, doncs, tendirà també a escoltar els discursos i les intervencions dels seus dirigents i les classes dels seus mestres i professors únicament en la llengua oficial i en aquesta funcionaran, en general, tots els mitjans de comunicació. Això no vol dir que, en segons quins casos, igual com ocorre en les situacions de diglòssia descrites per Ferguson, les mateixes

autoritats o mestres locals parlin —a micròfon tancat o fora del saló de sessions o de l'aula— en els vernacles autòctons, en comunicacions viscudes ja com a individualitzades i, per tant, no tant formals.

Aquesta distribució de funcions en què les comunicacions individualitzades —per la força del costum grupal i per les normes cara a cara instaurades entre els parlants— queden reservades per als vernacles autòctons pot anar trencant-se si els individus —per constricció, per exemple, de les normes de l'àmbit on té lloc la interacció— es veuen obligats a parlar-se en l'estàndard oficial i es debilita, així, la força de la norma persona-llengua o intragrup-llengua. Si, com ha ocorregut en el cas francès i també en determinades èpoques en el cas espanyol, fins i tot les deliberacions dels consells municipals i d'altres institucions de caire més o menys públic havien de ser fetes en la llengua oficial, no és estrany que aquestes situacions poguessin evolucionar també cap a un *code-switching* —una alternança de codis— no només institucional sinó també personal, si més no entre els individus que es podien trobar en aquestes condicions. Altres factors de relaxament de les normes lingüístiques intragrups han pogut ser fenòmens com la presència més o menys habitual d'individus de procedència al·lòctona sense competència —ni receptora en principi— en el sistema lingüístic de la comunitat subordinada. Donada la no-comprensió del codi autòcton i la pertinença habitual d'aquests individus al grup lingüístic dominant de l'Estat —normalment funcionaris o professionals forasters destinats als territoris lingüístics diferents, sense tenir per res en compte aquest fet— la norma d'interacció lingüística resultant ha estat l'adaptació dels autòctons als al·lòctons i no pas a l'inrevés. Donada la asimetria de competències i la superioritat simbòlica de la llengua oficial —valoració compartida tant pels interlocutors forasters com molt sovint també pels autòctons a causa del seu estat de subordinació i de les representacions vehiculades pels aparells estatals— les interaccions amb aquests papers —metges, secretaris i altre personal administratiu de l'ajuntament, farmacèutics, advocats, sacerdots, etc.— podien tendir a ser en l'idioma foraster. La influència d'aquestes persones —habitualment d'estatus alt als ulls de les comunitats subordinades— s'estenia fins a influir en el comportament lingüístic que sostenien els autòctons entre ells en presència dels primers. Ja sigui per facilitar-los la comprensió de la conversa o per la asimetria sociosimbòlica existent entre els grups lingüístics en contacte, la població minoritzada que més relació tenia amb aquestes capes socials s'acostumava a parlar-se en la llengua oficial i, probablement, en molts casos —donat l'estatus dels interlocutors— experimentava fins i tot satisfacció de poder-ho fer.

Només sembla que, en general, han pogut resistir aquest macroprocés de modernització aquelles comunitats que, a partir de la seva situació econòmica i cultural, han pogut fer prevaler una interpretació positiva de les seves varietats lingüístiques i globalment d'elles mateixes com a grup humà i han sostingut un discurs il·legitimitzador de la situació que estaven vivint. Catalunya, per exemple, sembla ser un d'aquests pocs casos, en què, malgrat tota la pressió política en situacions altament coactives i repressives —i, potser, en part per això— la majoria de la població autòctona ha tendit a conservar les seves varietats vernaculars i, encara que de forma reduïda i clandestina, també el seu estàndard. No sembla ser, en canvi, aquesta la tendència al País Valencià ni fins i tot actualment, en part, a les Illes Balears, on

les situacions, malgrat nuclis importants de resistència, semblen tendir cap a una definició de la realitat diferenciada de la de Catalunya i, doncs, cap a l'abandonament de les varietats autòctones i l'adopció de l'estàndard castellà fins i tot en les comunicacions individualitzades i en la transmissió generacional¹⁰⁰. Això, com és evident, requereix una definició de la realitat que, en l'escala de valors de les poblacions, faci primar una avaluació positiva de l'abandonament dels vernacles per sobre de la del seu manteniment. Com hem dit, quan es dona aquest estat de coses —típic de les situacions minoritàries, ja siguin per subordinació política o per migració— les avaluacions de les pròpies varietats acostumen a ser molt negatives —o, en tot cas, només apreciades en termes «folkloritzants»— i fins i tot considerades socialment estigmatitzants. Els pares, doncs, consideren que pel bé dels fills, els serà molt més avantatjós saber parlar més bé en l'estàndard oficial que no parlar en els vernacles històrics, donada la situació existent. Mentre els vernacles són socio-significativament associats al passat, la ruralitat i a un món decadent, els estàndards per contra tendeixen a representar el futur, la modernitat, la possibilitat de supervivència econòmica, i un món dinàmic i prestigiós amb el qual els individus es volen identificar. Com es deia al País Valencià molt gràficament, «parlar en valencià és anar amb espartanyes, parlar en castellà és anar amb sabates»¹⁰¹. Hom culminarà, així, arreu del planeta la desaparició d'un altíssim nombre de sistemes lingüístics percebuts com a vergonyants pels seus parlants sota la pressió uniformitzadora dels estàndards estatals. Serà la crisi de la linguodiversitat.

El moment fonamental de la desaparició dels codis serà la interrupció de la seva nativització en la pròxima generació. Semblantment al que veurem que ocorre en les situacions de contacte per migració, els pares ja bilingüïtzats en la llengua dominant decidiran de transmetre aquesta i no pas la pròpia del grup als seus fills, per tal com pensaran que els serà més avantatjosa per a la supervivència econòmica o per a l'ascensió o acceptació social. El procés mantindrà característicament una situació en què la generació dels pares podrà encara parlar en la varietat autòctona entre ells però, en canvi, usará el seu segon codi —l'oficial i prestigiós— per adreçar-se als fills. Aquests interioritzaran perfectament el nou idioma —que habitualment serà també el de l'escola— i establiran noves normes socials d'ús lingüístic que s'aniran estenent a mesura que es vagi produint el reemplaçament de les generacions. Pel fet

100. En el cas del País Valencià, Ninyoles (1978:56) destaca com durant la segona meitat del s. XIX i la primera del XX, la mobilitat social i la substitució lingüística esdevenen fenòmens connexos. «El canvi d'idioma —diu aquest autor— constituirà el resultat inevitable dels canvis que es produeixen en la posició social d'individus i grups. Ara bé: a diferència d'èpoques anteriors, en què aquell canvi s'operava dins un mateix nivell social, ara s'estén a nivells diversos: oligarquia terratinent, classes mitjanes i petita burgesia» —i contemporàniament, afegeixo jo, ja de forma generalitzada entre molta de la població urbana.

101. «Les comparacions valoratives amb altres grups o amb els seus membres individuals poden convertir-se en un aspecte important de l'autoimatge d'una persona, especialment quan aquesta es considera marginada dels altres i (explícitament o implícitament) «inferior» a ells en aspectes importants». El fenomen és corrent i pot ser massiu, com ara la creença dels negres en la seva pròpia inferioritat respecte dels blancs (Tajfel, 1984:362 i 364). De fet, segons Merton, «l'individu orienta la seva conducta en base a l'aprovació o el rebuig de grups als quals ell no pertany. Els grups de referència són grups estranys que actuen d'escalas de valor per a l'acció individual i constitueixen el sistema de referència dins del qual l'individu valora el seu comportament i el dels altres» (citada a Dahrendorf, 1975:49).

del contacte amb la generació dels pares, aquesta primera generació que ja té com a L1¹⁰² el codi al·lòcton, podrà encara entendre oralment l'auctòcton, donat que s'hi anirà exposant a través de l'ús que en puguin fer la generació dels progenitors. Fins i tot, si el grau de substitució lingüística intergeneracional no és majoritari —posat que a l'inici el canvi es pot estendre asimètricament, de dalt a baix segons l'escala social— el poden arribar a parlar fins i tot amb membres de la pròpia generació que encara tinguin el codi històric del grup com a L1. A mesura, però, que s'estengui el comportament substitutori, aquest podrà generalitzar-se, de manera que arribaran a ser els que encara tinguin com a L1 l'autòctona els que s'aniran avergonyint d'usarla i evitaran de parlar-la, si més no en públic i, en especial, amb els seus companys i amics. Arribats en aquest punt, tota una nova generació haurà ja adoptat majoritàriament —a través dels pares— el nou comportament lingüístic i el codi inicialment al·lòcton anirà esdevenint natiu¹⁰³.

---

102. L1 = «llengua primera», és a dir, la desenvolupada en primer lloc en la seqüència temporal vital de l'individu.

103. Sobre la substitució lingüística, vg. també el capítol 11.

Capítol 11

Els processos migratoris

Les persones aprenen les llengües per a una finalitat i com més funcions té una llengua més forta és i més atracció té per a la seva comunitat.

William F. Mackey

11.1 El contacte per migració

Al costat del gran fenomen de contacte lingüístic produït més contemporàniament per l'extensió dels estàndards trobem històricament —i amb funcionament ininterromput— l'altra gran causa d'exposició a la diversitat lingüística: les migracions de les poblacions. Tan antics com la història de la humanitat, els moviments massius de grups d'éssers humans del seu territori tradicional cap a zones ja habitades per altres col·lectius han comportat molt sovint l'encontre entre diferents cultures i llengües amb resultats diversos segons les circumstàncies: desús i desaparició del codi dels migrants o del dels receptors o bé fusió i emergència d'un nou sistema lingüístic construït a partir dels elements d'un i altre codis precedents. El contacte per migració, doncs, implica generalment canvi, si més no per a un dels grups en contacte¹⁰⁴. El grup que es desplaça,

---

104. Així com en altres aspectes del fenomen cultural és més habitual que es donin processos de fusió i de sincretisme per part —tot i que potser en grau diferent— de tots dos grups en contacte, lingüísticament sembla haver-hi una tendència majoritària a realitzar la fusió acabant usant un de sol dels codis en contacte, tot i que s'hi puguin incorporar alguns elements —mots, girs, etc.— del que s'abandona. Per exemple, en el cas de l'Argentina de les darreries del s. XIX i primeres dècades del XX —on els estrangers van representar gairebé la meitat de la població en les províncies econòmicament i demogràficament més importants i gairebé el 70% de la població de la capital— es va donar, segons els estudiosos, un procés de sincretisme cultural, que en l'aspecte lingüístic, però, «tuvo su realización en una confluencia hacia el uso del español como única lengua» (Fontanella, 1978:30). Els casos d'emergència de nous codis per pidginització i criollització no són tampoc estranys, però. Igualment, el codi que pugui prevaler, segons les circumstàncies, pot veure's afectat estructuralment, tot i que no es pugui parlar pròpiament ni de pidginització sinó més aviat d'influència del «substrat» —és a dir, dels trets específics de la llengua primera dels individus— com sembla indicar l'actual evolució sociolingüística a Catalunya, pel que fa al català dels joves d'origen immigrant.

per exemple, tendeix a trobar-se —sobretot contemporàniament— en un hàbitat sociocultural diferent del que va deixar i al qual molt probablement tindrà necessitat d'adaptar-se per tal de sobreviure econòmicament i, segons el nombre i el grau de concentració de la població desplaçada, fins i tot sociopsicològicament. Si el volum, però, dels dos grups en contacte arriba a ser relativament similar i a més hi ha altres factors —polítics, militars, econòmics, tecnològics, culturals, etc.— que impliquin un major grau de poder global per als migrants, poden ser aquests els qui finalment absorbeixin el grup receptor i no pas a l'inrevés. Així, per exemple, ho testimonien els casos americans —tant en el nord com en el sud, malgrat les seves diferències— on els migrants europeus han anat desplaçant els amerindis i els han dut a adaptar-se socioculturalment —en grau més o menys òptim— a l'organització que han establert aquells en el territori tradicional d'aquests darrers¹⁰⁵.

Des del punt de vista sociolingüístic, aquest tipus de contacte per mobilitat de poblacions conté elements diferenciadors respecte del contacte per extensió política de l'estàndard oficial. En aquest cas, el contacte pot tendir a produir-se més per via individualitzada que no pas per via institucionalitzada (si més no en la primera generació dels immigrants). En els casos més habituals, la població desplaçada haurà de sostenir un grau important d'interacció cara a cara amb la població receptora si vol sobreviure —com a mínim per treballar, donada la primacia econòmica de la població ja instal·lada¹⁰⁶. L'exposició a les formes lingüístiques dels autòctons serà, doncs, un procés més informal i espontani que no pas formal i planejat. Molts immigrants poden venir de països on encara no hagi tingut lloc el procés d'alfabetització generalitzada i, per tant, sense disposar de cap formació escrita. El contacte, per tant, serà fonamentalment oral i en situacions naturals, amb les conseqüències corresponents en el repertori lingüístic dels individus. La bilingüïtzació que puguin experimentar aquests individus serà bàsicament informal i habitualment imperfecta si ja han superat —com ocorre molt sovint— l'edat òptima d'adquisició lingüística. Els codis que desenvoluparan podran no tendir a ser construïts a partir de les varietats estàndards sinó de les vernaculars que siguin presents en el seu context immediat del lloc on resideixin o treballin. El major o menor grau de desenvolupament de

---

105. Els casos americans il·lustren també una altra evolució posterior del procés. Instal·lades i asentades com a plenes posseïdores dels territoris on es van desplaçar, les societats americanes d'origen europeu poden al seu torn generar discursos defensius en contra de les llengües dels grups de nous migrants que puguin ser percebudes com a amenaçadores de l'estabilitat aconseguida. En són exemple actual als Estats Units les idees i accions en defensa de l'anglès a causa del flux migratori hispànic del sud i en van ser en el passat les generades a l'Argentina en defensa de l'espanyol arran de les esmentades grans migracions —en especial, la italiana— de principis de segle. Fontanella, per exemple, destaca com «en el período de la inmigración masiva la defensa del español, «depósito del espíritu de la raza», fue un lugar común entre los ideólogos nacionalistas del país y en la prensa enrolada en esa corriente» (1978:29).

106. En alguns casos, aquest contacte per motivacions econòmiques pot retardar-se si els immigrants duen a terme una autoorganització econòmica en la qual només els situats al capdavant tenen contacte sovintejat amb la població receptora —per aconseguir primeres matèries, etc.— mentre que els que van arribant van subsistint econòmicament integrant-se en les empreses i negocis dels primers. Si el volum de la població desplaçada del mateix origen és alt pot donar-se, almenys en un cert grau, una mena d'autosuficiència econòmica i social que retardi el contacte habitual amb la població —i, per tant, amb la llengua— receptora, si més no en la primera generació.

la competència en el sistema lingüístic de la població receptora dependrà, així, de la intensitat i de la qualitat del contacte amb aquesta. Tot i que al començament el temps de residència en el nou territori serà un factor que es podrà correlacionar fàcilment amb el nivell de coneixement de la nova llengua, després aquesta variable deixarà d'influir. Cobertes les necessitats essencials de comprensió i expressió mínimes per sobreviure —si més no en els aspectes bàsics— molts immigrants, però especialment els dedicats a les feines més manuals i amb menys exigència de formació, semblen aturar el seu desenvolupament lingüístic i resten en un nivell de competència que pot resultar molt poc modificat encara que passin molts anys¹⁰⁷.

Noteu que en el cas del contacte per extensió política d'un estàndard al·lòcton la bilingüització tendirà a ser diferent: la varietat que s'adquirirà per via institucionalitzada —habitualment, al sistema escolar— serà l'estàndard —amb gran incidència habitual de l'escrit— i reflectirà poc les característiques vernaculars orals. La bilingüització típica estrictament per subordinació política serà, així, L1 vernacle / L2¹⁰⁸ estàndard, mentre que inicialment la bilingüització estricta per migració serà de manera habitual L1 vernacle (+estàndard?) / L2 vernacle, amb poca incidència, en general, de l'escrit i dels estils formals, en la primera generació. Igualment hi haurà diferències en les funcions dels codis. Mentre que en el primer cas la L2 tendirà a no ser habitualment usada en les interaccions socials habituals —si més no en les primeres fases del procés, donada l'absència massiva de parlants d'aquesta— i s'emprarà fonamentalment en la comunicació escrita i en l'oralitat només formal, en el segon la L2 sí que serà varietat habitual d'interacció social, excepte en les relacions que els individus immigrants sostinguin amb els membres del seu mateix origen.

El quadre típic que he dibuixat fins ara correspon més adequadament a situacions d'encontre de grups en societats on el grau de desenvolupament de les comunicacions institucionalitzades és encara baix. Aquest tipus de situacions ens van bé analíticament per veure més clar el paper dels factors individualitzats i el dels institucionalitzats. Així, moltes de les situacions africanes actuals caracteritzades pel contacte entre diferents grups lingüístics desplaçats a ciutats on encara l'escolarització obligatòria i generalitzada en una llengua és poc eficient i on el volum d'altres comunicacions públiques no és gaire alt —ràdio, televisió, publicitat, paperassa oficial, etc.— fan veure la important incidència del desenvolupament lingüístic no formal. Poblacions de divers origen lingüístic forçades a conviure i relacionar-se en el nou medi urbà han d'adoptar/generar sistemes de comunicació lingüística que els permetin la comunicació per a la supervivència. Els esdeveniments lingüístics que ocorren en el nivell social informal no són, per tant, menyspreables en absolut i poden tenir una influència cabdal en el resultat dels processos de contacte. És evident, doncs, que la comprensió de les situacions sociolingüístiques ha de passar per

107. El fenomen és conegut en la bibliografia internacional com a *fossilització* de la competència. Això no obstant, cal creure que això deu afectar més el nivell de l'expressió que no pas el de la comprensió. Pel que fa a aquest darrer —sense, però, gaires estudis que considerin específicament aquesta diferència de capacitats—, cal creure que sí que pot anar-se desenvolupant segons l'exposició lingüística de l'individu, com sembla suggerir el cas dels immigrants castellanoparlants a Catalunya, on totes les estadístiques i estudis assenyalen com avança molt més la comprensió del català que no pas l'expressió (vg. Bastardas, 1986).

108. L2 = llengua segona, és a dir, l'adquirida posteriorment al desenvolupament de la primera.

aquesta dinàmica d'interrelació entre el pla de les comunicacions individualitzades i el de les institucionalitzades o, dit d'una altra manera, entre la vida social espontàniament regulada i autoorganitzada i la vida de les organitzacions i de les intervencions formals, amb el poder polític al capdavant.

Dic això perquè a l'hora d'estudiar el contacte lingüístic per desplaçaments de població s'ha tendit molt sovint a ignorar la dimensió institucionalitzada, com si el contacte grupal tingués lloc en un àmbit a tot estirar socioeconòmic però sense presència ni intervenció de l'esfera política. Com ja vaig escriure en un altre lloc, hem tendit a ignorar que, com diuen els ecòlegs, la relació entre dues espècies no és un fet binari sinó ternari. En la realitat no només hi ha les dues espècies sinó hi ha a més el *medi* en què té lloc la relació i que pot tenir una altíssima influència en el resultat del contacte. Les mateixes espècies en un medi configurat d'una manera o d'una altra poden evolucionar de manera ben diferent (vg. Bastardas, 1993). De fet, aquesta tradició és gairebé l'anvers de molts estudis de política lingüística que han tendit a ignorar precisament aquest nivell social quotidià —i, molt sovint també, fins i tot els factors socioeconòmics— i han tendit a fixar-se de manera quasiexclusiva en les comunicacions institucionalitzades, com si aquestes fossin les úniques importants, com si existissin societats sense individus. Duta a l'extrem, aquesta perspectiva «institucionalista» és incapaç, per exemple, d'explicar les situacions en què els resultats sociolingüístics registrats hagin estat adversos als que cercaven les polítiques executades. Crec, com he anat repetint, que l'aproximació més intel·ligent i adequada a la natura de la realitat ha de ser la que tingui en compte precisament les *interrelacions* entre aquests dos grans blocs de comunicacions —individualitzades i institucionalitzades— o, encara potser més ben formulat, entre aquests dos extrems del *continuum* integrat i indissoluble que és la comunicació lingüística, les quals interrelacions constitueixen precisament una de les grans qüestions que encara no entenem en profunditat.

Establerta la importància del nivell social informal i autoorganitzat, cal dir que en molts casos, i en especial els europeus, els moviments migratoris s'han donat i es donen en el marc de societats altament organitzades i institucionalitzades en què l'esfera política i, en general, l'esfera pública, té un pes decisiu en el rumb que puguin prendre molts dels esdeveniments socials. És per això que es fa difícil d'analitzar els processos de contacte migratori europeus fent abstracció de la dimensió política i dels efectes que aquesta ocasiona en els àmbits públics que controla o en què influeix de manera més o menys directa. Per tal com les ments individuals/socials interpreten de manera holística la realitat que perceben i són influïdes globalment per totes les dimensions de la seva existència, les ciències socioculturals no poden inexcusablement de deixar d'adoptar també, com he dit, una perspectiva integral i de complexitat. Partirem, per tant, del fet que els moviments migratoris no es donen només en l'espai social individualitzat sinó també i alhora en l'espai institucionalitzat. Un individu europeu contemporani quan es desplaça ho fa a un determinat país o zona d'un país políticament definits on trobarà una determinada població respecte a la qual sostindrà unes determinades representacions cognitives amb els corresponents efectes socials. Confrontat amb la població autòctona, es percebrà superior, igual o inferior en base a representacions mentals biogràficament constituïdes i, com a resultat de la interacció del seu dipòsit cognitiu amb la realitat de

l'existència quotidiana, —en el nivell purament social i en l'institucional—, decidirà els seus cursos d'acció.

És des d'aquesta aproximació global que podem entendre els processos d'assimilació lingüística que es produeixen habitualment en els processos de contacte per migració. En general, com he dit, l'evolució més corrent és la completa adaptació de la població immigrada —o més ben dit, dels seus descendents— al sistema de comunicació lingüística de la societat receptora i l'abandó dels seus sistemes d'origen. L'esquema típic consisteix en un cicle de tres generacions, ja suggerit per Duncan, Galitzi i altres als Estats Units durant el primer quart d'aquest segle¹⁰⁹. La primera generació rarament desenvolupa una capacitat emissora completament adequada de la llengua del país receptor i, molt sovint, tendeix a viure encara força intragrupalment. La segona és l'autèntica generació pont. Tot i que encara pot tendir a tenir la llengua d'origen dels pares com a llengua inicial de socialització en l'àmbit familiar —per tal com sovint els pares no es trobaran còmodes i fluids encara en el codi de la societat receptora— el context institucional i informal a què també s'exposarà exteriorment li facilitarà el desenvolupament d'una competència nativa o quasinativa del sistema lingüístic tradicional del país on ja ha nascut. El pas obligatori per l'escola serà crucial per tal com fornirà als individus de segona generació tant la varietat estàndard —a través de l'oralitat formal dels mestres i de l'aprenentatge de la lectoescriptura— com la varietat o les varietats vernaculars —per mitjà dels alumnes autòctons presents en el grup-classe. Si la influència del context social extrafamiliar és alta, pot donar-se fins i tot el cas que aquests infants parlin amb els seus germans en la llengua del país receptor, fins i tot a casa, tot i que tendiran a conservar l'ús de la llengua d'origen amb els pares (vg. Johnston, 1969)¹¹⁰. Equipats, així, lingüísticament en pla d'igualtat amb els nadius i no havent experimentat el desplaçament físic des d'un altre territori —com sí que és el cas dels pares— la segona generació tendirà molt més a barrejar-se socialment amb els autòctons i habitualment mostrarà ja més alt índex de matrimonis lingüísticament mixtos. Econòmicament —en especial, si la conjuntura és favorable— podran accedir a treballs no purament manuals competint amb els individus del grup receptor i ascendint socialment, fets per als quals hauran d'usar ineluctablement la llengua de la societat receptora. La tercera generació presenta ja, generalment, una formació lingüística i cultural molt acostada o idèntica a la de la societat receptora. La majoria dels seus components pot ser que ja no tingui la llengua d'origen grupal com a primera de socialització familiar pel fet que molts progenitors de segona generació ja hauran triat de parlar als seus fills en la llengua de la societat d'acollida, en especial en el cas dels matrimonis mixtos. En tot cas, ja tots perfectament competents en el codi receptor quedaran habitualment poques raons per conèixer i usar la llengua d'origen grupal fins i tot entre els individus del mateix origen, atesa habitualment la manca de contacte freqüent amb el país de procedència del col·lectiu i la inutilitat pràctica del codi en la societat en què resideixen. El grau d'intermatrimonialitat augmentarà

109. Vg. Price (1969) i Bastardas (1985).

110. En alguns casos, com ara el dels noruecs als Estats Units de començaments de segle, la pressió del context social pot arribar a fer que els fills usin la llengua de la comunitat receptora fins i tot amb els seus pares, tot i que aquests els parlin en la llengua d'origen (vg. Haugen, 1953).

i, probablement, es generalitzarà i aniran quedant esborrats tots els trets culturals més distintius dels immigrants de primera generació.

Aquest esquema típic pot quedar alterat per diversos factors presents en diferent grau segons els casos. Per exemple, pel nombre i pel grau de dispersió/concentració de la població. Com més nombrós sigui el grup immigrant més possibilitats de relació intragrupal hi ha —i, per tant, de reducció de l'exposició intergrup. I si la distribució residencial tendeix a la concentració dels nousvinguts en àrees determinades en lloc de dispersar-se per entre la població receptora, més reducció tendirà a haver-hi del contacte amb els autòctons, amb les consegüents repercussions socials i lingüístiques: desconeixement de la població receptora, manca de relacions estables i satisfactòries amb aquesta, menor desenvolupament de les competències lingüístiques, etc. Igualment, una variable com ara l'estructura de la llengua dels immigrants pot ser un element que intervingui en la rapidesa o lentitud del canvi de llengua primera entre les generacions del grup immigrant. Així, el grau de similitud o diferència estructural pot intervenir en la rapidesa de l'adopció de la llengua receptora per part ja de la primera generació. Si els codis en contacte són llengües semblants la facilitat d'adquisició augmentarà i el procés podrà ser més ràpid del que és habitual¹¹¹. Com veurem més endavant, una tipologia també diferent del procés assenyalat, la constitueixen els casos que Kloss anomena de *speech-area immigrants* (immigrants d'àrea lingüística) —és a dir, de migracions intraestats i no pas interestats— en especial quan els que es desplacen a una altra àrea lingüística diferent són individus pertanyents culturalment al grup dominant políticament sobre el territori en qüestió, com ha estat el cas en l'experiència catalana.

11.2 L'adaptació de la primera generació

Vist amb més detall, el procés d'assimilació lingüística dels immigrants, és diferent a cada generació. La primera generació és la que habitualment pateix l'experiència més dura. Traslladats a una altra zona cultural, els individus immigrants hauran de fer front a les dificultats de viure en una societat diferent a la de la seva socialització primària i secundària. En tant que ments produïdes en un altre ecosistema sociocultural, el seu equipament lingüísticocognitiu no serà l'adequat per sobreviure en la societat de recepció. Des del punt de vista estrictament lingüístic hauran de passar per un procés de resocialització en una etapa biopsicològica ja sovint no òptima —excepte en el cas dels fills dels immigrants que es traslladin ja casats i amb descendència, els quals fills aleshores seguiran un procés similar al de la segona generació. Vol dir això que, al costat de totes les altres dificultats de l'experièn-

111. Així ho assenyala explícitament Fontanella (1978) en el cas argentí: «La proximidad lingüística entre el español y el italiano (...) favoreció una gradual comprensión del español por los inmigrantes italianos a poco de vivir en el país y les facilitó un aprendizaje relativamente rápido del español que les permitió comunicarse con cierta facilidad con los hispanohablantes» (p. 15). En canvi, «la distancia existente entre el español y el vernacular hablado por los ruso-alemanes —una variedad del alto alemán— (...) favoreció, sin duda, un claro mantenimiento de los límites de ambas lenguas que impidió un paso gradual de una a otra a través de una forma de transición como el «cocoliche», com en el cas dels italians (p. 21).

cia migratòria adulta inicial —resoldre globalment la supervivència quotidiana, cercar mitjans econòmics més o menys estables, refer xarxes d'amistat i de reconeixença social, etc.— l'immigrant que va a una altra zona lingüística es trobarà, en general, amb el problema de la manca d'intercomprensió, cosa que li complicarà durant força temps —però de manera especial en els primers períodes de l'estança— la resolució de tots els aspectes esmentats.

Entendre i fer-se entendre en una societat desconeguda i en una situació d'incertesa en tots els aspectes no és una experiència gaire fàcil ni gratificadora per a ningú. Per això, l'immigrant cercarà l'ajut i la companyia d'altres individus del mateix grup, i en especial dels que ja estiguin instal·lats en el nou país i coneguin més que no pas ell tant la llengua com els costums i els camins d'estabilització, encara que aquesta de moment sigui relativa. Si l'immigrant es trasllada amb la família, i aquesta ja inclou els fills, l'experiència migratòria pot ser encara més dura, donat l'augment de necessitats per satisfer i la tensió que això comportarà. Per això, en molts casos, l'immigrant sol és qui es desplaça d'antuvi al nou país, per tal de trobar feina i d'explorar la situació abans de dur-hi la resta de la família. Deixar, però, els éssers més pròxims i anar-se'n de forma solitària no deixa de ser una solució socio-psicològicament poc satisfactòria, tot i que, en aquests casos, sovint és l'única possible.

Aquesta necessària intragrupalitat inicial esdevindrà menys exclusiva a mesura que l'immigrant vagi familiaritzant amb els sistemes de comunicació lingüística i d'organització social característics de la zona on ha anat a residir. Ja inicialment, i vulgui o no vulgui, s'haurà anat exposant al flux comunicatiu públic típic de les societats desenvolupades contemporànies. La televisió, la retolació, la publicitat, la ràdio, cursos especials —en certs països— etc., l'aniran posant en contacte amb la llengua de la societat receptora, de la qual desenvoluparà gradualment la comprensió a través d'un procés de successives aproximacions concèntriques, en general força càdiques. Com més exposició contextualitzada rebí —és a dir, com més clars siguin visualment o sensorialment els referents— més podrà avançar en el desciframent de les convencions significatives de la societat autòctona i més podrà anar transferint aquesta capacitat al pla de l'expressió¹¹². Més o menys aviat, i segons el grau d'autosuficiència de l'organització econòmica de l'endogrup, l'individu desplaçat anirà entrant en contacte —encara que sigui parcial i durant certes estones de la jornada, ja que, si pot triar, preferirà, en general, relacionar-se intragrupalment— amb els individus de la societat receptora. Això ocorre generalment en el marc de

112. Tot i que la teoria lingüística prevalent en l'actualitat no ho tingui gaire —o gens— en compte, cal recordar aquí la diversitat intrínseca de les competències lingüístiques, la seva parcial independència mútua i les diferències en les seves condicions de producció. Mentre la comprensió oral demana bàsicament una exposició suficientment contextualitzada i regular que ajudi al descobriment del sistema de relacions formes/significats, l'escripta demanarà, a més, el coneixement de les convencions gràfiques i també de formes absents de l'oralitat habitual i usades només o molt preferentment en els àmbits escrits formals. Per altra banda, les capacitats desenvolupades amb relació a l'activitat comprensiva no seran directament transferibles a les capacitats emissores —parlar i escriure— sinó que demanaran un llarg i sovint costós exercici en la comunicació real, amb resultats difícilment òptims en comparació dels nadius, si no és que la pràctica és començada ja en la infantesa o, com a màxim, en la joventesa de l'individu (vg. els apartats 4.4 i 4.5).

les necessitats de supervivència econòmica. Així, ja sigui, per exemple, a través dels seus companys de treball o de les persones a les quals ha de fer algun servei, sostindrà relacions cara a cara de caràcter intergrupals, en les quals anirà reeixint més com més regulars i sovintejades siguin.

La qualitat d'aquestes relacions —i no només la quantitat, però— serà també un factor important. Mentre, per exemple, la quantitat d'exposició afavorirà el desenvolupament de la comprensió i la freqüència d'interacció el de l'expressió lingüística, la satisfacció o insatisfacció global resultant de les relacions intergrupals influirà en les representacions que l'individu immigrant anirà construint respecte dels individus del col·lectiu receptor, i, en conseqüència, també en els seus comportaments etnicolingüístics futurs. A través de la seva experiència existencial global l'individu immigrant anirà definint les seves actituds respecte de la societat receptora i dels seus elements culturals. La relació, doncs, que l'immigrant establirà cognitivoafectivament respecte del codi lingüístic de la societat autòctona i respecte d'aquesta mateixa societat col·lectivament entesa, estarà enormement influïda pels resultats de les interaccions intergrupals. Si l'immigrant troba contínuament hostilitat i antipatia manifestes per part de la població receptora no és gens estrany que l'expectativa positiva inicial que el va portar a dirigir-se a aquell país es transformi en actitud negativa i contrària cap a la societat i la cultura autòctones. Si a això s'afegeix una conjuntura econòmica desfavorable per a la integració de nous individus en el mercat laboral —fet que ineludiblement tendirà a afectar més les poblacions poc formades i encara poc integrades en el sistema econòmic de la societat— l'avaluació de l'experiència migratòria pot ser frustrant i molt negativa, fet que pot dur a conductes marginals i agressives¹¹³.

Atès que l'aventura migratòria pot ser duta a terme també —i sovint de forma majoritària— per individus adults joves sense relació matrimonial estable —al costat dels que es desplacen ja casats i amb fills o sense— es presentarà als primers el problema de l'aparellament. En la selecció del futur cònjuge podran intervenir tant factors quantitius com qualitius pel que fa al contacte intergrupals. En la mesura que el nombre del grup immigrant sigui baix, més individus d'aquest origen es veuran obligats forçosament a trobar parelles pertanyents al grup receptor —o, de vegades, en les grans urbs contemporànies, pertanyents a altres grups també immigrants tot i que de diferent llengua i cultura¹¹⁴. En canvi, com més alt sigui el gruix del grup desplaçat més possibilitats hi pot haver d'endogàmia. Els factors quantitius, però, poden ser influïts alhora pels de caràcter qualitius. Així, segons les mútues representacions de cada un dels grups en contacte respecte de l'altre, l'aparellament entre individus de diferent origen —autòcton i immigrant— pot ser més o menys ben vist socialment per part de tots dos col·lectius. Si la situació és de tensió i d'hostili-

113. Les grans migracions contemporànies als centres urbans poden constituir un important factor de trencament de l'estabilitat —o, si més no, de la relativa homogeneïtat— de la societat receptora, fins i tot a llarg termini. L'augment continu del nombre dels immigrants d'un determinat grup, les facilitats de transmissió tecnològica de la comunicació oral, escrita i visual, la rapidesa dels transports, etc., poden ser factors favorables al manteniment de la cultura dels immigrants durant períodes més llargs dels històricament acostumats. Pot existir la possibilitat real de passar d'un pluralisme cultural territorial a un de social i coetani, amb conseqüències fins ara encara desconegudes.

114. Vegeu, per al cas del Canadà, Lieberson (1970).

tat —o simplement de grau de diferència cultural— el nombre de matrimonis d'origen mixt tendirà a ser menor que si les relacions intergrupals són més aviat acceptades o, en tot cas, no rebutjades frontalment per cap dels dos col·lectius o entre grups de cultura similar¹¹⁵.

En els aparellaments endogàmics —és a dir, entre membres del mateix grup immigrat— de primera generació, la llengua familiar tendirà a ser la pròpia del grup, ja que serà la que amb més fluïdesa i naturalitat usaran encara els individus desplaçats i la que, amb tota probabilitat, s'haurà usat ja en la relació de la parella abans de la constitució de la família, a través, com he dit, de les xarxes de relació intra-grupal. Aquesta llengua —a través de les varietats dutes pels immigrants— esdevindrà també la primera de la socialització dels seus fills, els quals, però, podran passar posteriorment per un procés de bilingüització «externa» que tendirà a reduir les funcions de la llengua immigrada i a augmentar gradualment les de l'idioma autòcton, que pot arribar a ser en molts casos, com veurem, el codi més habitualment usat per la segona generació.

En el cas dels aparellaments exogàmics —entre individus de diferents grups— el comportament lingüístic previsible no és tan clar i dependrà de les circumstàncies personals i contextuals dels individus. El cas més general, però, és que la parella es parli en la llengua del grup receptor per tal com serà aquest habitualment el codi més compartit pels dos participants, ja que l'autòcton tendirà a no conèixer l'idioma de l'immigrant mentre que aquest ja haurà desenvolupat, encara que pugui ser imperfectament, el coneixement de la llengua del col·lectiu autòcton. En d'altres circumstàncies, però, en què l'individu autòcton pugui conèixer bé l'idioma de l'immigrant, la parella pot tendir a parlar-se en aquest últim, atesa la probable manca de fluïdesa de l'individu desplaçat en el codi del col·lectiu receptor. Si aquest darrer, però, hagués desenvolupat també una competència emissora fluida en l'idioma autòcton el resultat tornaria a ser incert i dependria aleshores en gran part del context sociodemogràfic dels individus i/o de les seves representacions i ideologies etnolingüístiques. Si els individus residien en una àrea amb clar predomini d'algun dels dos grups podrien tendir a usar la llengua d'aquest, donat que ja fóra l'habitual en les relacions socials de la zona. Això, però, també podria no ser així si interveïen determinades avaluacions lingüístiques respecte dels idiomes en contacte que possessin clarament el prestigi social general, la identificació ètnica o el potencial comunicatiu d'un per damunt de l'altre. La qüestió encara es complicaria més si aquests paràmetres col·lidissin entre ells, és a dir, si un tingués una avaluació positiva des del punt de vista de la identitat ètnica però l'altre la tingués pel fet del prestigi social més general. Tampoc no és descartable un desacord entre els cònjuges respecte de la llengua en què s'han de comunicar, tot i que això és un tema que ja es resol habitualment en l'època preconjugal i que pot reparèixer, però, en el moment de parlar als fills. La llengua en què haurà tingut lloc la relació prèvia dels individus tindrà, doncs, una importància cabdal, ja que, a causa del fenomen de la persistèn-

115. El cas de l'Argentina és il·lustratiu de la influència de la distància cultural: «la relativa diferencia cultural de los alemanes tanto con la población nativa como con los dos grupos inmigratorios mayoritarios, italianos y españoles, (...) facilitó una actitud de preservamiento cultural y dificultó la existencia de matrimonios mixtos en las primeras generaciones» (Fontanella, 1978:23).

cia de les normes interindividuals, tendirà ja a decidir de forma quasiautomàtica quin serà l'idioma de relació en el si de l'àmbit familiar, si més no entre els cònjuges. Tot i que no és impossible, el canvi de llengua entre individus que ja duen una relació regular i sovintejada tendeix a ser difícil i a causar incomoditat i estranyesa als interlocutors, fet pel qual és més sovint rebutjat que no pas realitzat, a no ser que les circumstàncies socials ho facin imperios o molt aconsellable (xarxa social —o laboral— molt conscient d'una determinada opció lingüística, conversió ideològica, etc.). Sigui com sigui, però, els individus de primera generació no arribats d'infants o de força joves tendiran encara, si les circumstàncies hi afavoreixen, més aviat a unir-se amb individus del propi grup lingüístic que no pas del grup autòcton.

11.3 La segona generació

El mateix context sociocultural global que viuen els progenitors —la primera generació immigrant— pot donar, però, resultats molt diferents si els que s'hi exposen no són adults sinó individus en l'etapa bio-psico-cognitiva de socialització primària. Aquelles condicions, doncs, que aconseguiran que un immigrant ja adult només desenvolupi parcialment i imperfectament, per exemple, l'expressió oral en la corresponent varietat de la llengua del país receptor, poden fer que, en el cas dels seus fills, la competència aconseguida sigui pràcticament la mateixa o molt semblant que l'assolida pels autòctons de la mateixa generació. En el marc de les seves millors propietats de desenvolupament cerebro-mental (vg. 4.5), si s'exposa a un context social amb la suficient participació d'infants d'origen autòcton, la segona generació creixerà amb un índex de competències emissores i receptores de la llengua del conjunt receptor enormement superior a la de la primera. En contacte cara a cara sovintejat amb els infants autòctons, els infants de pares immigrants —i, sobretot, si aquests numèricament són minoritaris en els corresponents àmbits socials— aniran desenvolupant per osmosi el sistema de comunicació lingüística que els primers utilitzin. La comprensió de la varietat —o varietats— lingüístiques usades en la interacció social de manera freqüent i regular en l'entorn dels individus —i, molt sovint, siguin o no adreçades a ells directament— serà desenvolupada, conscientment o subconscient, de manera natural, tot tractant d'inferir la significació de les emissions lingüístiques percebudes convenientment contextualitzades. El desenvolupament de l'expressió dependrà en més grau, en canvi, de l'ús real que en facin en les interaccions amb els altres infants —o també amb els adults. I aquest ús o no-ús serà determinat per la interrelació de factors com ara la composició demolingüística dels àmbits de relació personal, les comunicacions institucionalitzades que hi siguin produïdes i la imatge que, com a resultat del context global —comportament intergrupals dels pares, discursos valoratius i ideològics sobre les varietats lingüístiques en presència, etc.—, s'acabin fent els individus sobre les normes d'ús adequades a les diverses situacions en què es trobin.

La composició demolingüística dels àmbits socials en què participin —el barri, l'escola, els grups d'amistat, les activitats extraescolars, etc.— podrà influir en gran manera en la determinació dels comportaments lingüístics que hi tindran lloc. Si les proporcions entre individus d'un grup i l'altre són molt asimètriques en un determi-

nat àmbit, la tendència —en el cas de no intervenir-hi cap més factor— serà d'usar la varietat lingüística del grup més nombrós en la composició de l'àmbit, en especial si es tracta d'una àrea social on l'encontre és llarg i regular, com ara un grup-classe escolar. Aquesta tendència, però, pot ser modificada per la pròpia força d'àmbits demolingüístics superiors i de les comunicacions institucionalitzades. Així, si la descompensació demolingüística que ocorre en un àmbit no es reproduceix també en els altres, la tendència a usar la llengua del grup majoritari en una situació determinada pot veure's disminuïda per la situació inversa, posem per cas, que es doni en altres àrees. Si, contràriament, la desproporció és habitual també al carrer, als centres d'esplai, etc., la tendència a usar la llengua del grup que resulti majoritari en la comunicació social resultant serà forta. Si ocorre, però, que en el pla de la distribució residencial de la població el grup immigrant viu fortament concentrat, és molt probable que, si més no en un cert grau, els individus de segona generació d'aquest origen usin la seva llengua primera —l'apresa en l'àmbit familiar— entre ells, fins i tot en altres àmbits, en especial en situacions comunicatives no generals i en què els interlocutors siguin tots o gairebé tots del mateix origen immigrant. Si la pressió, però, dels àmbits en què vagin participant és forta i, sobretot, si l'avaluació de l'ús de la llengua dels immigrants en públic no és, en general, socialment positiva, l'ús del codi receptor pot anar-se fent també habitual fins i tot intragrupalment —entre els individus de la segona generació— a causa de la seva barreja amb els seus iguals del grup receptor. Si, en canvi, el nombre d'immigrants és molt alt i viuen de manera parcialment o totalment segregada de la societat autòctona, la influència lingüística natural i espontània de la interacció social serà molt menor o, a l'extrem, nul·la, fins al punt que la segona generació pot reproduir-se lingüísticament a plena imatge de la primera i, malgrat els canvis culturals evidents, constituir de fet una nova «primera generació» des del punt de vista lingüístic, però nascuda ja en el territori de la societat receptora. La bilingüïtzació d'aquests individus, en tot cas, hauria d'esperar llavors les etapes d'adolescència i joventut —posat que surtin del seu clos residencial i que es relacionin amb gent autòctona de la mateixa edat— i/o la influència del fet laboral, que, en molts casos, pot forçar-los al contacte amb població d'origen autòcton, amb la qual, típicament, no tindran pas la possibilitat de relacionar-s'hi de manera habitual i fluida amb la llengua del grup immigrant, donat que serà desconeguda pel grup receptor.

Aquesta situació extrema d'absolut —o de molt— desconeixement del codi lingüístic de les societats receptores en la segona generació d'immigrants tendeix a ser estranya i molt excepcional en els desplaçaments de població en el món occidental desenvolupat, pel fet de les influències de les comunicacions institucionalitzades, que arriben habitualment al conjunt de la societat. Per exemple, la implantació ara ja plenament consolidada de l'educació general obligatòria per a tots els infants d'un país representa —com hem vist clarament en anteriors apartats— l'exposició a un *input* lingüístic institucionalment planejat i organitzat capaç de produir en els individus el desenvolupament d'altres competències, comportaments i representacions lingüístiques no directament derivades de les relacions socials espontànies i «naturals» entre ells mateixos. Mentre el pas de la població autòctona per la institució escolar representa, en els casos normals i més acostats a l'estàndard, simplement l'adquisició de les capacitats lingüístiques necessàries per a l'escrit i per a l'oralitat

formal, per als infants d'origen immigrant, pot representar el desenvolupament de la capacitat lingüística general en un codi diferent al que tenen com a habitual a casa, en especial en els primers cursos i en els casos de poca exposició prèvia al codi autòcton. De fet, en les situacions d'alta concentració i segregació immigratòria, la llengua dels mestres serà un dels pocs vehicles eficaços de bilingüització de la segona generació a l'edat biopsicològica òptima i abans que hagin d'accedir a la societat general i al mercat laboral. Tot i que la interacció lingüística serà de caràcter més aviat formal i amb interlocutors jeràrquics i ocupants de càrrecs valorats com a superiors, el desenvolupament lingüístic no deixarà d'existir i capacitarà l'individu per usar-lo en les funcions que cregui convenient. De fet, en les situacions de contacte cara a cara més permanent, la varietat lingüística habitualment usada en les comunicacions institucionalitzades hi podrà exercir també una influència important a l'hora de decidir les normes lingüístiques entre els diferents interlocutors. Atenuant —o reforçant, si és el cas— la influència de la composició demolingüística, la llengua de les comunicacions institucionalitzades —habitualment, l'oficial del territori o societat on s'hagin desplaçat— podrà incidir clarament en la comunicació intergrup. Donada, doncs, la presència i l'abast general de les comunicacions institucionalitzades, la tendència habitual serà a exposar regularment la segona generació al codi receptor, fins i tot en l'àmbit familiar, per exemple a través de la televisió o d'altres mitjans audiovisuals. Amb el pas per l'escola, la bilingüització en la llengua receptora serà de fet ineludible, cosa que determinarà que en qualsevol encontre entre un individu del grup X —que habitualment sabrà només X— i un del grup Y —que sabrà, en termes generals, Y i X— la interacció tingui lloc de manera natural en el codi més compartit per tots dos, és a dir en X, el codi del grup receptor. Fins i tot si la composició habitual dels àmbits socials dels immigrants és, per exemple, força decantada cap a aquests, el fet que els mestres, monitors o responsables usin únicament la llengua receptora en les activitats corresponents i sigui l'única present en la resta de comunicacions institucionalitzades —televisió, vídeo, música, publicacions periòdiques de gran distribució, pòsters, retolació, etc.— pot fer que les interaccions dels individus d'un col·lectiu i l'altre tinguin lloc clarament en el codi del grup receptor, l'únic usat i conegut de manera general per la societat autòctona¹¹⁶.

Això no vol dir que en aquesta segona generació el codi propi del grup immigrant quedi sense cap funció. Els fills de les persones desplaçades podran continuar usant habitualment el codi propi del col·lectiu originari amb els seus pares —quan siguin tots dos d'aquest origen— i, en general, amb els adults de la xarxa de relació intra-

116. Les comunicacions institucionalitzades i les individualitzades s'interrelacionen estretament, com de forma clara també assenyala Fontanella (1978) en el cas argentí: «el esfuerzo estatal traducido, sobre todo, en el aspecto educacional por imponer el español como única lengua del país (...) tuvo su efectivo resultado en la alfabetización masiva de la población y en el aprendizaje del español en el caso de los hablantes que no lo tenían como lengua materna. Por otra parte, más allá del mero aprendizaje escolar del español que la enseñanza posibilitó, el contacto escolar entre los niños procedentes de hogares nativos y de distintos grupos inmigratorios —junto con otros factores, como la vida en el «conventillo» o casa de vecindad— dio lugar a la formación de lazos de amistad entre los mismos y determinó el uso exclusivo del español en estas relaciones, incidiendo sin duda marcadamente en la asimilación lingüística y cultural de los distintos grupos migratorios» (p. 28 i 10). Vegeu també Lieberson (1981) per al cas dels Estats Units.

grup al més ampla. Entre els mateixos individus de la segona generació —excepte en el cas d'immigrats molt aïllats d'altres individus del seu mateix origen— també podran tendir a usar la varietat lingüística d'origen al·lòcton no solament a la família sinó també habitualment amb els seus amics del mateix origen, si es reconeixen en tant que procedents del mateix grup cultural, de manera especial quan estiguin en situacions clarament intragrups. És per aquesta raó, doncs, que aquesta segona generació és estudiada habitualment en el camp del fenomen del «bilingüisme». Cal tenir en compte, però, que, igual com ocorria en el cas típic de les poblacions bilingüïtzades per subordinació política en el propi territori històric, aquest anomenat «bilingüisme» és, com hem vist, asimètric i desigual. Donada la distribució de funcions socials de les llengües en contacte i l'ecosistema sociocultural global en què té lloc aquesta distribució, els immigrants de segona generació poden arribar generalment a tenir un coneixement més complet de la seva segona llengua que no pas de la primera. Mentre que del seu primer codi rarament en tindran un coneixement formal i reflexiu —a no ser que se'l procurin o el país d'acollida els el faciliti, cosa que no passa gaire sovint— i només en dominaran la varietat vernacular que els pares i els altres membres del seu grup els hagin vehiculat, del segon en podran conèixer la varietat estàndard corresponent —oral i escrita— i també les varietats vernaculars amb què puguin estar en contacte. Funcionalment i estilísticament, doncs, arribaran generalment a poder comunicar-se més adequadament en la llengua de la societat receptora que no pas en la d'origen dels pares. Fruit d'aquest context, el codi immigrant començarà a presentar ineludiblement interferències procedents del codi receptor, de primer en el lèxic o en construccions fixades i posteriorment també en la morfologia i la sintaxi. En el pla fonètic, l'impacte del codi receptor pot ser menor —si més no en aquesta generació— tot i que també pot registrar determinades influències, si bé no pas encara de caràcter fonològic. Davant de la necessitat d'expressar tot un nou conjunt d'elements procedents de la societat industrial que poden no haver estat presents en la societat d'origen, el grup immigrant no tendirà pas a crear nous mots de la seva pròpia collita, sinó que tendirà a adoptar els ja usats per la societat receptora. Amb el temps, i fruit del contacte continuat, maneres de dir i construccions fins llavors només pròpies dels autòctons, aniran essent adoptades en el parlar dels immigrants o dels seus descendents i arribaran a ser vistes i viscudes com a habituals i plenament seves i igualment es pot donar la producció de mots o d'expressions construïts a base d'elements mixtos, procedents d'un codi i l'altre.

Un dels altres fenòmens típicament atribuïts a les segones generacions d'immigrants és l'anomenada «alternança de codis». Atesa la interpenetració del col·lectiu immigrant amb la societat receptora, la bilingüïtzació a què la segona generació és sotmesa des de ben aviat, i la conservació, però, de xarxes socials intragrups, no és estrany que un mateix individu, per exemple, alterni l'ús dels seus codis segons les funcions, les persones, els temes, els llocs, les situacions, etc. Per exemple, un immigrant de segona generació que hagi d'adreçar un escrit a un organisme públic del lloc on resideix ho haurà de fer en el codi de la societat receptora; si ha de fer una classe o una conferència, o ha de parlar davant d'un grup de composició mixta, ho haurà de fer en el codi autòcton, que podrà canviar, però, si s'adona que tots els presents són del seu mateix origen; si ha de parlar amb qualsevol individu que no sigui del seu propi etnogrup ho haurà de fer també en el codi receptor, que pot, però,

alternar amb el del seu grup d'origen si canvia d'interlocutor i ara s'adreça a un individu d'aquesta procedència. Igualment els individus de segona generació poden arribar a alternar sovint l'ús dels dos codis en contacte fins i tot entre ells mateixos, segons diverses circumstàncies. Molt comuna pot ser la situació en què dos interlocutors d'origen immigrant puguin estar parlant-se en el seu codi i hagin de canviar a l'altre per la incorporació d'un individu autòcton a la conversa, que, habitualment, no entendreà el codi immigrant. Semblantment, un canvi de codi entre immigrants es pot produir —ja que, si més no oralment, poden triar quin usen— simplement per la presència d'un interlocutor autòcton que, tot i estar lluny per incorporar-se a la conversa, la pot sentir i pot avaluar negativament l'ús del codi immigrant, amb expectatives de possible repercussió sobre els individus de procedència al·lòctona. Igualment pot donar-se el cas de poder tenir una conversa informal en Y però passar a parlar en X quan el tema de què es parla passa a ser més formal i té necessitat de terminologia i de girs adequats que només els hauran estat facilitats en el codi receptor. En acabar el tema i passar a una altra seqüència categoritzada com a més informal i/o de relació personal, el codi a usar pot tornar a ser l'intragrupal. Molt sovint, en aquests casos, els individus han arribat a assumir perfectament que, de segons quins temes, se'n parla amb l'altre codi, el que han rebut per via institucionalitzada. Molt probablement, en aquestes situacions es poden donar junts els fenòmens d'interferència i d'alternança de codis i pot ser molt difícil de destriar-los adequadament. El cert és que l'individu pot tenir com a codi-base la seva primera llengua però començar a posar-hi tants elements de l'altre que pugui semblar al contrari.

En moltes ocasions, els codis en contacte poden anar adquirint representacions i valoracions diferents per a la segona generació, en especial si persisteix encara un bon grau d'intragrupalitat en les relacions socials. L'un, el més usat en les funcions i situacions relacionades amb la vida personal i privada, podrà ser associat amb els valors familiars i de solidaritat, mentre que l'altre, el de la societat receptora, ho pot ser amb els de la vida pública, l'avanç social i la millora econòmica. Sovint, però, i si els immigrants van tenint relacions d'amistat i companyonia exitoses amb persones autòctones —al veïnat, a l'escola, al món laboral, etc.— el codi autòcton podrà també associar-se a aquests valors i anul·lar la categorització radical inicial. Molt probablement, la quantitat i la qualitat de les relacions intergrupals de la segona generació tindran una repercussió importantíssima en la tercera. Arribats a l'edat núbil, els individus de segona generació hauran d'establir relacions de tipus conjugal i hauran de decidir en quina llengua parlaran als seus fills, la tercera generació d'origen immigrant. Aquest serà el moment crucial en la retenció o en la desaparició de la llengua del grup desplaçat en la societat receptora.

Atesa la possibilitat d'usar fluidament dos codis orals —que, en canvi, no van poder tenir els seus pares— els individus de segona generació immigrant hauran de decidir en quina de les dues llengües s'adreçaran, primer al seu cònjuge —si aquest és també del mateix origen— i després als seus fills. Pel que fa al primer aspecte, la possibilitat ara d'usar a nivell pràcticament nadiu la llengua de la societat receptora i el fet d'haver estat ja socialitzat en aquest nou marc, facilitarà enormement la possibilitat dels matrimonis intergrupals. Amb tota seguretat, aquests aparellaments d'origen mixt usaran lingüísticament el codi receptor, donada l'evident absència, en general, de competència en el codi immigrant per part dels individus d'origen autòc-

ton. De manera habitual, doncs, el codi receptor serà també ja l'única llengua primera dels fills, ja que el fet més probable és que l'individu d'origen immigrant de segona generació ja no estigui interessat perquè els seus fills tinguin també el seu codi com a primer idioma de socialització. Si n'estigués —com pot també perfectament ocórrer— hauria de vèncer la possible oposició del cònjuge d'origen autòcton, en especial si aquest darrer no entengués el codi dels immigrants. En tot cas, sembla habitual —tot i que hi ha excepcions— que els codis usats en el clos familiar, siguin, si no parlats, almenys entesos per tots els membres de la unitat, i de manera especial pels cònjuges, perquè, en el cas dels fills, n'adquiriran el coneixement corresponent a la mateixa família si aquells hi són usats regularment en alguna de les direccions de comunicació interpersonal habituals. Si la gran majoria de la segona generació immigrada es decantés per unions exogàmiques, la tercera generació només tindria, si de cas, un coneixement generalment a nivell receptiu i encara parcial del codi dels seus antecessors, fruit, en tot cas, de les exposicions que encara pugui tenir a converses en aquell codi sostingudes pel progenitor amb els avis o amb amics i coneguts seus amb els quals encara conservi l'ús de la llengua d'origen. Aquestes oportunitats, però, s'aniran reduint per la presència del progenitor autòcton que, en no entendre la llengua immigrada, influirà en les interaccions del grup immigrant que, en la seva presència, tendiran a ser sostingudes en la llengua receptora, atès el ja probable domini —tot i que potser imperfecte en les persones de primera generació— de la llengua de la societat receptora. Amb tota probabilitat, doncs, els individus de tercera generació d'immigrants fills de matrimonis d'origen mixt tendiran a ser pràcticament monolingües en la llengua del grup receptor i, en determinats casos, amb un cert coneixement —només, però, a nivell receptiu— del codi del grup immigrant.

En el cas dels aparellaments intragrups o endogàmics, la situació pot ser més variada, tot i que molt sovint la tendència evolutiva pot ser similar a la indicada per al cas dels matrimonis d'origen mixt. Una de les diferències més clares pot donar-se en la llengua usada entre els cònjuges. Així com en el matrimoni d'origen mixt la tendència general serà l'ús del codi receptor en la comunicació interconjugal, en el cas de les parelles d'origen immigrant es poden donar les dues opcions; és a dir, n'hi haurà que usaran el codi immigrant i n'hi haurà que usaran el codi receptor. Si el grup immigrant s'orienta clarament cap a l'assimilació amb la societat receptora i no hi ha altres diferències culturals o religioses sobresortints, i no viu segregat, pot ser probable que, vivint entre els autòctons, els adolescents i joves d'origen immigrant es puguin ja haver acostumat a usar el codi receptor entre ells, i l'hagin adoptat com a norma interpersonal. En aquest cas, molts aparellaments entre individus de segona generació d'immigrants poden ja parlar-se en el codi receptor, tot i que usin el codi immigrant per parlar amb els pares i altres adults. En aquestes famílies, doncs, també tendirà a ser clar el codi en què es parlarà als infants que en puguin sorgir, el receptor, donat ja l'abandonament de la llengua immigrada pels dos cònjuges d'aquest origen. El codi immigrant serà vist com un codi del passat, mentre que el receptor podrà ser associat amb el futur, i, per tant, vist de forma natural com l'apropiat com a llengua primera dels fills. En les unitats familiars en què, per contra, els dos cònjuges s'hagin conegut encara en la llengua d'origen —perquè les seves xarxes socials tendien a ser més intragrups, ja sigui pel nombre i la densitat d'individus

d'aquest origen o bé pel fet d'haver-hi diferències culturals i, especialment, religioses més difícils d'abandonar—, el codi usat entre els aparellats tendirà a ser l'immigrat, tot i que probablement amb interferències i alternances transcòdiques procedents de la llengua del nou país. Aquesta situació pot continuar així fins al moment de l'arribada dels fills, fet que pot causar la revisió de la política lingüística interna de la família.

Amb el naixement i la presència de nous individus en la unitat familiar, caldrà decidir la llengua en què se'ls parlarà. Molt habitualment, un gran nombre de parelles de segona generació d'immigrats decidirà d'adreçar-se als fills en la llengua de la societat receptora, que serà la que consideraran més apropiada per a l'educació i l'avanç socioeconòmic d'aquests. Donats els records de diferenciació grupal i de les possibles dificultats que en el desenvolupament del codi receptor haguessin pogut experimentar, i ateses les expectatives de futur no gens favorables a la utilitat del codi immigrant en la societat receptora, molts progenitors creuran que el millor que poden fer és parlar als fills en la llengua que ells van adquirir en segon lloc —i que ara, però, s'haurà convertit ja potser en la més còmoda i la més àmpliament dominada. Vençuts els possibles obstacles identitaris que hi poguessin haver —a causa de les associacions socioafectives del codi d'origen— pel fet que la norma lingüística intergeneracional favorable al codi receptor tendeix a ser ja un comportament nombrosament seguit, els pares parlaran als fills en el codi de la societat autòctona tot i que poden decidir conservar l'ús de la llengua d'origen entre ells, fet també molt habitual¹¹⁷. Tindrem, així, llars en què les llengües s'usaran en funció de l'interlocutor. Mentre els cònjuges empraran Y entre ells, usaran X amb els fills. Aquests usaran X amb els pares i entre ells, tot i que entendran habitualment Y pel fet de ser usat a casa entre els progenitors. La llengua Y, però, ja no la tindran com a nativa sinó només —i, si de cas, en la forma interferida i modificada usada entre els pares— com a segon idioma només desenvolupat en el pla de la comprensió que rarament, ja, passaran al pla de l'expressió¹¹⁸. Si el grup immigrant, però, té característiques culturals i religioses diferenciades i pot arribar a ser prou autosuficient demoeconòmicament, moltes parelles de segona generació poden encara decidir de parlar als fills en la llengua d'origen, tot pensant que els oferiran, així, l'únic camí possible de coneixement del codi grupal, que pot continuar essent apreciat i valorat i vist com un signe distintiu i configurador de la seva identitat col·lectiva específica¹¹⁹. Així, tot i que veuran igualment clar que els fills hauran de dominar perfectament la llengua de la

117. En alguns casos, els cònjuges poden arribar a replantejar-se fins i tot la seva pròpia norma interpersonal per tal d'acomodar l'ús lingüístic familiar global a l'arribada dels fills. La força de la norma ja instaurada, però, pot jugar contra aquest canvi, que caldrà que sigui, doncs, molt conscient i volgut, si hom vol dur-lo efectivament a la pràctica.

118. Aquesta és la situació típica, per exemple, que Campbell (1980) descriu en el cas dels italians a Austràlia: «els infants de la primera generació de migrants, la segona generació, parla italià només amb els seus pares i amb els migrants de primera generació més grans, rarament mai entre ells mateixos, de manera que els seus fills, la tercera generació, difícilment sent l'italià» (p. 6).

119. Com ja he esmentat anteriorment, cal recordar aquí que les causes de la bilingüització i les de la retenció/substitució lingüístiques no tenen perquè ser exactament les mateixes. Així —si més no en el pla teòric— podria donar-se perfectament el cas d'una bilingüització de cada generació d'origen immigrant i alhora d'una retenció intergeneracional de la llengua del col·lectiu com a primer codi dels fills.

societat receptora —que esperaran que sigui facilitada per les vies institucionals corresponents i pel contacte social natural amb la societat autòctona¹²⁰— aquest tipus d'unitats familiars transmetran el codi d'origen com a llengua primera dels fills, encara que, des de ben aviat, aquests podran tenir contacte amb el codi de la societat receptora. Es reproduirà llavors en la tercera generació, tot i que potser no exactament, la situació i el procés seguit per la pròpia segona generació, caracteritzat a grans trets per una llengua d'ús familiar i intragrupal i una altra d'ús públic, formal i intergrup, fenomen que, en determinats grups molt aïllats i conscients de la seva diferència, pot també arribar fins i tot a la quarta o continuar de manera indefinida en el futur, si les condicions i les representacions de la situació no resulten modificades pel pas del temps (vegeu, per exemple, les comunitats Amish als Estats Units).

11.4 La tercera generació

Malgrat aquesta diversitat de possibles resultats —molt sovint a l'interior d'un mateix grup immigrant— la tercera generació tendirà, en general, a haver perdut efectius ja sigui pel fet del matrimoni mixt o bé pel nombre d'aparellaments endogàmics que hagin decidit de no usar amb els fills la llengua d'origen al·lòcton. Vol dir això, que molt sovint, fins i tot en els grups més resistents al canvi intergeneracional de llengua, la pèrdua de pes demogràfic, l'allunyament geogràfic del país d'origen i la reconsideració crítica de certs postulats culturals o religiosos que fonamentaven la diferenciació respecte de la societat receptora per part de les noves generacions, poden portar a les noves promocions descendents del grup immigrant a anar abandonant l'ús del codi d'origen i anar adoptant per a totes les seves funcions el codi receptor, fins a completar la fusió del col·lectiu en la societat autòctona. La gran majoria de la tercera generació, per tant, en l'esquema evolutiu típic, tendirà a parlar-se ja internament en la llengua del país receptor, donada la presència en el propi si del grup d'origen immigrant d'individus que fins i tot ja no entendran —o molt poc— la llengua de procedència dels seus avis, fet que forçarà els bilingües actius que encara puguin quedar a anar abandonant el codi grupal propi fins i tot en relacions i actes en què purament participi població d'origen immigrant¹²¹. Si les condicions socioculturals generals afavoreixen la continuïtat de l'ús del codi d'origen, aquesta dinàmica anirà ocorrent de forma semblant en les successives generacions, fins a la fusió generalitzada, en la gran majoria de casos, amb la societat receptora. Això no vol dir necessàriament que el col·lectiu hagi de perdre totalment la memòria històrica respecte del seu origen i les seves altres formes culturals, que

120. En general, entre els immigrants, no sembla pas gaire habitual —tot i la seva clara potencialitat d'ocurrència— el fet que cada cònjuge s'adrexi als fills en una llengua diferent a fi d'assegurar-li el desenvolupament dels dos codis. Si de cas, això tendeix a ocórrer en unitats familiars integrades per individus d'origen mixt i/o d'alta formació i amb coneixement de les dues llengües, que volen conscientment donar competència als fills en els dos idiomes, de demostrada utilitat comunicativa nacional i/o internacional.

121. Així ha estat el cas, per exemple, als Estats Units: «el bilingüisme desapareix habitualment quan el nucli de monolingües que en feia necessària l'existència s'ha esvanit» (Haugen, 1953:7).

podrà continuar servant en aspectes com ara el menjar, algunes formes de relació social, ritus i cerimònies, i, fins i tot, com il·lustra el cas dels jueus, en el lingüístic tot i que cenyit exclusivament a l'àmbit religiós.

11.5 Les migracions de grups políticament dominants

És evident, però, que no totes les experiències migratòries han acabat i acaben en la fusió lingüística del grup desplaçat en la societat receptora. Tot i ser així en una gran majoria de casos, la història i la contemporaneïtat registren fenòmens migratoris que no només no han acabat en una fusió amb la societat receptora i en la clara adopció del codi d'aquesta com a llengua habitual —i amb el temps, única— de relació social, sinó que han produït —o contribuït a produir— el fenomen estrictament invers, és a dir, l'assimilació de la societat receptora a la llengua de la població desplaçada. Sense entrar en les situacions on més que desplaçament migratori recercant millors condicions de vida hi ha hagut senzillament una invasió territorial armada acompanyada posteriorment d'una política de repoblament per mitjà de desplaçament de població del grup conqueridor, el fenomen de l'assimilació inversa es pot donar sovint en els casos que hem anomenat de *speech-area immigrants*, és a dir, de desplaçaments produïts entre diferents àrees lingüístiques que pertanyen, però, a un mateix Estat, i, en especial, entre els produïts des del territori del grup nacional i lingüístic majoritari i dominant cap als territoris de les habituals societats qualificades correlativament de «minoritàries» o, més adequadament, «minoritzades». En aquest tipus de situacions, societats ben establertes i organitzades, i lingüísticament força normalitzades —com il·lustra perfectament, per exemple, entre molts d'altres, el cas del País de Gal·les—, poden veure's culturalment sacsejades per les altes irrupcions migratòries de població pertanyent al grup lingüístic predominant en l'Estat, que, en una dinàmica d'interrelació amb les comunicacions institucionalitzades, pot portar a les comunitats demogràficament menors a un procés de substitució lingüística, amb clara tendència a la pèrdua absoluta de totes les funcions del codi autòcton capaces d'assegurar la seva normal reproducció.

Per entendre adequadament aquest tipus de processos d'abandonament col·lectiu de la llengua per part del grup receptor en presència d'immigració políticament dominant, cal partir del fet cabdal de l'estructura orgànica de l'Estat i del grau de control que pugui exercir el grup demogràficament major sobre les institucions polítiques. Molt probablement, els resultats dels fenòmens de migració entre àrees lingüístiques coparticipants en un mateix Estat poden tendir a ser diferents si aquest ens polític està organitzat lingüísticament en base a principis d'igualtat entre els distints idiomes —assegurant a cada grup un ecosistema que permeti la seva estabilitat— o en base a l'atorgament al sol codi del grup demogràficament més nombrós de la totalitat de les funcions oficials i públiques. Així, el resultat lingüístic del contacte migratori —essent iguals totes les altres variables— podrà ser molt diferent si la part de població majoritària estatal que es desplaça ho fa en un Estat oficialment multilingüe i se'n va a una àrea en què la llengua oficial i públicament preminent és l'autòctona, que si es trasllada a una zona on l'únic codi usat en les comunicacions institucionalitzades és l'estàndard del grup migrant, per tal com serà l'única

llengua oficialment permessa de forma general. En el primer cas, l'evolució més probable és, com a mínim, una bilingüització efectiva i generalitzada en el codi públic de l'àrea corresponent per part de la població desplaçada, que pot decidir de retenir o d'abandonar intergeneracionalment la llengua d'origen segons la resta de factors presents. En el segon, en canvi, el desenvolupament de les capacitats i l'ús de la llengua autòctona territorial tendirà a no ser pas general ni gaire ampli entre el grup d'immigrats políticament dominants, ja que aquesta no serà difosa pel sistema educatiu i la seva adquisició haurà de dependre només de l'exposició a les interaccions informals dels autòctons —i, sovint, a aquelles sense participació directa dels immigrants, ja que, en aquest cas, els autòctons tendiran a usar la llengua d'aquests, atès el domini que en tindrien per la influència general de les comunicacions institucionalitzades¹²².

És clar, doncs, que els processos de contacte per desplaçament en què és el grup receptor el que resulta assimilat pel grup immigrant tendeixen a produir-se —exceptuant els casos d'enorme desproporció demogràfica— en situacions caracteritzades per la asimetria en el poder polític de cadascun dels col·lectius en contacte. En els casos de migracions d'àrea lingüística, aquest resultat serà típic dels desplaçaments de població del grup que deté el poder en les institucions de l'Estat quan aquest està organitzat de forma centralitzada i ha declarat la llengua del grup dominant com a l'única oficial en tot el territori sota la seva sobirania, fins i tot en les àrees on aquesta no és la usada habitualment per la població autòctona (vg. l'apartat 7.3). En aquest context, com he dit, la població receptora haurà desenvolupat, a través de l'escolarització obligatòria i de la resta de les comunicacions institucionalitzades, les competències oral i escrita en la llengua declarada oficial pel govern de l'Estat, l'única en què, en aquests casos, tota la població haurà estat alfabetitzada. Quan es produeixin, per tant, els contactes cara a cara amb la població del grup lingüístic dominant de l'Estat, aquest es trobarà amb una població prèviament bilingüitzada —fins i tot asimètricament contra la pròpia llengua autòctona— capaç d'usar el codi de la població immigrada. És aquesta, per tant, una situació absolutament inusual en els desplaçaments migratoris a d'altres països —a no ser que siguin Estats diferents però amb la mateixa llengua oficial. La asimetria en les competències en el moment del contacte —el grup receptor sabrà la llengua de l'immigrant mentre que l'immigrant no sabrà la del grup autòcton— serà un dels factors fonamentals que actuarà a favor de l'establiment d'una norma lingüística de relació intergrupala a favor del codi dels immigrants —que serà també el de les comunicacions institucionalitzades, a causa de la regulació de la comunicació oficial i pública existent.

El contacte sovintejat dels receptors amb els immigrants farà augmentar encara més la competència dels primers en la llengua dels segons, i els en facilitarà les formes col·loquials i la pràctica conversacional informal que els podia faltar a l'escola. En la mesura, doncs, en què augmenti la competència en els diferents registres i

122. La simple presència de persones d'origen foraster pot fer, en alguns casos, que els autòctons usin només la llengua autòctona, com ocorre en les situacions descrites per Gal (1979) amb parlants hongaresos, i per Gumperz (1985) amb parlants eslovens, davant de monolingües alemanys en ambdós casos. Aquest comportament tampoc no ha estat pas estrany en l'àrea lingüística catalana, en especial entre determinats grups socials residents més aviat a les grans ciutats.

la comoditat en l'ús de la llengua dels immigrants per part dels receptors, aquells veuran disminuir les seves oportunitats i motivacions de desenvolupar una competència suficient de la llengua del grup autòcton. Fins i tot en absència d'una ideologia de superioritat per part del grup políticament dominant desplaçat¹²³, la pròpia estructura de la situació tendirà a fer difícil la bilingüització d'aquest conjunt, ja que l'idioma de la població receptora no serà ni ensenyat ni usat en el sistema escolar, ni serà usat per aquesta, en general, en les relacions amb els al·lòctons. En general, molts individus de la primera generació immigrada —caracteritzats per haver arribat ja passada l'edat òptima d'adquisició lingüística— tendiran, si de cas, a desenvolupar només la comprensió del codi dels receptors, posat que hi tinguin suficient exposició i que la distància lingüística entre les dues llengües no ho faci gaire difícil. Això no obstant, una part d'aquesta població —segons les situacions— pot intentar —i aconseguir— desenvolupar suficientment el codi dels receptors si percep que aquest pot ser avantatjós socialment o econòmicament. En el cas, per exemple, que, malgrat la subordinació política, siguin individus del grup receptor els qui controlin bona part de l'activitat econòmica en què l'immigrant s'ha d'integrar —o, si més no, relacionar— alguns individus d'aquest últim origen poden decidir-se a usar el codi de la societat autòctona tot intentant obtenir una millor i més ràpida integració socioeconòmica, sobretot si la població autòctona percep els que no parlin la seva llengua com a forasters i estranys. Tot i això, aquest factor pot no actuar de forma generalitzada, donada sempre la possibilitat d'intercomunicació en la llengua oficial/immigrada amb la població autòctona, fet que pot desencoratjar l'esforç que representa desenvolupar un altre codi lingüístic en edat ja adulta¹²⁴.

En la segona generació, poden produir-se alguns canvis en la situació sociolingüística del grup immigrant, segons, però, determinats factors que puguin o no afectar-lo: Malgrat la preeminència del codi al·lòcton —en la seva varietat estàndard— en les comunicacions institucionalitzades, els factors d'influència social presents en el camp de la vida no formal comunitària poden produir cert grau de bilingüització efectiva en els fills dels desplaçats —molt més extensa que en el cas de la primera generació si les circumstàncies hi ajuden. En plena edat òptima d'adquisició, la part del grup d'origen immigrant en contacte més freqüent amb la població autòctona de la mateixa edat —a l'escola, al barri, als centres d'esplai, etc.— podrà tendir a adoptar la llengua del grup receptor en les seves relacions habituals amb aquest, en especial si la diferència en el nombre dels individus de cada grup hi ajuda. El fet que els mestres puguin usar en les classes la llengua del grup al·lòcton pot no ser una

123. Cal no oblidar que els individus del grup políticament dominant no aniran pas al nou territori buits de representacions de la situació: «les persones que participen en la formació d'una nova acció conjunta sempre hi aporten el món dels objectes, el conjunt de significats i els esquemes d'interpretació que abans posseïen» (Blumer, 1982:15). Molt probablement tendiran a projectar en la situació que visquin els continguts ideològics que l'Estat haurà vehiculat com a justificadors de la política lingüística adoptada.

124. Sobre l'adaptació lingüística a l'interlocutor, Fishman & Giles (1984), tot fent referència a la *social exchange theory* de Homans, declaren que «una acció d'acomodació ha d'implicar potencialment més beneficis que costos per al parlant. Aquests beneficis poden comprendre un guany en l'aprovació de l'oient, mentre que els costos potencials poden incloure factors com ara l'esforç invertit i una pèrdua de la identitat personal (i de vegades, cultural)» (p. 390).

força suficient per a evitar que la necessitat de suport i d'identificació social habitual dels infants amb els seus companys faci que l'immigrat de segona generació —en un medi social amb predomini del grup receptor— vulgui usar el codi d'aquest —i no el dels mestres— per parlar amb els seus amics d'origen autòcton¹²⁵. Per aquest camí, gradualment es pot estendre encara més el fenomen —per a alguns paradoxal— que un parlant de llengua primera dominant en les comunicacions institucionalitzades vulgui usar el codi del grup receptor políticament subordinat per parlar amb aquest. Desenvolupada en aquesta edat primerenca de forma espontània la norma de parlar amb els autòctons en el codi d'aquests, el costum esdevindrà ja rutinitzat i el comportament tindrà lloc d'una manera ja habitualment subconscient —fora que, posteriorment, raons ideològiques o d'altre tipus duguin l'individu a canviar aquesta pràctica. Com veiem, doncs, es tracta d'una situació en què s'influeixen —sovint en la direcció oposada— els factors del pla institucionalitzat i els del pla individualitzat. Mentre que alguns del primer tipus —especialment els directament relacionats amb el poder polític— actuen a favor del grup immigrant i en contra de l'autòcton, d'altres a mig camí del *continuum* —els de pla econòmic— poden intervenir a favor del grup autòcton, així com els del pla social, si és que les proporcions dels grups són encara força asimètriques i si l'esquema residencial no és de tipus segregacional sinó integratiu.

Si, com passa en moltes ocasions, els immigrants viuen en gran part concentrats en determinades àrees urbanes en què són absolutament o força majoritaris, la força de la influència social tendirà a actuar a favor del propi grup immigrant i els efectes exposats en el paràgraf anterior tendiran a no produir-se. Així com quan aquest era minoria en la composició demolingüística podia sentir la influència dels companys del grup autòcton, quan la composició és equilibrada o el grup al·lòcton és majoritari, aquesta influència quedarà molt més afeblida. De fet, la influència aleshores pot projectar-se a l'inrevés: els membres del grup autòcton que puguin estar residint en les zones en què els immigrants arriben a la meitat o són majoria poden sentir-se influïts per aquest entorn social i, en connexió amb la influència que exerciran les comunicacions institucionalitzades —i la llengua dels mestres, en primer lloc— adoptar habitualment el codi oficial/immigrant per relacionar-se amb els seus iguals d'origen al·lòcton —i fins i tot entre ells quan estiguin mesclats en grups, si són força minoritaris¹²⁶. Pot ocórrer perfectament, doncs, que en una mateixa situació

125. Amb relació a aquest fenomen, Ervin-Tripp escriu: «el suport social sembla ser més important per als infants que per als adults. Una queixa freqüent dels qui passen temps a l'estranger és que els seus fills aprenen i obliden les llengües massa ràpidament quan canvia el context lingüístic. (...) Potser la selecció de la varietat lingüística per part dels infants depèn més de l'entorn social i menys de motius privats que la dels adults» (1969:30). El fenomen d'adaptació —o, de vegades, de coadaptació— lingüística en els grups d'infants està documentat en nombroses recerques (vg., per exemple, Ardanaz (1975) sobre el francès i l'anglès al Canadà, Labov (1980) per al cas de les varietats de l'anglès dels negres i dels blancs als Estats Units o Maluquer (1965) en la situació catalana dels primers anys seixanta. En aquestes adaptacions per via social, molt sovint la varietat lingüística adoptada no és pas l'estàndard sinó la varietat que col·loquialment parlen els individus amb qui hom està en contacte (vg. Fishman, 1972:98).

126. Aquesta situació s'ha viscut clarament a Catalunya durant l'etapa franquista, i, en part, encara es dona contemporàniament.

puguin estar produint-se processos de bilingüïtzació simultanis però en canvi diferents: per via institucionalitzada, el grup autòcton pot estar adquirint l'estàndard oficial; per via individualitzada, el grup immigrant resident entre el grup autòcton igualment pot desenvolupar a través de les comunicacions orals no formals el codi de la població receptora, i el grup autòcton envoltat d'immigrants pot anar adquirint d'igual manera la llengua de la població desplaçada, fins i tot adoptant determinats trets no estàndards però presents en les varietats orals pròpies dels col·lectius desplaçats¹²⁷.

De manera global, doncs, aquest tipus de contacte a causa de la migració de grups políticament dominants presenta característiques divergents segons les circumstàncies i la combinació dels factors influents. De manera general, però, la llengua més coneguda pel conjunt social resultant del contacte serà sempre la vehiculada per les comunicacions institucionalitzades i, en especial, pel sistema escolar i pels mitjans de comunicació de massa. Fruit d'aquesta estructuració de la facilitació lingüística, el codi autòcton tendirà a no ser conegut de forma completa i general com l'al·lòcton, per la qual cosa anirà esdevenint parcial i prescindible mentre l'oficial i immigrant anirà essent considerat general i necessari. Amb l'assentament de les poblacions i el pas del temps, els matrimonis d'origen mixt aniran essent més comuns i podran afavorir la pèrdua de la retenció intergeneracional d'algun dels codis. A causa del context global, habitualment hi haurà molts més aparellaments que no retindran el codi autòcton que no pas deixaran de transmetre el codi al·lòcton, que pot passar a ser vist no solament com la llengua prevalent en les comunicacions institucionalitzades sinó com a plenament vàlida des del punt de vista fins i tot social i de la comunicació no formal. Tot i que a ritme potser més pausat que en els altres processos de substitució lingüística per migració que hem vist abans, la situació de migració políticament dominant podrà exercir a la llarga —i, en especial, si numèricament és forta— efectes similars als que s'haurien produït si hagués estat la població autòctona la que hagués migrat: un ecosistema amb les comunicacions institucionalitzades i les individualitzades en una llengua al·lòctona, amb probable evolució adaptativa per mitjà de substitució lingüística, com així sembla indicar-ho un cas tan pròxim com el de la Catalunya del Nord, on les causes de subordinació política i de migració —en aquest cas en doble direcció, emigració i immigració— s'uneixen per donar un resultat de desús públic i social generalitzat de la llengua històricament autòctona. En aquest marc de doble minorització —política i demolingüística— en el propi territori, les noves generacions d'individus autòctons sentiran efectes semblants als de qualsevol grup que s'hagi desplaçat: cap importància del seu codi en les funcions públiques simbòlicament importants —món oficial, escola, usos escrits, mitjans de comunicació audiovisuals, etc.—, presència constant de la llengua al·lòctona en les relacions socials, fort discurs ideològic públic a favor de la llengua dominant, etc. Les representacions negatives que aquest tipus de context pot generar en les ments dels individus respecte dels elements culturals autòctons els pot dur perfectament a un gradual abandonament intergeneracional del

127. Si a aquest esquema s'afegeix ara que la població d'origen immigrant en edat escolar es bilingüïtza també per via formal en català, obtenim un esbós de la situació actual a Catalunya, caracteritzada per processos simultanis i imbricats de bilingüïtzació mútua.

codi propi —a través del matrimoni mixt o per renúncia a retenir la llengua intragrupal per part dels dos cònjuges en relació als fills— el qual pot arribar a ser vist com a socialment estigmatitzant i com a fre per a la supervivència econòmica i social futura, en especial en un món cada vegada més interdependent i d'economia multinacional. Els grups humans abocats a experimentar el contacte lingüístic simultaniament per dues vies de pressió —l'entrepà format per les comunicacions institucionalitzades per dalt i per les individualitzades per baix— poden veure accelerat el seu procés no només de bilingüització efectiva sinó —i més important— el d'abandonament total del codi propi, és a dir, fins i tot en la relació social quotidiana, i, de manera especial, en la transmissió lingüística familiar¹²⁸.

No cal oblidar, tampoc, que la influència de la llengua oficial única de l'Estat es deixarà sentir igualment en el cas que les migracions dins de les àrees lingüístiques incloses en aquell siguin protagonitzades per altres grups demopolíticament minoritaris. Confrontats a relacionar-se els autòctons i els individus procedents d'una altra àrea lingüística no majoritària, molt sovint la llengua d'interrelació que s'establirà tendirà a ser la més compartida pels dos grups en contacte, que, en cas d'haver-n'hi, tendirà a ser la difosa de forma general pel sistema escolar de l'Estat, habitualment, doncs, la del grup demopolíticament dominant en els casos d'unilingüisme oficial. Davant de la possible percepció d'inutilitat del seu codi en la nova zona de residència i de la manca d'estímul per a la seva retenció, el canvi lingüístic intergeneracional pot anar en la direcció de transmetre als fills no pas el codi de la societat autòctona sinó el declarat oficial i parlat pel grup demogràficament majoritari de l'Estat. Aquest serà vist pels progenitors com el més necessari i útil per a la futura generació de cara a viure i a guanyar-se la vida en la nova societat de residència. Per tant, i com a resultat de la política de llengua única per a totes les zones de l'Estat, aquell contacte que hagués pogut evolucionar a favor de la llengua del grup autòcton ho farà a favor del codi d'un tercer grup, el que políticament ha vist consagrat el seu idioma com a oficial de forma exclusiva, i que veu així augmentar, indirectament, els seus efectius lingüístics fins i tot a fora de la seva àrea lingüística històrica.

Fins i tot en aquells casos en què posteriorment la política lingüística de l'Estat es flexibilitzi i, per exemple, es permeti l'ensenyament —i fins i tot l'ús com a llengua vehicular en algunes escoles— del codi autòcton i la presència d'aquest en algun mitjà de comunicació, les normes ja fixades majoritàriament a favor de l'ús intergrupual del codi autòcton i el fet que aquest és dominat per la totalitat de la població, mentre que l'altre no ho és, farà que en una suposada situació de lliure ús dels codis en la comunicació pública, molts dels emissors —tant institucionals com individuals— puguin continuar tendint a decantar-se pel codi més general en detriment de l'autòcton. Aquest, tot i el seu reconeixement oficial parcial, podrà continuar essent vist com a particular i idiosincràtic només d'una part de la població, com així sembla demostrar-ho, per exemple, el cas gal·lès. En aquest context, poden res-

128. El cas romanx a Suïssa fa veure amb claredat la possible distinta influència en la retenció o substitució de les varietats lingüístiques grupals segons si les causes són de l'esfera institucionalitzada o de la individualitzada: «El suís-alemany —*Schwyzertütsh* — no-estàndard està substituint el romanx, tot i que diverses generacions de retoromànics han sabut igualment l'alemany estàndard» (Fishman, 1972:99).

tar determinades zones de predomini social del codi autòcton —generalment a fora de les àrees metropolitanes— que en poden anar conservant l'ús, però sense capacitat, molt sovint, d'aturar i de reinvertir el procés intergeneracional de substitució, que continuarà essent globalment actiu. La reinversió de la situació —aconseguir que el codi autòcton sigui el generalment conegut i usat— només podrà aconseguir-se amb un important grau de canvi polític que, si més no, prioritzi clarament l'ús públic de la llengua de la societat receptora i no tracti de manera diferent els immigrants pertanyents al grup políticament dominant en l'Estat.

Capítol 12

Els processos de normalització lingüística

El reconeixement dels valors tradicionals i de la llengua ètnica sorgeix en gran part del fet que només en una societat en modernització, on el contacte amb altres grups i llengües és força freqüent, un grup ètnic esdevé autoconscient. La consciència és una funció del contacte amb altres.

Glyn Lewis

12.1 La reinversió de l'evolució

Els efectes causats de manera directa o indirecta per la regulació política de la comunicació lingüística institucionalitzada en les societats subordinades i per les migracions de grups políticament dominants no s'acaben en el fenomen de la substitució lingüística. Al costat de comunitats humanes que aniran seguint inexorablement el camí de l'abandonament total dels seus propis codis lingüístics i el de l'adopció de llengües forasteres en els usos fins i tot més privats, n'hi ha hagut i n'hi ha que s'han oposat amb més vigor o menys a aquesta aparentment fatal evolució i han intentat modificar l'ecosistema que els duia a la desaparició com a societat lingüísticament diferenciada. Ja sigui com a part d'un procés global de reivindicació d'autodeterminació o d'autogovern o com un moviment bàsicament centrat en la consecució del reconeixement com a comunitat cultural —i, doncs, lingüística— diferent, un alt nombre de grups etnicolingüístics han intentat desfer-se de les causes polítiques que els obligaven a sentir-se i a actuar com a minories en el seu propi territori històric. Així —com encertadament assenyala Tajfel— molts d'aquests col·lectius han volgut «decidir ser diferents (conservar la seva individualitat com a grup) d'acord amb els seus *propis termes* i no en els termes implícitament adoptats o explícitament dictats per les majories» (1984:357). Dues fases cal distingir, com a mínim, en aquest tipus de processos: la primera, la creació de la consciència interna

d'injusta situació de subordinació política i/o lingüística, i la segona, el procés que ha portat cap al canvi de l'estructuració política i/o lingüística considerada inadequada pel grup subordinat.

Pel que fa al primer aspecte, el procés intern inicial, cal esmentar la probable existència en el si del grup etnicolingüístic subordinat de, com a mínim, dues posicions diferents respecte de la definició de la situació viscuda. Per a una part —més o menys àmplia segons els casos— del col·lectiu, la situació pot ser vista com a adequada i «normal», i sostindrà els arguments de la ideologia que Cobarrubias (1983b:63) anomena d'«assimilació lingüística». Partint de l'estructuració política vigent, aquesta part tendirà a creure que tots els grups i individus residents en l'espai de sobirania actual de l'Estat en qüestió han de parlar i escriure de la mateixa manera que el grup demopolíticament dominant —la llengua del qual serà molt habitualment l'única declarada «oficial»— independentment de l'origen legítim o il·legítim de la seva integració en aquest Estat i de l'actual voluntat dels col·lectius diferenciats, als quals se'ls negarà explícitament la igualtat de drets lingüístics respecte del grup majoritari. Els partidaris d'aquesta posició s'adscriuran així a les tesis defensades pel poder polític establert i creuran en la superioritat lingüística de la llengua dominant. En l'altre costat, la ideologia predominant tendirà a ser la del «pluralisme lingüístic», basada en el dret de les societats lingüísticament diferenciades de mantenir i cultivar les seves llengües a partir del principi d'igualtat de drets de totes les comunitats lingüístiques humanes (Cobarrubias, 1983b:65). En aquest sector, en els casos que així sigui, s'hi trobaran també els partidaris no sols d'un reconeixement d'aquest pluralisme cultural sinó de la recuperació o accés a una organització políticament pròpia i sobirana del grup diferenciats, sense cap lligam de subordinació o de dependència respecte del grup políticament dominant. Tota aquesta banda, doncs, serà partidària en un grau més o menys elevat d'impugnar l'ordre polític establert i d'aconseguir en uns casos els mínims de la igualtat de drets entre les comunitats lingüístiques associades en un mateix Estat o els màxims de separació de l'Estat instaurat i de construcció d'una nova entitat política. Lieberson resumeix així les, de fet, tres grans possibles solucions per als grups lingüísticament subordinats per causa política: «1) evolucionar cap al grup dominant, renunciar a la llengua nativa i reduir (o eliminar) la identitat ètnica; 2) reduir l'handicap que afronten els parlants d'una llengua específica reformant les institucions socials (canvis en el sistema educatiu, disposicions polítiques, etc.); i, 3) abandonar l'actual Estat: emigració, revolució, separatisme, o expulsió del grup de llengua dominant» (1970:4).

La posició que d'aquestes tres grans opcions triomfi en el si del grup subordinat ho farà en funció de la complexa ecologia de factors intervinents i de les interpretacions que dels fets que es vagin succeint en faci aquest. Les polítiques que l'Estat adopti respecte del grup o grups políticament subordinats i les reaccions que generin constituïran una variable de gran importància. En la possible evolució de la situació no serà el mateix que el grup subordinat no vegi declarada oficial la seva llengua però tingui absoluta llibertat per a usar-la en determinades comunicacions públiques —encara que només siguin de dependència no oficial— que si el col·lectiu minoritzat té davant seu un Estat plenament bel·ligerant en contra de qualsevol tipus d'ús del codi autòcton o, encara més, perseguidor en una situació no democràtica.

tica i sense garanties jurídiques de les persones que discrepin públicament de les polítiques aplicades. La il·legitimitat percebuda de la situació pot fer-se molt vistent i preparar el grup per plantejar un nivell de reivindicacions que, amb un altre tipus de mesures, potser no s'haurien provocat. La consciència de subordinació dels grups humans minoritzats que pot néixer després d'una escolarització en un estàndard exogen interpretat com a il·legítim i foraster pot perfectament tornar-se en mobilització emancipadora davant d'una política agressiva contra la llengua pròpia, com poden mostrar casos com el finlandès —després d'haver estat lleials a l'imperi tsarista i a causa de la política de russificació posterior— o el mateix català, després de l'etapa franquista. Com indica Hobsbawm, doncs, a Europa «la majoria d'aquests moviments [nacionals] semblen ser reaccions contra la centralització —és a dir, l'allunyament— del poder polític, econòmic o cultural» (1991:178). L'afirmació de Pilsudski —alliberador de Polònia— que «és l'Estat el que fa la nació i no pas la nació la que fa l'Estat»¹²⁹, probablement certa, cal que sigui interpretada de manera no pas unívoca sinó polivalent. Un Estat no sols crea la seva nació sinó que, per reacció contra aquest mateix fet, pot perfectament promoure al seu mateix si —tot i que involuntàriament— la creació d'altres (id)entitats nacionals. La sensació humiliant de pertànyer a un Estat que no és «el seu» a causa del bandejament explícit de les seves característiques diferencials de l'armadura simbòlica de representació d'aquesta institució política i dels àmbits i les funcions públics percebuts com a més importants, pot perfectament dur a un grup etnicolingüístic determinat —sense gaire consciència lingüística i/o política prèvia— a desenvolupar una imatge nacional pròpia confrontada a la de l'Estat i a demanar activament la seva autoorganització política i lingüística diferenciades. En general, doncs, com assenyala Mackey, «la motivació d'aquestes reclamacions autonomistes [el control de les escoles, dels hospitals, de la indústria, del comerç, de l'administració pública...] és sovint resultat d'un desig de reparació de les injustícies de la història, sobretot pel que fa a l'opressió, en el passat, dels petits pobles per les grans potències» (1979c:257).

És en el marc de les solucions 2 i 3 de Lieberman —autonomia i multilingüisme oficial o bé independència i unioficialitat lingüística pròpia— on han tingut lloc processos històrics de transformació sociolingüística no pas cap a la substitució sinó cap al que, a partir de la proposta terminològica d'Aracil del 1965, podríem retolar —mentre ens sigui heurísticament útil el terme— com a *normalització* lingüística.¹³⁰ Als segles XIX i XX i segons les conjuntures històriques de cada cas, un bon nombre de col·lectius lingüístics europeus han dut a terme processos autòctons d'estandardització de la seva comunicació lingüística pública, que ha fet passar el nombre de llengües codificades europees de 16 a 30 entre el 1800 i el 1900 i de 30 a 53 entre el 1900 i el 1937 (Ninyoles, 1975:60)¹³¹. Ja fos com a resultat dels moviments d'autodeterminació nacional o simplement dels de reconeixement cultural,

129. Citat per Hobsbawm (1991:44).

130. Vg. Aracil (1982), pp. 23-38.

131. Molt probablement, els grups etnicolingüístics sense Estat propi han acabat interioritzant els valors del «patriotisme d'Estat»: la llengua és fonamental per a la identitat. El problema ha estat que aquests grups s'autoperceben diferents i, per tant, han hagut de crear, en molts casos, la seva «llengua», com a defensa de la seva dignitat, en els mateixos termes usats pel nacionalisme estatal.

sovint provocats, com hem assenyalat, pel fet mateix del contacte —polític o de caràcter migratori o tots dos alhora—, l'autoconsciència de diferenciació lingüística i el desig d'igual dignitat respecte dels atributs culturals propis van propiciar l'extensió del fenomen de la normalització lingüística.

Pel que fa al propi terme de «normalització lingüística», l'estat encara embrionari dels conceptes i de les categories en sociolingüística ens pot dur a una discussió purament terminològica dels límits i casos d'aplicació del terme¹³². Com que això no és avui encara clar, l'utilitzo aquí amb preferència al més estès internacionalment d'«estandardització» pel fet de poder caracteritzar i diferenciar conceptualment processos que, tot i tenint força similituds, contenen diferències importants en la seva sociogènesi i en la seva fenomenologia, com les existents entre els casos de les comunitats lingüístiques caracteritzades històricament per un alt grau de sobirania i d'autocontrol polític i els dels col·lectius humans políticament subordinats, en especial en el transcurs dels darrers dos segles. «Estandardització», així, podria descriure els processos caracteritzats per situar el problema fonamentalment en el contacte entre els vernacles i la varietat referencial codificada en extensió¹³³. La «normalització» —que inclouria evidentment també el fenomen típic d'estandardització «interna»— hauria de donar compte alhora de les especials vicissituds de les comunitats subordinades que intenten fer triomfar un estàndard propi en les funcions ja habitualment ocupades per una varietat «oficial» considerada forastera i «externa» i recuperar —si és aquest el cas— les varietats vernaculars pròpies en les funcions col·loquials quotidianes, en un marc configurat originalment per subordinació global i per manca absoluta d'autogovern (vg. Bastardas, 1988). Com a definició de treball, doncs, podríem utilitzar, modificant-la en part per fer-la més general, la donada a Bastardas (1994:32). Anomenaríem, així, «normalització lingüística» al «macroprocés social intencional que, a partir d'una situació de subordinació lingüística, pretén la plena recuperació de funcions i de parlants per al codi subordinat X, amb l'objectiu d'impedir, d'aturar o de reinvertir la substitució lingüística i d'as-

132. En aquest aspecte terminològic i conceptual, cal tenir en compte la posició popperiana defensada per Janicki (1990) que aconsella de no començar les definicions pel terme a explicar sinó precisament a l'inrevés, tot evitant de perdre'ns sovint en inútils discussions essencialistes sobre el significat exacte dels rètols utilitzats, d'altra banda ben arbitraris. Amb Janicki, doncs, «accepto la visió crítica de Popper de l'«essencialisme» —[l'atribució aristotèlica de primeríssima importància a les definicions]— (...). Aquesta visió menysprea el paper de les definicions en ciència i promou alhora la idea que els conceptes a través dels quals els éssers humans perceben el món no tenen fronteres discontinües i no són mai, doncs, precisos» (p. 1). Com també recorda Janicki en línia amb el capítol I, «hom pren els mots per les coses (...), és a dir, hom actua com si els mots *fossin* realment les coses a què es refereixen, o conceptualitzen» (p. 7). Janicki rememora, doncs, Korzybski: «Si reflexionem sobre les nostres llengües, veiem que, en el millor dels casos, han de ser considerades *només com a mapes*. Un mot no és l'objecte que representa» (1933:58).

133. Internacionalment, el rètol «normalització», especialment en el món d'influència francòfona —però també en autors en anglès que en pauen termes, com per exemple, a Haugen (1966:10)— presenta problemes d'ús segons la significació de la sociolingüística catalana pel fet de la seva associació a sintagmes com ara «normalisation terminologique» o d'altres que susciten el sentit d'homogeneïtzació o de fixació de normes estandarditzades, que precisament en desvirtuen el sentit ampli, global i dinàmic que nosaltres hi atorguem. Caldria, potser, en el futur tractar de trobar propostes terminològiques alternatives que no presentessin problemes en el marc científic internacional.

segurar plenament l'estabilitat i la continuïtat futures de la comunitat cultural X». Incloem, així, els grans trets de molts processos contemporanis semblants, que, com definia una comissió nomenada pel govern irlandès, pretenen, per exemple, que «la llengua [irlandesa] hauria de tornar a ser un mitjà normal de conversa i comunicació entre els irlandesos» (Macnamara, 1971:76) o, en paraules del 1965 de Pierre Laporte «fer del francès la llengua prioritària del Quebec» (Corbeil, 1980:38). Per aconseguir-ho, com assenyala Hobsbawm, «el nacionalisme lingüístic ha estat i és centrat essencialment sobre la llengua de l'educació pública i de l'ús oficial», és a dir, la de les comunicacions institucionalitzades. «Se centra sobre l'«administració i l'escola» —continua l'historiador— com els polonesos, txecs i eslovens no es van cansar mai de repetir ja el 1848. Sobre (...) la llengua dels signes de les carreteres i dels noms dels carrers; sobre els ajuts públics per a un canal de televisió en gal·lès; sobre la llengua en què tenen lloc els debats en els diferents organismes i s'hi redacten les actes; sobre la llengua dels formularis de sol·licitud del permís de conduir o la de les factures de l'electricitat (...)» (1991:96).

12.2 Casos i factors

Tots aquests casos, però, categoritzables *grosso modo* com de «normalització lingüística» no són pas absolutament idèntics i cadascun conté elements diferenciadors. D'entre els més importants potser cal destacar-ne quatre: a) el grau d'autocontrol polític i de reducció efectiva de la dependència aconseguit a partir de la situació subordinada anterior, b) la situació sociolingüística de partida del propi grup autòcton, c) la presència o no d'un nombre important de població pertanyent al grup anteriorment dominant, i d) el grau de reconeixement oficial de drets lingüístics per a aquesta població anteriorment dominant. Com ara veurem, un procés global, doncs, de reemplaçament de l'estàndard lingüístic al·lòcton per un d'autòcton i de promoció de les varietats vernaculars endògenes en les funcions individualitzades d'on haurien pogut anar desapareixent pot presentar formes diferenciades segons si és dut a terme en un marc d'absoluta independència política respecte de la comunitat anteriorment subordinant o bé en un de simple relativa autonomia respecte d'aquesta, en el qual cas la relació pot continuar conservant un alt grau de subordinació i de simetria de fet. Tot i les seves semblances, per tant, no seran exactament iguals els processos de normalització lingüística de l'hongarès o del noruec que els del català o del basc a Espanya o bé del gaèlic a Irlanda.

El primer dels criteris diferenciadors esmentats —el grau de sobirania política aconseguida— pot tenir segons els casos una importància extraordinària, en especial en connexió amb algun dels altres factors assenyalats¹³⁴. Mentre que la total independència política permet al nou Estat d'exercir un control força rigorós de tot el que passa a l'interior de les noves fronteres i pot, així, regular plenament, per exem-

134. «Segons les circumstàncies, qualsevol nacionalisme encara no identificat amb un Estat esdevingué necessàriament polític. L'Estat era la màquina que calia manipular si una «nacionalitat» havia de convertir-se en una «nació», o fins i tot si es tractava d'assegurar el seu actual estatus contra l'erosió històrica o l'assimilació» (Hobsbawm, 1991:96).

ple, els missatges lingüístics que a nivell públic hi han de circular —en l'esfera politicoadministrativa, en el sistema educatiu, en els mitjans de comunicació de massa, en l'etiquetatge comercial, en les funcions representatives de contingut simbòlic més alt, etc.— l'autonomia política limitada —com semblen mostrar, per exemple, els casos espanyol i italià¹³⁵— acostuma a mantenir *de facto* un alt grau d'interferència política i cultural global. La dependència política encara existent i les conseqüències que se'n deriven provoquen efectes múltiples en una gran diversitat de terrenys. El *Staatsvolk* —el grup central i més nombrós dels que componen l'Estat en què resta inclòs el relatiu poder autonòmic atorgat— pot continuar exercint un alt grau de control sobre el grup subordinat a través de la seva majoria d'escons que té habitualment atribuïts en les institucions parlamentàries comunes i de funcionaris en l'aparell estatal i judicial —si no s'han previst constitucionalment solucions compensadores d'aquesta diferència simplement demogràfica. Igualment, la lliure circulació de tota mena de productes i missatges pel territori comprès en l'Estat —molt habitualment només en la llengua del conjunt dominant— i la representació identitària resultant de veure's sempre inclosos en noms i símbols normalment afaïçonats —en exclusiva o en un grau molt elevat— a partir dels atributs del grup majoritari poden continuar essent poderosos elements de desestabilització lingüística dels col·lectius demogràficament menors. Així, per exemple, en els casos catalans, la totalitat de la població pot rebre molts més canals de televisió en castellà que no pas en català i, en canvi, no en rep habitualment cap —a través de les formes de difusió més normals i esteses— en altres llengües igualment veïnes, com ara el francès o l'italià, o d'abast internacional, com ara l'anglès¹³⁶. En continuar la integració política a Espanya i no existir una política de multilingüisme oficial igualitari a nivell d'Estat —com tampoc no hi és a Itàlia— la gran majoria dels missatges comercials —publicitaris, explicatius, inscrits en els productes, etc.— circulen en tot el territori només bàsicament en la llengua del grup majoritari de l'Estat¹³⁷. Igualment, els recursos interposats des d'instàncies oficials estatals contra disposicions de política lingüística interna adoptades pels governs autònoms dels grups menors, els oblots de les llengües d'aquests col·lectius en les activitats de promoció exterior del govern central i, en general, el desinterès d'aquest per reconèixer oficialment els idiomes minoritzats en els nivells centrals —comuns a tots— de l'administració il·lustren amb igual força el desequilibri i la tensió d'aquest tipus de situacions. Malgrat tot, si la competència i l'ús lingüístic —com a mínim en les

135. Per a la situacions italianes vegeu Gruning (1993) i Colautti (1994).

136. Com a mostra típica de l'enorme poder que el grup major conserva en aquest tipus d'Estat, el govern central espanyol ja postdictatorial, per exemple, en un afer tan sensible com són els mitjans de comunicació audiovisuals no només no regula la presència de la diversitat lingüística en els canals de televisió concedits a empreses privades sinó que tampoc no facilita la recepció dels canals autonòmics en català entre les diverses comunitats autònomes que comparteixen aquest codi i, a més, hi posa clarament entrebanes i dificultats.

137. Una mostra d'aquestes repercussions lingüístiques de l'autonomia governamental limitada, la trobem recentment en les instruccions lingüístiques dels productes la distribució dels quals és organitzada per a tota la Península Ibèrica. Cada vegada més, es poden trobar productes etiquetats en castellà i portuguès, mentre que el català, per exemple, fins i tot en productes fabricats i distribuïts des de l'àrea lingüística catalana, hi és completament absent. Les disposicions que en aquest sentit hagi pogut prendre el govern autònom català, per exemple, no semblen tenir cap aplicació pràctica en la realitat.

comunicacions individualitzades— s'han conservat vius i la població i les seves institucions autònomes ho volen, aquesta tipologia de processos de normalització pot anar avançant tot aturant el procés intergeneracional de substitució que hi pogués haver en curs i arribar, si no a una completa normalització de l'ús del seu codi, sí a una relativa estabilitat lingüística, si bé sense eliminar habitualment la bilingüïtzació de la comunitat subordinada en la llengua dominant en el conjunt de l'Estat. Aquesta haurà de ser usada inevitablement en les funcions extragrups i en totes aquelles comunicacions receptives de fora de la comunitat a què sigui exposat el grup subordinat (mitjans de comunicació, documents, productes, etc.). La situació, per exemple, del Tirol del Sud italià així sembla suggerir-ho¹³⁸.

Si l'autonomia política limitada en un Estat d'unilingüisme oficial central configura processos de normalització lingüística insegurs i conflictius, tampoc, però, la independència política no assegura l'èxit d'aquest tipus de fenòmens en el cas de situacions sociolingüístiques de partida en què la competència i l'ús de les varietats autòctones hagi ja quedat molt reduït entre la població nativa. Com sembla confirmar el cas irlandès, fins i tot en situació de ple control polític, el grup anteriorment subordinat pot tenir enormes dificultats per a assolir l'èxit en el seu procés de normalització lingüística. Tot i les actituds i predisposicions plenament favorables de la població a la recuperació del ple ús del gaèlic, la situació sociolingüística es mostra difícilment canviable en aquests casos en què la llengua no solament no era present en les comunicacions institucionalitzades sinó que de forma majoritària havia ja desaparegut fins i tot de les individualitzades. Sembla ser molt més fàcil passar de les comunicacions individualitzades a les institucionalitzades que no a l'inrevés, tot i que això no és pas impossible, com sembla demostrar-ho el cas de l'hebreu a Israel. Sobretot si fins i tot se n'ha perdut no solament l'ús sinó també la competència, la reintroducció del codi lingüístic d'origen autòcton a través, fonamentalment, del sistema escolar, no garanteix en cap cas la seva adopció com a llengua de comunicació col·loquial quotidiana, funció precisament bàsica per a la reproducció sociocultural «natural» dels codis lingüístics. En el cas irlandès, a més, altres factors poden encara ajudar a fer més difícil l'èxit del seu procés de normalització. L'important grau de distància estructural entre el gaèlic i l'anglès pot ser un element que contribueix a augmentar els obstacles per a l'adopció del primer en l'ús social habitual. En haver-ne d'adquirir la competència a l'escola, les normes d'ús lingüístic entre els individus són ja establertes inicialment en anglès, fet que, per la llei de la rutinització i subconsciència dels comportaments (vg. 8.2), tendirà a persistir de forma automatitzada i impossibilitarà l'adopció del gaèlic en les relacions interpersonals, fet que alhora n'evitarà la necessària pràctica social i dificultarà, doncs, l'as-

138. Això no obstant, cal tenir en compte, també en aquest cas, les seves peculiaritats. En tractar-se d'una població de llengua alemanya, plenament oficial en l'Estat veí i amb un gran nombre de parlants que li permet de ser autosuficient quant a publicacions, mitjans de comunicació, etc., les representacions autodenigradores habituals dels grups minoritzats, enormement efectives en els processos d'abandonament intergeneracional de les varietats lingüístiques pròpies, deuen tenir més difícil el seu sorgiment i la seva implantació social. No és del tot segur, per tant, que un altre grup sense aquests elements tingués la mateixa estabilitat en una configuració politicolingüística semblant. Cal tenir en compte que Àustria s'ha implicat sempre en l'ajut de la comunitat tirolesa sota la jurisdicció de l'Estat italià.

soliment d'una competència col·loquial i fluida, factor que jugarà retroactivament com a fre del seu ús social espontani habitual. Tampoc no deu deixar de ser important que la llengua amb què es troba en contacte el gaèlic hagi esdevingut aquest segle la interllengua planetària per excel·lència. Probablement, la representació i l'avaluació de la realitat podria ser molt diferent, posem per cas, si la llengua en contacte amb l'irlandès fos el polonès o el finès. Plantejar-se d'abandonar com a llengua primera l'anglès no deu ser el mateix que pensar de deixar de parlar als fills —si és que es té la competència suficient per fer-ho— en algun altre codi que no tingui les característiques actuals que ha anat prenent l'idioma predominant a les Illes Britàniques i als Estats Units. Tot i així, però, molt probablement el factor fonamental que explica el fracàs de la normalització de l'irlandès s'ha de cercar més en el feble punt de partida sociolingüístic de la població que no en els altres que hi puguin coadjuvar¹³⁹.

Ja que he esmentat el cas d'Israel, cal reconèixer aquí que aquest és citat habitualment com el contraexemple de casos fracassats com ara l'irlandès i per impugnar, per tant, la impossibilitat de la independència política per recuperar plenament una llengua en els casos en què la majoria de la població n'hagués perdut ja la competència. Tot i ser cert l'extraordinari èxit de la plena revitalització social de l'hebreu, cal aplicar aquí una perspectiva socioecològica que ens permeti entendre la dinàmica global del procés de la comunitat jueva. Atès que el pla polític no actua mai en el buit sinó en estreta relació integral amb el pla social i cultural cal examinar des d'aquesta perspectiva l'èxit de la normalització de l'hebreu. Podrem veure, així, com, a diferència del cas irlandès, l'existència d'una llengua de comunicació social compartida per tothom en el territori del que va ser després l'Estat d'Israel era una necessitat imperiosa a causa de les diverses procedències lingüístiques dels jueus de la diàspora. Així com l'anglès ja havia esdevingut a Irlanda el codi social general d'intercomunicació oral i escrita, cap llengua de les parlades habitualment pels jueus no complia aquestes condicions. L'oralització de l'hebreu—, fins aleshores només conegut com a llengua escrita —o, en tot cas, oral llegida— dels textos religiosos va anar esdevenint una solució simbòlicament atractiva —ja que confirmava l'autoconsciència nacional del col·lectiu— i alhora pràctica, perquè omplia el buit de la *interllengua* necessària per a la comunicació dels diversos grups lingüístics de la comunitat jueva. D'orígens barrejats —tot i que a l'inici amb predomini de certs grups centreuropeus— i sense, per tant, normes d'ús lingüístic generals prèvies, els infants israelians trobaren en la llengua dels mestres el codi necessari per a la intercomunicació oral habitual, que aniria, doncs, esdevenint amb el pas de les generacions la llengua oficialment i socialment més usada. Sobre aquesta necessitat intercomunicativa —i això també és cert— les institucions d'Israel van saber muntar una original macroestratègia de modernització i d'extensió social de l'hebreu que incloïa des de metodologies i centres especials per al seu aprenentatge fins a la publicació i emissió de diaris i programes en hebreu simplificat, passant per una gran tasca d'ampliació terminològica i estilística, tot permetent alhora la presència d'emissions i missatges en les altres llengües dels jueus vinguts d'arreu del món, co-

139. Per al cas irlandès vegeu, per exemple, Macnamara (1971) i Hindley (1990).

sa que contribuïa a fer menys difícil el procés d'adaptació de la generació adulta desplaçada¹⁴⁰. Al costat, doncs, de la consciència identitària —aspecte també important i necessari— el reeiximent de la plena recuperació d'usos en comunitats que han perdut la competència i la utilització habitual —si més no oral— dels seus codis autòctons, sembla demanar per reeixir unes circumstàncies especials d'absència d'una altra norma lingüística generalment instaurada i de necessitat pràctica de resolució del problema d'intercomunicació.

La independència política pot no haver de ser condició necessària per a un complet èxit d'un procés de normalització lingüística si la comunitat que emprèn aquest procés controla, però, el seu espai territorial si més no en els aspectes lingüístics i l'Estat a què pertany reconeix i s'organitza amb vista a la protecció efectiva de la comunitat lingüística subordinada. Així ho podria il·lustrar el cas flamenc a Bèlgica que, evolucionant cap al principi de territorialitat a l'estil suís —a excepció de la capital, Brussel·les, que es regeix pel principi de la personalitat (vg. 7.3)—, ha pogut anar construint un hàbitat plenament afavoridor de la seva normalització lingüística i neutralitzador de l'antiga subordinació al francès¹⁴¹. En aquest sentit, les comunitats associades en Estats d'estructura confederal o federal i basats en els principis del plurilingüisme igualitari poden, si més no en teoria, aconseguir situacions sociolingüístiques força estables tot i restar políticament integrades en altres comunitats lingüístiques diferenciades. No són clars, però, el pes dels altres factors demogràfics, econòmics, mediàtics, etc., en aquests tipus d'estructuració. El cas belga, com de fet tots, té característiques que el fan especial, atesa l'evolució demogràfica i econòmica a favor dels flamencs en detriment dels valons. En l'actualitat, els flamencs han arribat sinó a dominar sí a tenir un pes determinant en el control de l'Estat, fet que ha eliminat les seves característiques de minoria i de grup subordinat. Potser una evolució tan favorable a la comunitat lingüística subordinada i un procés de normalització tan exitós com el del neerlandès a Bèlgica no tindria tantes possibilitats tampoc de produir-se en una situació on les correlacions demogràfiques i econòmiques entre els conjunts humans en contacte fossin més asimètriques. L'exemple suís, però, on les comunitats són demogràficament disperses, sembla mostrar que si s'aplica el plurilingüisme lingüístic igualitari en el nivell federal i el principi de territorialitat en el nivell de cada comunitat lingüística, la normalització i la coexistència estable de conjunts lingüísticament diversos en una mateixa organització política compartida també pot ser possible.

Un altre dels factors diferenciadors dels processos de normalització lingüística que he esmentat és el de l'absència o presència d'un nombre important de població resident pertanyent lingüísticament al grup l'estàndard del qual havia ocupat fins aleshores les funcions institucionalitzades en el territori històric del grup subordinat. Segons les situacions, aquest pot ser un factor important de dificultat afegida a la problemàtica habitual d'aquest tipus de processos. Malgrat l'oficialitat exclusiva del nou estàndard autòcton, la presència d'importants contingents de població pro-

140. Per al cas hebreu, vegeu París (1992) i Nahir (1987).

141. Per al cas belga en general i flamenc en particular podeu consultar Senelle (1983), McRae (1986) i Deprez (1987). Per a una actualització a partir de la reforma constitucional de 1993 vg. el butlletí *Mercator* 6 (abril 1993).

cedent del grup antigament subordinant —i, en especial, si a més ocupen posicions importants en l'escala social— pot representar un factor de retard i de conflicte potencial en l'extensió i l'adopció pública generalitzada del nou estàndard.

Si, com pot ocórrer de vegades, la majoria o una part considerable de la població d'origen políticament dominant té una actitud contrària i bel·ligerant contra el procés de normalització iniciat —donat que clarament representa la pèrdua del seu privilegi de no-bilingüització després d'haver-se desplaçat a una altra àrea lingüística diferent de la seva d'origen— el procés pot passar per etapes de col·lisió interna, on cada col·lectiu intentarà de fer prevaler els seus criteris lingüístics d'acord amb els seus interessos i representacions de la situació. Si la asimetria demolingüística entre els grups és clara a favor de la població autòctona, el grup antigament dominant que decideix quedar-se acaba habitualment adaptant-se a la nova situació, tot bilingüitzant-se en el codi autòcton per a les funcions en què sigui necessari i, fins i tot, en molts casos evolucionant intergeneracionalment cap a l'abandonament de la seva L1 fins i tot en els usos de caràcter més privat. Si, en canvi, la població ha arribat a ser més igualada, el procés pot presentar-se més complex, si és que la majoria dels individus d'origen dominant sostenen actituds antiautòctones i no evolucionen cap a una mínima acomodació a la nova situació¹⁴². Depenent de les circumstàncies i els casos, aquest tipus de procés de normalització pot trigar més o menys a establir-se i a evolucionar de la manera habitual. És clar que en aquest tipus de situacions el control del poder polític serà un factor de primer ordre. Si es tracta, doncs, d'una situació en què el grup antigament subordinat ha aconseguit la sobirania política total i domina, així, les seves pròpies institucions de govern, la situació pot anar evolucionant de forma gradual cap a la implantació generalitzada del nou estàndard i cap a l'adopció de la llengua autòctona —en lloc de l'al·lòctona— en les relacions socials entre el grup nadiu i el grup immigrant antigament dominant, tot passant per etapes de certes garanties lingüístiques per a l'ara nova minoria de llengua antigament dominant per tal de facilitar-li el pas a la nova situació.

En les situacions intergrupals i interlingüístiques menys conflictives, la presència de parlants de la llengua antigament dominant pot donar lloc a regulacions establides de plurioficialitat lingüística, com ara en el cas del suec a Finlàndia, on al costat d'un reeixit procés de normalització del finès s'ha mantingut la cooficialitat del suec per al 6% de la població que actualment el té com a llengua primera. També, però, com hem assenyalat anteriorment, cal tenir en compte les peculiaritats del cas. Durant sis segles de tutela sueca no hi va haver cap política explícita de suecització i, en tot cas, en el moment d'accedir a la independència el problema no va ser precisament amb Suècia sinó amb Rússia, que sí que havia tingut sovint intervencions russificadores que afectaven tant els finoparlants— com els suecoparlants durant els períodes en què Finlàndia n'havia depès¹⁴³. En tot cas, el baix nombre de la pobla-

142. Un exemple d'aquest tipus de problemàtica es pot trobar avui en les novament independents repúbliques bàltiques —Estònia, Lituània i Letònia— on la presència d'un important nombre d'individus d'origen rus —la potència antigament dominant— pot presentar situacions conflictives —sobretot en les repúbliques on més n'hi resideixen— a causa de la seva possible oposició als processos de normalització lingüística empresos.

143. Sobre el cas finès vegeu Gambier (1986).

ció suecoparlant i la seva actitud generalment solidària amb la resta de finlandesos no en fa un cas problemàtic. Mostra d'això és que malgrat les regulacions lingüístiques existents a favor del seu codi, la comunitat de llengua sueca presenta una bilingüïtzació en finès molt extensa i, tot i que de manera lenta, el nombre dels seus efectius va reduint-se en el canvi intergeneracional a favor de l'adopció del finès com a llengua primera.

Una altra combinació dels factors diferencials dels processos de normalització lingüística entesos de forma àmplia és la constituïda per la manca d'independència política i alhora per la presència d'un nombre important d'individus de llengua dominant en el territori de la societat subordinada, la qual, però, conserva encara de forma majoritària l'ús habitual del codi propi. Aquesta situació és la que es dona en el cas del Quebec, caracteritzat alhora per la seva integració en un Estat —Canadà— de majoria anglòfona i també per una presència històrica important de població d'aquest darrer col·lectiu. Aquestes situacions presenten també dosis importants d'instabilitat en veure's la comunitat subordinada no només potencialment interferida des de fora pel grup lingüístic dominant sinó també des de dintre mateix, per part del grup anglòfon resident en el territori quebequès (un 11%/13% de la població, però ocupant les classes altes) i pels immigrants que tendien a incorporar-se més aviat al grup anglòfon que al francòfon. L'estructura de la situació, doncs, difereix de la del grup flamenc a Bèlgica pel fet que —deixant de banda Brussel·les— aquest no conté cap percentatge important de població valona —francòfona— en el seu territori lingüístic i pel fet que en el cas canadenc, l'opció federal no ha estat el plurilingüisme basat en el principi de la territorialitat sinó en el de la personalitat. Així com Bèlgica ha seguit el model suís, el Canadà ha seguit més aviat un model d'inspiració finlandesa, intentant implantar un bilingüisme federal anglès/francès arreu del territori, fet que ha ocasionat més d'un mal de cap. Quebec, partidari de la solució territorial per tal com garanteix més adequadament un ecosistema que dugui a l'estabilitat i seguretat de les comunitats lingüístiques minoritzades per les condicions demopolítiques, ha anat avançant, això no obstant, cap a un procés important de francesització —en especial del món econòmic i comercial— i ha aconseguit de prioritzar el francès com a llengua oficial única del Quebec —tot mantenint, però, fortes garanties lingüístiques en el camp educatiu, sanitari, judicial, etc., per als anglòfons.

Aquesta política de clara preeminència pública del francès al mateix Quebec —que fa necessària la bilingüïtzació dels anglòfons i acaba amb l'anterior bilingüïtzació unilateral dels francòfons— juntament amb el fet de la política de bilingüisme oficial a nivell federal semblen estar en camí d'aconseguir —tot i estar immers en el mar anglòfon de l'Amèrica del Nord— l'objectiu d'una normalització plena i estable del francès en la societat quebequesa¹⁴⁴. La prioritització oficial, econòmica, i pública del codi propi —tot i mantenint garanties lingüístiques importants per a la comunitat anglòfona històricament resident— juntament amb el ple reconeixement de la llengua no majoritària, el francès, per l'administració federal,

---

144. Per al cas del Quebec podeu consultar Corbeil (1980), Plourde (1983), Gémar (1983) i Maurais (1987, pp. 359-416).

semblen possibilitar també, com en el cas belga, la continuïtat d'un grup anteriorment desestabilitzat i no normalitzat lingüísticament en un marc d'associació política amb un grup lingüístic demogràficament superior¹⁴⁵. Com a factor idiosincràtic important d'aquest cas hi ha el fet que el francès és una llengua també molt autosuficient i de llarg prestigi i tradició internacional i podria pensar-se que l'evolució d'aquesta tipologia situacional podria no ser la mateixa si es tractés d'un altre codi sense aquestes característiques. Novament, però, sembla que en conjunt cal concloure que si el grup lingüístic subordinat té un espai propi reconegut i convenientment protegit i té alhora el reconeixement oficial de l'Estat, d'estructura plurilingüe igualitària, el fet de la seva minorització política relativa en els òrgans comuns no sembla ser un factor que necessàriament hagi de dur a la substitució i a la desaparició lingüístiques.

Els processos de normalització lingüística, en canvi, poden esdevenir més complexos i insegurs en les situacions en què la presència d'alts contingents de població de llengua dominant en el territori històric de la comunitat subordinada es produeix en una situació d'autonomia política limitada acompanyada molt habitualment d'unilingüisme oficial en l'administració central de l'Estat i de continuació de l'oficialitat de la llengua dominant en el territori de la comunitat subordinada, tot i que ara al costat de l'autòctona, que és la que ha de dur a terme la seva normalització lingüística. Aquest model, que hem vist, per exemple, que permetia la continuïtat lingüística estable dels germanòfons del Tirol del Sud italià, pot no dur a l'èxit dels processos de normalització en aquells casos en què la població autòctona ja ha perdut en gran part la competència i l'hàbit d'ús, o bé té baix grau de consciència sociolingüística, o bé conviu amb una gran massa de població procedent de l'àrea lingüística majoritària. Si fins i tot en situacions de plena independència política, com hem vist en el cas irlandès, no arriba a generalitzar-se l'ús col·loquial i habitual de la llengua autòctona en aquells casos de manifest desús històric, no sembla probable que una situació semblant pugui evolucionar de manera diferent en un context de continuació d'un important grau de dependència política per part del grup subordinat i, a més, per exemple, amb important presència d'individus de llengua dominant.

El cas basc, per exemple, presenta aquest estat de coses i constitueix un procés realment obert i imprevisible. Aquestes estructuracions, doncs, tan poden evolucionar cap als resultats del model irlandès com del cas hebreu. L'absència, però, en el cas de l'èuscar de motivacions de tipus pràctic semblants a les necessitats d'intercomunicació a Israel fan pensar que, probablement, el reeiximent del procés de normalització tendirà a presentar dificultats i incerteses importants¹⁴⁶. Que el codi do-

145. La plena estabilització del francès al Quebec sembla un objectiu ja gairebé aconseguit i consolidat. Tot i això, la negativa d'algunes províncies anglòfones de reconèixer peculiaritats constitucionals per al Quebec ha mantingut la incomoditat política de la població d'aquest territori al si del Canadà i ha portat a la continuació de la tensió, sense que se'n sàpiga exactament el final.

146. L'impuls per a la recuperació de la llengua històricament pròpia del grup que ja no l'usa contemporàniament ve de la relació ideològica d'aquesta amb la *identitat* nacional, com he assenyalat anteriorment, fet que sovint resulta incomprensible per a les persones que no han viscut l'experiència de la minorització. En el cas similar de l'irlandès, Mackey assenjala com l'oficialitat d'aquest codi «ha tingut el suport d'un poble que no té gaire competència en aquesta llengua, però que ha donat prova d'orgull volent dur a la pràctica la idea d'una llengua nacional» (1979c:261).

minant ja sigui l'adoptat per una gran majoria de la població com a primera llengua i d'ús comú molt general en la seva comunicació quotidiana, que es tracti d'una situació no d'independència sinó d'autonomia limitada dins d'un Estat amb fortes competències centrals, i que la distància estructural entre el basc i el castellà sigui considerable —factor semblant al cas del gaèlic i l'anglès— són elements objectius de solució no pas fàcil ni ràpida. Així, a les dificultats de la mateixa població autòctona pel que fa al desenvolupament de la competència en la seva llengua històrica —que ja requereix, per força, un alt i llarg grau de manteniment de l'ús públic de l'estàndard al·lòcton en no ser ni entesa aquella per la majoria de la població d'origen nadiu— s'hi afegeix la presència de població d'origen etnicolingüístic dominant que pot tractar d'aturar el procés de normalització —per tal com els força a bilingüitzar-se en el codi subordinat— i, a més, el suport ideològic antinormalitzador que els sectors més conservadors del grup majoritari intentaran difondre des de l'exterior a través dels potents mitjans de comunicació de massa d'abast estatal¹⁴⁷.

Per altra banda, comunitats encara amb considerable nivell d'ús i de competència en el codi autòcton, amb poca presència de població al·lòctona i sense distàncies estructurals insalvables respecte del codi dominant, com ara la gallega, poden també dur un procés de normalització erràtic o poc ambiciós i, en tot cas, de final igualment insegur, a causa de les representacions autonegatives sostingudes per la població autòctona, molt típiques dels processos de substitució lingüística. Aquesta població, molt sovint, en passar a viure a les ciutats —on tendeix a ser més habitual l'ús de la llengua dominant— abandona les varietats autòctones i adopta la llengua majoritària en les seves noves relacions urbanes i amb els fills que encara hagin de néixer, tot fent avançar un lent però inexorable procés de substitució intergeneracional, difícil d'aturar pel seu ja fort arrelament en les mentalitats subordinades dels seus protagonistes.

La situació podria ser semblant a la del País Valencià, on les representacions i els comportaments heretats de l'època historicopolítica immediatament anterior fan desapropiar enormes possibilitats d'avanç del procés de normalització i semblen no proporcionar a la classe política l'energia i el suport necessaris per a avançar-hi de manera resolta. També en aquest cas bona part de la població autòctona —tot i que més recentment en el temps històric i en menor grau que en el cas basc— ha anat adoptant el castellà com a llengua dels fills des d'unes autorepresentacions basades, com ha indicat Ninyoles, en l'autoodi grupal i el desig d'assimilar-se al grup dominant —una de les sortides possibles assenyalades per Lieberman anteriorment. Tot i, doncs, no existir en aquest cas el problema de la distància lingüística entre les estructures dels dos codis en contacte, la ideologia de subordinació lingüística interioritzada per la majoria de la població autòctona juntament amb el fet de la limitada autonomia política aconseguida —fet que permet la persistència de la ideologia assimilista i la influència identitària de l'Estat subordinant—, l'actitud bel·ligerant contrària a la normalització d'alguns sectors autòctons, i alhora també per part de la població de Ll al·lòctona integrada administrativament en la comunitat autònoma a partir de la divisió provincial de l'Estat, en fa també un procés complex i d'evolució insegura.

147. Vegeu Rotaetxe (1987) i, des d'un punt de vista comparatiu, Bastardas (1991), pp. 45-55.

Finalment, el cas de la Catalunya estricta, com veurem després amb més detall, il·lustra una situació semblant pel que fa als efectes de l'autonomia política limitada, de l'estructuració lingüísticament no igualitària dels nivells centrals de l'Estat i de la presència d'un altíssim nombre de població de L1 dominant provinent, en aquest cas, de les migracions d'àrea lingüística produïdes a Espanya durant el segle XX, però amb la diferència d'una alta lleialtat lingüística de la població autòctona i, en conseqüència, d'un govern autònom amb una política lingüística més favorable al procés de normalització. La dificultat, però, des de l'exterior, del procés per part dels sectors més antinormalitzadors del grup dominant —que cerquen estendre el seu discurs entre la població al·lòctona que hi ha anat a residir¹⁴⁸— i les dificultats que comporta el fet de tenir un Estat no estructurat en àrees lingüístiques amb preeminència del seu codi territorial sinó concebut com un espai on la llengua dominant té arreu el caràcter d'oficial i acostuma a ser l'única habitual també dels missatges no oficials que hi circulen, són factors que hi incideixen també de manera important. La continuïtat del codi dominant en moltes de les comunicacions institucionalitzades i l'altíssima presència d'immigració procedent de l'àrea lingüística majoritària —cap a la meitat de la població, com a mínim, i encara amb augments intergeneracionals gràcies a l'evolució demolingüística— configura, com ja he dit abans, una situació d'«entrepà», en què la llengua autòctona es troba amb la pressió de l'al·lòctona alhora per dalt i per baix, és a dir, en les comunicacions institucionalitzades i en les comunicacions individualitzades. Si a això s'ajunta l'estret marge de maniobra en la determinació autonòmica de la política lingüística —subordinada sempre a les disposicions constitucionals asimètriques i desigualitàries vigents— i el fet que la llengua en contacte —el castellà en aquest cas— no és pas un codi de reduïda difusió sinó, al contrari, de gran nombre de parlants a escala mundial, no sembla tampoc previsible cap fàcil evolució global per al procés de normalització lingüística del codi històricament subordinat.

---

148. De fet cal veure clarament com «les classes i altres col·lectius socials antagonics estan contínuament enfrontats en una lluita per imposar la definició del món més congruent amb els seus interessos particulars» (Bourdieu & Wacquant, 1992:14). Molt sovint, els grups minoritzats no disposen del poder suficient per a poder fer front a una dominació quasi absoluta de l'espai mediàtic i informatiu per part del grup dominant, que els impedeix de fer existir les seves propostes alternatives no solament ja a l'interior d'aquest últim sinó fins i tot entre els mateixos components del conjunt subordinat.

QUARTA PART

Un ecosistema complex: el cas català

Capítol 13

El cas català

Mentre el biculturalisme promogut per l'Estat és de signe imperialista perquè s'assumeix com una política de representació i fins i tot de sobreposició substitutòria d'una ètnia sobre una altra, el biculturalisme promogut per una ètnia amfitriona en relació amb les ètnies hostes no té el caràcter d'eliminació de cultures en les seves bases de sustentació, sinó que més aviat s'assumeix com una integració cultural a títol individual, ja que en tot cas les ètnies hostes continuen la seva existència en els seus territoris d'origen amb independència de la posició que obteniu i del paper històric que exerceixen els seus individus en el territori d'altres ètnies.

Claudi Esteva Fabregat

13.1 Introducció

Dins del conjunt de casos i fenòmens de contacte lingüístic, l'experiència catalana presenta, especialment en l'actualitat, un grau de complexitat difícilment aconseguit per altres situacions existents. A la sortida d'una encara recent —i, en part, vigent— situació de subordinació política amb uns principis d'estricta unilingüisme oficial i públic estatal, s'emprèn un procés de normalització lingüística —amb tots els sub processos de codificació/elaboració i d'extensió de la competència i de l'ús d'una varietat estandarditzada— en unes condicions demolingüístiques configurades per una extraordinària presència interna de població d'origen precisament castellanoparlant. Simultàniament, doncs, es donen diversos fenòmens que fan referència als contactes entre codis de comunicació lingüística: alt grau de bilingüització asimètrica de la població autòctona, la qual ha estat històricament al-

fabetitzada no pas en català sinó únicament en castellà; pertinença a un Estat que, malgrat la diversitat lingüística de les seves poblacions, té encara avui el castellà com la seva llengua oficial única en els seus òrgans centrals, fet que provoca que sigui aquesta l'única aclaparadorament usada en tots els missatges —oficials i no oficials— que prenen el conjunt del territori de l'Estat com a perímetre comunicatiu, amb la consegüent bilingüització generalitzada de les poblacions de L1 diferent a la castellana; oficialització del català com a llengua pròpia de Catalunya, amb l'esmentat procés d'extensió d'un estàndard escrit i oral a través del sistema educatiu i dels usos públics més directament dependents del poder autonòmic, que ha de començar a produir l'alfabetització de la població també en català, tant d'origen autòcton com immigrat, amb el consegüent grau de bilingüització d'aquesta darrera; una ordenació educativa que preveu, doncs, la bilingüització en català i en castellà de la totalitat de la població, sigui quin en sigui l'origen; un conjunt de comunicacions institucionalitzades en una i altra llengua, segons la procedència del missatge i el grau de normalització en l'àmbit corresponent; i uns milions de ciutadans que usen varietats d'un o altre idioma per parlar-se entre ells, segons la seva procedència, zones i anys de residència, històries de relació interpersonal, grups o classes socials, edat, ideologia, etc. Un complex entramat de fenòmens i processos i d'influències cap a una o altra banda que, dinàmicament interrelacionats, configuren un ecosistema sociocultural intrincat i embullat que cal, però, necessàriament tractar d'entendre i de desembolicar¹⁴⁹.

Al llarg del llibre he sostingut un esquema basat en la imatge de la música orquestral o polifònica com a metàfora per a visualitzar la interrelació fonamental dels diferents elements d'una realitat polinivellada i integrada alhora, en què és l'organització dinàmica total resultant la que pot donar compte de la situació real més que l'anàlisi aïllada d'alguns dels seus plans. Sense que s'aturi mai la música, l'organització de les veus o dels instruments pot canviar: se n'hi poden afegir de nous, poden marxar-ne uns altres, els d'una classe poden voler tocar una altra peça —fet que obligarà a una acomodació dels altres si hom vol mantenir l'harmonia i l'acord bàsics—, etc. Les formes musicals resultants, doncs, fluctuaran segons els canvis orquestrals o corals «interns», fruit dels esdeveniments a primera vista ocults o poc visibles si tenim posada l'atenció bàsicament en els sons sense percebre les vicissituds dels elements que en fa possible l'existència.

Si apliquem la metàfora al camp dels contactes lingüístics es veu clar com els canvis en els comportaments i les formes verbals que puguin resultar de la introducció de nous intèrprets o executants que només saben tocar altres instruments o altres melodies —és a dir, individus competents només en altres codis i amb representacions etnoidentitàries distintes a les dels altres— poden ser importants per als músics que inicialment formaven el conjunt orquestral —els individus de la comunitat lingüística existent històricament— si aquests darrers volen —o simplement s'hi veuen obligats per les circumstàncies externes— continuar la música encara que hagin de modificar les melodies que tradicionalment s'havien acostumat a in-

149. El lector interessat a aprofundir sobre la situació catalana pot consultar el recull bibliogràfic de Boix & Payrató (1994).

terpretar. No cal dir que, igualment com passa amb la vinguda d'altres músics de fora, l'arribada d'un nou director —amb idees i competències diferents a les dels anteriors— pot fer canviar els resultats musicals d'un conjunt orquestral o polifònic. El director pot fer canviar el repertori, la manera de tocar, fins i tot els components del conjunt, l'estil interpretatiu, etc. Igualment en els aspectes sociolingüístics de les societats, l'arribada de nova població d'altres àrees lingüístiques o de nous poders polítics poden introduir modificacions fonamentals en l'equilibri global que feia possible l'existència d'un determinat sistema de comunicació verbal, el qual, doncs, pot evolucionar fàcilment cap a la seva modificació o cap a la seva substitució per un de basat en una organització diferent.

13.2 L'evolució lingüística contemporània

La Catalunya de principis del segle XX —encara poc alfabetitzada— era hereva d'una situació políticament caracteritzada per una absència d'organització governamental específicament autòctona i lingüísticament caracteritzada per un objectiu d'extensió del castellà com a llengua oficial única a la totalitat de l'Estat i, si més no, d'ignorància oficial dels altres codis lingüístics propis de les comunitats no castellanques que també formaven part de l'Estat espanyol. Aquesta diferenciació entre l'idioma del nivell polític —i totes les funcions comunicatives públiques no oficials que segueixen habitualment les instruccions d'aquest— i el codi que, exceptuant determinades famílies barcelonines de l'aristocràcia i l'alta burgesia, era usat normalment per la pràctica totalitat de la població del país en totes les comunicacions orals quotidianes, es resolia en una distribució de funcions entre el pla escrit i el pla oral, en aquella part de la ciutadania que havia pogut aprendre de lletra. L'organització comunicativa de la societat —si més no d'aquesta part alfabetitzada— s'havia adaptat a les constriccions lingüístiques provinents ja històricament del poder polític —i del religiós que controlava també en part el sistema educatiu d'aleshores— tot aprenent una llengua diferent per al pla escrit i mantenint les varietats vernaculares autòctones en el pla oral. Per a la part de la població no alfabetitzada —i sovint no urbanitzada— l'impacte del poder polític era en aquella època encara reduït i vivia, per tant, en una organització eco-sistèmico-lingüística prou harmònica en pràcticament totes les seves funcions —excepte, si de cas, en els esporàdics escrits que els poguessin arribar en castellà, que, en no ser alfabetitzats tampoc no sabien descodificar ni interpretar. La immensa majoria de població del país transmetia, sense cap problema, les seves varietats lingüístiques pròpies a les noves generacions, que les adquirien de forma natural en el context familiar i social.

La progressiva —tot i que lenta encara— modernització de l'Estat va anar impulsant l'alfabetització de la població, que d'acord amb els principis polítics de l'època, s'anava fent en castellà, malgrat la progressiva extensió també de peticions en sentit contrari i de moviments per a la catalanització de l'ensenyament que, en el marc polític més general de la instauració de la Mancomunitat de Catalunya, van començar a avançar, tot i que en una mesura absolutament minoritària. Va ser en aquest primer terç del segle que van començar també a arribar a Barcelona les primeres grans migracions de població des de les àrees lingüístiques castellanopar-

lants. A la modificació, doncs, del pentagrama del poder polític —ja anteriorment produïda per la subordinació al govern central espanyol— s'hi començava a afegir ara un canvi —tot i que encara de poc pes— en la línia dels grups de població. En especial a Barcelona, les varietats lingüístiques castellanes es feien més presents en l'oralitat quotidiana per mitjà de la població desplaçada. Aquests canvis en l'esfera grupal van començar a tenir els seus impactes en el pla interaccional quan havien de conversar autòctons i immigrants, en especial si els primers havien estat escolaritzats o, pel que fos, havien tingut exposició prèvia al castellà. S'havia de resoldre el problema de la comunicació en les relacions intergrupals. Si l'interlocutor autòcton sabia més castellà que no pas català el participant immigrant, la conversa acostumava a anar cap al castellà per part de tots dos interlocutors. Si era a l'inrevés —pel fet que l'immigrant ja portés algun temps a Catalunya i hagués començat a entendre i a parlar una mica el català i, en canvi, l'autòcton hagués tingut menys exposició al castellà— la conversa podia anar cap al català per part de l'autòcton i cap a un castellà barrejat amb formes morfològiques i lèxiques catalanes per part de l'immigrant, que feia, doncs, l'intent d'adaptar-se a l'interlocutor. En més o menys grau, doncs, l'anomenada «conversa bilingüe» —cada interlocutor parla en la seva Ll— tenia un context més adequat per produir-se que no pas l'actual, donada aleshores la manca de suficient competència en castellà, sobretot en el pla de l'expressió, de molts interlocutors autòctons.

L'evolució d'aquestes primeres migracions va tendir a ser, en part, la que es dona habitualment en els casos típics (vg. el capítol 11). D'una bilingüització bàsicament receptora i imperfecta en l'expressió en català per part de la primera generació —que va anar sentint el català en el seu entorn— es va anar passant, per simple osmosi social, a una bilingüització oral a nivell nadiu o quasinadiu en la segona generació, fruit de les propietats intervinents que hem vist que faciliten el fenomen en els processos de socialització bàsica dels individus i d'un context, tot i que castellanitzat en el pla escrit i formal, plenament català en els àmbits de les relacions orals de la via diària de la gran majoria de la població. Cal tenir en compte que, en aquell moment, fins i tot per a bona part de la població autòctona escolaritzada, la competència oral pràctica en castellà podia no ser plenament col·loquial encara a causa del mateix ús oral informal del català que, en força casos, sembla que feien els mestres autòctons a les escoles, a la curta durada de l'escolarització, i, ja al segon terç del segle, a la mateixa interrupció que la guerra de 1936-39 va provocar en els estudis primaris de molts individus¹⁵⁰. Igualment, el baix nombre dels immigrants amb relació al grup autòcton i el fet de la probable avaluació simbòlica positiva de la llengua catalana per part d'aquests, donades les seves diferències socioeconòmiques respecte de la població receptora —habituals en la majoria de les situacions d'immigració— degueren influir en l'avanç de la bilingüització efectiva de la segona generació. Fixem-nos en la important força que, de manera no oficial, podia tenir el català en aquella època —en especial, abans de la guerra civil— que feia, tot i ser

150. Sembla que això podia ser diferent en la població més benestant i de més llarga residència a Barcelona, per la seva més extensa escolarització i per la possible exposició més freqüent a persones castellanoparlants d'origen autòcton —les classes altes que van abandonar el català—, a funcionaris de procedència forastera i a visitants de pas.

formalment absent dels centres escolars, que els immigrants seguissin un procés de bilingüïtzació espontània, semblant al dels països normals —excepte, és clar, en les competències formals, no presents en el sistema educatiu i en poc grau en la comunicació pública escrita d'aleshores.

Les reivindicacions polítiques i lingüístiques dels catalans van tenir un cert èxit —només temporal com sabem— amb les eleccions de 1931 i l'arribada de la República. El trencament amb la Monarquia va representar la instauració d'un cert grau de poder polític autònom a Catalunya —la Generalitat republicana— i la declaració d'oficialitat per al català, si bé sense excloure l'oficialitat del castellà en cap part del territori sota sobirania espanyola i, en canvi, sense reconeixement del català —ni de cap altra llengua no castellana— en els òrgans centrals de l'Estat. Tot i així, la pressió del nivell sociogrupal sobre el polític va anar fent avançar a Catalunya —encara que amb dificultats importants— l'ús oficial i públic del català, que va anar augmentant la seva presència en les comunicacions institucionalitzades, en especial en les emeses pel nou poder polític autònom i pels ajuntaments, les quals, de retruc, estimulaven també la seva utilització en la retolació i els impresos no oficials. Cal tenir en compte aquí el desconeixement normatiu del català per part de la gran majoria de la població, donada la seva absència històrica del sistema d'ensenyament. De fet, no només la població no en coneixia, en general, la codificació establerta per Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans durant els anys anteriors a la Dictadura de Primo de Rivera, sinó que aquesta no havia pogut ser ben finalitzada encara. Les transformacions polítiques, doncs, havien de contemplar de manera urgent l'acabament de la codificació i alhora l'extensió generalitzada de la varietat codificada per tal que aquesta pogués ser públicament usada i esdevenir, així, l'estàndard de comunicació lingüística formal del país. Retolació, publicacions, ràdio, cursos, etc., van anar fent present l'existència pública del català en un grau, però, insuficient a l'acabament del període republicà, a causa de la situació heretada i el poc temps de què, en realitat, va disposar el govern autònom per transformar la situació sociolingüística¹⁵¹.

Tots els avanços que en el camp de les comunicacions institucionalitzades s'havien pogut registrar en el període republicà van quedar anul·lats de nou pel canvi radical que en el pla del poder polític va representar el període franquista. Derogats l'Estatut d'Autonomia i l'oficialitat del català no només es va passar a una etapa d'aturada del procés de normalització sinó a una de persecució literal de qualsevol ús d'aquesta llengua, en especial els primers anys del nou període. Retolacions, publicacions, emissions radiofòniques, ensenyament, impresos, discursos institucionals, documents administratius, etc., tot s'havia de fer únicament en castellà. El camí cap a la correspondència entre el codi de les comunicacions institucionalitzades

151. La creença, per exemple, en una escola republicana on el català era ensenyat formalment i on feia les funcions de llengua vehicular habitual sembla ser més aviat una fal·làcia que una realitat. En els curtíssims períodes d'autogovern la Generalitat republicana no va aconseguir pas de dur massivament a la pràctica el programa de reciclatge de català per als mestres de l'època. Només en unes poques escoles emblemàtiques —que han estat les utilitzades per crear el mite— el català era ensenyat i usat formalment. En la resta, tot i que la majoria de mestres poguessin ser autòctons, era personal format únicament en castellà (vg. Carbonell [1984], Monés [1984] i Navarro [1979]) i encara dependent del govern republicà central.

i el de les individualitzades —és a dir, entre els espais de comunicació i les funcions directament o indirectament controlats pel poder polític i els que depenen dels plans grupals/interaccionals— quedava de nou estroncat i l'incipient nou equilibri dibuixat quedava simplement en fase de projecte. L'etapa que ara començava, si de cas, no faria res més que augmentar notablement la influència del nivell polític i la pressió exercida sobre els nivells grupal i interaccional, amb l'objectiu d'estendre molt més l'ús del castellà arreu de Catalunya i en el màxim de funcions. L'anada a l'exili i la depuració de molts mestres autòctons va obrir el camí a molts funcionaris provinents de fora de Catalunya que van ser els encarregats de dur l'alfabetització únicament en castellà arreu del territori, vehiculant a més l'ús oral total del castellà, per tal com ells mateixos molt sovint ni entenien ni parlaven el català. Tota una nova generació creixeria ara sota l'impacte de les directrius polítiques anticatalanes en una situació global de derrota militar i de repressió de qualsevol discrepància o reivindicació. Els eslògans humiliants i el discurs estigmatitzador de tot el que es relacionava amb els trets culturals característics de Catalunya van acompanyar la població catalana amb força durant els anys quaranta i els cinquanta, i amb menor intensitat a partir de la meitat dels seixanta.

En aquest marc polític, l'esmentada espontània evolució intergeneracional cap a la bilingüïtzació en català de la població immigrada va anar fent-se més difícil a mesura que creixia la competència en castellà dels infants i joves catalans. En unes escoles on el català era denigrat i ridiculitzat i on el castellà era presentat com la llengua de l'«imperi» i de la «hispanidad», les representacions autominoritzants i la pròpia immemorialitat de cada generació van anar produint, en especial a les zones urbanes, una població autòctona globalment molt més propensa a usar el castellà en la relació interpersonal que no pas una població immigrada procliu a utilitzar-hi el català. Per raó de la política lingüística oficial, mentre la població autòctona era bilingüïtzada —en l'oral i en l'escrit— en castellà i no se li facilitava ni el coneixement de la normativa formal del seu idioma —proscrit de la comunicació pública oficial i no oficial—, la població d'origen immigrant trobava un entorn educatiu i oficial que li ofería el ple ús de la seva varietat formal en el sistema escolar i en la comunicació pública i li negava el de la llengua de l'àrea receptora. En aquestes condicions, el nombre de comunicacions intergrupals en castellà per part de tots dos interlocutors va anar augmentant —seguint de fet, un costum ja establert en especial a Barcelona entre els autòctons coneixedors del castellà— i aquest comportament va anar consagrant-se entre les noves generacions com a norma «natural» i, de fet, d'obligat compliment.

Les modificacions polítiques, doncs, actuaven sinèrgicament amb les modificacions que s'havien produït en el pla de la població i construïen un sistema interaccional on el castellà començava a ser present de forma habitual. L'impacte, però, més portentós sobre el pla dels grups de població tingué lloc a partir de la segona meitat del segle quan moltes més persones que abans van començar a arribar a Catalunya procedents de l'àrea lingüística castellanoparlant. No solament l'altíssim nombre de desplaçats —possiblement el moviment migratori de causació no bèl·lica més extraordinari dels registrats aquest segle a Europa— sinó també el fet que aquests s'afegien ja a moviments anteriors encara no perfectament integrats intergeneracionalment i que es produïa un esquema de distribució residencial que col·lo-

cava sovint els nouvinguts en barris aïllats dels centres tradicionals de les ciutats, van configurar una situació peculiar que evolucionaria de manera anormal respecte dels casos típics d'immigració abans explicats. Produïts aquests grans moviments migratoris en aquesta etapa política de subordinació de la comunitat catalana als dictats i lleis del govern espanyol, i en plena implantació d'una política lingüística que impedia l'ensenyament del català i en català en el sistema escolar i que produïa l'ús gairebé únic del castellà en tota la comunicació pública, va ser difícil a gran part de la nova primera generació immigrada fins i tot tenir la suficient exposició per a desenvolupar la comprensió del català. Situats, doncs, molt sovint en entorns de composició demolingüística homogènia d'origen al·lòcton en barris, fàbriques i empreses, el contacte amb el català va ser més aviat reduït per a la seva majoria. Fins i tot en els casos en què coincidien població autòctona i immigrada en els llocs de treball o de residència, la creixent bilingüïtzació en castellà dels nadius feia que aquests s'adrecessin regularment en castellà als nouvinguts, sobretot si tenim en compte que aquests, evidentment, no arribaven pas amb cap mena de competència en la llengua històrica del territori. Els encontres, per tant, es produïen ara ja entre dues poblacions l'una de les quals sabia la llengua de l'altra, però no així a l'inrevés. Amb aquesta distribució de competències, les interaccions personals entre individus d'un grup i l'altre tendien a fer-se en castellà —o, en tot cas, cadascú en la seva llengua, i de vegades amb barreges de mots i girs de l'altra, en aquells casos en què es tractava d'individus autòctons de més edat que no haguessin pogut desenvolupar la competència suficient en castellà. A aquest estat de coses s'hi havia afegit ja abans l'existència de la ràdio —només en castellà— i s'hi va incorporar la de la televisió —també únicament en castellà, excepte, més endavant, amb alguns programes a hores de baixa audiència en català. En aquest marc, la regularitat de l'ús del castellà per part de tots dos interlocutors en les converses intergrupals es va anar convertint en norma per a molts individus immigrants, que podien sentir-se, així, amb el dret d'esperar dels autòctons l'ús del castellà en les seves relacions amb ells. Per altra banda, s'anava esborrant de la consciència dels propis autòctons la anormalitat que representava el fet que fos la població històricament resident al territori la que s'hagués d'adaptar a la llengua dels immigrants, i no a l'inrevés com calia haver esperat en una situació normal. Una vegada instaurada la norma com a conducta social esperada i consagrada en general, els mecanismes socials de la conservació de les cognicions i dels comportaments (vg. el capítol 8) es van encarregar d'anar-la reproduint com si fos la conducta «natural» i legítima, vista així, en especial, per les noves generacions. Els catalans es van anar trobant, doncs, en un ecosistema que a nivell tant institucionalitzat com individualitzat els facilitava la pràctica constant del castellà —excepte en les relacions entre ells mateixos, si es reconeixien com a tals. Per contra, la població immigrada experimentava una situació en què, per a una gran majoria, no calia ni saber català ni usar-lo mai. Tot i això, sí que els individus d'aquest origen podien experimentar una certa incomoditat pel fet de l'existència de la llengua autòctona, quan, exposats a alguna interacció que contemplaven o bé en què es trobaven com a participants, no entenien les emissions lingüístiques en català que els poguessin arribar —normalment no adreçades personalment a ells sinó a altres persones pròximes en la situació o, en tot cas, a ells però formant part d'un grup de composició mixta. Fou potser aquesta l'etapa pitjor i la que més mals records

porta per a molts individus dels dos grups en contacte. Els uns, els autòctons, aplicaven amb tota naturalitat la norma de parlar-se en català entre ells, estiguessin en presència de qui fos, donat que, majoritàriament, se sentien estranyíssims i incòmodes si havien d'usar el castellà entre ells mateixos¹⁵², fet que resultava inquietant per als altres per tal com no podien seguir el fil de la conversa, però sobretot també perquè no podien entendre aleshores per què els catalans, si sabien parlar en castellà, s'obstinaven a parlar-se en català, fins i tot en presència de persones que podien no entendre el codi. De fet, però, gràcies a aquesta «obstinació», una bona part dels immigrants va poder tenir exposició al català assistint a interaccions entre autòctons, fent possible així que la situació no acabés essent autobloquant del tot a causa de la norma d'adreçar-se en castellà als no catalanoparlants. Si no hagués perviscut la norma de parlar-se en català intragrupalment —encara que fos en presència de no catalanoparlants— aquests darrers mai no s'haurien pogut beneficiar d'aquest *input* per al desenvolupament espontani i natural, si més no, de la comprensió del codi autòcton, i la seva exposició a aquest encara hauria estat més reduïda.

13.3 Política lingüística, funcions i població

La tercera fase de la història sociolingüística de la Catalunya d'aquest segle arriba amb l'acabament de la dictadura del general Franco i amb la instauració de la monarquia constitucional, que torna a reconèixer un cert grau d'autonomia per a Catalunya i el caràcter oficial de la seva llengua. Similarment, però, al període republicà, el català no és reconegut com a llengua oficial d'Estat —com poden ser-ho, per exemple, el francès al Canadà o a Suïssa, o el suec a Finlàndia, al costat dels idiomes majoritaris— i el castellà continua mantenint el seu caràcter d'oficial en tot el territori comprès per l'Estat espanyol. Això no obstant, aquesta nova etapa permet reprendre el procés de normalització lingüística interromput el 1939 i dur a terme l'avanç resolt cap a l'acabament del procés de planificació bàsica del *corpus* lingüístic —produint terminologia imprescindible, actualitzant els diccionaris, elaborant estàndards orals, etc.— i l'extensió del coneixement de la normativa del català i del seu ús com a llengua vehicular —tot i que no exclusiva— en el sistema educatiu. De nou, doncs, el català torna a començar el procés de ser difós entre el funcionariat de les institucions autònomes i locals, per tal com n'és fet llengua habitual, mestres inclosos, donat que és ara el govern de la Generalitat el que té competències importants en matèria educativa, a diferència del període republicà. A mesura que s'estén el coneixement de la normativa se'n pot estendre també l'ús, tot i

152. Això no obstant, a Barcelona i entre certes capes altes d'altres ciutats aquesta incomoditat era menys sentida per l'habitució a l'ús del castellà, suposo que viscuda no com a traïció etnicolingüística (vg. Boix, 1993) sinó com a ús d'un codi prestigiós i valorat, diferenciador precisament del comportament de les classes baixes. Aquesta mateixa absència d'incomoditat en individus de Ll1 catalana —que, a mi personalment, se'm fa estranya—, l'he poguda veure també en individus valencians —però de classe no alta— que evidencien, com veurem més endavant, una interpretació diferent de la situació sociolingüística respecte de com és viscuda majoritàriament a Catalunya.

que aquest canvi tan massiu de la competència i dels comportaments lingüístics es revela un fenomen complex i no pas de realització immediata sinó força gradual. Les comunicacions institucionalitzades sota el control directe del govern autònom van canviant progressivament cap al català, tot i que el castellà hi manté igualment el seu caràcter oficial en aquest nivell d'administració i ha de ser usat amb totes aquelles persones que ho demanin. Els canvis polítics, per tant, tornen a alterar el pla de la població, i aquesta, tot i que més aviat al ritme dels canvis generacionals, va registrant l'augment de la competència formal en el codi autòcton i del seu ús en les funcions pertinents¹⁵³. El grau de canvi de les comunicacions institucionalitzades —oficials i no oficials— essent ja important avui no és pas encara ni complet ni majoritari, en especial pel que fa a entitats i serveis dependents del govern central de l'Estat i d'organitzacions de caràcter privat. El català és encara minoritari avui, per exemple, en les comunicacions amb els ciutadans per part de la Companyia Telefònica, en els trens de l'Estat, en l'administració de justícia, en la policia «nacional», en tot l'etiquetatge comercial, en la publicitat, també en el cine, etc. L'actual entorn de comunicació pública presenta encara, doncs, globalment un predomini del castellà, i de bon tros és aquest el codi més usat en conjunt —si més no en l'escrit— en l'activitat econòmica i laboral de Catalunya. Igualment, segons el marc legal actual, els catalans no poden adreçar-se en el seu codi als òrgans centrals de l'Estat i són aquests ciutadans els que es veuen obligats a adaptar-se lingüísticament a l'administració, i no pas a l'inrevés com als països amb principis multilingües més igualitaris.

De nou podem observar la influència que el nivell polític pot exercir damunt dels nivells de la població, en aquest cas pel que fa als efectes que l'extensió de l'ús del català en la comunicació pública ha anat ja produint damunt de les competències dels individus. Així, un gran nombre de persones de L1 castellana arribades durant la segona meitat d'aquest segle i que van tenir molt poca exposició al català durant la llarga etapa en què va ser exclòs dels àmbits públics, han desenvolupat ja un important grau de competència receptora en aquesta llengua, fet que fa pensar que l'extensió de la comprensió del català per part de la gran majoria de la població d'origen al·lòcton és un fet gairebé ja aconseguit¹⁵⁴.

En canvi, però, no s'ha desenvolupat al mateix ritme la competència emissora en català en aquest grup d'origen immigrant, fet que molt sovint és atribuït per una part de la població autòctona —crec que erròniament— al fet que aquestes persones, en general ja adultes, tindrien una «actitud negativa» respecte de la llengua catalana. Molt probablement, aquestes opinions estan fonamentades en l'experiència bilingüe dels autòctons, sense acabar-se d'adonar, però, que aquesta no és exactament la mateixa que la de bona part de la població d'origen al·lòcton. Per a la gran majoria de la població castellanoparlant adulta desplaçada a Catalunya —i també, en part, per als seus descendents ja nascuts aquí— les condicions de desenvolupament de competències i d'usos en català han estat molt diferents de les que han produït la bilingüïtzació en castellà dels autòctons. Així, mentre aquests darrers es van trobar

153. Per als canvis en la competència lingüística de la població, vg. Reixach (1990).

154. Sobre el fenomen migratori a Catalunya i la seva evolució lingüística, vg. Strubell (1988), Torres (1994) i Bañeres (1992).

—en el cas de la majoria dels individus actualment existents en la societat— amb un sistema escolar preparat per a dotar-los de competència oral i escrita en castellà —n'era la llengua vehicular exclusiva—, amb un context de comunicació pública general majoritàriament funcionant en aquest codi i, a més, en molts casos, al mateix centre escolar amb companys i amics amb qui practicaven regularment la segona llengua que estaven adquirint des del mateix moment de la seva socialització bàsica —i, per tant, a una edat biopsicològica òptima per al desenvolupament lingüístic (vg. 4.4 i 4.5), no han estat exactament aquestes les condicions en què, en molts casos, els individus de LI castellana han desenvolupat el seu català. Excepte en els infants socialitzats escolarment en aquests darrers quinze anys —i, encara, aquí, la situació no és ben bé la mateixa— una gran majoria de la població castellanoparlant de Catalunya ni s'ha trobat amb un sistema escolar preparat per dotar-los de competència en català, ni amb un entorn de comunicacions institucionalitzades funcionant predominantment en aquest codi, ni, molt sovint —a causa de la parcial segregació residencial— amb companys i amics amb qui usar la llengua autòctona¹⁵⁵, ni molts ho han pogut fer —a causa de l'edat que ja tenien quan es van desplaçar— abans de la pubertat, el període adequat per al desenvolupament lingüístic. Per a la gran majoria, doncs, el català ha estat una llengua que han anat adquirint de grans, en base a imperfectes i parcials exposicions no planificades, i, per postres, difícil de desenvolupar en l'expressió encara que volguessin, per tal com si només algun tret ja delatava alguna dificultat en el seu ús, molts interlocutors canviaven immediatament al castellà, amb la qual cosa es veien impeditos de poder-lo col·loquialitzar i de sentir-s'hi plenament còmodes conversacionalment¹⁵⁶. Els resultats de l'actual situació, per tant, semblen perfectament lògics a la llum dels coneixements de les ciències psico-sòcio-culturals i de les experiències semblants conegudes.

---

155. En molts casos no ho han pogut fer ni els que es trobaven amb companys autòctons, per tal com eren aquests els qui «practicaven» el seu castellà, tot impeding als altres de practicar el seu català en la conversa interpersonal.

156. Tot i que hi ha una certa evolució —sembla, però, que encara mínima— l'adaptació al castellà per part de la gran majoria dels autòctons és un fet enormement automatitzat, rutinari i subconscient quan l'interlocutor és percebut no solament com a realment nocalanoparlant —deixant de banda en tot moment si és «catalanoentenc»— sinó fins i tot, molt sovint, si parla en alguna varietat del català occidental o amb accent estranger, si ocupa determinats càrrecs, té determinades professions —guàrdies, policies, taxistes, conductors d'autobusos, etc.—, o si simplement ens és desconegut (vg. Bastardas, 1991). Sembla que la simple comprovació estadística del fet que aquestes professions siguin ocupades més freqüentment per immigrants que per autòctons o bé que en un determinat espai social s'hi troben més individus d'origen castellanoparlant que catalanoparlant serveix per a instaurar una norma general que s'aplica a les categories corresponents, amb l'objectiu probable d'evitar precisament i ja de forma inicial la *divergència* lingüística amb l'interlocutor. El simple fet d'iniciar una conversa en català encara que fos només per explorar les capacitats de l'interlocutor abans de decidir en quina llengua se sostindrà la interacció ha arribat a ser un comportament de difícil aplicació per a una bona part de la població autòctona, la qual engega directament la relació ja en castellà, fet que produeix interaccions *intragrupals* en castellà sense que els interlocutors ni se n'adonin. La situació, per tant, sembla confirmar la forta tendència a la *convergència* lingüística dels individus i de les societats de composició diferenciada i, per tant, a la llarga, al predomini social de l'ús d'un sol codi, si més no en aquest nivell de funcions.

Respecte dels infants d'origen immigrant que ara mateix s'estan socialitzant en el sistema educatiu, els seus resultats tampoc no poden ser exactament com els que les etapes polítiques anteriors van aconseguir respecte del castellà dels autòctons. Globalment, l'existència d'un bon nombre de centres —especialment privats— en què no és pas el català sinó el castellà la llengua vehicular majoritària de l'ensenyament fa que la generació en curs de socialització pugui no presentar de forma general una competència col·loquial i formal suficient en el codi autòcton, fet que podria presentar problemes posteriors i, en tot cas, diferencia l'actual situació de la de bilingüïtzació exclusiva en castellà que va afectar els nadius abans de la situació democràtica. Igualment, en conjunt, la comunicació pública, en especial la que afecta més la població infantil i juvenil, no presenta un índex d'ús del català comparable al de l'ús del castellà en la bilingüïtzació històrica dels autòctons. Així, molts dels missatges a què aquesta nova generació d'origen immigrant s'exposa a fora de l'escola, no afavoreixen l'exposició a la L2 que estan desenvolupant sinó a la L1 —cosa que, com és evident, sense ser pas negativa necessàriament, redueix el nivell d'impacte potencial de la L2. Pel que fa a les possibilitats de pràctica de la L2 en converses interpersonals, com ja hem dit abans, la impossibilitat de trobar interlocutors que parlin o vulguin parlar en català és manifesta per a una gran part de la població jove d'origen immigrant, fet que no va ser pas així en el cas de la L2 dels catalanoparlants. En conjunt, doncs, tot i que cal esperar que l'actual sistema educatiu bàsic tindrà com a efecte una bilingüïtzació efectiva —com a mínim en el pla escrit o oral formal— de la població d'origen immigrant —a la qual ha de facilitar legalment tant el desenvolupament del català com també del castellà—, no és descartable del tot una certa incomoditat per a bona part d'aquesta segona generació d'immigrants respecte de l'ús informal i conversacional del català, per les poques experiències que, en el transcurs de la seva escolarització, pot ser que registri. Això no vol dir que aquests individus, situats en contextos adequats, no puguin posteriorment arribar a usar el català en funcions individualitzades. Sí que pot representar, però, una preferència per continuar usant el castellà, especialment en les relacions interindividuals orals, pel poc costum de sentir-se un mateix parlant en català en un context informal i no institucionalitzat i per una certa inseguretat en l'aplicació de la competència en els actes conversacionals —els menys «prestigiosos» des d'una òptica «culturalista» però en canvi els més fonamentals per a la vida «natural» de les llengües. Això pot ser, doncs, un handicap important per a l'èxit global del procés de normalització lingüística, per tal com mantindria encara una certa asimetria en les competències comunicatives globals dels individus en relació, que, juntament amb la norma intergrupl fortament instaurada a favor del castellà, pot dur a una situació sociolingüística que fracassi precisament, com hem dit, allà on es juga finalment la pervivència de les llengües, que és en les comunicacions individualitzades¹⁵⁷. Do-

---

157. Per evitar confusions que alguna vegada ja s'han produït pel que fa a la respectiva influència dels nivells de comunicació individualitzats i institucionalitzats damunt de la supervivència i continuïtat de les varietats lingüístiques, torno a remarcar que, si bé els processos de normalització han d'actuar fonamentalment damunt de les comunicacions institucionalitzades per tal com serà habitualment en aquests nivells on s'haurà produït la introducció de l'idioma al·lòcton —i podrà estar, doncs, determinant canvis en els comportaments lingüístics individualitzats— la permanència dels codis es juga finalment en aquest altre nivell més informal i aparentment «espontani» i lliure, en el qual les poblacions de-

nada la bilingüïtzació de *tota* la població en el futur —si més no en teoria— la més mínima diferència en el grau de col·loquialització de les llengües en presència pot ser un factor decisiu en la negociació de la norma lingüística interpersonal. Si es manté menor la col·loquialització —és a dir, el fet de desenvolupar la competència en una llengua fins a un perfecte grau de comoditat en els encontres conversacionals informals— del català per part dels joves d'origen immigrat que la col·loquialització del castellà per part dels d'origen autòcton, les relacions intergrupals futures —comptant a més, com hem dit, amb la norma actual favorable al castellà— poden anar-se produint encara majoritàriament en castellà, amb conseqüències molt importants per a l'evolució de la situació sociolingüística. Cal tenir present l'augment probable d'aparellaments entre individus d'origen mixt, amb un pes efectiu de la seva norma de relació interpersonal inicial en la configuració de la totalitat de l'ús lingüístic familiar, incloent-hi els fills que puguin tenir.

Les normes interpersonals són, per tant, d'una importància decisiva en l'evolució global del procés, en especial si tenim en compte l'evolució demolingüística que s'ha anat produint en aquestes tres darreres dècades. Molt probablement, a causa de l'acumulació de persones d'origen immigrat que, tot i bilingüïtzar-se en català, al llarg d'aquest segle han continuat transmetent als seus fills el castellà com a L1, així com de la diferent taxa de natalitat que en els primers anys de la migració tendien a presentar els al·lòctons en relació amb la dels autòctons, i de l'afavoriment durant anys del pas cap al castellà com a llengua familiar quasiúnica en els matrimonis d'origen mixt —en especial a Barcelona i l'àrea metropolitana—, l'equilibri grupal ha anat decantant-se intergeneracionalment cap a una majoria d'individus de L1 castellana a Catalunya, tot apareixent un grup important de bilingües familiars¹⁵⁸. Sense voler dir que les proporcions actuals hagin de restar estàtiques i que no es puguin modificar per una recuperació de la natalitat dels autòctons o pel mecanisme del matrimoni mixt, que en el futur pot, si més no, augmentar la transmissió del català —almenys per part d'un dels progenitors—, l'evolució demolingüística registrada té una importància extraordinària per al futur del procés de normalització lingüística. No és estrany que diverses veus s'hagin aixecat per manifestar la seva inquietud respecte de la salut de l'ús del català en l'esdevenidor immediat, després de notar arreu el gran ús del castellà com a codi col·loquial de més i més població, en especial en l'esfera infantil i juvenil. Mentre globalment, doncs, l'ús del català avança en el nivell de les comunicacions institucionalitzades, el del castellà pot fer-ho en les comunicacions individualitzades a causa del diferencial demolingüístic. Això no vol dir que els efectes de les comunicacions institucionalitzades no comencin ja a sentir-se en determinats grups generacionals, que, bilingüïtzats efectivament

cideixen com parlar-se quotidianament en les seves relacions de treball, d'amistat, afectivosexuals, de veïnatge, etc. De manera especial la continuïtat lingüística intergeneracional es determinarà en el si d'una relació individualitzada —la parella— però en la qual no seran pas absents les influències de tipus institucionalitzat. En una dinàmica d'interrelació, per exemple, les comunicacions institucionalitzades hauran contribuït a determinar les competències i les normes lingüístiques dels actors socials i pesaran també a l'hora de decidir —tant si es fa conscientment com subconscientment— en quin codi o codis els progenitors parlaran als seus fills, variable bàsica del procés de transmissió lingüística intergeneracional i, doncs, de la supervivència o extinció definitiva de les llengües humanes.

158. Sobre l'evolució de la llengua familiar a Catalunya, vg. Torres (1994).

en català, poden usar-lo força habitualment —ja sigui en funcions formals o informals— si es troben en àmbits on aquest ús és la norma prevalent. L'impacte extraordinari, però, que aquesta reinversió demolingüística, juntament amb el perill de la reproducció de la norma intergrupal favorable també al castellà¹⁵⁹, pot tenir sobre l'evolució del procés no escapa a ningú. El fet que, per primera vegada, la minorització lingüística de la població autòctona pugui ser no només política sinó també demogràfica —en el propi territori— pot anar essent cada vegada més una realitat a mesura que es vagi acomplint el reemplaçament intergeneracional de la població. En aquest aspecte, serà probablement crucial les representacions que sobre el pla lingüístic desenvolupin els infants d'un origen i l'altre, però en especial els de L1 castellana. Quina relació sociosimbòlica arribaran a sostenir amb les seves dues llengües, el castellà i el català? Com influirà la qüestió de la seva identitat grupal sobre aquest fet? Com poden afectar els discursos antiintegradors sobretot difosos des de fora de Catalunya, però plenament presents a causa del sistema comunicatiu de massa, amb existència majoritària de canals de televisió i d'emissores de ràdio que emeten des de l'àrea lingüística castellanoparlant? El futur es presenta, en aquest aspecte, ben obert i incert.

13.4 El castellà a Catalunya

De l'exposició precedent, ha de quedar clar que la presència contemporània del castellà a Catalunya no es deu a un únic i senzill fenomen sinó en tot cas a la interrelació dinàmica entre dos factors bàsics, l'un —i, de bon tros, el més important— el de la subordinació política històrica de la comunitat catalana a les instàncies del poder central —i centralista i uniformista— espanyol, i l'altre, les grans migracions d'individus procedents d'altres àrees lingüístiques compreses en el mateix Estat i, de manera enormement majoritària, de l'àrea castellanoparlant. Donada la interdependència de la realitat és evident que aquests fenòmens han esdevingut intrínsecament interrelacionats i sinèrgics, tot i que és absolutament necessari intentar distingir-los tant per tal d'entendre adequadament l'evolució de la situació sociolingüística del país com per dissenyar les polítiques lingüístiques més adequades per a la transformació d'aquesta realitat. La tensió històrica en contra del castellà a Catalunya —sobretot causada no tant per l'extensió del coneixement d'aquest idioma sinó per la prohibició del coneixement formal i de l'ús públic del propi de la població autòctona— podria tenir el perill de transformar-se en conflicte amb la població im-

159. Cal no oblidar que el fet de la competència no és pas l'únic decisiu per al canvi de les normes d'ús lingüístic. Com ha assenyalat en el seu estudi Susan Gal, «la tria de la llengua no girava al voltant de la capacitat del parlant o de l'oient d'entendre alguna de les dues llengües, sinó de quina era la sentida com a apropiada per ser usada» (1979:123). En el cas català, aquest sentiment encara porta a usar el castellà per part dels autòctons —fins i tot amb individus clarament en edat escolar. Molt probablement, com assenyala Amparo Tuson, la norma adaptativa funciona com un mitjà d'evitació del conflicte comunicatiu (1990). Heller (1990), sobre el cas del Quebec, remarca també: «sovint hi ha límits en el grau en què les persones estan preparades per permetre la influència del conflicte grupal en les relacions interpersonals. De vegades té més sentit mantenir un comportament contradictori que no pas viure amb les conseqüències de ser coherent» (p. 14).

migrada que ha vingut a residir —i, pel que sembla, majoritàriament de forma definitiva— a Catalunya si la confusió de les causes esmentades no és aclarida de forma diàfana. Sentir a parlar en castellà a Catalunya pot ser vist encara avui per una capa més o menys àmplia de la població autòctona —o d'«ideologia» autòctona, perquè també ja hi ha el fenomen de les conversions— com una continuació exacta de l'etapa de la «lengua del imperio», sense distingir entre les persones que sí que encara sostenen aquesta ideologia subordinant —una petita minoria, però— i la gran majoria de població d'origen no català que no és pas militant d'aquesta visió i en tot cas és simplement resultat dels factors generals que afavoreixen o retarden la competència lingüística i d'un ecosistema sociocultural favorable al seu codi, que ha fet que no existís —o existís poc— la necessitat —ni sovint l'oportunitat— social pràctica de desenvolupar l'ús del català. Cal distingir molt bé, doncs, entre poder i població. No és la població immigrada la que ha causat que els autòctons no hagin estat alfabetitzats en el seu idioma ni que aquest no fos d'ús públic habitual i regular en totes les funcions normals —en les administracions públiques, en la ràdio, la premsa, en la retolació, etc.— sinó les decisions del poder polític corresponent. Com tampoc no és la població immigrada, en general, la que directament impedeix ara la necessària reintroducció del català en totes les funcions de la vida pública catalana, sinó igualment els responsables polítics o els de les organitzacions, empreses o serveis afectats. Cal tenir en compte, com ja he indicat jo mateix i d'altres, que el procés de normalització lingüística ha d'avançar fonamentalment en el pla de les comunicacions institucionalitzades —tota la comunicació pública oficial i no oficial— per tal que puguin ser facilitats els efectes que s'han d'anar produint gradualment en el pla individualitzat —en les converses cara a cara entre les persones, a títol individual. I molt probablement no és pas la població immigrada la que, de forma majoritària, té la capacitat de decisió per efectuar canvis en aquest nivell de comunicacions. Tot això no vol dir que no sigui cert el fet objectiu que la presència d'un nombre tan elevat de persones amb poc coneixement, fins fa poc, ni del català oral, sigui un factor de retard i de dificultat «natural» per a fer avançar el procés de normalització. Ben segur, però, no n'és la variable fonamental, com ja s'ha vist en molts casos en què organitzacions amb un component important de població de Ll castellana, i, en especial si és jove, han avançat cap a graus d'ús habitual del català en les seves comunicacions institucionalitzades certament molt alts.

Contra el que es pugui creure, el problema per fer avançar més ràpidament el procés de bilingüïtzació de les persones d'origen immigrat no es troba, doncs, tant en les «actituds» suposadament negatives de la majoria dels castellanoparlants residents a Catalunya, sinó en les propietats humanes que fan que els fenòmens de canvi i persistència dels comportaments i representacions de les poblacions¹⁶⁰ tinguin uns *ritmes naturals* que són difícils de forçar sense causar violència interior en els

160. Aquestes propietats (vg. 8.2 i 8.3) afecten igualment la població autòctona, que, com veurem, continua essent, de forma majoritària, usuària habitual del castellà en les seves comunicacions escrites, i en les orals amb els individus que categoritza com a «no catalanoparlants» (vg. Bastardas, 1991:11-32), fets lògicament produïts per l'ecosistema sociocultural determinat per les circumstàncies polítiques anteriors i persistents encara a causa de les esmentades propietats humanes respecte dels canvis cognitius i socioconductuals.

individus (fàcilment convertible, posteriorment, en resistència, i fins i tot en militància activa, contra els pretesos canvis, per més legítims que aquests puguin ser).

La causació fonamental de tota la situació sociolingüística catalana es troba en el pla polític i en els esdeveniments que tan llarg període de subordinació i, per tant, de manca d'autogovern, han provocat en la història cultural del país. Aquesta subordinació s'ha donat precisament en el període històric en què, com hem explicat al capítol 7, han tingut lloc en la història europea el predomini de la ideologia de l'Estat-nació, el fenomen de l'extensió generalitzada de l'alfabetització en la llengua de l'Estat —excepte en uns pocs casos de multilingüisme igualitari— i, en general, el procés anomenat de modernització, amb canvis tecnològics transcendents que han afavorit l'eixamplament irreversible de les àrees de comunicació i control, tot facilitant els governs centralitzats i les influències massives dels poders dominants sobre les poblacions i les comunitats esdevingudes «minoritàries» en els seus propis territoris històrics, per virtut de les vicissituds polítiques. És en aquest context general on es pot entendre la deserció lingüística i identitària d'una part no menyspreable de les capes altes urbanes de Catalunya en favor del castellà com a llengua primera dels fills, així com els fracassos de les temptatives per tornar a fer oficial el català al seu propi territori —per la imposició política exterior— i, en general, la situació sociolingüística en què es trobava el país al final del període franquista.

Atès que les situacions humanes no són pas estàtiques sinó intrínsecament dinàmiques, nous factors s'han vingut a afegir a l'actual situació en el pla de la població. Noves migracions, ara provinents d'àrees més allunyades com Àfrica central i del Nord, comencen a arribar a Catalunya i, si el flux continua com sembla previsible, poden contribuir a alterar de nou l'actual mapa demolingüístic— i sociolingüístic. Cap a quina banda ajudaran a decantar el procés les noves migracions? Seran un element neutre o afegiran el seu pes a un dels grups lingüístics en contacte? Pels estudis —encara més aviat pocs— de què disposem fins ara, sembla poder afirmar-se que les noves poblacions són, en principi, sensibles al medi on resideixen. Si s'instal·len en poblacions de clar predomini catalanoparlant els adults poden anar desenvolupant competències en català —especialment els homes, ja que per la seva tradició cultural moltes dones, sobretot en el cas dels àrabs, no treballen a fora de casa. Si resideixen, però, en poblacions o barris on el predomini de la població és castellanoparlant, tendiran a desenvolupar més el castellà que no pas el català, en especial els adults, ja que els infants poden trobar el català a l'escola i compensar potser així el desequilibri. Cal no menysprear pas el pes de les noves migracions presents i futures, ja que, com va demostrar el cas del Quebec, en situacions d'asimetria lingüística aquestes poblacions poden tendir a engruixir més el grup de llengua majoritària —més prestigiosa i potencialment més usable en la mobilitat laboral— que no pas els conjunts de llengües demogràficament i territorialment menors.

13.5 Els altres casos catalans

Les altres grans zones lingüístiques catalanes integrades també en l'Estat espanyol, el País Valencià i les Illes Balears presenten aspectes alhora semblants i dife-

rents als de la Catalunya estricta¹⁶¹. D'una banda han seguit les vicissituds polítiques espanyoles igual com Catalunya, han tingut també desplaçaments de població —no tan importants com a Catalunya, però igualment considerables— des de l'àrea lingüística castellanoparlant, però no semblen haver evolucionat de la mateixa manera pel que fa a les representacions identitàries i als valors atorgats a les varietats lingüístiques pròpies. El cas valencià presenta un avançat procés de substitució lingüística intergeneracional, en especial a les grans ciutats, que, pel que sembla, fins i tot avui amb la llengua autòctona amb caràcter oficial, continua socialment actiu. Aquest comportament familiar sembla concordar amb les representacions de la població autòctona respecte de les seves identitats col·lectives i de les llengües en presència. A diferència de Catalunya, on entre la població autòctona predomina una representació concèntrica en què primer s'és català, i després, si de cas, políticament espanyol —com es pot ser també europeu—, al País Valencià sembla prevalent una inversió de l'ordre dels termes: primer s'és espanyol i, després, com a subconjunt, valencià. Igualment, així com a Catalunya la llengua autòctona és un valor important i central de la seva societat i es fa llengua prioritària obligatòria de l'ensenyament, al País Valencià aquest sentiment sembla no donar-se amb la mateixa intensitat i, en conseqüència, només es fa llengua prioritària de l'ensenyament per a aquells pares que ho demanin —de manera creixent, però minoritària en conjunt— i, en tot cas, es deixa, en general, com a assignatura obligatòria. Tot i que hi ha hagut la decisió política de disposar d'un canal propi de televisió, aquest, a diferència dels de Catalunya, que emeten exclusivament en català, ha emès des del seu començament en valencià i en castellà. La recent victòria política dels partits que menys defensen en els seus programes la normalització lingüística sembla confirmar les diferències representacionals respecte de les de Catalunya, i deixa el procés en una situació incerta d'imprevisible evolució.

Pel que fa a les Illes Balears la situació també és peculiar i diferent tant de la del País Valencià com de la de Catalunya. L'evolució sociolingüística a les Illes Balears no s'havia decantat ni de bon tros cap a un procés de substitució lingüística intergeneracional com el del País Valencià fins més recentment. El caràcter idiosincràtic de la seva situació geogràfica n'havia fet una societat conservadora, fins i tot, doncs, en l'aspecte lingüístic, fins a la seva industrialització turística a partir dels anys seixanta. Amb l'enorme expansió econòmica que representa ser lloc de destí de milers de turistes europeus, l'ecosistema sociocultural autòcton es va ressentir sobretot de l'arribada de personal procedent de l'àrea lingüística castellanoparlant de la península, amb una interrelació amb el pla politicoinstitucionalitzat semblant a l'exposada per al cas de Catalunya. Amb els autòctons alfabetitzats únicament en castellà, sense consciència

---

161. El cas d'Andorra presenta característiques molt particulars i diferenciades de les altres grans zones de l'àrea lingüística catalana incloses dins d'Espanya. Igualment, la situació a la Catalunya del Nord i a l'Alguer demana anàlisis específiques. Cadascun d'aquests casos és il·lustratiu de diferents combinacions de factors d'influència: en el primer cas —Andorra—, ens trobem amb una organització política teòricament independent, on el català és l'única llengua oficial, però sense gaire força per integrar lingüísticament la població immigrada —en especial, d'origen castellanoparlant i lusoparlant (vg. Boix & Farràs, 1994); en el de la Catalunya del Nord integrada en l'Estat francès, un procés de substitució intergeneracional del català ja gairebé aconplegut; i en el de l'Alguer, un illot lingüístic dins de l'àrea sarda i sota la plena influència oficial de l'italià.

col·lectiva clara —cada illa de fet és una societat diferent— i sense estàndard lingüístic propi de referència, la població es va bilingüitzar asimètricament a favor del castellà i és aquest el codi habitual en molts llocs de treball de la indústria turística i de les relacions amb la població hispanòfona nouvinguda. Igual com a Catalunya, les relacions intergrupals van anar fent-se en castellà, fet que esdevingué habitual i es convertí en norma ja subconscient i constringent per a ambdós interlocutors, en especial a Palma. El fenomen de la substitució intergeneracional comença a fer-se present en algunes capes altes de la capital i també en el cas dels matrimonis d'origen etnicolingüístic mixt, tipologia que molt sovint duu ambdós cònjuges a usar el castellà amb els fills, aquests convertits així ja en individus de L1 castellana. El procés no sembla ben bé el mateix als pobles, on el matrimoni mixt pot afavorir, aleshores, la transmissió del català¹⁶². Molt probablement, el mecanisme d'influència de l'entorn deu ser semblant al de Catalunya: si demolingüísticament el lloc és de majoria catalanoparlant el matrimoni mixt va cap al català; si, en canvi, la composició és més equilibrada o de majoria castellanoparlant, aleshores l'evolució és cap al castellà. En conjunt l'evolució intergeneracional és negativa per al català i tot fa pensar que si no hi ha un canvi en la política lingüística que empenyi de manera resolta el procés de normalització, la situació pot anar derivant cap a etapes cada vegada més regressives per al codi autòcton. En el cas balear cal afegir que políticament el seu grau d'autonomia és menor que el de Catalunya i que el del País Valencià, ja que, entre altres competències, no disposa globalment encara de la de l'ensenyament, que resta en mans directes del ministeri espanyol corresponent. Tampoc el govern balear no s'ha distingit fins ara per una política clara d'extensió de l'ús oficial i públic del català. Les representacions imperants semblen ser, doncs, d'indiferència i, en tot cas, de conformitat amb la situació present i de poca preocupació oficial pel tema lingüístic.

13.6 Cap al futur

Com ja vaig escriure a Bastardas (1994), cal tenir present que, en molts casos, el concepte de *normalització lingüística* engloba, de fet, com a mínim, tres processos distints, tot i que interrelacionats: per una banda hi ha l'*aturada i reinversió de la pèrdua de les varietats vernaculars* habitualment usades en les comunicacions de tipus privat, i, per tant, en el medi familiar i, en especial, en la transmissió lingüística intergeneracional; per l'altra, el procés més conegut internacionalment i tradicionalment com de *planificació lingüística* —encarat a aconseguir l'estandardització de la llengua en la comunicació pública— i, allí on s'hagi produït el fenomen, el procés d'*integració-bilingüització-assimilació d'immigrants*, que sovint —per la llibertat de desplaçament existent— són precisament parlants de varietats de la llengua dominant.

Pel que fa al primer dels macroobjectius —aturar la pèrdua de les varietats lingüístiques, és a dir, la substitució lingüística intergeneracional, ja que l'abandonament es fa en favor del codi al·lòcton—, és clar que cal aconseguir el canvi de les representacions dels individus respecte de les varietats i/o globalment del codi en qüestió.

162. Per a una visió aprofundida i actual d'aquesta situació, vg. Melià (1996).

Enfront de la interpretació de les formes lingüístiques autòctones com a prescindibles i/o perjudicials socialment per als seus parlants, cal aconseguir una resignificació positiva i d'utilitat per a aquests. Molt probablement, en les situacions ja avançades de processos d'adopció del codi al·lòcton com a L1 dels fills —del qual, com he dit, es desenvolupa molt habitualment una varietat basada en la modalitat estàndard (si és que no hi ha contacte social normal amb parlants)— l'únic camí eficaç de resignificació és precisament la dignificació del codi autòcton en base a la difusió d'una varietat plena codificada i a l'atorgament a aquesta de funcions sociosimbòlicament importants. El procés d'abandonament intergeneracional sembla encara estar força actiu en el cas valencià i en el cas balear —sense comptar amb la Catalunya del Nord pertanyent a l'Estat francès, on ja és molt avançat i majoritari— i bastant menys a la Catalunya estricta. En aquest darrer cas, hom pot esperar que els casos que contemporàniament s'anaven produint —en especial en aparellaments mixtos en zones d'alta concentració castellanoparlant— es vagin reduint a mesura que augmenta la importància escolar i, en general, pública del català. Deixar de parlar als fills una varietat local d'un idioma sense ús públic formal no és el mateix que no transmetre'ls un codi que hauran d'estudiar a l'escola i a través del qual els seran transmesos bona part dels coneixements. Molt probablement, doncs, el segon procés —la construcció, difusió i plena adopció d'un estàndard en funcions públiques prestigioses— actuarà damunt del primer i contribuirà al manteniment de les varietats orals de la llengua, que la població deixarà d'abandonar per tal de facilitar l'adquisició del nou estàndard escolar i, en general, el seu ús en part de les comunicacions institucionalitzades. Cal esperar, com semblen confirmar-ho les estadístiques, el creixement a Catalunya d'individus que tindran les dues llengües com a primeres, fruit dels aparellaments en què un progenitor els parlarà en un codi i l'altre en un altre. Cal tenir en compte aquí que, per a molts pares de L1 castellana, tampoc el castellà no serà una llengua «renunciabile», donat també el seu caràcter oficial, les seves prestigioses funcions i el seu paper com a llengua de comunicació supraestatal. En tot cas, però, la solució mixta serveix per a conservar el català com a llengua primera, tot i que també, en molts casos, el castellà ocupi el mateix lloc, o molt semblant. Pel que fa als casos del País Valencià i les Illes Balears, el procés de substitució no sembla tan segur de ser aturat per tal com, malgrat la declaració d'oficialitat per al català en aquelles zones, l'aplicació pràctica d'aquesta oficialitat en les comunicacions institucionalitzades s'ha produït encara molt reduïdament i els seus efectes poden encara no haver arribat a les poblacions corresponents, que, com hem dit, parteixen de representacions poc autoestimulants respecte de les seves varietats lingüístiques autòctones. Donada aquesta problemàtica, fóra aconsellable en aquests dos territoris l'aplicació d'estratègies d'urgència per tal d'aturar les pèrdues que potser quotidianament puguin estar-se produint (cada nou naixement implica l'establiment de la norma de comunicació lingüística dels adults amb el nou ésser, que normalment tendeix ja a perpetuar-se durant tota la vida). Un estudi aprofundit de la situació actual, amb especial èmfasi en les representacions dels potencials nous pares i el disseny d'una intervenció específica a través dels mitjans de comunicació —o més personalitzada allà on fos possible— fent prendre consciència del problema i suscitant-hi la reflexió foren, potser, mesures immediates adequades.

Respecte del segon procés inclòs dins de la normalització lingüística, l'estandardització de la llengua, també cal distingir el cas de Catalunya respecte dels del País

Valencià o les Illes. En el cas del Principat, la difusió i acceptació d'una varietat estàndard va guanyant terreny per tal com el codi autòcton té ara funcions importants en l'administració autonòmica i local, en el sistema educatiu, en determinats canals de televisió i emissores de ràdio, en determinades grans empreses, etc. Igualment sembla que es van resolent de forma gradual les divergències respecte del model de llengua en aquestes funcions institucionalitzades i es va disposant de la terminologia necessària per a expressar tot allò que fins ara no s'havia dit en català. El procés d'estandardització, doncs, és plenament actiu i l'elaboració funcional i l'extensió de la competència i dels usos van acomplint progressivament els seus objectius, tot i no ser un camí fàcil i planer. Pot preveure's, doncs, a Catalunya, si les coses no canvien, que l'estandardització del català anirà essent una realitat, si més no entre la població d'origen autòcton i bona part de la de procedència al·lòctona, a mesura que es vagi produint el metabolisme de la població i noves generacions se socialitzin en l'actual marc educatiu. En canvi, al País Valencià i les Illes Balears cal veure l'impacte que pot tenir l'extensió del coneixement normatiu de la llengua que, com a mínim, va tenint lloc a través de l'assignatura que s'hi imparteix de manera generalitzada, tot i que la major part de l'ensenyament sigui encara vehiculat en castellà. És evident que, donada la baixa consciència identitària existent, en general, en els dos territoris, la influència de la llengua vehicular pot ser molt alta i pot molt ben fer que el sistema educatiu produeixi un resultat caracteritzat per un millor coneixement pràctic i teòric de l'estàndard castellà que no pas del català. És del tot evident que, per tal d'assegurar un coneixement més equilibrat del català i del castellà caldria avançar cap a l'ús vehicular del primer en bona part de les assignatures per tal de fer contrapès a la preminent presència pública majoritària que el castellà continuarà tenint de forma previsible en la resta de les comunicacions institucionalitzades. Igualment, els plans i les accions de transformació de l'ús lingüístic en la retolació, la publicitat, els mitjans de comunicació, els llocs de treball, etc., haurien de ser impulsats si es vol que tingui algun sentit d'utilitat la introducció de la llengua autòctona a l'escola.

L'objectiu més complex, però, dels tres que hem distingit a l'interior del macroprocés de normalització lingüística és el que fa referència a la població d'origen castellanoparlant resident avui a l'àrea catalanoparlant. Constitueix aquesta, doncs, un cas clar de població immigrada políticament i demogràficament dominant en el conjunt de l'Estat (vg. 11.5), amb totes les dificultats que això pot comportar. A més, sembla del tot probable que aquesta població, malgrat la crisi econòmica que afecta les zones industrialitzades, no abandoni majoritàriament les actuals àrees de residència i es converteixi —com ja de fet és— en població permanent i estable. S'anirà produint, així, en les pròximes dècades el procés d'*indigenització* del castellà a l'àrea lingüística històrica catalana, és a dir, el fet que el castellà serà la llengua primera d'una gran part de la població d'origen al·lòcton però que hi portarà residint ja tres generacions¹⁶³. Aquesta

163. Sobre la categorització de les poblacions entre «autòctons» i «immigrats» i, en especial, sobre el fet de quan una població deixava de ser «immigrada», Heinz Kloss opinava: «De manera aproximativa, la meua resposta seria que no només els nascuts a fora sinó també els seus fills pertanyen a aquesta categoria. Una vegada, però, una majoria dels membres adults d'un grup ètnic han nascut de pares ja nadius, és a dir, són fills de pares nascuts en el país receptor, el grup ha de ser categoritzat com a autòcton (*indigenous*)» (1971:28).

població, que anirà perdent possiblement els lligams respecte de les zones de procedència dels que seran ja els seus avis, serà, identitàriament catalana¹⁶⁴ però molt probablement tendirà a tenir encara el castellà com a llengua primera. El gran problema, per tant, és que la gran majoria de la població d'origen no autòcton que viu avui a Catalunya procedeix de l'àrea lingüística castellanoparlant, i té, doncs, com a L1 un idioma políticament, econòmicament i mediàticament dominant a Espanya — i, a més, estès pels territoris americans colonitzats—, cosa que, en tot cas, fa més problemàtica la hipotètica decisió d'abandonar aquell, de forma majoritària, com a llengua de transmissió familiar. Donades les condicions de l'actual ecosistema socio-polític-lingüístic català no és pas segur que la major part de les persones d'aquesta procedència arribin a la conclusió que serà millor per als seus fills no tenir el castellà com a llengua primera. En aquest context, el fet que el català sigui la llengua predominant de l'ensenyament pot tenir dos efectes contraposats: per a algunes persones d'origen immigrant, l'opció de canviar de llengua amb els seus fills, si és que elles han arribat ja a col·loquialitzar el català, pot resultar —en especial, en zones de clar predomini de població autòctona— un comportament considerat positiu, pels avantatges d'homogeneïtzació social que els pot oferir; per a d'altres, però, precisament pel fet que el català ja serà tan present a l'escola i en molt més grau que el castellà, poden fer l'opció de continuar transmetent als fills la seva L1 per tal de compensar la menor —de vegades globalment no certa— exposició al castellà. Per a d'altres —la gran majoria—, residents en zones de predomini al·lòcton, el canvi cap al català pot no ser vist com a cap benefici social —potser, en el seu context, al contrari— i decidir de mantenir el castellà a casa i el català en les activitats públiques, quan així sigui necessari. El cas català sembla anar clarament, per tant, cap a una coexistència de dos grups de L1 i l'aparició d'un tercer de bilingües familiars, en el marc d'una bilingüïtzació posterior del conjunt de la població —cada grup de L1 sabrà la llengua de l'altre—, on cada vegada s'haurà de filar més prim per entendre els factors que finalment pesaran en els comportaments lingüístics dels ciutadans.

Entre aquests factors, com he dit, serà molt important la pròpia percepció dels individus respecte de les seves habilitats lingüístiques en la comunicació real. Una persona que es percebi com a poc competent —tot i, en canvi, tenir bons coneixements essencials de la llengua— tendirà a evitar d'usar-la si no li és absolutament necessari¹⁶⁵. Aquest fet pot tendir a donar-se molt més entre els individus d'origen al·lòcton que

---

164. L'aspecte identitari és dels més foscos respecte de la seva evolució futura. Si és veritat que els lligams amb els territoris d'origen dels pares s'aniran afluixant, també és veritat que en aquests casos les representacions grupals poden anar, en un *continuum*, «des d'una sobreidentificació amb el país receptor fins a una sobreidentificació amb «casa meua», fins i tot si «casa meua» representa un país que mai no han vist» (Dumon, 1979:66). En el cas català, a més, sempre hi haurà la possibilitat de la identificació amb la categoria «Espanya», amb distints significats per a cada individu, però perfectament operativa per a les persones que en vulguin fer el centre de la seva adscripció etnicolingüística, en especial per a individus de L1 castellana. En qualsevol cas, les representacions identitàries han de ser estudiades i seguides amb el màxim interès i rigor, ja que la seva mateixa condició dinàmica en fa un objecte cognitivoemotiu canviant i sensible als elements de la resta de l'ecosistema sociocultural global.

165. Argyle (1982) dóna notícia que «diversos estudis han mostrat com la fluïdesa lingüística és una condició necessària per a la integració dels estudiants estrangers als Estats Units, tot i que hi ha també proves que la confiança en l'ús de la llengua, a part la capacitat, és també igualment important» (p. 64).

entre els de procedència autòctona, ja que aquests ja fa dècades que han experimentat una bilingüïtzació i, en general, es perceben com a competents en castellà, mentre que els primers fa menys que s'exposen a un procés d'adquisició d'una segona llengua i, en general, poden tendir a pensar que no se'n sortiran —fet evidentment fals. La política educativa, per tant, si es vol que aquest factor sigui resolt, ha de preveure les estratègies necessàries de col·loquialització del català i d'encoratjament positiu per al seu ús entre els individus de L1 castellana, en especial els que tinguin un context social desavinent per a la pràctica de l'idioma no nadiu.

L'altre gran problema amb què, previsiblement, es trobaran els individus de L1 castellana en el futur pròxim serà la conducta mateixa del grup de L1 catalana que encara podrà tendir a adaptar-se de forma immediata i reflexa a l'interlocutor que sigui categoritzat com a no catalanoparlant. Malgrat el canvi generacional, hi ha indicis per creure que, globalment, la població d'origen autòcton té encara en més alt grau la norma d'adaptar-se lingüísticament a l'interlocutor que no pas la població d'origen al·lòcton, fins i tot entre la part d'aquesta que ja és perfectament competent en català —si més no des del punt de vista teòric. Una cosa és, per tant, saber una llengua, i l'altra decidir —o *sentir*— en quines funcions i amb quins interlocutors has d'usar-la. El canvi d'una norma intergrupal tan llargament instaurada serà lent, però tampoc no impossible, si tenim en compte la progressiva bilingüïtzació de la població d'origen al·lòcton —que, en el nivell conscient, no es mostra pas en contra d'usar el català amb els individus d'origen autòcton— i també, per exemple, el cas dels canvis que molts autòctons estan introduint en el seu lèxic a mesura que coneixen la normativa i les formes declarades «correctes» per al català, fets que confirmen que, si es vol, la conducta lingüística és també personalment monitoritzable i controlable¹⁶⁶. Tot i així, l'evolució tendirà a ser lenta, en especial pel fet de la tendència a la subconsciència dels comportaments lingüístics i la por mateixa dels autòctons a la significació negativa que pogués tenir per a l'interlocutor castellanoparlant la no-adaptació al seu codi, conducta, doncs, vista majoritàriament com a esperada i pertinent¹⁶⁷. Si es vol fer avançar el canvi de normes, per tant, l'estratègia d'intervenció ha de basar-se en l'estudi aprofundit del problema —en especial, en l'aspecte de les representacions i significacions associades a les conductes— i en el

---

166. Com ha reconegut Bourdieu, l'*«habitus* pot ser canviat a través de la socioanàlisi, és a dir, a través de despertar la consciència i d'una forma d'«autotreball» que permeti l'individu de tenir un cert control de les seves tendències» (1992:133). La clau del canvi de normes sembla ser, per tant, la conscienciació sobre el fenomen, la justificació i legitimació de la nova conducta i, sobretot, la seguretat de l'acceptació positiva dels altres participants afectats. El canvi, per exemple, en l'ús del mot «xampany» pel de «cava», imposat per les circumstàncies europees, s'està duent a terme a una velocitat considerable no solament en les comunicacions institucionalitzades sinó també entre la població. La modificació és vista, probablement, com a legítima i, donat el rebuig de França a permetre l'ús de la seva denominació, fins i tot com a carregada d'orgull «local». En aquest cas, però, el canvi no és vist com a conflictiu per ningú i pot ser adoptat sense problemes una vegada els individus se n'han fet conscients.

167. Tot i que costa d'imaginar segons on vius, les normes d'ús lingüístic entre grups diferents poden ser diverses. Per exemple, Gumperz (1985:38) ens informa de casos en què cada interlocutor parla en la seva varietat, ja que «adoptar la forma de parlar de l'altre fóra vist com una descortesia i constituiria una infracció de les normes locals d'etiqueta», comportament, en canvi, poc seguit en l'àrea catalanoparlant. Allò, doncs, que pot ser vist com perfectament normal en un lloc pot resultar enormement estrany en un altre.

disseny posterior de les accions de canvi cognitiu més pertinents, adequades a cada context. Tot i així, cal no oblidar la dificultat de les accions des del poder polític per intervenir directament en el canvi dels comportaments socials de les poblacions. Les dimensions grupal i interaccional poden ser, sovint, molt resistents a les influències del nivell polític. Tot i que són ordres interrelacionats en l'ecosistema, l'existència de cada un és parcialment autònoma i poden donar-s'hi amb facilitat comportaments contradictoris o discordants.

13.7 El model d'organització lingüística

La «construcció d'una comunitat lingüística viable dins el concert europeu modern» de què parlava Lluís Aracil el 1983 no és, doncs, un camí fàcil i planer, sinó, de fet, com el mateix autor ja havia indicat anteriorment, una *aventura*. I és una aventura que històricament no s'ha trobat en el millor dels contextos per ser duta a terme sinó, al contrari, com hem vist en els capítols anteriors, en les situacions més complexes que hom podia imaginar. El fet de passar cada vegada amb més intensitat d'un cas de subordinació política —de tensió, per tant, amb les elits que controlaven un Estat— a una coexistència en el propi territori amb nombrosa població procedent precisament dels grups la llengua dels quals era l'afavorida en exclusiva per aquest Estat, ha produït una realitat certament intricada. Un mateix marc polític pot permetre una evolució o una altra de la situació sociolingüística—i sociopolítica— global segons la configuració de les representacions i comportaments de la població. El mateix marc polític de la Catalunya autònoma actual pot donar lloc a un procés de normalització lingüística més ràpid, més acceptat i menys tens, segons si la composició de la població és majoritàriament d'origen autòcton —o fins i tot si en part fos immigrada d'altres Estats— que si, com ocorre en l'actualitat, és de composició mixta, amb una presència molt important de població que té com a L1 precisament el codi que ocupava les funcions institucionalitzades que corresponien a la llengua autòctona. Així, el fet de procedir a una reintroducció del codi propi del territori en les funcions públiques que legítimament li corresponien —fet habitualment vist amb satisfacció i orgull per la pràctica totalitat de les poblacions que experimenten aquests processos de normalització lingüística— pot ser viscut per una part de la població amb incomoditat i fins i tot amb tensió pel fet que és el seu codi el que perd funcions —en el cas de la població al·lòctona— o bé amb confusió i torbació —en el de l'autòctona— en percebre, precisament, la incomprensió del procés per part de molts individus amb qui ja fa ara anys que conviu quotidianament. Si hom vol, doncs, que el procés —l'aventura— arribi a bon terme, cal estar atent a les opinions i els sentiments de la població i actuar amb pedagogia, sensibilitat i tacte a fi de desfer les incomprensions que puguin anar existint i de facilitar l'adaptació a la nova situació per part dels individus que més camí han de fer, tot evitant, sempre que es pugui, de causar dificultats innecessàries.

Això no ha de voler dir que el procés de normalització —i, en especial, el de recuperació de les funcions que el català mai no hauria hagut de perdre— s'hagi d'aturar ni que s'hagi de replantejar. De fet, el procés està absolutament legitimat per fer avançar l'ús del català en totes les funcions i en tots els àmbits de comuni-

cació, tot venent les possibles resistències que puguin precisament posar com a excusa l'existència de la població d'origen immigrat per no reintroduir el català en qualsevol missatge públic. És, doncs, del tot inacceptable, que retolació, impresos, paperassa de tota mena, pel·lícules, missatges orals de tipus públic, etc., fàcilment normalitzables, no incorporin més ràpidament i de forma plena el català, amb arguments del tipus «sempre ho hem fet així» o «en castellà tothom ho entén» que simplement contribueixen a perpetuar precisament la raó que addueixen per no comunicar-ho en català, tot produint la persistència de la anormalitat. La població d'origen autòcton, però, tampoc no s'ha de deixar enganyar i, com ja he dit anteriorment, ha de veure clar que no ha d'enfocar el seu disgust contra la població de Ll1 castellana sinó contra els responsables reals del no-canvi de les comunicacions públiques, és a dir, els propietaris o últims responsables dels establiments, empreses o organitzacions, o bé els representants polítics que han deixat tants aspectes importants de la comunicació social sense una facilitació dels canvis¹⁶⁸ i sense una regulació legal equilibrada i efectiva¹⁶⁹. Aquesta, doncs, hauria de fer possible alhora la irrenunciable i legítima recuperació global de les funcions institucionalitzades per a l'idioma autòcton tot tenint cura de l'ús també del castellà —o d'altres llengües—, mentre així fos necessari, en aquelles funcions importants que, per les seves característiques, poguessin dificultar la vida quotidiana si s'impedia la comprensió dels missatges a la població d'origen al·lòcton, en especial l'adults o d'edat avançada. Tot i que potser no sigui fàcil a causa de les ferides del passat, el procés de normalització, però, podria potser guanyar en acceptació generalitzada si, més que per un esperit estrictament anticastellà fos guiat per un de procatalà, perspectiva que, si bé és veritat que requereix una anàlisi no simplista sinó més aprofundida i acurada de la situació sociolingüística i de la intervenció política, podria contribuir a llimar els possibles punts de fricció comunitària i fer més acceptable l'avanç del català per la part més reticent de la població d'origen immigrat¹⁷⁰.

Més que, doncs, en el pla estrictament polític, les discussions sobre el procés de normalització correspondrien a un pla més aviat «tècnic» —tot i que òbviament no exclusivament— per tal com el consens sobre els principis fonamentals sembla ser-hi. La qüestió bàsica sembla ser com fer tècnicament compatible una plena recuperació de funcions per al català tot facilitant alhora l'adaptació gradual a aquesta nova situació per part de les nombroses persones que no tenen aquest com a Ll1 i, en especial, les que hi tenen encara problemes de competència, ja sigui per poca exposició o per la seva edat. En aquest aspecte cal tenir present que les legislacions i les polítiques són dinàmiques per naturalesa i poden perfectament anar evolucionant a

168. Cal tenir en compte, com diu De Bono, que sovint «no hi ha resistència al canvi però el canvi no tindrà lloc fins que se n'ofereixi el camí» (1980:66).

169. Com ja vaig escriure a Bastardas (1991), la política lingüística catalana s'ha caracteritzat globalment per emfasitzar els drets de l'individu en general però, en canvi, per explicitar molt menys les correlatives *obligacions de les institucions* —en especial, les de dependència no oficial, sense les quals els drets queden en enunciat purament teòrics. Sembla que darrerament, però, hi ha indicis de més atenció cap a aquest aspecte.

170. Com esmenta Dua (1996), «quan una nació segueix una política lingüística orientada a la promoció d'un determinat codi però alhora pluralista i no discriminadora, es troba en una millor posició per resoldre els conflictes lingüístics a través de la negociació i el pacte» (p. 11).

mesura que les situacions socials també ho fan. Cada moment té la seva política indicada, que no vol dir que hagi de ser la que també haurà de ser vàlida quan les transformacions que precisament dugui a terme la política aplicada s'hagin acomplert. Els processos de normalització lingüística són intrínsecament dinàmics i canviants i, per tant, políticament i legislativament evolutius, com demostren una gran majoria de casos. Aconseguides unes fites determinades, la mateixa comunitat haurà d'anar decidint democràticament i de forma consensuada els seus nous principis i objectius. Més que centrar la discussió, però, en termes de drets dels uns i dels altres, potser caldria, com he dit abans, que els debats sobre política lingüística tinguessin sempre una òptica globalment àmplia i tinguessin sempre en consideració els probables *efectes* evolutius d'unes i altres alternatives damunt de l'ecosistema socio-polític-cultural que, en definitiva, sosté les llengües.

En el cas català, per exemple, les grans opcions en debat darrerament semblen poder resumir-se en dues de fonamentals. En la primera s'emfasitza el paper del català com a llengua oficial i pública prioritària —per tal com és la pròpia del país i la que té legítimament dret a aquest caràcter— mentre que el castellà fóra vista com a segona llengua en aquests àmbits, usant-la sempre que fos necessària en el nivell públic i garantint-ne el ple ús en el nivell individual. La segona posició, en canvi, seria partidària d'un model més basat en un bilingüisme oficial estrictament idèntic en aquest nivell autonòmic de govern. Així, segons aquest punt de vista, el castellà hauria de ser considerat també llengua «pròpia» de Catalunya i tindria, doncs, un caràcter de llengua oficial i d'ús públic *exactament* com el català. Establerta oficialment la presència pública de les dues llengües, la discussió se centra, doncs, en els nivells i les funcions d'ús d'una i de l'altra. Dins de la terminologia internacional, la primera opció es caracteritza per atorgar un *cert grau* de preeminència *territorial* al codi històricament autòcton mentre que l'altra es basaria més aviat en un model estricte de *personalitat* dels drets lingüístics i d'obligació correlativa de les institucions d'usar totes dues llengües en les seves comunicacions tant amb els individus com amb la societat en conjunt (vg. 7.3). Essent totes dues opcions possibles i presents en altres casos, com saber quina opció és la més adequada per al compliment dels objectius de normalització lingüística en una situació complexa com és la catalana?

Una valoració de les polítiques sempre ha de tenir en compte, de forma important, els seus efectes. Quines conseqüències provoquen generalment un model i l'altre? Dit de manera ràpida i simplificada, mentre el model més aviat *territorial* — a l'estil suís o belga— provoca un ús públic clarament preminent del codi prioritzat i, en cas d'haver-n'hi, una bilingüització habitualment efectiva de la població que té com a LI un altre idioma diferent, l'opció del bilingüisme oficial *personal* estrictament igualitari és l'adequada quan el que es vol és que no quedi cap llengua prioritzada políticament i, per tant, que els grups lingüístics que constitueixen la societat continuïn funcionalment monolingües. En aquest darrer cas, en tenir cada grup lingüístic —en teoria— *totes* les funcions al seu abast cadascun en la seva llengua, desapareix la necessitat dels individus de bilingüitzar-se de manera efectiva. En aquesta segona opció, doncs, és com si les institucions polítiques volguessin ser un factor neutre dins de l'ecosistema global i deixen per tant la determinació de l'evolució futura de la situació sociolingüística de cada grup en mans de la

resta de les variables diferencials entre un i altre col·lectiu. Aplicant al cas català actual aquesta segona opció —defensada més aviat per una part de la població d'origen al·lòcton i per sectors de l'alta burgesia catalana— quina projecció futura podríem fer dels seus efectes?

Una anàlisi així cal que s'inscrigui en una perspectiva ecodinàmica que ens permeti veure de manera global el problema, ja que, com diu Leon Dion, «per avaluar correctament la raó d'una política lingüística en un context determinat, cal tenir en compte no només els efectes sobre les variables lingüístiques pròpiament dites sinó també sobre les variables culturals, econòmiques i polítiques que sovint en forneixen els fonaments i que en darrer terme en decidiran els resultats» (1981:30). El primer element que cal tenir en compte és la situació de partida, en aquest cas caracteritzada pels importants efectes d'ecosistemes sociopolítics anteriors que han produït una notable asimetria entre les competències i els usos lingüístics d'un i altre grup en contacte. A més, com sabem, les relacions intergrupals tendeixen a fer-se majoritàriament en castellà per part de tots els interlocutors —amb les conseqüències intergeneracionals que se'n desprenen— i en les comunicacions de les organitzacions de dependència oficial estatal i de moltes de dependència privada, el castellà continua essent l'idioma clarament predominant. A aquest estat de coses en el pla social se sobreposa en el polític un marc constitucional caracteritzat precisament per la seva asimetria en el tractament de les diferents llengües d'Espanya i clarament afavoridor del castellà¹⁷¹. A la pràctica, doncs, el govern i les institucions centrals adopten un model d'organització lingüística que té efectes semblants als de l'esquema *territorial* abans comentat, és a dir, la clara legitimació i prioritjació pública del codi oficialitzat i, doncs, la necessària, efectiva i, a més, clarament exigida bilingüïtzació dels individus d'altres llengües que són també ciutadans de l'Estat. Aquest model només és atenuat per un incipient ús i acceptació del català en determinats àmbits de l'administració perifèrica de l'Estat, en el territori de la comunitat autònoma. En el cas, però, dels organismes centrals no és reconegut ni el dret personal del ciutadà català d'adreçar-s'hi en el seu codi, pel fet que es dona per suposada i exigida la bilingüïtzació d'aquest¹⁷². Si a aquests elements supracontextuals afegim ara el segon dels models de política lingüística a Catalunya abans esmentats, què en surt? Un grup autòcton necessàriament i efectivament bilingüïtzat en català i en castellà, però en un ecosistema d'altíssima presència d'aquest codi en la comunicació pública —de dependència oficial estatal i no oficial— i d'obligat ús quotidià d'aquest en nombroses funcions. I un grup d'origen al·lòcton que només hauria estudiat el català probablement com a assignatura —per tal com hom disposaria d'una xarxa d'escoles amb el castellà com a llengua vehicular única— i amb pos-

171. Vegeu Vernet (1994) i Ninyoles (1994).

172. Podem comparar aquesta situació amb la recent reforma constitucional de Suïssa per la qual s'atorga a la població de llengua romanxa (unes 50.000 persones, el 0,8% de la població resident a la Confederació) —completament bilingüïtzada en alemany tot i ser la llengua oficial en el seu cantó— el dret oficial de relacionar-se en la seva llengua pròpia amb els organismes *federals*. Així, a més del seu ja anterior reconeixement com a «llengua nacional» —de caràcter important però més simbòlic— la Constitució atorga ara al romanx oficialitat a nivell federal, tot i que circumscrita als actes de relació (vg. Viletta (1994) i Grin (1994)).

sibilitat d'ús del castellà arreu i en totes les funcions i amb predomini d'aquesta llengua en la comunicació pública (televisió, cine, ràdio, premsa, llibres, publicitat, etiquetatge comercial, etc.), i en contacte quotidià amb un grup coetani acostumat a parlar amb els individus d'aquest origen majoritàriament en castellà. Quantes persones d'origen immigrat, donada la segregació residencial existent i la completeness de funcions per al castellà que existiria a Catalunya, podrien arribar no sols a sentir necessitat de tenir un domini comunicatiu adequat del català en tots els nivells sinó a usar-lo efectivament a la pràctica en la vida social¹⁷³? Si tampoc no hauria de servir per poder treballar donat l'ús habitual del castellà en aquestes funcions —que tampoc no podrien regular-se a favor del català a causa de la «neutralitat» de la Generalitat en els aspectes lingüístics fruit de la implícita llibertat lingüística de les organitzacions en aquest model— la percepció d'inútil «imposició» fins i tot de l'assignatura de català augmentaria exponencialment. Amb uns grups de fet asimètricament bilingüitzats com podria ser possible algun dia que es relacionessin entre ells en el codi menys conegut globalment per part dels dos grups, en aquest cas el català? Cap on portaria, en conseqüència, la inevitable —i aconsellable— fusió de les poblacions d'un i altre origen? Evidentment no a una evolució social favorable a l'ús interpersonal i intergeneracional del català, que tindria enormes dificultats fins i tot per avançar en el seu ús en les comunicacions institucionalitzades no oficials. Amb l'actual marc constitucional espanyol —que sí que porta, juntament amb la realitat històricament heretada, a una bilingüització *de jure* i *de facto* de les poblacions no castellanoparlants— aquest model es revela absolutament inadequat per a un procés de normalització com el del català que parteix d'una situació tan feble i tan desfavorable¹⁷⁴.

Tot sembla indicar, per tant, que el model alternatiu basat, com a mínim, en una preeminència del català en les comunicacions públiques —que, de fet seran les d'origen territorial català només— i en el reconeixement de drets personals per a les dues llengües fóra ara el més indicat. D'una banda permet un cert impuls necessari per anar trencant amb la rutina de les organitzacions favorable al castellà —fruit de la situació política anterior— i de l'altra reconeix plenament els drets personals que permeten a les persones d'origen immigrat un coneixement formal adequat del seu codi d'origen¹⁷⁵ i un ús d'aquest en tant que ciutadà davant de qualsevol institució. S'aconsegueix així de poder avançar en el procés de normalització del català en el marc d'una política respectuosa amb les persones que individualment vulguin continuar usant el castellà.

173. Cal recordar, com diu Edwards, que «el bilingüisme pot ser una situació estable, però només quan existeixen àmbits d'ús importants per a cada llengua. (...) No es mantenen dues llengües per sempre, quan una és suficient en tots els contextos» (1985:71-72).

174. De fet, és una constant generalment observada, que en les organitzacions polítiques oficialment bilingües, la bilingüització efectiva només ocorre, en general, entre els parlants de la L1 minoritària o de menys utilitat comunicativa.

175. Cal tenir en compte que per a les persones de L1 castellana que poden no compartir els sentiments dels autòctons en favor del català, l'organització lingüística del sistema educatiu els pot causar preocupació i resistència si són obligats a seguir una educació *exclusivament* en català que fes impossible una competència formal suficient en castellà, codi que pot ser percebut com més útil comunicativament des del punt de vista estatal i internacional (cf. Hobsbawm, 1991:116).

Com és possible de traslladar aquest model a la pràctica? Fixem-nos que l'opció seleccionada es basa en una barreja de principis. És *parcialment territorial*¹⁷⁶ en el sentit que s'atorga al català la prioritat en les comunicacions institucionalitzades (oficials i no oficials) —sense, però, una exclusió radical del castellà— i, per l'altra, és *personal* en la mesura en què s'atorga a les persones que prefereixin tant una llengua com una altra el dret a ser atesos en la que decideixin. Es poden anar fent realitat així els objectius aparentment contradictoris de recuperar la comunicació pública per al català, tot tenint cura de no posar dificultats innecessàries a les persones adultes de L1 castellana i facilitar-los l'adaptació gradual al nou context. L'acció fonamental, doncs, ha de ser sobre les organitzacions, de manera que tendeixin a usar el català com a llengua de comunicació pública prioritària i com a llengua habitual de treball i que atenguin les persones amb qui tinguin relacions en el codi que aquestes triïn. La intervenció ha de ser des d'una òptica institucionalista més que no pas individualista. Dels drets dels individus cal passar a les *obligacions de les organitzacions*, tot distingint entre persones físiques i *persones jurídiques*. Són aquestes darreres les que, de manera global, han de constituir el centre de la intervenció, tot articulant alhora accions específiques de resignificació i de canvi dels comportaments intergrupals en el pla no formal quotidià. Donada la composició de la població actual a Catalunya —i igualment a la resta de l'àrea lingüística— el principi de *gradualitat* sembla ser absolutament necessari, no solament per a la població d'origen al·lòcton sinó també per a l'autòctona, atesa, en conjunt, la seva alfabetització encara majoritària en castellà¹⁷⁷. En l'establiment de les diverses intervencions, doncs, cal tenir molt clar la separació de tres nivells fonamentals: la competència, el comportament i les representacions. Una política lingüística globalment adequada

176. El principi de la territorialitat dels drets lingüístics pot equivaler al concepte d'*espais protegits* dels sistemes ecològics naturals. Es tracta de la preservació d'un ecosistema determinat a fi que hi pugui continuar existint un mode específic d'organització lingüística —o, si més no, amb els mínims canvis adaptatius. Segons Mackey, però, «no n'hi ha prou amb la territorialitat unilingüe (...) per mantenir l'estatus lingüístic. Si, pel que fa als mitjans de subsistència, la població de dins del territori depèn completament de forasters que no entenen la seva llengua, el prestigi d'aquesta en quedarà força afectat» (1983b:185). En el cas català, potser la tercera via —per fugir tant de l'estricta territorialitat com de la personalitat dels drets lingüístics— podria ser la del principi de la *funcionalitat*, és a dir, la distribució funcional no jerarquitzada dels codis segons, per exemple, l'àrea de comunicació —local, supralocal, internacional. De fet, aquesta situació és ja força comuna en força organitzacions: tota l'activitat comunicativa local més habitual és en català, mentre que són en castellà tots els missatges adreçats a la resta d'Espanya i en anglès —o en altres llengües— les relacions comunicatives amb altres països.

177. Bastide (1977), per exemple, alerta sobre els resultats d'una intervenció sentida com a coactiva respecte d'una altra percebuda com a més lliure: «L'aculturació forçada s'expressarà, doncs, 1) per la multiplicació dels conflictes i 2) per la intensificació dels fenòmens de disgregació i la rapidesa operativa, mentre que l'aculturació lliure, més lenta, permet que paral·lelament operin els fenòmens de reestructuració» (p. 56). El dilema entre una intervenció més basada en la persuasió o en la regulació explícita és tractat també per Dion: «La persuasió és la via preferida generalment però sovint és poc eficaç i aleshores contribueix a atiar més que no pas a calmar els moviments en el si del grup lingüístic que la planificació intenta de promoure. Contràriament, la coerció apareix sovint com l'única manera d'obtenir resultats, però per ser moral s'ha d'emmarcar en lleis adoptades amb prudència i és susceptible de provocar la irritació del grup lingüístic dominant, fet que pot comportar conseqüències no desitjables» (1981:29). Molt probablement, doncs, cal trobar un equilibri entre les dues estratègies, no utilitzant les regulacions obligatòries si no són necessàries, i, en tot cas, fer-ho dins un marc òptim de regulació-cooperació-facilitació (vg. Bastardas, 1994b).

és la que aconsegueix resultats positius en *tots* tres plans, és a dir tant, en les competències com en els comportaments i en les representacions i, de manera especial, en aquest darrer aspecte. En una situació tan complexa com la que es dona a Catalunya, aconseguir l'avanç del català en la competència —i, en part en el comportament— però alhora no aconseguir desenvolupar també com a mínim legitimitat, simpatia i afecte —sinó de vegades animadversió i odi— per al codi històric del país en les representacions del conjunt de la població fóra no solament un fracàs sinó un potencial perill per a l'èxit futur del procés de normalització mateix. Aquest pot, doncs, fàcilment avançar en la competència —i, en determinat grau— en els usos obligats, però en canvi naufragar en les representacions. I cal no oblidar, com hem vist a 4.3, que és al nivell de les representacions on té lloc fonamentalment la presa de decisions dels individus sobre els seus comportaments. L'atenció preferent a aquest nivell és, doncs, ineludible, si la societat vol el triomf de l'aventura normalitzadora.

Pel que fa a la resta de territoris de l'àrea lingüística catalana sota la sobirania actual de l'Estat espanyol, cadascun presenta característiques peculiars que en fan casos diferenciats i amb un ritme i unes aspiracions pròpies. Com ja indicava Vallverdú fa temps, «és il·lusori esperar que el conjunt de mesures de política lingüística aplicables a Catalunya es puguin implantar fàcilment als altres territoris de llengua catalana» (1979:45). Al País Valencià, com he assenyalat, el punt de partida és encara més feble que en el cas del Principat per tal com es produeix substitució intergeneracional en el si del grup autòcton mateix i la representació col·lectiva de veure's com un subconjunt —a més poc diferenciat— de l'entitat «Espanya» sembla que hi sigui prevalent. En aquestes circumstàncies la política lingüística també se'n ressent i fins i tot les mesures adoptades —de poca importància si les comparem amb Catalunya— en favor de la normalització lingüística troben incomprensió i contestació en determinats grups a l'interior del país. Amb vista al futur, el procés de recuperació del codi autòcton no sembla que pugui avançar de manera efectiva si el poder polític no pren la iniciativa i, com a mínim, no en fa llengua vehicular almenys de la meitat dels ensenyaments, a fi d'assegurar-ne la seva adquisició fluida i la seva represtigiació. Paral·lelament, hauria de tenir lloc un impuls efectiu en l'administració autonòmica i local a fi que el seu propi exemple esperonés el comerç i les empreses de dependència privada a usar-lo també en la retolació, els impresos i oralment. Els mitjans de comunicació —ràdio i televisió— autonòmics i locals haurien de contribuir també plenament a la tasca. Si la llengua canvia les funcions, els parlants podran canviar també les representacions. Semblant hauria de ser el camí a les Illes Balears, el govern de les quals, però, ha de salvar encara el fet de no disposar de competència sobre la globalitat del seu sistema educatiu, tot i que pot començar ja a fer molt —donat el menor temps que fa que es produeix el procés de substitució lingüística intergeneracional— a través dels altres usos públics oficials i no oficials i de les competències estrictament lingüístiques que li permeten d'intervenir en el sistema educatiu.

Capítol 14

Els supracontextos de la normalització del català

En la nostra actitud cap a la realitat hi ha hagut una fragmentació general. Això ens duu a centrar-nos sempre en problemes particulars, fins i tot quan estan relacionats de manera important amb un context més ampli.

David Bohm & F.D. Peat

14.1 Espanya, Estat unilingüe o multilingüe?

Aconseguir a dur a bon terme l'aventura de la normalització lingüística no depèn només dels esdeveniments que puguin ser localitzats a Catalunya o als altres territoris de llengua catalana, sinó dels fets i les idees que puguin predominar en contextos més amplis. Com és obvi —i avui més que mai— cap comunitat humana no viu en aïllament i les interrelacions entre les diverses parts del planeta tendiran a ser cada vegada més estretes.

Per tal com Catalunya i, de fet, la gran majoria de l'àrea lingüística catalana, és avui part de l'organització políticament sobirana anomenada «Espanya», les vicissituds d'aquesta hi tendiran a tenir una influència extraordinàriament important. Així com durant llargs períodes l'estructura i la ideologia de les elits dominants d'aquest Estat van influir de manera molt negativa en l'organització social de la comunicació lingüística de l'àrea catalana, també l'actual marc constitucional vigent a Espanya ha permès la recuperació d'un no menyspreable grau de poder polític autònom i el reinici del procés de normalització de la llengua pròpia. És clar, per tant, que els principis que regeixin la configuració de l'Estat refundat el 1978 incidiran de manera global sobre tota l'àrea lingüística catalana i afavoriran o dificultaran el desenvolupament de molts aspectes de la vida col·lectiva d'aquestes comunitats. Per això és incompreensible el desinterès que en determinats sectors de la societat catalana hi ha sovint respecte de la intervenció intel·ligent i efectiva en la vida col·lectiva de l'àmbit espanyol, donat que és en aquest pla on es prenen moltes mesures

d'importantíssima repercussió en el present i el futur de l'organització de la comunicació lingüística.

Tot i que, en general, doncs, els debats que periòdicament van sorgint entorn dels problemes lingüístics acostumen a centrar-se en el nivell «autonòmic», cal no oblidar que tots aquests processos que tenen lloc en les «parts» estan íntimament connectats a les condicions del «tot» en què estan integrats. Una visió excessivament localista de les qüestions lingüístiques —que molta gent vol tenir tot fent veure que no s'adona de les importantíssimes interrelacions part-tot-part existents— pot portar només a la frustració i a la inoperància per tal com s'ignoren dades fonamentals de la realitat que hom vol pretendre de transformar. Potser per això, per aquesta il·lusió de viure en una bombolla independent, resulten molt menys criticats i impugnats els principis i les normes que regulen avui la comunicació lingüística en el «tot» espanyol. Així, amb aquesta visió localista i reduccionista del problema, fàcilment els «dominats» poden passar a ser vistos com a «dominadors», sense ni tan sols percebre la injusta asimetria que imposa l'actual organització lingüística de l'Estat i que, de fet, és a la base de molts dels problemes que es produeixen en les diferents «parts».

Com sabem, la configuració lingüística consagrada en l'actual Constitució espanyola, es basa en la continuïtat del castellà com a única *llengua d'Estat* reconeguda oficialment, tot i que —i això és la innovació respecte del passat immediat— permet alhora l'existència d'altres llengües d'oficialitat territorial limitada, no reconegudes, però, en peu d'igualtat, ni com a *llengües oficials d'Estat* ni com a *llengües nacionals* a l'estil de la nomenclatura que la Constitució suïssa reserva per al romanx —l'idioma amb menys parlants d'aquell Estat. A part l'absència d'aquestes declaracions pràctiques o simbòliques —que tot és important—, tampoc no existeixen lleis o reglaments que reconeguin, com a mínim —com acaba de fer Suïssa per als 50.000 parlants del romanx—, el dret dels parlants d'aquestes llengües a utilitzar-les i a ser-hi correspostos en les relacions amb els organismes centrals del *seu* Estat —excepte legalment en el cas que s'adrecin a les delegacions que aquests òrgans tinguin en la comunitat autònoma on el codi d'aquests ciutadans tingui el caràcter d'oficial, tot i que a la pràctica és un dret aplicat només en segons quins casos i de manera confusionària i fins i tot contraproduent per al ciutadà que intenta fer-lo efectiu.

Les repercussions d'aquest model són, per tant, importantíssimes tant a nivell interior de l'Estat com a nivell exterior. La interpretació vigent que atorga al castellà l'exclusivitat de ser considerada com a única *llengua oficial de l'Estat* no només causa la prohibició de l'ús dels altres codis lingüístics de la població espanyola en totes les relacions d'aquesta amb l'administració central i viceversa sinó que *de facto* regula quin serà el model preminent de comunicació lingüística en les activitats i relacions no oficials a escala espanyola. L'ordenació vigent, doncs, manté en les ments dels responsables de les organitzacions que actuen en tot el territori de sobirania de l'Estat la ficció d'una població lingüísticament uniforme, per a l'atenció de la qual no cal preveure cap organització administrativa adequada al fet de la diversitat de codis que es dona a Espanya. Així, no tan sols ministeris, parlament, tribunals, grans empreses públiques, etc. no miren d'adaptar la seva estructura a la realitat multilingüe espa-

nyola, sinó tampoc les empreses privades de comunicació, comercials, de serveis, etc. Fins i tot en funcions —per exemple, impreses o fixades— en què fóra facilíssim la plasmació de l'atenció al fenomen plurilingüe de la població aquesta no s'hi produeix gairebé mai. No és estrany, així, que molts individus residents en aquesta àrea de sobirania política puguin arribar a la fàcil conclusió que aquest *no* és el *seu* Estat.

Aquesta impressió ve confirmada igualment per les repercussions exteriors que comporta l'actual marc constitucional —o, en tot cas, la seva interpretació i aplicació vigents. De cara enfora, Espanya es presenta habitualment com una unitat lingüística indiferenciada. Així, quan el país entra a la Comunitat Europea només un idioma és incorporat als ja oficials existents en aquest marc supraestatal, el castellà. A ningú no se li acut de posar-hi cap de les altres llengües en què parlen milers i milers d'altres ciutadans —ni tan sols, crec recordar, ni als directes representants polítics d'aquests ni a les seves institucions autònomes. Una vegada, però, posat el problema damunt la taula, l'Estat s'hi gira d'esquena. El reconeixement per al català d'identiques funcions a les de les altres llengües europees —algunes amb menor nombre de parlants— o la simple entrada als programes lingüístics europeus, o bé es deneguen o bé s'obtenen, només, mínimes concessions. Com que l'Estat responsable —en aquest cas Espanya— no ho va demanar —ni ho demana ara— formalment, la comunitat lingüística catalana no existeix a nivell oficial europeu en peu d'igualtat amb les altres¹⁷⁸.

És realment incompreensible que a aquestes alçades de la història, i havent-hi models de regulació plurilingüe força o molt reeixits¹⁷⁹, les elits que decideixen la configuració política espanyola —i catalana— mantinguin una situació que, en lloc de seduir i de contribuir a crear lleialtats cap al nou Estat refundat, perpetui la incomoditat i la sensació d'estranyament i d'immotivada discriminació de bona part de les poblacions de L1 no castellana. Quina dificultat fóra, per exemple, imprimir els bitllets del Banc d'Espanya en més d'una llengua, com ara a Suïssa? O els impresos de dependències estatals, convenientment redactats no només en castellà, sinó també, al costat —o amb exemplars separats—, en català o gallec o basc? I el D.N.I., i el passaport, i uns serveis d'atenció als ministeris segons la llengua que cadascú triés... Tot això està tècnicament experimentat i produiria, només, una millora de la identificació entre la població que ara no se sent reconeguda i l'Estat que manté i del qual forma part. Per què no pot ser també simbòlicament atractiva per a la població clarament majoritària de l'Estat una organització lingüística plural que aculli i integri les poblacions demolingüísticament minoritàries? De què ha de tenir por una cultura potent, establerta i internacionalment estesa, com la castellana? Per què no pot sentir-se generosa i oberta la majoria castellanoparlant? Quines modificacions tindria el seu ecosistema sociocultural si Espanya s'autoreconegués com a Estat plurilingüe igualitari? L'adaptació que haurien de fer els ciutadans de les zones històri-

178. Molt sovint, les mateixes institucions catalanes no són sensibles a aquestes qüestions lingüístiques exteriors. La mentalitat caduca de creure que els problemes lingüístics són simplement un afer «local» és encara força estesa.

179. Vg., per exemple, Bastardas & Boix (1994), Consell Consultiu (1983) i McRae (1983 i 1986).

ques de llengua majoritària en la seva vida quotidiana, fóra, evidentment, mínima o nul·la i, òbviament, sense cap perill per a la seva continuïtat cultural¹⁸⁰.

Amb tota probabilitat, la igualació oficial de les diferents llengües d'Espanya tampoc no provocaria una pèrdua de la motivació en el coneixement del castellà per part dels grups lingüístics demogràficament menors, ja que és evident la seva necessitat i utilitat en molts àmbits i comunicacions entre les organitzacions no oficials o entre les persones de Catalunya i les de la resta de l'Estat en les relacions comercials, culturals o amicals quotidianes. La supremacia evident, d'altra banda, del castellà en l'espai audiovisual i, en general, de comunicació de masses, assegura igualment l'exposició de les poblacions de L1 no castellana al primer, i, per tant, el desenvolupament de la competència, ajudada també per l'enorme exposició al castellà en la vida social habitual d'aquestes poblacions, en contacte sovintejat amb les persones que, d'origen castellanoparlant, resideixen a les altres àrees lingüístiques d'Espanya.

Que la població de les àrees històriques no castellanques sigui ben competent en castellà, però, no té res a veure amb el fet que l'Estat no els proporcioni serveis, atenció i relació en el codi propi de cada nacionalitat. Que jo sabés castellà —al costat de l'anglès o del francès, per exemple— no m'hauria d'anul·lar en cap cas el meu dret a ser atès en el codi oficial del meu grup lingüístic per l'administració estatal que aquell comparteix amb d'altres col·lectius humans. La noció de «llengua comuna» sovint entesa per intel·lectuals i tribunals del grup majoritari com a justificadora de la prohibició de l'ús de les altres llengües espanyoles en i amb l'administració estatal, no té perquè ser concebuda en aquest sentit exclouent. Pot perfectament haver-hi una regulació lingüística igualitària en tots els organismes centrals de l'Estat —precisament *perquè són comuns* a tots els ciutadans— i continuar existint, a la pràctica, un codi que tendeixi més que els altres a fer la funció d'*interlingua* entre diferents comunitats lingüístiques, que, clarament a Espanya és —i fóra— el castellà. Molt probablement, el rebuig que de vegades rep aquesta llengua precisament en la funció d'*interlingua* —intraestatal i internacional— per part de sectors importants i significatius dels altres grups lingüístics es reduiria en alt grau si no fos vista com el codi del conjunt humà que precisament no permet l'ús de les llengües demolingüísticament menors en determinades funcions pràcticament i simbòlicament importants¹⁸¹.

180. L'organització actual de la comunicació lingüística a Espanya contrasta clarament amb la filosofia de la vigent a Suïssa: «La nostra concepció suïssa de l'Estat, igualment com la Constitució, no reconeix la noció jurídica de minories lingüístiques, ni tampoc la protecció legal d'aquestes minories. Pel contrari, la nostra llei es fonamenta en el principi d'igualtat de les llengües nacionals reconegudes per la Confederació. L'alemany, el francès i l'italià són a més considerats com les tres llengües oficials, establertes en peu d'igualtat. En efecte, el caràcter especial del nostre Estat federal consisteix precisament en el fet que les poblacions suïsses que parlen llengües diferents viuen juntes en un Estat que les reuneix en una sola nació. Aquests diferents grups cultiven en plena llibertat la seva llengua d'origen i l'específica mentalitat que en deriva» (Feuille fédérale, 1942, I, 274) (citat a McRae, 1983:121). Recordeu també, com ja he dit, la recent aprovació (març del 1996) del dret oficial de relació en romanx amb els organismes federals per als parlants d'aquest idioma, el més petit demolingüísticament de Suïssa.

181. És bastant estès, per exemple, entre catalans políglotes, el comportament d'*evitar* d'usar el castellà fins i tot en fòrums internacionals —parlaments, congressos, encontres, etc.— àdhuc existint-hi traducció simultània a les altres llengües oficials de la reunió, tot i que ben segur sigui aquella la llengua segona en la qual tenen una competència més alta i fluida. A part els casos purament científics i sense traducció —en què l'anglès és ja el codi més habitualment usat— l'explicació s'ha de trobar en el

A un analista seriós no se li escapen les diferències existents entre les situacions sociolingüístiques del cas espanyol i del cas suís. Tot i que, en principi, les proporcions i el nombre dels grups són semblants —els de llengua alemanya, clarament majoritaris, els de llengua francesa en segon lloc, seguits a més distància pels italiandòfons i encara molt més pels parlants de retoromànic— i que es correspondrien *grosso modo* a Espanya amb el grup castellanoparlant majoritari, amb l'àrea catalanoparlant com a segona en importància, seguida pel galleg i, en darrer terme, per l'èuscar amb molt menor nombre de parlants—, hi ha elements diferenciadors certament notables. La primera gran diferència —i, de fet, potser la més fonamental que caldria canviar— són les diferents representacions ètnico-político-lingüístiques respecte dels grups menors sostingudes pels conjunts demogràficament majoritaris. Així, mentre el col·lectiu germanòfon suís no sembla tenir cap actitud en contra de reconèixer als grups menors la igualtat dels altres codis a nivell federal, no sembla que les ideologies lingüístiques imperants a l'Espanya de tradició castellanoparlant tinguin la mateixa perspectiva. Tot i que és un tema molt poc estudiat, rau aquí un dels grans problemes per a la solució històrica de la qüestió lingüística a Espanya. Com ja afirmava Linz (1975), «moltes de les dificultats de crear alguna cosa com ara un Estat multilingüe i/o multinacional a Espanya es deriven de la naturalesa de la llengua castellana i del sentit d'identitat d'aquells que no parlen res més que castellà» (p. 374). Com molts dels altres grups humans demolingüísticament importants i que, a més, han estat el centre de la construcció d'entitats estatals a les quals han estat habitualment annexats o integrats altres conjunts etnolingüísticament diferenciats, el col·lectiu castellanoparlant no ha estat històricament subordinat —sinó més aviat subordinant. Per tal, doncs, com ha controlat les estructures de l'Estat, no ha sofert, en general, bilingüització ni tampoc contactes migratoris globals amb altres grups desplaçats —excepte precisament en el cas dels emigrats cap a altres àrees lingüístiques d'Espanya. Històricament, ha estat exposat a un discurs més aviat imperialista i ple d'autoorgull que no pas a una ideologia de solidaritat i de cooperació amb els col·lectius més petits. La pròpia idea encara prevalent d'«Espanya» és configurada en base al concepte d'Estat-nació unitari i homogeni i, tot i la introducció en la vigent Constitució d'una fraseologia nova que podia fer esperar algun canvi en aquest sentit —com ara el terme «nacionalitats»—, la inèrcia de les disposicions mentals anteriors fa difícil qualsevol evolució generalitzada en aquest sentit. Clarament, el terme més neutre de «comunitat autònoma» o, fins i tot, el neologisme «autonomías» —usat no com a qualitat sinó com a estructura administrativa existent— han esdevingut profusament utilitzats i s'ha difuminat completament la renovació conceptual que —si més no en cert grau— implicava la nova Constitució. Intents, per exemple, tan tímids com el d'usar en peu d'igualtat totes les llengües espanyoles en una sessió anual al Senat van trobar enormes dificultats per poder ser acceptats i aprovats. Si més no, per tant, pel que fa als seus representants, la població de l'àrea castellanoparlant sembla encara trobar-se molt lluny no només de

caràcter simbòlic de la negativa, és a dir, en el significat de rebuig a un codi que s'associa històricament a violència i a humiliacions personals i col·lectives. Així, una llengua que pot funcionar molt bé en el pla estricte de la comunicació pot esdevenir inservible en el pla de la identificació segons les circumstàncies intergrupals. És la tensió entre utilitat i identitat.

l'acceptació de la igualtat lingüística sinó també de la idea suïssa que «el reconeixement d'una llengua nacional implica una garantia per a la seva existència i la preservació de la seva àrea tradicional, com també un interès federal en el manteniment de les llengües nacionals» (McRae, 1983:170).

Una segona diferència important fóra el diferent esquema de distribució de la població que s'ha anat produint a Espanya al llarg del present segle. Així com a Suïssa els grups lingüístics es troben molt concentrats en territoris específics, a Espanya el grup lingüístic demogràficament majoritari s'ha anat estenent per pràcticament totes les altres àrees lingüístiques —a excepció, en part, de Galícia, que ha estat ella mateixa centre d'emigració. En especial, com hem dit, a Catalunya, però també al País Valencià i a les Illes Balears i a Euskadi, un gran nombre de persones d'origen castellanoparlant s'ha establert de manera permanent, fet que, si més no a curt i mitjà termini, dificulta l'aplicació d'una política lingüística basada en el principi exclusiu de la *territorialitat* dels drets lingüístics. Això implica, en el model suís —o també belga— que la població d'un grup lingüístic que es desplaça a una altra zona de llengua diferent s'ha d'adaptar lingüísticament al codi del territori on ha anat a residir. Respecte, doncs, de l'administració territorial corresponent no podrà reclamar atenció administrativa ni educativa en la seva L1 sinó que l'obtindrà en l'idioma del territori. El principi, aplicat de forma general, iguala tothom en drets, donat que tant en serà afectat una persona de la majoria germanòfona que es desplaça a la zona de llengua francesa com un francòfon que vagi a residir a l'àrea de llengua oficial alemanya. Traslladat el principi a Espanya, implicaria, com a fet més sobresortint, que, així com un catalanoparlant no pot reclamar drets lingüístics si va a la comunitat autònoma de Madrid, tampoc un castellanoparlant no en podria reclamar cap si es desplaçés a Catalunya. El principi de la territorialitat és vist com un dels fonaments de la pau lingüística, donat que assegura l'estabilitat dels grups lingüístics en dotar-los d'un hàbitat propi segur i protegit, fins i tot contra els desplaçaments d'altres poblacions del mateix Estat que poguessin posar en perill la seva continuïtat cultural i lingüística. Sota aquest marc, poblacions de llengües i de demografies diferents poden viure pacíficament en Estats compartits sense por de veure's assimilades pels grups més grans. La implantació d'aquest esquema d'organització lingüística a Espanya hauria de ser, doncs, si de cas, evolutiva i progressiva. Per això, la proposta d'un esquema mixt de territorialitat/personalitat dels drets lingüístics comentada anteriorment —en el cas de Catalunya— pot fer avançar la situació actual de les llengües no castellanes, tot oferint, però, un camí d'adaptació gradual a la població castellanoparlant resident a fora del seu territori històric i amb la possibilitat d'una evolució futura oberta a les decisions consensuades entre les poblacions afectades.

Un altre aspecte diferenciador entre el cas suís i espanyol rau en les característiques dels mateixos codis lingüístics. El cas suís presenta la particularitat que la convivència es realitza —a part la més petita, el romanx— entre llengües que corresponen a Estats i cultures consolidades i suficientment nombroses per a ser força autosuficients en tots o quasi tots els aspectes quotidians. A més, l'especial prestigi atorgat històricament al francès en tot Europa ha fet que la població de l'àrea germanòfona suïssa veiés amb molt bons ulls l'aprenentatge d'aquell idioma per part, per exemple, dels seus fills, donat que adquirien una altra llengua prestigiosa i important. No és el mateix cas a Espanya, on les representacions que el català —o el gallec o el

base— poden suscitar a la majoria de la població castellanoparlant —en especial la no desplaçada a fora del seu territori històric— no tendiran a ser precisament com les que el francès produeix en els suïssos germanòfons. Igualment, cal esmentar la particularitat de la situació lingüística del grup demogràficament superior a Suïssa, caracteritzada precisament, com ja he comentat abans, per una distribució diglòssica de varietats lingüístiques força diferenciades. Tot i l'adopció de l'alemany estàndard com a llengua de les comunicacions institucionalitzades escrites i orals molt formals, la comunitat suïssa predominant usa en la seva comunicació col·loquial i semiformal oral un conjunt de varietats estructuralment força allunyades de l'estàndard esmentat, fins al punt que, tot i les similituds —o més aviat correspondències— estructurals existents, no hi hauria intercomprensió fàcil entre un parlant suís-alemany no escolaritzat i un altre que usés l'estàndard. La relació d'identificació, per tant, entre aquest grup suís majoritari i la seva llengua «oficial» —vista com un codi que ha de ser après per cada generació a l'escola, per tal com la població mai no abandona els seus vernacles propis amb els fills— pot tendir a ser força diferent de la que pot existir en la població de Ll castellana respecte de la forma i la idea de «castellà» o d'«espanyol». En aquest darrer cas, l'estàndard és vist com el codi propi i «natural» i, fent l'equació «un estat = una llengua», com la llengua «normal» que haurien d'usar *tots* els ciutadans d'Espanya. Per contrapartida, en el cas espanyol, les distàncies estructurals entre les llengües en presència —a excepció de l'èuscar— són molt menors que en el cas suís —i que molts d'altres casos de multilingüisme—, fet que podria facilitar, si no un aprenentatge complet fàcil, sí un desenvolupament mínim de la comprensió del català i del galleg per part de moltes persones castellanoparlants cultes.

Respecte del problema de la intercomunicació entre les comunitats lingüístiques diferenciades que participen en un mateix Estat, el cas suís ho resol políticament amb una promoció de l'aprenentatge per part de cada grup lingüístic de la llengua dels altres. Això, però, s'aconsegueix —i, encara, imperfectament— més entre germanòfons i francòfons que no pas entre aquests i els italianòfons, que per la seva dimensió reduïda sovint s'adapten molt freqüentment als altres grups més que no pas a l'inrevés. El problema de la comunicació intercomunitària no és, certament, una qüestió definitivament resolta a Suïssa, sobretot quan el nou factor de la mundialització dels mercats ha dut a la necessitat de conèixer altres llengües, i, de manera especial, l'anglès. Es pot donar avui el fenomen, doncs, que et sigui més fàcil comunicar-te a Berna en anglès que no pas en francès, i que molts pares germanòfons puguin declarar-se partidaris que els seus fills aprenguin anglès més que no pas francès. Fins i tot ja hi ha hagut propostes —sembla, però, que no del tot ben rebudes— per declarar l'anglès com a *interlingua* de la Confederació, ja que pel seu caràcter de llengua exògena no representaria la imposició de cap grup suís sobre un altre i, a més, facilitaria la comunicació internacional. En el cas espanyol, la situació és òbviament distinta ja que el castellà és avui una llengua el coneixement de la qual està estès per tot el territori espanyol i el seu ús com a *interlingua* —fins i tot, molt sovint, entre les comunitats lingüístiques no castellanès— és enormement arrelat i funcional. Si hom decidís, però, mantenir aquesta funció d'intercomunicació del castellà, caldria tenir en compte, com ja he dit abans, que aquest fet no invalidaria l'obligació d'un Estat lingüísticament igualitari de garantir l'ús oficial de totes les llengües espanyoles en els òrgans centrals comuns i de regular la seva presència en les comunicacions oficials i no oficials eme-

ses per a tot el territori de l'Estat (*media*, productes comercials, etc.) a fi d'afavorir el servei en la llengua pròpia a les poblacions de llengua no castellana. El principi fonamental fóra que *l'existència de les interllengües no hauria mai de posar en perill l'ecosistema dels idiomes que no fessin aquesta funció*, i, per tant, no amenaçar la seva continuïtat. Mai, doncs, una «llengua comuna» no hauria de sobrepassar les seves funcions estrictes d'intercomunicació en casos ben establerts i regulats, i, en tot cas, mai no hauria d'envair l'espai funcional dels altres codis.

La solució, sigui aquesta o una altra, per a la complexitat lingüística espanyola no sembla pas impossible si, tot plurinacionalitzant-se, l'Estat es «desnacionalitza» i cessa de ser identificat només amb un dels grups etnicolingüístics dels que componen actualment Espanya. Acabant així amb l'Estat uninacional i unilingüe, podria també anar-se acabant amb la minorització —si més no, en els aspectes de base política— de les comunitats demolingüísticament menors, que no tenen perquè veure's atacades per una posició bel·ligerant del propi Estat en què participen. A la vegada, en veure els grups no majoritaris que se'ls facilita la possibilitat de formar part d'un Estat que els reconeix en pla d'igualtat i que evita d'interferir en l'ecosistema sociocultural autòcton, la reducció de les tensions intergrupals seria enormement afavorida. En el cas català en concret, una solució que prioritzés oficialment i públicament l'idoma propi —per tal que pogués recuperar les funcions que històricament li pertocquen— al costat del manteniment de drets lingüístics per a les persones castellanoparlants per tal d'afavorir la seva adaptació progressiva i sense conflictes, i en el marc d'una Espanya que anés avançant cap al reconeixement igualitari de les altres llengües en els nivells centrals i cap a la regulació d'un multilingüisme públic clar, podria ser acceptada majoritàriament i millorar en alt grau la convivència entre els diferents grups nacionals i lingüístics¹⁸².

14.2 Normalització lingüística, Unió Europea i planetarització

El problema de la comunicació entre les organitzacions i els conjunts humans de llengües diferenciades no és una qüestió purament espanyola sinó igualment europea i ja planetària. Donada la revolució tecnoeconòmica en curs que fa que els antics espais de relació comunicativa vagin quedant obsolets i superats per l'escala continental i/o supracontinental, la necessitat imperiosa de disposar d'instruments lingüístics comuns és cada dia més peremptòria. Igualment, el nombre cada vegada més alt de països associats en organismes supraestats fa que cada vegada sigui més difícil la plurilingüïtzació institucional d'aquestes organitzacions —que es duia a terme a fi de preservar la unilingüïtzació de cada unitat component¹⁸³. Molt probablement, la solució a aquesta qüestió

182. Sembla una hipòtesi versemblant el fet que es redueix el conflicte en aquells casos en què els membres dels diversos grups lingüístics es troben en un context en què globalment l'un i l'altre conjunt troben pressions semblants per bilingüïtzar-se en el codi de l'altre col·lectiu. Si, per exemple, a Catalunya la població d'origen autòcton s'ha de bilingüïtzar en castellà per la utilitat d'aquesta llengua en moltes funcions de relació supralocal, però també la població d'origen al·lòcton ha de desenvolupar el català per a moltes funcions quotidianes, el conflicte hauria de tendir a ser menor que si només fossin els autòctons els que haguessin d'aprendre el castellà, com ocorria anteriorment.

183. Per al cas de la Unió Europea, vg. Bañeres (1986), Ramon (1994) i Vila & Sellarès (1994).

hauria d'anar cap a la implantació d'una supralengua eficaç i econòmica d'intercomunicació mundial —que, a manca de decisions formals d'organismes polítics o culturals planetaris, fa ara *de facto* l'anglès—, tot mantenint ecosistemes suficientment estables per a cada comunitat lingüística, amb la màxima possible plenitud de funcions per a cada llengua, per tal que es poguessin evitar conflictes inútils sobre aquesta qüestió¹⁸⁴.

El fet que, com diu Norbert Elias, «la funció suprema de l'Estat-nació com a unitat de supervivència disminueix en una era d'armes atòmiques, mercats econòmics supranacionals i de reducció constant del temps dels viatges» i que, cada vegada més, «la humanitat en conjunt apareix pas a pas com la més probable unitat de supervivència» (1991:140) planteja, doncs, interrogants importants per als grups humans amb processos de normalització lingüística en curs. Amb la progressiva planetarització de l'existència humana, esquemes ideològics vàlids per a un món ja ara envellit esdevenen obsolets sense que encara hagin sorgit noves cosmovisions adequades al nou present i al futur. Les representacions, però, que basaven la construcció de les llengües nacionals en una òptica estricta de rèplica dels Estats-nació existents, han de ser revisades a la llum de les noves evolucions. Les defenses anteriors del monolingüisme dels individus entren avui en crisi, paradoxalment per poder facilitar la continuïtat del grup lingüístic. Si les comunitats lingüístiques de menor demografia no es poliglòtizen adequadament poden entrar internament en crisi en veure els individus les necessitats lingüístiques de la nova era planetària i en percebre'n una visió dicotòmica entre la llengua pròpia o la llengua —o llengües— exteriors¹⁸⁵. En el marc, doncs, d'una unitat internacional que salvaguardi, però, la diversitat, les comunitats lingüístiques menors s'han ja de preparar efectivament per aquesta transició i passar a estudiar solucions imaginatives en tots els terrenys —i, en especial, de manera ràpida en l'escolar— que, tot assegurant la prevalença interior dels seus codis propis en les funcions públiques internes, els permetin de sobreviure i ser presents amb eficàcia en un món cada dia més interrelacionat i interdependent. La recerca, la reflexió i el debat social sobre les polítiques més adequades són urgents.

---

184. Això és, de fet, el que ja l'any 1965, escrivia Lluís-Vicent Aracil, en referència a Europa: «Cal sobretot evitar una proliferació desastrosa de conflictes lingüístics. Caldrà, doncs, emprendre una normalització lingüística a escala europea en *dos* plans complementaris. D'una banda, caldrà evidentment triar un idioma supranacional i assegurar-ne el funcionament més adequat als interessos del conjunt. D'altra banda, caldrà simultàniament garantir la subsistència normal i autònoma de cada idioma *nacional*. (...) Així, perquè tothom pugui comunicar-se amb tothom, n'hi ha prou que cadascú sàpiga només *dos* idiomes: el seu propi i una *interlingua* comuna a tots. (...) Això vol dir, però, que la coexistència dels idiomes nacionals amb la *interlingua* supranacional no serà pas jeràrquica» (1982:34, 37 i 38).

185. Sobre això, Mackey observa que «en el marc de l'Estat sobirà, els individus que s'han d'encarar amb aquestes alternatives [llengua minoritària *versus* llengües supranacionals] poden optar entre el seu propi millorament o bé el del seu grup ètnic —des del moment en què tots dos ja no semblen coincidir més» (1991:57). En el cas estricte de Catalunya, la implantació del català com a llengua escolar sembla estar força assegurada, tot i que sembla probable que la població no vulgui perdre una bona competència en castellà i demani també de forma creixent, ja en l'educació primària, un bon coneixement pràctic de l'anglès —i, en altres nivells, d'altres llengües europees d'influència important, com l'alemany o el francès. De fet, aquesta internacionalització no sembla tan perillosa a Catalunya —on fins i tot pot ser beneficiosa per tal com introduiria el domini ampli d'un altre codi de comunicació exterior— com al País Valencià i a les Illes Balears, on la població podria dicotomitzar la decisió entre el català o, per exemple, l'anglès.

Referències bibliogràfiques

ALÉONG, Stanley

1983 «Normes linguistiques, normes sociales, une perspective anthropologique», a: Bédard - Maurais (1983), pp. 255-280.

APOSTEL, Leo *et alii*

1983 *Interdisciplinarietà y ciencias humanas*. Madrid: Tecnos/Unesco. (Trad. cast. de *Interdisciplinarité et sciences humaines*. París: Unesco, 1982.)

APPEL, René - MUYSKEN, P.

1987 *Language Contact and Bilingualism*. Londres: Edward Arnold.

ARACIL, Javier

1983 *Introducción a la dinámica de sistemas*. Madrid: Alianza Ed.

ARACIL, Lluís V.

1982 *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.

1983 *Dir la realitat*. Barcelona: Ed. Països Catalans.

1986 «Llengua nacional»: una crisi sense crítica?, *Límits* 1 (novembre), pp. 9-23.

1988 «Euskal-Herria i sociolingüística: dues incerteses i una aposta», *Límits* 4 (maig), pp. 39-73.

ARCHER, Margaret S.

1985 «Structuration versus morphogenesis», a: Eisenstadt - Helle (eds.), *Macro-Sociological Theory*. Londres: SAGE, pp. 58-88.

ARDANAZ, Nick

1975 *A measurement of English vocabulary-acquisition and lexical borrowing, and related non-formal pedagogical variables of 200 Francophone children living in the West Island area of Montreal, prior to formal instruction in English as a second language*. Tesi no publicada. Université Laval, Quebec.

ARGENTE, J.A. (ed.)

1991 *Debat sobre la normalització lingüística*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

ARGENTE, J.A.- PAYRATO, L.

1990 «Contacte de llengües: antecedents i constitució de l'àmbit de recerca», *Límits* 8, pp. 81-98.

ARGYLE, Michael

1982 «Inter-cultural communication», a: Stephen Bochner, (ed.), *Cultures in Contact*. Oxford: Pergamon Press, pp. 61-79.

AUER, Peter - LUZIO A. di (eds.)

1988 *Variation and Convergence*. Berlín: Walter de Gruyter.

AYMÀ, Josep M.

1992 *Allò que no se sol dir de la normalització lingüística*. Barcelona: Empúries.

BALIBAR, Renée - LAPORTE, D.

1976 *Burguesía y lengua nacional*. Barcelona: Avance. (Trad. cast. de *Le français national*. París: Hachette, 1974.)

BANDURA, Albert

1987 *Pensamiento y acción. Fundamentos sociales*. Barcelona: Martínez Roca. (Trad. cast. de *Social Foundations of Thought and Action*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1986.)

BAÑERES, Jordi

1986 «El bilingüisme en Europa», a: *Repercusiones de la entrada en la CEE. Perspectivas desde Euskadi. EEE sartzeak Euskal Herrira ekarriko dituen ondorioak*. Bilbao: IPES, pp. 213-241.

1992 «La llengua dels infants en el cens lingüístic de 1986», *Treballs de sociolingüística catalana* 10, pp. 131-139.

BARRETO, Amílcar A.

1995 «Nationalism and linguistic security in contemporary Puerto Rico», *Canadian Review of Studies in Nationalism* XXII, 1-2, pp. 67-74.

BARTH, Fredrik (comp.)

1976 *Los grupos étnicos y sus fronteras*. México: Fondo de Cultura Económica.

BASTARDAS I BOADA, Albert

1985 «L'assimilació lingüística dels immigrants: l'experiència internacional i el cas de Catalunya», *Serra d'or* 312 (setembre), pp. 611-612.

1986 *Llengua i immigració. La segona generació immigrant a la Catalunya no-metropolitana*. Barcelona: Ed. La Magrana.

- 1988 «La normalització lingüística: l'extensió de l'ús», a: Bastardas - Soler (1988), pp. 187-210.
- 1991 *Fer el futur. Sociolingüística, planificació i normalització del català*. Barcelona: Empúries.
- 1993 «Llengua catalana i futur: notes des d'una perspectiva eco-sistèmica», *Revista de llengua i dret* 19 (juliol), pp. 81-93.
- 1994 «Persistència i canvi en el comportament lingüístic: la planificació sociolingüística», *Treballs de sociolingüística catalana* 12, pp. 31-39. (També a: *III Jornades de Sociolingüística. Normalització i planificació lingüístiques*. Alcoi: Ajuntament d'Alcoi, 1994, pp. 11-25).
- 1994b Comunicació presentada al seminari *Perspectives de la llengua catalana*. Barcelona: Fundació Rafael Campalans, pp. 9-15.
- 1995a «Comunicación humana y paradigmas holísticos», *Claves de razón práctica* 51, pp. 78-80.
- 1995b «Cap a un enfocament holístic per a la lingüística», a: Rosa Artigas, et alii, *El significat textual*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, pp. 15-20.
- 1995c «Política i planificació lingüístiques: perspectives i preguntes per a un camp interdisciplinari», *Revista de llengua i dret* 24 (desembre), pp. 145-163.
- 1996 «Política y planificación lingüísticas», a: C. Martín Vide, (dir.), *Manual de lingüística*. Barcelona: Ed. Octaedro (en premsa).

BASTARDAS, Albert - BOIX, Emili (dirs.)

- 1994 *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Ed. Octaedro.

BASTARDAS, Albert - SOLER, Josep (eds.)

- 1988 *Sociolingüística i llengua catalana*. Barcelona: Empúries.

BASTIDE, Roger

- 1972 *Antropología aplicada*. Buenos Aires: Amorrortu.

BATESON, Gregory

- 1972 *Steps to an Ecology of Mind*. Nova York: Ballantine Books.

BAUGH, John

- 1983 *Black Street Speech. Its History, Structure, and Survival*. Austin: University of Texas Press.

BÉDARD, Édith - MAURIS, J. (col.)

- 1983 *La norme linguistique*. Quebec/París: Conseil de la langue française/Le Robert.

BERGER, Peter

- 1963 *Invitation to Sociology. A Humanistic Perspective*. Garden City, N.Y.: Doubleday & C. (Trad. catalana: *Invitació a la sociologia*. Barcelona: Herder, 1986).

BERGER, Peter - LUCKMANN, T.

- 1983 *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Amorrortu. (Trad. cast. de *The Social Construction of Reality*, Garden City, N.Y.: Doubleday & C.). (Trad. catalana: *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder, 1988).

BERTALANFFY, Ludwig von

- 1981 *Teoría general de los sistemas*. Madrid: Fondo de Cultura Económica. (Trad. cast. de *General System Theory. Foundations, Development, Applications*. Nova York: George Braziller, 1968).

BLUMER, Herbert

- 1982 *El interaccionismo simbólico: perspectiva y método*. Barcelona: Hora. (Trad. cast. de *Symbolic Interactionism. Perspective and Methods*. Englewood Cliffs, N.J. (USA): Prentice-Hall, 1969).

BOHM, David

- 1987 *La totalidad y el orden implicado*. Barcelona: Kairós. (Trad. cast. de *Wholeness and the Implicate Order*, 1980).
- 1994 *Thought as a System*. Londres: Routledge.

BOHM, David - PEAT, F.D.

- 1989 *Science, Order, and Creativity*. Londres: Routledge.

BOIX, Emili

- 1993 *Triar no és trair. Identitat i llengua en els joves de Barcelona*. Barcelona: Ed. 62.

BOIX, Emili - FARRÀS, Jaume

- 1994 «Les llengües, les identitats i els joves d'Andorra», *Treballs de sociolingüística catalana* 12, pp. 91-106.

BOIX, Emili - PAYRATO, L.

- 1994 «Una panoràmica bibliogràfica de la sociolingüística i la pragmàtica catalanes recents (1989-1993)», *Treballs de sociolingüística catalana* 12, pp. 107-129.

BOTTOMORE, T.B.

- 1972 *Sociology. A Guide to Problems and Literature*. Nova York: Vintage Books.

BOURDIEU, Pierre

- 1980 *Le sens pratique*. París: Les Éditions de Minuit.
- 1982 *Ce que parler veut dire*. París: Fayard.
- 1987 *Choses dites*. París: Les Éditions de Minuit.
- 1994 *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. París: Seuil.

BOURDIEU, Pierre - WACQUANT, L.J.

1992 *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press. (Trad. catalana: *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder, 1994)

BOURHIS, R. - GILES, H *et alii*

1979 «Psycholinguistic Distinctiveness: Language Divergence in Belgium», a: Giles - StClair (1979), pp. 158-185.

BRETON, Roland

1991 «The Handicaps of Language Planning in Africa», a: Marshall (1991), pp. 153-174.

BRITTO, Francis

1986 *Diglossia: A Study of the Theory with Application to Tamil*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.

BUCKLEY, Walter

1982 *La sociología y la teoría moderna de los sistemas*. Buenos Aires: Amorrortu. (Trad. cast. de *Sociology and Modern Systems Theory*, Prentice Hall, 1967).

CAMPBELL, Camilla B.

1980 «Second Generation Australian Italian in Girn, North Queensland», *ITL-Review Applied Linguistics* 49-50, pp. 5-22.

CAPRA, Fritjof

1984 *El tao de la física*. Madrid: Luis Cárcamo, Ed. (Trad. cast. de *The Tao of Physics*, 1975).

1985 *El punto crucial*. Barcelona: Integral Ed. (Trad. cast. de *The Turning Point*. Nova York: Simon & Schuster, 1982).

CARBONELL I SEBARROSA, Jaume

1984 «L'aplicació del decret de bilingüisme a les escoles del Patronat», a: *Llengua i educació en una perspectiva històrica. Actes de les 5enes. Jornades d'Història de L'Educació als Països Catalans*. Vic: Eumo, pp. 320-335.

CIPOLLA, Carlo M.

1983 *Educación y desarrollo en occidente*. Barcelona: Ariel. (Trad. cast. de *Literacy and Development in the West*, 1969).

COBARRUBIAS, Juan

1983a «Language Planning: The State of the Art», a: Cobarrubias - Fishman (1983), pp. 3-26.

1983b «Ethical Issues in Status Planning», a: Cobarrubias & Fishman (1983), pp. 41-85.

COBARRUBIAS, Juan - FISHMAN, J.A. (eds.)

1983 *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlín: Walter de Gruyter.

COLAUTTI, Sabrina

1994 «Población y comportamiento lingüístico en dos naciones europeas sin estado: el Friul y Cataluña», *Revista de llengua i dret* 22 (desembre), pp. 145-167.

CONSELL CONSULTIU DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

1983 *Ordenació legal del plurilingüisme als estats contemporanis*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

COOPER, Robert L. (ed.)

1982 *Language Spread. Studies in Diffusion and Social Change*. Bloomington, In.: Indiana University Press.

COOPER, Robert L.

1989 *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

CORBEIL, Jean-Claude

1980 *L'aménagement linguistique du Québec*. Mont-real: Guérin.

1983 «Éléments d'une théorie de la régulation linguistique», a: Bédard - Maurais (1983), *op. cit.*, pp. 281-303.

COTS, Josep M. - NUSSBAUM, L. - PAYRATO, L. - TUSON, A.

1990 «Conversa(r)», *Caplletra. Revista de Filologia* 7, pp. 51-72.

COULMAS, Florian (ed.)

1989 *Language Adaptation*. Cambridge: Cambridge University Press.

DAHRENDORF, Ralf

1975 *Homo sociologicus*. Madrid: Akal.

DE BONO, Edward

1980 *Future Positive*. Harmondsworth, Penguin Books.

DENISON, Norman

1982 «A Linguistic Ecology for Europe?», *Folia Linguistica* XVI, pp. 6-16.

DEPREZ, Kas

1987 «Le néerlandais en Belgique», a: Maurais (1987), pp. 47-120.

DEUTSCH, Karl W.

1953 *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.

DION, Leon

- 1981 «L'État, la planification linguistique et le développement national», a: André Martin, (dir.), *L'État et la planification linguistique. Tome I. Principes généraux*. Quebec: Office de la Langue Française, pp. 13-35.

DITTMAR, Norbert

- 1983 «El aprendizaje no dirigido del alemán por trabajadores españoles e italianos», a: *Vivir entre dos culturas. La situación sociocultural de los trabajadores migrantes y sus familias*. Barcelona/París: Serbal/Unesco, pp. 152-203.

DITTMAR, N.- SCHLOBINSKI, P. (eds.)

- 1988 *The Sociolinguistics of Urban Vernaculars. Case Studies and their Evaluation*. Berlín: Walter de Gruyter.

DORIAN, Nancy C.

- 1980 «Language Shift in Community and Individual»: The Phenomenon of the Laggard Semi-speaker», *International Journal of the Sociology of Language* 25, pp. 85-94.
- 1989 *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press.

DRESSLER, Wolfgang U.

- 1987 «La mort de les llengües», *Límits* 3 (novembre), pp. 87-97.

DUA, Hans Raj

- 1996 «The Politics of Language Conflict: Implications for Language Planning and Political Theory», *Language Problems and Language Planning* 20, 1, pp. 1-17.

DULAY, Heidi - BURT, M. - KRASHEN, S.

- 1982 *Language Two*. Nova York/Oxford: Oxford University Press.

DUMON, W.A.

- 1979 «The situation of children of migrants and their adaptation and integration in the host society, and their situation in the country of origin», *International Migration* XVII, 1/2, pp. 59-75.

EDWARDS, John

- 1985 *Language, Society and Identity*. Oxford: Basil Blackwell.

EINSTEIN, Albert

- 1986 *Mi visión del mundo*. Barcelona: Tusquets Ed.

EISENSTADT, S.N.- HELLE, H.J. (eds.)

- 1985 *Macro Sociological Theory*. Londres: Sage.

ELIAS, Norbert

1990 *La sociedad de los individuos*. Barcelona: Ed. Península. (Trad. cast. de *Die Gesellschaft der Individuen*, 1987).

1990b *Compromiso y distanciamiento*. Barcelona: Ed. Península. (Trad. cast. de *Engagement und distanzierung*, 1983).

1991 *The Symbol Theory*. Londres: Sage.

EMERY, F.E. (ed.)

1981 *Systems Thinking* (vol. 1 & 2). Harmondsworth, Anglaterra: Penguin Books.

ERVIN-TRIPP, Susan

1969 «Commentaries/Commentaires», a: L.G. Kelly (ed.), *Description and Measurement of Bilingualism: An International Seminar-University of Moncton*, June 6-14, 1967. Toronto: University of Toronto Press, pp. 26-35.

ESTEVA FABREGAT, Claudi

1984 *Estado, etnicidad y biculturalismo*. Barcelona: Ed. Península.

ETXEARRIA AROSTEGUI, Maitena

1995 *El bilingüismo en el Estado español*. Bilbao: Ed. FBV.

FANTINI, Alvino E.

1982 *La adquisición del lenguaje en un niño bilingüe*. Barcelona: Herder.

FERGUSON, Charles

1959 «Diglossia», *Word* vol. 15, pp. 325-340.

1971 *Language Structure and Language Use*. Stanford, Cal.: Stanford University Press.

1983 «Language Planning and Language Change», a: Cobarrubias - Fishman (1983), pp. 29-40.

1988 «Cap a una teoria del llenguatge en societat» (entrevista a càrrec de Joan A. Argente), *Límits* 5 (novembre), pp. 63-98.

FERRER I GIRONES, Francesc

1985 *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Ed. 62.

FISHMAN, Joshua A.

1972 *Language in Sociocultural Change* (Anwar S. Dil, ed). Stanford: Stanford University Press.

1973 *Language and Nationalism*. Rowley, Mass.: Newbury House Publ.

1991 *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.

1993 «Tres casos amb (més o menys) èxit: l'hebreu modern, el francès al Quebec i el català a Espanya», *Treballs de sociolingüística catalana* 11, pp. 19-47.

FISHMAN, J.A. - GILES, H.

1984 «Language in Society», a: Tajfel - Fraser (1984), pp. 380-400.

FISHMAN, Joshua A. (ed.)

1972b *Advances in the Sociology of Language*. La Haia: Mouton.

1978 *Advances in the Study of Societal Multilingualism*. The Hague: Mouton.

FISHMAN, J.A. et alii (eds.),

1986 *The Fergusonian Impact. Vol. 2: Sociolinguistics and the Sociology of Language*. Berlín: Walter de Gruyter.

FLOS, Jordi (coord.)

1995 *Ordre i caos en ecologia*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

FONTANELLA DE WEISBERG, Beatriz

1978 «Algunos aspectos de la asimilación lingüística de la población inmigratoria en la Argentina», *International Journal of the Sociology of Language* 18, pp. 5-36.

FOURQUET, Jean

1976 «Lengua, dialecto y patois», a: Martinet (1976), pp. 7-31.

FRASER, Colin

1984 «Small Groups: I. Structure and Leadership», a: Tajfel - Fraser (1984), pp. 176-200.

1984b «Small Groups: II. Processes and Products», a: Tajfel - Fraser (1984), pp. 201-228.

FREUND, Julien

1986 *Sociología de Max Weber*. Barcelona: Ed. Península.

FUNDACIO ACTA

1993 *Europes: els intel·lectuals i la qüestió europea*. Barcelona: Fundació Acta.

GAL, Susan

1979 *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. Nova York: Academic Press.

GAMBIER, Yves

1986 *La Finlande bilingue: histoire, droit et réalités*. Quebec: Conseil de la Langue Française.

GÉMAR, Jean-Claude

1983 *Les trois états de la politique linguistique du Québec*. Quebec: Conseil de la Langue Française.

GIDDENS, Anthony

1975 *The Class Structure of the Advanced Societies*. Nova York: Harper & Row.

GILES, Howard - StCLAIR, R. (eds.)

1979 *Language and Social Psychology*. Oxford: Basil Blackwell.

GIRIBONE, Jean-Luc

1988 «La manière de Bateson», a: Yves Winkin (dir.), *Bateson: premier état d'un héritage (Colloque de Cerisy)*. Paris: Éd. du Seuil, pp. 56-66.

GREGORY, Michael - CARROLL, S.

1986 *Lenguaje y situación. Variedades del lenguaje y sus contextos sociales*. México: Fondo de Cultura Económica. (Trad. cast. de *Language and Situation. Language Varieties and their Social Contexts*. Londres: Routledge & Kegan Paul, 1978).

GRIN, François

1994 «La Suisse ou la non-politique linguistique», a: Martel - Maurais (1994), pp. 49-60.

GRUNING, Hans George

1993 «Langues et glottopolitiques en Tyrol du Sud», *Revista de llengua i dret* 19 (juliol), pp. 95-104.

GUMPERZ, John J. (ed.)

1985 *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

GUY, Gregory R.

1988 «Language and social class», a: Newmeyer (1988), pp. 37-63.

HAARMANN, Harald

1986 *Language in Ethnicity. A View of Basic Ecological Relations*. Berlín: Walter de Gruyter.

HAUGEN, Einar

1953 *The Norwegian Language in America. A Study in Bilingual Behavior*. Filadelfia, Penn.: University of Pennsylvania Press.

1966 *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

1983 «The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice», a: Cobarrubias Fishman (1983), pp. 269-289.

1987 *Blessings of Babel. Bilingualism and Language Planning*. Berlín: Mouton de Gruyter.

1989 «The rise and fall of an immigrant language: Norwegian in America», a: Dorian (1989), pp. 61-73.

HEISENBERG, Werner

1986 *La imagen de la naturaleza en la física actual*. Barcelona: Orbis (Trad. cast. de *Das Naturbild der heutigen Physik*. Hamburg: Rowohlt Verlag, 1955).

HELLER, Monica

1990 «The politics of code-switching: processes and consequences of ethnic mobilization». Comunicació presentada al 3r. *workshop* de la *Network on Code-Switching and Language Contact*. (European Science Foundation).

HINDLEY, Reg

1990 *The Death of the Irish Language*. Londres: Routledge.

HOBBSAWM, E.J.

1991 *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

1995 «Diversitat: estat, etnicitat, religió», *L'Avenç* 189 (febrer), pp. 8-15.

HOGG, Michael A. - ABRAMS, D.

1990 *Social Identifications*. Londres: Routledge.

HUDSON, Alan

1994 «Diglossia as a Special Case of Register Variation», a: Douglas Biber, - E. Finegan (eds.), *Sociolinguistic Perspectives on Register*. Nova York: Oxford University Press, pp. 294-314.

JANICKI, Karol

1990 *Towards a Non-Essentialist Sociolinguistics*. Berlín: Walter de Gruyter.

JOHNSTON, Ruth

1969 *The Assimilation Myth. A Study of Second Generation Polish Immigrants in Western Australia*. La Haia: Martinus Nijhoff.

JOSEPH, John E.

1987 *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*. Londres: Frances Pinter Publ.

JUNYENT, Carme

1992 *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries.

KAPONO, Eric

1995 «Hawaiian language revitalization and immersion education», *International Journal of the Sociology of Language* 112, pp. 121-135.

KELLER, Rudi

1994 *On Language Change. The Invisible Hand in Language*. Londres: Routledge.

KHUBCHANDANI, L.M.

1993 «Reality and scientific construct: methodological pluralism in a sociolinguistic perspective», *International Journal of the Sociology of Language* 100/101, pp. 55-71.

KLOSS, Heinz

- 1967 «Bilingualism and Nationalism», *Journal of Social Issues* vol. XXIII, núm. 2, pp. 39-47.
- 1967b «Abstand Languages» and «Ausbau Languages», *Anthropological Linguistics* vol. 9, núm. 7 (octubre), pp. 29-41.
- 1969 *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. Quebec: CIRB.
- 1971 «Language Rights of Immigrant Groups», *International Migration Review* 5, pp. 250-268.
- 1975 «Pygmies among Giants: Small minority Groups in the Multinational State», a: Paul M. Migus (ed.), *Sounds Canadian*. Toronto: Peter Martin Ass., pp. 189-197.

KORZYBSKI, Alfred

- 1933 *Science and Sanity. An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*. Garden City, N.Y.: Country Life Press Corp.

KUTER, Lois

- 1989 «Breton vs. French: Language and the opposition of political, economic, social, and cultural values», a: Dorian (1989), pp. 75-89.

LABORDA, Xavier

- 1993 *De retòrica. La comunicació persuasiva*. Barcelona: Ed. Barcanova.

LABOV, William

- 1980 «The Social Origins of Sound Change», a: W. Labov (ed.), *Locating Language in Time and Space*. Nova York: Academic Press, pp. 251-265.

LAMUELA, Xavier

- 1987 *Català, occità, friülà: llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Ed. dels Quaderns Crema.
- 1994 *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Ed. 62.

LAMUELA, Xavier - MURGADES, Josep

- 1984 *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Ed. dels Quaderns Crema.

LAVANDERA, Beatriz R.

- 1988 «The study of language in its socio-cultural context», a: Newmeyer (1988), pp. 1-13.

LE PAGE, R.B.

- 1964 *The National Language Question. Linguistic Problems of Newly Independent States*. Londres: Oxford University Press.

LE PAGE, R.L. - TABOURET-KELLER, A.

- 1985 *Acts of Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

LEWIN, Kurt

1978 *La teoría del campo en la ciencia social*. Buenos Aires: Ed. Paidós. (Trad. cast. de *Field Theory in Social Science*).

LEWIN, Roger

1995 *Complejidad. El caos como generador del orden*. Barcelona: Tusquets. Ed. (Trad. cast. de *Complexity. Life at the Edge of Chaos*, 1992).

LEWIS, E. Glyn

1982 «Movements and agencies of language spread: Wales and the Soviet Union compared», a: Cooper (1982), pp. 214-259.

LIEBERSON, Stanley

1970 *Language and Ethnic Relations in Canada*. Nova York: Wiley.

1981 *Language Diversity and Language Contact* (selecció d'Anwar S. Dil). Stanford, Cal.: Stanford University Press

1982 «Forces affecting language spread: some basic propositions», a: Cooper (1982), pp. 37-62.

LINTON, Ralph

1972 *Estudio del hombre*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica. (Trad. cast. de *The Study of Man: An Introduction*. Nova York: D. Appleton-Century C., 1936).

LINZ, Juan J.

1975 «Politics in a multilingual society with a dominant world language: The case of Spain», a: Savard, J.G. & R. Vigneault (pres.), *Les états multilingues: problèmes et solutions / Multilingual political systems: problems and solutions*. Quebec: CIRB/Les Presses de l'Université Laval, pp. 367-444.

LODGE, R. Anthony

1993 *French: from Dialect to Standard*. Londres: Routledge.

LOWENBERG, Peter H. (ed.)

1988 *Language Spread and Language Policy: Issues, Implications and Case Studies* (GURT 1987). Washington, D.C.: Georgetown University Press.

LUCKMANN, Thomas (ed.)

1978 *Phenomenology and Sociology*. Harmondsworth: Penguin Books.

MACKEY, William F.

1976 *Bilinguisme et contact des langues*. París: Klincksieck.

1979 «Prolegomena to Language Policy Analysis», *Word* 30 (1-2), abril-agost, pp. 5-14.

1979b «Toward an Ecology of Language Contact», a: Mackey - Ornstein (1979), pp. 453-460.

- 1979c «L'irredentisme lingüístic: una enquesta testimoni», a: G. Manessey - P. Wald (pres.), *Plurilingüisme: normes, situacions, estratègies. Études sociolingüístiques*. París: Ed. l'Harmattan, pp. 257-283.
- 1980 «The Ecology of Language Shift», a: Nelde (1980), pp. 35-41.
- 1983 «Models for Comparing Cases of Language Contact», a: Nelde (1983), pp. 71-94.
- 1986 «The Polyglossic Spectrum», a: Fishman *et alii.* (1986), pp. 237-243.
- 1989 «Politique et aménagement linguistiques: une discipline ou deux?», *Langues et Linguistique* 15, pp. 123-163.
- 1989b «Determining the Status and Function of Languages in Multinational Societies», a: Ulrich Ammon, (ed.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Berlín: Walter de Gruyter, pp. 3-20.
- 1990 «A terminology for Sociolinguistics», *Sociolinguistics* 19, pp. 99-124.
- 1991 «Language diversity, language policy and the sovereign state», *History of European Ideas* vol. 13, núm. 1/2, pp. 51-61.
- 1994 «La politique linguistique dans l'évolution d'un État-Nation», a: Martel - Maurais (1994), pp. 61-70.
- 1994b «La ecología de las sociedades plurilingües», a: Bastardas - Boix (1994), pp. 25-54.

MACKAY, W.F. - ORNSTEIN, J. (eds.)

- 1979 *Sociolinguistic Studies in Language Contact*. La Haia: Mouton.

MACNAMARA, John

- 1971 «Successes and Failures in the Movement for the Restoration of Irish», a: Rubin - Jernudd (1971), pp. 65-94.

MALUQUER I SOSTRES, Joaquim

- 1965 *Població i societat a l'àrea catalana*. Barcelona: Ed. A.C.

MARCOS MARIN, FRANCISCO

- 1979 *Reforma y modernización del español*. Madrid: Ed. Cátedra.

MARGALEF, Ramon

- 1991 *Teoría de los sistemas ecológicos*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

MARI, Isidor

- 1992 *Un horitzó per a la llengua. Aspectes de la planificació lingüística*. Barcelona: Empúries.

MARINA, José Antonio

- 1993 *Teoría de la Inteligencia Creadora*. Barcelona: Ed. Anagrama.

MARSHALL, David F. (ed.)

- 1991 *Language Planning. Focusschrift in Honor of J.A. Fishman On the Occasion of His 65th Birthday (vol. III)*. Amsterdam: John Benjamins P.

MARTEL, Pierre - MAURAI, J. (eds.)

1994 *Langues et sociétés en contact. Mélanges offerts à J.C. Corbeil*. Tübingen: Niemeyer (Canadiana Romanica, vol. 8).

MARTINET, André (dir.)

1976 *Tratado del lenguaje. Vol. 4: El lenguaje y los grupos humanos*. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión. (Trad. cast. de *Le langage*, Encyclopédie de la Pléiade. París: Gallimard, 1968).

MAURAI, Jacques (dir.)

1985 *La crise des langues*. Quebec/París: Conseil de la langue française/Le Robert.

1987 *Politique et aménagement linguistiques*. Quebec/París: Conseil de la langue française/Le Robert.

MAURAI, Jacques

1994 «Es pot justificar l'unilingüisme des del punt de vista de la normalització lingüística?», *Revista de llengua i dret* 22, pp. 135-144.

McKINNON, Kenneth

1977 *Language, Education and Social Processes in a Gaelic Community*. Londres: Routledge & Kegan Paul.

McNEILL, William H.

1986 *Poly-ethnicity and National Unity in World History*. Toronto: University of Toronto Press.

McRAE, Kenneth D.

1983 *Conflict and Compromise in Multilingual Societies. Switzerland*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.

1986 *Conflict and Compromise in Multilingual Societies. Belgium*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.

MEAD, George H.

1934 *Mind, Self and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

MEEUS, Baudewijn

1979 «A diglossic situation: standard vs dialect. The case of Dutch in Belgium, especially in relation to urbanization», a: Mackey - Ornstein (1979), pp. 335-344.

MELIÀ, Joan

1996 *Els joves de Mallorca i la llengua. Competències, comportaments i actituds lingüístics dels estudiants d'ensenyament mitjà*. Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears.

MEY, Jacob L.

1994 «How to do things with words: A social pragmatics for survival», *Pragmatics* vol. 4, núm. 2, pp. 239-263.

MIONI, Alberto M.

1988 «Standardization Processes and Linguistic Repertoires in Africa and Europe: Some Comparative Remarks», a: Auer - di Luzio (1988), pp. 294-320.

MILROY, Lesley

1987 *Language and Social Networks*. Oxford: Basil Blackwell.

MILROY, James - MILROY, L.

1985 *Authority in Language*. London: Routledge & Kegan Paul.

MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi

1984 *La llengua a l'escola (1714-1939)*. Barcelona: Ed. Barcanova.

MORIN, Edgar

1977 *La méthode. I. La nature de la nature*. París: Éditions du Seuil.

1982 *Science avec conscience*. París: Fayard.

1986 *La méthode. 3. La connaissance de la connaissance*. París: Éditions du Seuil.

1991 *La méthode. 4. Les idées. Leur habitat, leur vie, leurs moeurs, leur organisation*. París: Éd. du Seuil.

1992 *Introduction à la pensée complexe*. París: ESF Éd.

MUCCHIELLI, Alex

1986 *L'identité*. París: Presses Universitaires de France.

MURGADES, Josep

1996 *Llengua i discriminació*. Barcelona: Curial.

MYERS-SCOTTON, Carol

1986 «Diglossia and Code Switching», a: Fishman *et alii* (1986), pp. 403-415.

1993 *Social Motivations for Code Switching. Evidence from Africa*. Oxford: Oxford University Press.

NAHIR, Moshé

1987 «L'aménagement de l'hébreu moderne», a: Maurais (1987), pp. 257-316.

NAVARI, Cornelia

1987 «Los orígenes del Estado Nación», a: Tivey (1987), pp. 25-54.

NAVARRO, Ramon

1979 *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Ed. 62.

NELDE, Peter Hans (ed.)

1980 *Sprachkontakt und Sprachkonflikt*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

1983 *Theorie, Methoden und Modelle der Kontaktlinguistik*. Bonn: Ferd. Dümmers Verlag.

NEWMAYER, Frederik J. (ed.)

1988 *Linguistics: The Cambridge Survey. IV. Language: The Socio-Cultural Context*. Cambridge: Cambridge University Press.

NINYOLES, Rafael L.

1975 *Estructura social y política lingüística*. València: Fernando Torres, ed.

1978 *Conflicte lingüístic valencià*. València: Eliseu Climent, ed..

1994 «España como país plurilingüe: líneas de futuro», a: Bastardas - Boix (1994), pp. 141-154,

NISBET, Robert A.

1982 *Introducción a la sociología. El vínculo social*. Barcelona: Ed. Vicens-Vives. (Trad. cast. de *The Social Bond* (1970)).

NUSSBAUM, Luci

1992 «Manifestacions del contacte de llengües en la interlocució», *Treballs de sociolingüística catalana* 10, pp. 99-123.

OGBURN, William F.

1979 «Inmovilidad y persistencia en la sociedad», a: R. Nisbet, T. S. Kuhn *et alii*. (eds.), *Cambio social*. Madrid: Alianza Ed. (Trad. cast. de *Social Change*. Oxford: Basil Blackwell, 1972).

OKSAAR, Els

1983 *Language Acquisition in the Early Years. An Introduction to Paedolinguistics*. Londres: Batsford.

ORRIDGE, A.W.

1987 «Variedades de nacionalismo», a: Tivey (1987), pp. 55-77.

PARÍS, Noemí

1992 «El renaixement de la llengua hebrea», a: Junyent (1992), pp. 119-131.

PARKER, Ian

1983 «The Rise of the Vernaculars in Early Modern Europe: An Essay in the Political Economy of Language», a: Bain, Bruce (ed.), *The Sociogenesis of Language and Human Conduct*. Nova York: Plenum Press, pp. 323-351.

PASSANO, Antonio (sel.)

1978 *Sociología del poder*. Buenos Aires: Centro Editor de América Latina.

PATEMAN, Trevor

1987 *Language in Mind and Language in Society*. Oxford: Clarendon Press.

PAYRATO, Lluís

1985 *La interferència lingüística. Comentaris i exemples català-castellà*. Barcelona: Curial / Publ. de l'Abadia de Montserrat.

1988 *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*. València: Universitat de València.

1992 «Pragmática y lenguaje cotidiano. Apuntes sobre el catalán coloquial», *Revista de Filología Románica* 9, pp. 143-153.

1993 «Discurs corrent i actituds davant el diccionari», *Escola Catalana* 301 (juny), pp. 10-12.

PÉREZ DIAZ, Víctor Miguel

1980 *Introducción a la sociología*. Madrid: Alianza Éd.

PIAGET, Jean

1983 *Estudios sociológicos*. Barcelona: Ariel. (Trad. cast. de *Études sociologiques*. Ginebra: Librairie Droz, 1965).

PLOURDE, Michel

1983 «La legislació lingüística a Quebec», a: Consell Consultiu (1983), pp. 59-77.

POOL, Jonathan

1979 «Language Planning and Identity Planning», *International Journal of the Sociology of Language* 20, pp. 5-21.

POPPER, Karl - LORENZ, Konrad

1992 *El porvenir está abierto*. Barcelona: Tusquets Ed. (Trad. cast. de *Die Zukunft ist offen*. Munic: R. Piper GmbH, 1985).

PORTANTIERO, Juan Carlos (sel.)

1977 *La sociología clásica: Durkheim y Weber*. Buenos Aires: Centro Editor de América Latina.

PRICE, Charles

1969 «The Study of Assimilation», a: J.A. Jackson, (ed.), *Migration*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 181-237,

PULVERMÜLLER, F. - SCHUMANN, J.H.

1994 «Neurobiological Mechanisms of Language Acquisition», *Language Learning* 44:4 (desembre), pp. 681-734.

QUEROL, Ernest

1990 «El procés de substitució lingüística: la comarca dels Ports com a exemple», a: *Miscel·lània* 89. València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, pp. 85-196.

RACIONERO, L. - MEDINA, L.

1990 *El nuevo paradigma*. Barcelona: PPU.

RAMON I MIMO, Oriol

1994 «Plurilingüisme en las Comunidades Europeas», a: Bastardas - Boix (1994), pp. 155-167.

RAYNAUD, Franziska

1982 *Histoire de la langue allemande*. París: PUF.

REIXACH, Modest

1990 *Difusió social del coneixement de la llengua catalana. Anàlisi de les dades lingüístiques del padró d'habitants de 1986 de Catalunya, Illes Balears i País Valencià*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

RIERA, Carles

1992 *Manual de català científic*. Barcelona: Ed. Claret.

RITZER, George (ed.)

1990 *Frontiers of Social Theory. The New Syntheses*. Nova York: Columbia University Press.

ROTAETXE, Karmele

1987 «L'aménagement linguistique en Euskadi», a: Maurais (1987), pp. 159-210.

1988 *Sociolingüística*. Madrid: Síntesis.

RUBIN, Joan - JERNUDD, B.H. (eds.)

1971 *Can Language Be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. Hawaii: The University Press of Hawaii.

RYAN, Ellen B.

1979 «Why do Low-prestige Language Varieties Persist?», a: Giles - StClair (1979), pp. 145-157.

SANCHEZ CARRION, J.M.

1985 «La nueva sociolingüística y la ecología de las lenguas», a: *Hizkuntza eta Literatura. Aingeru Irigarayri Omenaldia*. Sant Sebastià: Ed. Eusko-Ikaskuntza, pp. 327-345.

SCAGLIONE, Aldo (ed.)

1984 *The Emergence of National Languages*. Ravenna: Longo Editore.

SCHIFFMAN, Harold F.

1996 *Linguistic Culture and Language Policy*. Londres: Routledge.

SCHUTZ, Alfred

1974 *El problema de la realidad social*. Buenos Aires: Amorrortu. (Trad. cast. de *Collected Papers: I. The Problem of Social Reality*. L'Haia: Martinus Nijhoff, 1962).

SCHUTZ, Alfred - LUCKMANN, T.

1977 *Las estructuras del mundo de la vida*. Buenos Aires: Amorrortu. (Trad. cast. de *The Structures of the Life-World*, 1973).

SEARLE, John R.

1983 *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

1985 *Mentes, cerebros y ciencia*. Madrid: Ed. Cátedra. (Trad. cast. de *Minds, Brains and Science. The 1984 Reith Lectures*).

SENELLE, Robert

1983 «El règim lingüístic a Bèlgica», a: *Consell Consultiu* (1983), pp. 29-58.

SERRANO, Sebastià

1980 *Signes, llengua i cultura*. Barcelona: Ed. 62.

1984 *De l'amor als signes*. Barcelona: PPU.

1993 *Comunicació, societat i llenguatge*. Barcelona: Empúries.

SIGUAN, Miquel

1992 *España Plurilingüe*. Madrid: Alianza Ed.

1995 *L'Europa de les llengües*. Barcelona: Ed. 62.

SMITH, Gordon

1987 «¿Tiene futuro el Estado Nación?», a: *Tivey* (1987), pp. 247-259.

SOBRERO, Alberto

1988 «Villages and Towns in Salento: the Way Code Switching Switches», a: *Dittmar - Schlobinski* (1988), pp. 207-216.

SPROTT, W.J.H.

1966 *Human Groups*. Harmondsworth: Penguin Books.

STRUBELL I TRUETA, Miquel

1988 «La immigració», a *Bastardas - Soler* (1988), pp. 46-77.

1993 «Catalan: Castilian», a: *Rebecca Posner, - J.N. Green (eds.), Trends in Romance Linguistics and Philology. Vol. 5: Bilingualism and Linguistic Conflict in Romance*. Berlín: Walter de Gruyter, pp. 175-207.

TABOURET-KELLER, Andrée

1972 «A contribution to the sociological study of language maintenance and language shift», a: *Fishman* (1972), pp. 365-376.

- TAJFEL, Henri
 1984 *Grupos humanos y categorías sociales*. Barcelona: Herder. (Trad. cast. de *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981).
- TAJFEL, Henri - FRASER, C. (eds.)
 1984 *Introducing Social Psychology*. Harmondsworth: Penguin Books.
- TALBOT, Michael
 1986 *Misticismo y física moderna*. Barcelona: Kairós. (Trad. cast. de *Mysticism and the New Physics*, 1980).
- TIMM, Leonora A.
 1980 «Bilingualism, Diglossia, and Language Shift», *International Journal of the Sociology of Language* 25, pp. 29-41.
- TIVEY, Leonard
 1987 *El Estado Nación*. Barcelona: Península. (Trad. cast. de *The Nation-State. The Formation of Modern Politics*. Oxford: Basil Blackwell, 1981).
- TORRES, Joaquim
 1994 «Evolució de l'ús del català com a llengua familiar a Catalunya», *Treballs de sociolingüística catalana* 12, pp. 41-49.
- TRUMPER, John - MADDALON, M.
 1988 «Converging Divergence and Diverging Convergence: The Dialect-Language Conflict and Contrasting Evolutionary Trends in Modern Italy», a: Auer - di Luzio (1988), pp. 217-259.
- TURELL, M. Teresa
 1984 *Elements per a la recerca sociolingüística a Catalunya*. Barcelona: Ed. 62.
 1988 «El comportament lingüístic: els grups socials», a: Bastardas - Soler (1988), pp. 104-132.
 1994 «Sociolingüística i contacte de llengües: el rastre del català en el discurs espanyol», *Treballs de sociolingüística catalana* 12, pp. 51-62.
- TUSON, Amparo
 1988 «El comportament lingüístic: l'anàlisi conversacional», a: Bastardas - Soler (1988), pp. 133-154.
 1990 «Catalan-Spanish Code-switching in Interpersonal Communication», a: *Network on Code-Switching and Language Contact*. Brussel·les. Estrasburg: European Science Foundation, pp. 167-187.
 1995 *Anàlisi de la conversa*. Barcelona: Empúries.
- TUSON, Jesús
 1988 *Mal de llengües. A l'entorn dels prejudicis lingüístics*. Barcelona: Empúries.
 1996 *L'escriptura. Una introducció a la cultura alfabètica*. Barcelona: Empúries.

VALLVERDÚ, Francesc

1979 *La normalització lingüística a Catalunya*. Barcelona: Ed. Laia.

1980a *El fet lingüístic com a fet social*. Barcelona: Ed. 62.

1980b *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*. Barcelona: Ed. 62.

1990 *L'ús del català: un futur controvertit*. Barcelona: Ed. 62.

1993 «Sobre el capgirament de la substitució lingüística. Un suggestiu estudi de Joshua A. Fishman», *Treballs de sociolingüística catalana* 11, pp. 17-18.

VAN DER PLANCK, Pieter H.

1978 «The Assimilation and Non-Assimilation of European Linguistic Minorities. A Sociological Retrospection», a: Fishman (1978), pp. 423-456.

VARELA, F.J. - THOMPSON, E. - ROSCH, E.

1992 *The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

VELTMAN, Calvin - DENIS, M.N.

1988 «Usages linguistiques en Alsace: présentation d'une enquête et premiers résultats», *International Journal of the Sociology of Language* 74, pp. 71-89.

VERNET, Jaume

1994 «La regulació del plurilingüisme en la Administració espanyola», a: Bastardas - Boix (1994), pp. 115-139.

VIANA, Amadeu (ed.)

1995 *Aspectes del pensament sociolingüístic europeu*. Barcelona: Ed. Barcanova.

VILA, F. Xavier - SELLARES, J.

1994 «El mercat únic, les llengües no majoritàries i la proposta flamenca de l'Europa de les cultures», *Revista de llengua i dret* 21 (juliol), pp. 31-45.

VILA, Ignasi

1987 *Vigotski: la mediació semiòtica de la ment*. Vic: Ed. Eumo.

VILETTA, Rudolf

1994 «El plurilingüisme en los ámbitos federales de la Confederación suiza», a: Bastardas - Boix (1994), pp. 99-114.

WAGENSBERG, Jorge (ed.)

1986 *Procés a l'atzar*. Barcelona: Tusquets Ed.

WAGENSBERG, Jorge

1994 *Ideas sobre la complejidad del mundo*. Barcelona: Tusquets Ed.

- WALLNER, Ernst M.
1980 *Sociología. Conceptos y problemas fundamentales*. Barcelona: Herder. (Trad. cast. de *Soziologie. Einführung in Grundbegriffe und Probleme*, Heidelberg: Quelle & Meyer, 1972).
- WARDHAUGH, Ronald
1987 *Languages in Competition. Dominance, Diversity and Decline*. Oxford: Basil Blackwell.
- WATSON, Seosamh
1989 «Scottish and Irish Gaelic: The giant's bed-fellows», a: *Dorian* (1989), pp. 41-59.
- WATZLAWICK, P. - WEAKLAND, J. - FISCH, R.
1975 *Changements. Paradoxes et psychothérapie*. París: Éd. du Seuil. (Trad. francesa de *Change. Principles of Problem Formation and Problem Resolution.*).
- WEBER, Max
1985 *Ensayos de sociología contemporánea I*. Barcelona: Planeta-De Agostini. (Trad. cast. de *From Max Weber: Essays in Sociology*. Oxford: Oxford University Press.)
- WEINREICH, Uriel
1976 «Unilingüismo y multilingüismo», a: *Martinet* (1976), pp. 81-115.
1979 *Languages in Contact. Findings and Problems*. La Haia: Mouton.
- WERLEN, Iwar
1988 «Swiss German Dialects and Swiss Standard High German», a: *Auer - di Luzio* (1988), pp. 94-124.
- WILLIAMS, Colin H.
1991 «Language Planning and Social Change: Ecological Speculations», a: *Marshall* (1991), pp. 53-74.
- WILLIAMS, Glyn
1992 *Sociolinguistics. A Sociological Critique*. Londres: Routledge.
- WÖLK, Wolfgang
1978 «Towards a classificatory matrix for linguistic varieties, or: The dialect/language problem revisited», a: Michel Paradis, (ed.), *Aspects of Bilingualism*. Columbia, Carolina del Sud: Hornbeam Press, pp. 211-219.
- WOOLARD, Kathryn A.
1985 «Language variation and cultural hegemony: toward an integration of sociolinguistic and social theory», *American Ethnologist* 124, (novembre), pp. 738-747.

- 1989 «Language convergence and language death as social processes», a: Dorian (1989), pp. 355-367.
- 1991 «Linkages of Language and Ethnic Identity: Changes in Barcelona, 1980-1987», a: James R Dow (ed.), *Language and Ethnicity. Focusschrift in honor of Joshua A. Fishman on the Occasion of his 65th Birthday* (vol. II). Amsterdam: John Benjamins, pp. 61-81.
- 1992a *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: La Magrana.
- 1992b «Language ideology: issues and approaches», *Pragmatics* 2:3, pp. 235-249.
- WUTHNOW, Robert *et alii*
- 1984 *Cultural Analysis*. Londres: Routledge & Kegan Paul.

Índex temàtic

- Acadèmies 94
  - i poder polític 95
- accent 54
- acceptació 106
- acció
  - i ment 33
  - pública vs. privada 59
  - i sentit 59
  - i subconsciència 51
- aculturació 191
- adaptació lingüística 39
  - als castellanoparlants 56
  - a l'interlocutor 144
  - entre varietats 110
- administració 81
- africanes, situacions 127
- Alemanya/a 110, 112, 114
- alfabetització 40, 102-3
  - ciríl·lic 98
  - i immigració 126
  - llatí 98
  - tria de 98
- alternança de codis 90, 109, 120-1, 137-8, 140
- Andorra 180
- anglès 105
  - als Estats Units 126
  - vs. francès al Canadà 159
  - com a interlingua planetària 156, 201
  - com a interlingua de Suïssa 199
  - a Irlanda 156
  - a Quebec 159
- anivellament dialectal 24
- antropologia interdisciplinària 35
- aparellaments endo/exogàmics 133, 139
  - vg. *també* matrimoni
- aprenentatge
  - informal 56
  - i subconsciència 48
- àrabs
  - caràcters 98
  - casos 112-4
- argentí, cas 133, 136
- assimilació lingüística 74, 129
  - ideologia de la 150, 161
- Àustria 155
- autoimatge personal 53
- autogovern 79
- autonomia política 154, 162
- autodi grupal 161
- avaluació 106
  - social 41
- basc, cas 81, 115, 153, 160
  - vg. *també* èuscar
- Bèlgica/belga 80, 157, 198
  - vg. *també* Brussel·les
- bidialectalització 57, 114
- bilingüisme 120
  - asimètric 119
  - familiar 184
  - oficial 188
  - passiu 63
  - de la 2ª generació 137
  - substitutiu 115
- bilingüització 57-8, 114, 143
  - dels anglòfons a Quebec 159

- asimètrica 58, 165
- dels autòctons a Catalunya 170-1
- de la comunitat subordinada 155
- del grup prèviament dominant 158
- espontània 169
- igualitària 58
- dels immigrants 126, 178
- vs. retenció/substitució 140
- de la 2ª generació d'immigrants 135-6, 168
- simultània 146
- i subordinació política 63
- per subordinació política vs. per migració 127
- i substitució lingüística 115
- dels suecs a Finlàndia 159
- biològica, programació 53
- biosocial, ésser 47
- bretó 119
- Brussel·les 80
- burocràcies 76
- capacitats lingüístiques 56
  - vg. *també* competència; coneixement
- Canadà 80, 159
  - vg. *també* Quebec; Ontario
- canvi 83, 86
  - cultural 87
  - i equilibri lingüístic 22
  - fonètic 89
  - generacional 87
  - de normes 90, 185
  - lingüístic 55, 89
  - i migració 125
  - i permanència 85
  - i propietats dels elements 88
  - social 34
  - sociocultural 87
  - tecnocultural 87
- castellà 105, 111, 122
  - a Catalunya 173
  - codificació del 97
  - competència a Catalunya 170
  - com a interlingua 196, 199
  - com a llengua d'Estat 194
  - reformes ortogràfiques del 97
- català/ans
  - cas 24, 151, 165ss
  - casos, 154
  - desenvolupament de l'ús del 178
  - normalització del 153
  - oficialitat del 81
- Catalunya 121, 125, 145, 162
  - alfabetització a 167
  - bilingües familiars a 184
  - bilingüisme oficial a 188
  - bilingüització dels immigrants a 168
  - bilingüització mútua a 146
  - el castellà a 177ss
  - comportaments intergrupals a 86-7
  - comunicacions individualitzades a 175
  - estigmatitzador, discurs, a 170
  - identitat grupal a 177
  - migracions a 130
  - minorització demogràfica a 177
  - norma intergrupala a 175, 177
  - política lingüística a 187-8, 191
  - relacions intergrupals a 168
  - la República a 169
- Catalunya del Nord 146, 180
- causalitat lineal vs. circular 30
- cèltiques, llengües 115
- cervell/ment
  - centralitat del 33
  - complex 47
  - i comunicació lingüística 23
  - i física 28
  - i interaccions socials 48
  - vg. *també* ment/al/s
- ciència
  - perspectiva de la 27
  - reificació de la 28
  - i subjectivitat 34
- ciències de la matèria
  - i ciències humanes 33
  - i l'observador 28
- ciències socioculturals
  - i el cervell/ment 34
  - i dades 31
  - i l'observador 28
  - i relacions tot/part 35
- ciríl·lic, alfabet 98
- classe social 68, 71, 73
- code-switching 121
  - vg. alternança de codis
- codi/s 37-8
  - autòcton 81
  - gràfics 38, 94
  - lingüístics 89

- com a mitjans de comunicació 44
- oficials 42
- vehicular educatiu 108
- vg. *també* llengües; varietat/s
- codificació 95-100
- cognitiu, dipòsit 49
- competència/es lingüística/ques
  - i context sociocultural 58
  - desenvolupament de les 54
  - extensió de la 100
  - dels immigrants en català 173
  - nativa 88
  - orals 56
  - i selecció de la varietat 62
  - vg. *també* capacitats lingüístiques; coneixement
- complexitat
  - perspectiva de la 22, 35
  - i tot-parts 30
- comportament/s 74
  - control del 50
  - gestual 65
  - determinació del 35
  - normes de 85
  - persistència dels 85
  - receptes de 51
  - reproducció dels 86
  - i subconsciència 86
  - vg. *també* comportaments lingüístics; conducta
- comportament/s lingüístic/s 36
  - canvi dels 88
  - i canvis socials 44
  - determinació demolingüística del 134
  - i interinfluències 84
  - i llengua primera 57
  - i rutinització 63
  - i subconsciència 63
  - vg. *també* comportament/s; conducta
- comprensió
  - desenvolupament de la 55, 131
  - significativa 49
- comunicació/ons
  - col·loquials 22
  - escrita 22, 94
  - formals 22
  - individualitzades 22, 84, 104, 109, 113, 116, 121, 128, 147
  - institucionalitzades 22, 77, 84, 104, 107, 109, 113, 116, 128, 136, 143, 147, 155, 173, 175-6
  - de massa 95, 102
  - oral/s 22, 77
  - pública/ques 41, 108
- comunitats lingüístiques 81
- coneixement
  - científic 23
  - dipòsit de 49
  - i observador-participant 28
- coneixement lingüístic
  - extensió del 77, 101
  - i selecció de les varietats 63
  - vg. *també* competència/es
- conducta
  - apropiada vs. inapropiada 60
  - canònica 60
  - control de la 48
  - lingüística 88, 185
  - regles de 55
  - vg. *també* comportament/s
- conflictes etnicolingüístics 77
- consciència
  - i contacte lingüístic 42
  - i definició de la realitat 48
  - com a element inobservable 34
- constitucionals, disposicions 81
- contacte lingüístic 19, 22, 42
  - i canvi lingüístic 90
  - i consciència 42
  - ecodinàmica del 92
  - com a fenomen ternari 22
  - i grau d'adaptació 39
  - intensitat del 39
  - intergrupals 89
  - per migració 23, 125-6
  - processos de 21, 24
  - i relació organisme-ecosistema 36
  - vertical vs. horitzontal 69
- context/os
  - bio-psico-sòcio-polític-cultural 22
  - i competència 58
  - i edat 88
  - estructura de 84, 86
  - formals 58
  - i ment 89
  - socioculturals 56
  - vg. *també* ecosistema/es

- convencions 37
- convergència
  - lingüística 39, 174
  - vernacles-estàndard 112
- conversa
  - bilingüe 63, 168
  - intergrupar a Catalunya 174
- criolls 55
- crisi 85
- cultura/l
  - atzar 39
  - canvi 87
  - continuïtat 85
  - convenció 37, 65
  - deserció 74
  - i ment 52
  - objecte 49, 53
  - reproducció de la 85
  - en sentit sociològic 65
  - transmissió 38
- demogràfic/demolingüístic/a
  - asimetria 158
  - composició dels àmbits socials. 134-5
  - composició a Catalunya 171
  - equilibri 73
  - evolució a Catalunya 176
  - factor 72
  - pla 73
  - reinversió a Catalunya 177
- desenvolupament
  - de les capacitats lingüístiques 54
  - cerebromental 134
  - de les competències 54
  - de la comprensió 55-6
  - de la comprensió vs. l'expressió 55
  - de l'escriptura 56
  - de l'expressió oral 56
  - de la facultat visual 54
  - de la lectura 56
  - no formal 127
  - i pubertat 54
- desigualtat intergrupar 73-4
- dialecte/s/al
  - anivellament 24
  - base de l'estàndard 108
  - vs. estàndard 84
  - vs. llengües 20
  - vg. *també* varietat/s; vernacles
- diccionari/s
  - normatiu 99-100
  - terminològics 105
- diglòssia/diglòssiques 24, 112-3, 116, 120
  - comunitats 115
  - distribucions 112, 115, 117
  - i estabilitat 114
  - situacions de 84, 117
  - vs. substitució 113, 117
  - a Suïssa 199
- dinàmica intergeneracional 117
- dipòsit cognitiu 50
- distància
  - basc-castellà 161
  - estructural 114, 155
  - interlingüística 109
- distribució
  - complementària 109
  - de funcions 22, 58
  - jerarquizada 112
- divergència lingüística 174
- diversitat cultural 65, 67
- diversitat lingüística 19, 37-40, 42
  - i consciència 39-40
  - i facultat de llenguatge 38
  - i identificació 40
  - i noms dels parlars 40
  - i oficialitat igualitària 80
  - i selecció de la varietat 62
  - vs. uniformitat 78
  - i valoració dels parlars 40
  - vg. *també* linguodiversitat
- dominació 75
- ecologia/ecològic/a/ques
  - aproximacions 35
  - i contacte lingüístic 22, 92
  - i estudi de la comunicació 36
  - com a disciplina 21
  - paradigma 23
  - i multidimensionalitat 35
  - vg. *també* ecosistema
- ecosistema/ecosistèmica 22, 83
  - aproximació 23
  - equilibri 83
  - històric 21
  - i individu 22
  - i intercanvi amb els elements 30
  - lingüístic 107

- social 73
  - sociocultural 21, 35, 77, 79, 90, 118
    - vg. *també* context/os; medi
  - ecosociolingüística, perspectiva 22
  - eco-sòcio-fenomenològic, paradigma 36
  - edat
    - d'adquisició lingüística 119, 126
    - i context 88
    - i desenvolupament lingüístic 54
    - i influència sociocultural 53-4
  - educació/educatiu/va
    - a Catalunya 185
    - regulació de l' 81
    - sistema 76, 101, 119
    - vg. *també* escola/rització
  - elaboració 97, 104-5
  - empírica, contrastació 27
  - emulació 71
  - escola/rització 101
    - i ideologies lingüístiques 102
    - obligatòria 119
    - vg. *també* educació
  - escriptura 93
  - esdeveniment 85
  - eslava, àrea 98
  - Espanya 81, 115, 154
    - codificació del castellà a 101
    - i l'Estat-nació 197
    - com a Estat unilingüe vs. plurilingüe 194ss
    - ideologies lingüístiques a 197
    - intramigracions a 162
    - i plurilingüisme igualitari 195
  - espanyol
    - a Argentina 126
    - cas, 101, 121, 154
    - vs. cas suís 197
  - estabilitat lingüística 155
  - estàndard/ització 20-1, 79, 93, 96-7, 99, 100, 152
    - a l'àrea catalanoparlant 183
    - i autoprestigi 110
    - i capes socials altes 108
    - del català 183
    - i comunicacions institucionalitzades 104
    - vs. dialectes 84
    - difusió del 101, 103, 106-7, 115-6
    - dinàmica de l' 96
    - escrit 97-8
  - estatal 24, 115
    - i evolució dels vernacles 112
  - extensió de l'ús de l' 104
  - formes 95
  - i generacions 109
  - idees de la 101
  - ideologia de l' 95
  - localment modificat 114
  - oficial 79, 116, 120-1
  - ortològic 100
  - i poder polític 97
  - processos de 96, 100, 102, 151
  - regional 111
  - i registres lingüístics 106
  - com a representació de la modernitat 122
  - i vernacles 115
- Estat/s 41, 75
    - centralitzat 80
    - i comunitats lingüístiques 150
    - confederals o federals 157
    - desnacionalització de l' 200
    - i estandardització 101
    - i força física 76
    - i grups subordinats 150
    - i intervenció social 77
    - nació 76, 117, 151
    - òrgans centrals de l' 173
    - patriotisme de 78
    - i protecció de la comunitat subordinada 157
    - i representacions de la realitat 77
    - i unificació 'nacional' 78
    - unilingües 81
  - Estats Units 141
  - estatus 57, 84, 108
  - estil/s 105, 108
  - Estònia 158
  - estructura lingüística
    - i funcions socials 22
    - i significat social 50
    - vg. *també* distància
  - ètnia 69
  - ètnica/etnicitat/etnicolingüístic/a
    - conflicte 69, 77, 113
    - consciència 69, 117
    - i Estat 151
    - identitat 69
    - i pla lingüístic 69
    - i politització 79

- èuscar 160
  - vg. *també* base
- exèrcits 76
- expansionisme 69
- expectatives 62, 66
- exposició
  - contextualitzada 131
  - a les formes lingüístiques 126
  - intergrupar 130
- expressió, desenvolupament de l' 55-6, 134
- extensió
  - de les competències 97, 100-1, 104
  - de l'estàndard 102, 106, 108
  - de l'ús 97, 100, 104
- extinció lingüística 36, 108
- factors
  - caràcter qualitatiu dels 34
  - institucionalitzats vs. individualitzats 127, 145
  - socioculturals 22
- família
  - i dues 'llengües maternes' 57
- fenomenologia 42
- field-theory* 35
- finès 158-9
- Finlàndia 151, 158
- física
  - i filosofies orientals 29
  - i ment 33
  - i models multidimensionals 34
  - i ordre implícit 31
  - i paper del subjecte 28
  - i sociologia 34
- flamenc 157, 159
- fonètica/ques
  - diferències 103
  - diversitat 100
  - prescripció 100
- formació
  - etapa de 103
  - dels formadors 102
- formal
  - vs. informal 94
  - oralitat 97
  - fossilització 88, 127
- França/francès, cas 81, 100-1, 110, 115-6, 121
- francès 101, 103, 105, 116
  - vs. anglès al Canadà 159
  - a Quebec 159
  - a Suïssa 198
- franquista, període 169
- frontera lingüística 81
- funcional, elaboració 104
- funcionariat 102
- funcions
  - distribució de 21-2, 58, 84, 109, 113, 120
  - escrites 21
  - informals 21
  - públiques 21, 77
- funcionalitat, principi de 191
- gaèlic 155
  - vs. anglès 155
  - escocès 115
  - a Irlanda 115, 153
- gallec
  - cas 115, 161
  - oficialitat del 81
- gal·lès 100, 115, 119, 147
- generació/ns/nal
  - i assimilació lingüística 129
  - bilingüitzades 120
  - canvi 54, 74, 87
  - conflicte 54
  - comportaments específics de la 52
  - i extensió de l'estàndard 109
  - homogeneïtat 54
  - i immemorialitat 170
  - primera 129-30
  - segona 119, 129, 133-5, 137, 139, 140, 144-5
  - successió 74, 87
  - tercera 129, 138-9, 141
  - i variació lingüística 89
  - vg. *també* intergeneracional
- gestuals, moviments 37
- globalitat, imatge de la 43
- grafia 98
  - vg. *també* sistemes gràfics
- gramàtica/ques 89, 98
  - didàctiques 101
  - normativa 99
- gramàtics 94
- Gran Bretanya 115
- grec, cas 113-4
- grup/s/al
  - i adhesió simbòlica 66

- i altres identificacions 70
  - i canvi lingüístic 90
  - i canvi de xarxes de relació 67
  - i configuració mental 68
  - demolingüístic 81
  - i desigualtat 73-4
  - dominants 74
  - fenomen 65
  - identificació 69
  - i lleialtat social 76
  - i mecanismes de canvi 66
  - menors 78
  - minoritaris 73
  - i necessitats d'afecte 66
  - i ordre macrosocial 70
  - primaris 67
  - de referència 122
  - secundaris 70
  - socials 65-6
  - subordinats 74
  - i variació lingüística 89
  - vg. *també* intergrupals, relació;
  - intragrupal, interacció; xarxes socials
- habitus* 42, 51, 71, 86
- hebreu 20, 156
- hipercorrecció 111
- historicitat retrospectiva 110
- holístics, enfocaments 23, 29, 30, 35-6
- holograma/hologramàtica 31, 53
- hongarès 153
- identificació
- vs. comunicació 197
  - i diversitat lingüística 40
  - amb el grup 69
  - nacional 41
  - amb els trets culturals 66
  - unicol·lectiva vs. multigrupal 69
  - vg. *també* identitat
- identitat/ària/is
- col·lectiva 41, 69, 180
  - diferenciació 76
  - elements 117
  - ètnica 69
  - i llengua castellana 197
  - nacional 160
  - representació 184
  - supraordinada 70
  - vs. utilitat 197
  - vg. *també* identificació
- ideologia/es
- assimilista 161
  - proestàndard 109-10, 114
  - lingüístiques a l'escola 102
  - de subordinació lingüística 161
  - d'unificació nacional 78
  - i vernacles 109
- Illes Balears 121, 179ss
- llengua vehicular a les 183
  - matrimoni mixt a les 181
  - política lingüística a les 192
  - relacions intergrupals a les 181
  - representacions a les 181
  - substitució lingüística a les 182
- immigració
- d'àrea lingüística 130, 142
  - i distribució residencial 135
  - i endogàmia 132
  - i segregació 136
- impremta 94
- imprinting* 67, 85, 88
- independència política 156-7
- indigenització 183
- industrialització 95, 116, 118
- informal, vs. formal 84
- innatistes 52
- innovació
- adopció de la 86
  - conceptual 105
  - lingüística 89
  - tècnica 105
  - tecnològica 95
- inseguretat 88
- intel·lectuals, elits 71
- intenció 51
- comunicativa 60
- intencionalitat 34
- interacció/ons
- interpretació de la 61
  - intragrupals 174
  - organització de la 61
  - social 59, 60
- interaccionisme simbòlic 49, 60
- interdependència 24
- interdisciplinarietat 21, 31
- interferència lingüística 107, 112, 120, 137-8, 140

- intergeneracional
 abandonament del català 182
 evolució a les Illes Balears 181
 transmissió 116
 vg. *també* generació
- intergrup, relació 67, 69, 74, 132, 136
 vg. *també* grup
- interinfluències 83, 85
- interlingua 116, 156, 201
 vg. *també* interllengües
- interllengües 200
 vg. *també* interlingua
- introspecció 42
- interpretació/tius
 i acció 51
 i categorització sociocognitiva 68
 facultat de 60
 holística 60-1
 del món 34, 50
 procediments 49
 de la realitat 48
- intervenció 36, 77, 191
- intragrup, interacció 174
 vg. *també* grup
- irlandès, cas 119, 153, 155-6
 vg. *també* gaèlic
- islàmic, Estat 98
- Israel 155-6
- Itàlia/ns 111, 154
 a Argentina 130
 a Austràlia 140
- Letònia 158
- lèxic 98-9
- lingüística
 coordinació 39
 paradigma unificador de la 35
 i postulats objectivistes 34
- linguodiversitat 19, 122
 vg. *també* diversitat lingüística
- Lituània 158
- lleialtat/s
 grupal 76
 lingüística 162
 tradicionals 78
- llenguatge/s
 d'especialitat 105
 segons Morin 38
- llengua/gües
 abandonament de la 69
 canvi de 134
 com a codi 38
 codificades 151
 comuna 196, 200
 com a convenció 93
 correcta 41
 creences sobre la 42
 denominació de la 40-1
 vs. dialectes 20
 com a estàndards 96-7
 d'Estat 110
 estructura de la 130
 com a fets sociopolítics 40
 i funcions 192
 d'intercomunicació 76
 legítima 41
 manteniment de la 69
 menors 111
 i 'món 3' de Popper
 nacional 41, 116
 i 'noosfera' de Teilhard de Chardin 38
 oficial 77-9, 80, 108, 120, 147
 primera 57, 86
 principal 81
 prioritària 81
 reproducció de les 89
 segona 57
 i significació social 42
 de la societat receptora 137
 de treball 191
 vehicular 169
 vg. *també* codi, varietat
- majoritaris, grups 72-3
- marques de (in)formalitat 112
- matrimoni/s mixt/os 129, 138, 146, 176, 181
 vg. *també* aparellaments
- medi 22
 i relació entre les espècies 23, 128
 de les varietats lingüístiques 46
 vg. *també* ecosistema
- ment/al/s
 i acció 33
 biològica i sociocultural 51
 centralitat de la 28
 i context sociocultural 35, 85, 89
 i cultura 52
 existència social de la 35

- i física 33
- formació sociocultural de la 51, 53
- inobservabilitat dels estats 34
- i interinfluències 84
- natura biològica dels fenòmens 47
- representacions 128
- societats de 53
- i sociologia 33-4
- vg. *també* cervell/ment
- metodologies 31
- migracions/migratoris
  - africanes 179
  - camp-ciutat 118
  - castellanoparlants a Catalunya 167
  - intratestatals 130
  - moviments 24, 171
  - políticament dominants 24, 142
  - processos 125
- minoria/minoritari/s/àries
  - condició de 74
  - consciència de 73
  - grups 72-4
  - situacions 122
  - de llengua antigament dominant 158
  - vg. *també* minorització
- minorització/minoritzats/ades 118
  - àrees lingüístiques 24
  - comunitats 114
  - demogràfica a Catalunya 177
  - grups 155
  - per subordinació política 24, 114
  - en el propi territori 146
  - vg. *també* minoria
- mitjans de comunicació 57
- mobilitat
  - geogràfica 118
  - social 71, 95
  - socioeconòmica 118
- models
  - lingüístics escrits 94
  - polinivellats 30
  - multidimensionals 34
  - sistèmics 30
  - teòrics de la sociolingüística 21
  - i lleis universals 34
- modernització, procés de 41, 76, 101, 118, 121
- morfologia 99
- multilingüisme oficial 80-1, 154
- mundialització 199
- nació/nalisme
  - i Estat 151
  - vs. nacionalitat 153
  - no-estatal 79
- natalitat, índexs de 73
- nativització dels codis 122
- neurocognitiu, complex 47
- noosfera 35
- norma/es
  - d'adaptació 121
  - i aparellament mixt 176
  - apropiades vs. no apropiades 61
  - canvi de la 185
  - i canvi dels individus 87
  - i col·loquialització 176
  - i competència 177
  - de comportament 85
  - de comunicació 39, 77
  - i context 87
  - continuitat de la 87
  - desplaçament de 110
  - i expectatives 62, 66
  - gramaticals 102
  - intergrupals a Catalunya 143, 170-1
  - intragrupals 121
  - lèxiques 102
  - lingüístiques 93
  - oral 96
  - ortogràfiques 102
  - persona-llengua 57, 121
  - com a regularitats observades 66
  - reproducció de 86
  - socials 60-1
  - subconscients 84
  - d'ús lingüístic 67
- normalització lingüística
  - en el cas català 165
  - i context 36
  - i integració d'immigrants 181
  - i pèrdua de vernacles 181
  - i planetarització 200
  - i planificació lingüística 181
  - processos de 24, 79, 149ss,
  - i supracontextos 193ss
  - i Unió europea 200ss
- normatiu/va 108
  - gramàtica 99
  - vs. normal 84
- noruec/s 106, 119, 129, 153

- observador 23
- oficial/itat
  - graus de 81
  - multilingüisme 80
  - unilingüisme 81
- Ontario 81
- oralitat
  - formal 97
  - informal 100
- organitzacions 191
- ortogràfiques, convencions 99
- ortologia 100

- País de Gal·les 142
- País Valencià 115, 121-2, 161, 179ss, 192
  - llengua vehicular al 183
  - substitució lingüística al 182
- papers institucionalitzats 72
- parlar
  - com a acció social 22, 44, 59
  - (in)correcte 41
- patriotisme 78, 116
  - d'Estat 79, 101
- pautes socials (vg. norma/es)
- pensament
  - dicotòmic 29
  - ecologització del 31
  - occidental vs. oriental 29
  - reduccionista vs. global 29
- percepcions
  - interpretació de les 48-9, 50
- període crític 53-4
- permanència 83-5
  - vg. *també* persistència
- persistència 85-7
  - dels comportaments 51
  - vg. *també* permanència
- personalitat, principi de la 80, 157, 191
- planetarització 200
- planificació
  - del *corpus* lingüístic 102, 172
  - i estandardització 181
  - i intervenció 36
  - i normalització lingüística 181
  - (sòcio)lingüística 20
- pluralisme lingüístic
  - ideologia del 150
  - territorial vs. coetani 132
- plurilingüe, regulació 158, 195

- població/ns
  - autòctona 73
  - dispersió/concentració de la 130
  - immigrada 73
  - moviment de 76
  - proporcions de les 73
  - substitució generacional de la 74, 88
- poder 75
  - polític 41, 75-7, 80, 101, 186
  - relacions de 59, 70
- poliglòtització 201
- polític/a/ques
  - autonomia 154
  - educativa a Catalunya 185
  - d'extensió de l'estàndard 101
  - fronteres 76
  - independència 79, 156-7
  - institucions 77
  - lingüística a Catalunya 172, 187-8, 191
  - lingüística escolar 119
  - lingüística de la família 140
  - lingüística francesa 116
  - lingüística a les Illes Balears 192
  - lingüística al País Valencià 192
  - d'organització del multilingüisme 79
  - poder 41, 75-7, 80, 101, 186
  - de regulació de l'estandardització 24, 93
  - sobirania 153
  - subordinació 114
- pragmàtica 36
- premsa 102
- prescripció lingüística 40, 94
- préstec lingüístic 107
- propietats emergents 59
- psicosfera 35
- psicolingüística 35
- pubertat i desenvolupament lingüístic 54

- Quebec 81, 159

- ràdio 95, 100, 102, 171
- realitat
  - i arbitrarietat dels models 29
  - concepció de la 31
  - i consciència 48
  - definicions de la 87
  - descripcions de la 43
  - dinàmica 31
  - imatge estàtica de la 31

- imbricada 30
- i interrelacions 29
- interpretacions de la 48
- i ment 34
- i ment i context 35
- i metàfora hologramàtica 44
- i postulats i mètodes 34
- i reducció als components 29
- i relacions entre el 'tot' i les 'parts' 29
- representacions de la 48, 77, 85
- i sentit 48
- significació de la 49
- i sistemes oberts 30
- social 34
- i subconsciència 48
- com a totalitat interrelacionada 23
- recerca
  - i elements inobservables 34
- regiolecte 97
- registre/s 106, 112
  - addició de 108
  - adquisició dels 57
  - escrit 108
  - oral formal 108
- regles (vg. norma/es)
- regulació lingüística 81, 94
- repertori lingüístic 94
- representacions 48, 74, 85
  - autodenigradores 71, 73, 155, 161
  - i comportaments 192
  - construcció de les 52, 55
  - dels grups políticament dominants 144
  - identitàries 184
  - i parlants 192
- reproducció de normes 86
- residencial, distribució 72
- resocialització 130
- retenció lingüística 147
- retolació 101
- romanx 119, 147
- rutinització/rutinitzada 51
  - consciència 48
  - mecanisme de 86
- segregació 72
- selecció de les varietats-base 96, 98
- sentit, món de 37
- senyalització 101
- serbocroat 98
- significació/significat
  - i definició del món 49
  - i diferència 68
  - com a fenomen mental 49
  - fixació del 100
  - i identificació 68
  - i interacció 49
    - social 50
- símbols socials 36
- sintaxi 99
- sistema/es
  - d'acció-significació 37
  - autoorganitzatius 48
  - de comunicació lingüística 38-40, 42, 89
  - escolar 41
  - gràfics 94
  - en lingüística 38
  - oberts 89
  - sociocognitius 38
  - sociosimbòlic 37
  - teoria de 35, 59, 43
- situacional, marc 61
- sobirania 41, 76, 78, 153
- social/s
  - agrupaments 65
  - avaluacions 41, 60, 62
  - categoria 70
  - desigualtats 59
  - diferenciació 71
  - encontre 62, 68
  - escenaris 61
  - estatus 108
  - mobilitat 71, 95
  - ordre 73
  - rituals 61
  - sancions 74
  - significació 50
- socialització 54-5, 57, 85, 87, 112, 139
- sociocultural/s
  - canvi 85, 74
  - categorització 68
  - context i complex neurocognitiu 47
  - ecosistemes 77
  - estructures 85
  - factors 22
  - fenomen 42
  - ordre 23
  - permanència 85
  - realitat 84

- vida 42
- socioecològica, perspectiva 156
- sociolecte 97
- sociosfera 35
- sociolingüística
  - aproximació 21
  - com a disciplina 21
  - paradigma unificador de la 35
- sociologia
  - de la cultura 42
  - i física 34
  - i ment 33-4
  - i postulats objectivistes 34
  - i teoria de sistemes 35
- staatsvolk* 78
- subconsciència
  - i acció 51
  - i comportaments 86
  - i permanència 84
  - i realitat 48
- subordinació/subordinades
  - comunitats 120
  - ideologia de 161
  - lingüística 58
  - política 58, 108, 117, 120, 150
  - rebuig de la 73
  - situacions de 84
- substitució lingüística 24, 79, 90, 109, 112, 114-5, 120, 142
  - en les ciutats 118
  - i context 36
  - vs. diglòssia 113, 117
  - en el cas gallec 161
  - a les Illes Balears 182
  - intergeneracional 123, 148
  - en migracions políticament dominants 146
  - al País Valencià 180, 182
  - i significats socials negatius 50
- successió generacional 87
- suec a Finlàndia 158
- Suïssa/suís 80, 157, 195-6
  - alemany, cas 112, 114, 147
  - constitució 194
  - vs. cas espanyol 197
  - idea 198
  - italianòfons a 199
  - model 198
- suprasistema lingüístic 41
- tecnològiques, innovacions 76
- televisió 85, 88, 96, 100, 102, 171
- temps 85
  - de residència 127
- teoria/es/teòrica
  - caràcter fictici de les 28
  - confirmació empírica 27
  - creativitat 31
  - i dades 32
  - lingüística 36
  - provisionalitat de les 28-9
  - reduccionistes 34
- terminològica, creació 105
- territorialitat, principi de 80-1, 157, 188, 191, 198
- Tirol del Sud 155
- transmissió lingüística 115, 118, 176
- tria de codis 108
  - i competència 64
  - i subordinació política 63
- Turquia 98
- Unió europea 200ss
- urbanització, procés de 95, 116, 118-9
- ús
  - com a activitat ecoddependent 44
  - en l'administració 102
  - extensió del 77, 100-1
  - lingüístic informal 108
  - social 42
  - de les varietats vernaculars 108
- variables, interdependència de les 34
- variació lingüística 62, 89
- varietat/s lingüística/ques 20, 77, 84
  - abandonament intergeneracional de 155
  - i acció 42
  - castellanes 168
  - i codificació 77
  - codificada 41, 96
  - col·loquials 20-1, 111, 114
  - desús de les 119
  - dialectals 20-1, 99
  - distribució de funcions de les 58
  - escrita 94
  - estàndard 20-1, 41, 107-9, 112-3, 119
  - i estandardització 79
  - i Estat 80
  - estudi de les 22

- existència de les 22
- en extensió 106
- geogràfica 20
- interdialectal 100
- interpretació positiva de les 121
- legítima 41
- literària 97
- i llengua oficial 77
- locals 41
- i marc teòric 42
- com a marc de l'individu 50
- medi de les 46
- i ment 42
- noms de les 40
- no oficials 81
- oficial 77-8, 102
- pèrdua de les 181
- proscripció de 101-2
- i punt de vista ecosistèmic 22
- referencial 106, 108
- regionals 41
- selecció de les 96, 98
- social 20
- substitució de les 79
- tria de 62, 108
- vernacular(s) 20, 41, 93, 108, 112-4
vg. *també* codis; dialectes; llengües
- verbals i no verbals, elements 36
- vernacles/vernacular 21, 96, 99, 110, 118, 121
  - abandonament dels 120, 122
  - associats al passat 122
  - continuum 93, 97, 107, 120
  - i distribució de funcions 109
  - i estàndard 112, 115
  - reemplaçament dels 113
  - i urbs 95
- vernacularització 20
- visual, facultat 54
- xarxes socials 65-6
vg. *també* grups